

ВІТА КИРИЧЕНКО

**ПРАКТИКУМ З ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ
ПІДГОТОВКИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛІ**

Навчальний посібник

ВІТА КИРИЧЕНКО

**ПРАКТИКУМ З ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ
ПІДГОТОВКИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛІ**

Навчальний посібник

Умань – 2021

УДК [371.134+39(477)](043.3)

Ц 94

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету української філології
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 5 від 24 жовтня 2021 року)*

Науковий редактор:

Сивачук Н. П. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Рецензенти:

Семенов О. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Йовенко Л. І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Циганок О. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Кириченко Віта

Ц 94

Практикум з формування системи культурних цінностей у студентів-філологів в процесі їх підготовки до організації культурно-дозвілєвої діяльності в школі.
Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2021.
312 с.

У навчальному посібнику розглянуто концепт «дозвілля» як історико-педагогічну проблему, проаналізовано форми та види організації дозвілєвої діяльності молоді, запропоновано методику підготовки, організації та проведення свят та масових заходів. На основі аналізу творів Т. Шевченка і Г. Квітки-Основ'яненка виокремлено зразки традиційних народних гулянь та форм дозвілля. Словник містить 228 термінів.

Наприкінці навчального посібника розміщено 11 сценаріїв культурно-дозвілєвих заходів на різноманітну тематику.

Навчальний посібник стане в нагоді науковцям, педагогам-практикам, студентам, магістрантам, аспірантам, керівникам закладів освіти.

УДК [371.134+39(477)](043.3)

Ц 94

© Кириченко В. Г., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. «ДОЗВІЛЛЯ» ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	8
1.1. Концепт «дозвілля» у історико-педагогічній думці України	8
1.2. Традиційне дозвілля української молоді	34
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА ВИДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІ	47
2.1. Форми організації дозвіллевої діяльності молоді	47
2.2. Види культурно-дозвіллевої діяльності учнів	53
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СВЯТА.....	61
3.1. Methodика підготовки та проведення масових заходів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах.....	61
3.2. Технологія написання сценарію	65
3.3. Methodика підготовки та організації свят літературного та літературно-красознавчого циклів	71
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНИХ СВЯТ	78
4. 1. Організація календарно-обрядових свят.....	78
4.2. Організація свят родинного циклу	94
4.3. Фольклорний театр у школі.....	105
4.4. Організація фольклорних свят на основі пошукової роботи	115
РОЗДІЛ 5. ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ЗА ТВОРЧІСТЮ Т. ШЕВЧЕНКА Й Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА).....	130
5.1. Традиційне дозвілля української молоді у творах Т. Г. Шевченка	130
5.2. Народна риторика у контексті дозвілля української молоді (на матеріалах творчості Т. Шевченка).....	139

5.3. Григорій Квітка-Основ'яненко про дозвілля молоді	144
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ	171
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ДОСЛІДЖЕНЬ ДОЗВІЛЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «КИЇВСЬКА СТАРОВИНА»	192
СЦЕНАРІЇ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВИХ ЗАХОДІВ	197
<i>Терешко І.Г.</i> СЦЕНАРІЙ ЗИМОВИХ РОЗВАГ	197
<i>Йовенко Л.І., Терешко І.Г.</i> СЦЕНАРІЙ СВЯТА «А ВЖЕ ВЕСНА СКРЕСЛА»	211
<i>Терешко І.Г., Йовенко Л.І.</i> СЦЕНАРІЙ СВЯТА «ОЙ НА ІВАНА, НА КУПАЛА»	224
<i>Гончарук В.А.</i> ВИХОВНА ГОДИНА «МИ МАТІР НАЗИВАЄМО СВЯТОЮ» (ПРИУРОЧЕНА ДО ДНЯ МАТЕРІ)	245
<i>Мамчур Н. С., Кириченко В. Г.</i> Сценарій виховного заходу до Дня пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932-1933 років «Збудуймо пам'яті негаснучий собор»	252
<i>Кравченко І. М.</i> СЦЕНАРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО КОНКУРСУ З УКРАЇНОЗНАВСТВА.....	257
<i>Сивачук Н. П., Кравченко І. М.</i> СЦЕНАРІЙ тематичного вечора, присвяченого 190-ій річниці від дня народження Т.Г. Шевченка	262
<i>Терешко І. Г., Йовенко Л. І., Мамчур Н. С., Кириченко В. Г.</i> СЦЕНАРІЙ НАРОДОЗНАВЧОГО СВЯТА «УМАНСЬКИЙ ЯРМАРОК»	266

Кравченко І. М.
**СЦЕНАРІЙ СВЯТКОВОГО ДІЙСТВА «ХРИСАНФ
ЯЩУРЖИНСЬКИЙ – ФОЛЬКЛОРИСТ, ЕТНОГРАФ,
ПАТРІОТ» 288**

Сивачук Н. П., Кравченко І. М.
РАДІОВАРІАНТ СЦЕНАРІЮ ДО ІВАНА КУПАЛА 297

Сивачук Н. П., Кравченко І. М., Терешко І. Г.
**СЦЕНАРІЙ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ВЕЧОРА,
ПРИСВЯЧЕНОГО Т.Г.ШЕВЧЕНКУ 309**

ПЕРЕДМОВА

В умовах потужних перетворень у політичній, соціально-економічній та духовній сфері життєдіяльності українського суспільства зростають вимоги щодо підготовки вчителя-філолога як конкурентоспроможного на сучасному ринку праці, здатного до критичного мислення, самовдосконалення і навчання упродовж життя, як носія патріотичних чеснот, спроможного здійснювати навчально-методичну та виховну діяльність на засадах українознавства, організовувати культурне дозвілля молодого покоління.

Важливість таких фахових і особистісних рис актуалізує необхідність удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога до організації культурно-дозвілдової діяльності учнів сільської школи на засадах українознавства.

Законодавчо-нормативні засади професійної підготовки майбутніх учителів-філологів ґрунтуються на таких державних актах та урядових документах: законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002), Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018).

Необхідність організації культурно-дозвілдової діяльності актуалізують Конституція України (2019), Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015), Проект Закону України «Про виховання дітей і молоді» (2005) тощо.

У наукових працях І. Зязюна, А. Капської, Н. Кузьміної, С. Сисоевої, В. Сластьоніна, Н. Флегонтової, А. Щербакова, Н. Щуркової обґрунтовано положення щодо підготовки вчителів у системі вищої освіти та формування особистості педагога-вихователя, визначено специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи.

Питання підготовки майбутніх педагогів до організації культурно-дозвілдової роботи в школі досліджували Ю. Бардашевська, О. Безпалько, О. Голік, Т. Гончар, І. Гутник, Ю. Жданович, Т. Кисельова, Т. Корнієнко, Ю. Красильников, А. Кузьмінський, О. Миронюк, В. Омеляненко, Т. Павлова-Сисюк, С. Пашенко, С. Пішун, Є. Розанова, Т. Скорик, М. Фіцула, О. Чайка, Т. Черніговець, І. Яворська та ін.

Окремі аспекти культурно-дозвілдової діяльності молоді

охарактеризовано науковцями у напрямках: специфіки дозвілля (Н. Путіловська, Т. Сущенко, С. Шмаров та ін.), особливостей ігрової та художньо-творчої діяльності дітей (Л. Виготський, В. Григор'єв, Д. Ельконін, Ю. Перенчук, С. Русова, А. Співаковська та ін.), видовищно-ігрової форми традиційної культури (Ю. Дворкін, А. Конович та ін.), організації дитячого художньо-ігрового дозвілля, зокрема його сценарно-режисерські основи (Д. Генкін, О. Марков, С. Образцов, І. Шароєв та ін.), організації культурно-дозвіллевої діяльності дітей шкільного віку на основі народних звичаїв і фольклору (О. Жорнова, В. Стрельчук, З. Файчак, Е. Цибуля та ін.), використання фольклору в художньо-масовій роботі закладів культури (С. Кравченко, Л. Лазарева та ін.), формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля (Т. Гончар).

Широкий спектр наукових досліджень та вагомий внесок учених у розв'язання окресленої проблеми, аналіз науково-педагогічної літератури, практика навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів та власний досвід педагогічної діяльності засвідчує, що проблема підготовки майбутнього вчителя-філолога до організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів сільської школи на засадах українознавства недостатньо розроблена в теорії і практиці сучасної професійної освіти. Отже, пропонується посібник стане в нагоді науковцям, педагогам-практикам, студентам, магістрантам, аспірантам, керівникам закладів освіти.

РОЗДІЛ 1

«ДОЗВІЛЛЯ» ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Концепт «дозвілля» у історико-педагогічній думці України

Сфера вільного часу завжди була об'єктом наукового інтересу. Оскільки дозвілля і потенційно і реально є часом не тільки фізичного, а, перш за все, духовного розвитку особистості, розвитку її творчих здібностей. Тому перші спроби його дослідження знаходимо у працях античних філософів.

В основі формування терміну «дозвілля» (вільний час) знаходиться філософія часу. У давнину його поділяли на міфічний, циклічний, лінійний та такий, що існує у даний момент. Упродовж тисячоліть разом зі становленням людського сприйняття Світу, осягненням власної ролі та місця у процесі світоустрою, з розвитком мови змінювалося сприйняття часу.

Кожна цивілізація, створюючи свій варіант сакральної моделі універсаму, його «хронотоп», окрім трактування категорії «простір», завжди по-своєму трактувала категорію «час», який вважався одним з визначальних об'єктивних параметрів існування світу і суб'єктивно переживався та усвідомлювався кожною людиною окрема та суспільством вцілому [9].

Слово «час» етимологічно пов'язане зі «обертанням по колу», що визначалося циклами Сонця і Місяця, які мали особливе значення для давніх людей. Час був пов'язаний із важливими циклами людського життя, звідси й з'явилися визначення «до чогось» або «після».

За індоарійської доби час, перш за все міфічний, вважався символом творення Всесвіту. Ототожнювався він зі Словом, горою, світовим деревом, водою, вогнем, колом [25]. Ці уявлення наших предків втілені в архітектурі храмів. Згідно з такого світобаченню здійснювався поділ світ на сакральний, тобто священний і мирський (профанний). Важливо, що це стосувалося і часу і простору.

Міфічний час – основа міфів про створення світу, він творить міфічну епоху – первісних речей, первісних дій: перший вогонь, перший спис, перший дім. Усі першодії були відтворені у ритуалах [26, с. 171 – 177].

Для давніх людей не існувало минулого, сучасного і майбутнього. Все у світі відбувалося тут і зараз. Події відбувалися

циклічно – світ народжувався, розвивався і помирав, щоб відродитися знову. Тому надзвичайна увага надавалася виконанню ритуалів, особливо тим, що здійснювалися у так званий межовий час, як-от Новий Рік, дні сонцевороту, а також основних етапів людського життя – народження, весілля, похорону. Тобто «священний час за самою своєю природою повторюваний, бо власне кажучи, це міфічний, доісторичний час, що став теперішнім» [16, с. 37].

Таким чином, повторюючи раз за разом події, що відбувалися у міфічному часі, люди відроджували Світ, очищували себе від гріхів і починали життя заново. «Від часу зношувалися люди, суспільство, Космос, але цей час-руйнівник був мирським часом, мав певну тривалість; його треба було знищити, щоб знову опинитися у міфічній миті, коли був створений Світ. Події, що відбувалися у людському житті рухалися по колу. Це підтверджується археологічними знахідками. «В уявленні давніх народів рік був колесом ріти з 12-ма спицями, а самі спиці «утверджені» у маточині будь-якого колеса, немов її частини» [44, с. 307 – 309].

Еволюція матеріальної та духовної сфери буття людини сприяла появі чуттєвого розуміння часу, що на вищих етапах розвитку культури привело до виникнення поняття про соціальний час [45, с. 74]. Цей період наступив у добу неоліту (VI – III тис. до н.е.), коли на зміну полюванню, рибній ловлі та збиральництву прийшло відтворююче господарство [44, с. 169]. М. Чмихов наголошував на тому, що структури давніх календарів і зодіаку збігаються, що, на думку історика, підкреслює існування запису часу по колу, згодом певний відрізок часу було схарактеризовано кількома величинами – роком, місяцем, днем тижня, числом, тощо. Обов'язковим було виділення початку певного календарного періоду, визначення загального напрямку запису та читання календарних циклів, «виділення особливими знаками найважливіших свят» [44, с. 311 – 312]. Тобто час почав сприйматися давньою людиною зведеним в «загальну форму або загальний цикл цілої низки календарних циклів» [44, с. 314].

Занурення у «чистий», «могутній» і священний час, знищення мирського (плинного) часу, відбувалося через ритуали, що означали своєрідний «кінець Світу» [16, с. 42] та «фіксували» його відродження, а отже відродження людей, позбавлених помилок,

гріхів, чистих перед Всесвітом. Конфуцій наголошував на ролі ритуалу в житті людини: «З призначення ритуалу – найцінніша гармонія. Вона робить прекрасним шлях давніх царів, а їх наслідують в малому і великому. Але і гармонія може застосовуватися не завжди. Якщо знають лише гармонію, не заключаючи її в рамки ритуалу вона не може перетворитися на життя» [20, с. 9]. Здійснюючи ритуали відновлення і відродження, наші предки ніби виходили поза межі реального історичного плину часу і ніби вступали у систему уявлень позачасового вічного існування.

Здійснювані людьми ритуали виконували подвійну функцію: по-перше, вони були певними посередниками між соціальною організацією та притаманними людині біологічними ритмами, по-друге, ритуали відповідали одночасно індивідуальним і колективним потребам, сприяючи розрядці накопиченого у кожній людині нервового напруження, створюючи при цьому соціальну солідарність [1, с. 64 – 65].

Стресові ситуації створювалися не тільки під час обрядів та ритуалів, а в першу чергу у повсякденному житті, яке було наповнене складною системою соціальних заборон і обмежень, історичними подіями, природними катаклізмами тощо. Л. Абрамян робить висновок, що первісне свято, як і будь-яке народне свято – це протиставлення повсякденного (буденного) життя святковому, праці – відпочинку.

Ю. Лотман підкреслював, що в кожному колективі поведінка людей організована за принципом протиставлення:

- 1) звичайне, щоденне, побутове, яке самими членами колективу сприймається як «природне», єдине можливе, нормальне;
- 2) всі види святкової, ритуальної, поза практичної поведінки: державна, культова, обрядова поведінка, яка сприймається самими носіями культури як така, що має самостійне значення [22, с. 249].

Зазначимо, що особливість поведінки підкріплювалася їжею, одягом, прикрашенням житла, місцем проведення свята [43].

Таким чином формувався феномен дозвілля як «вільного часу», форми його організації у вигляді свята, що внесло в соціальне життя елемент ритму та часової упорядкованості, даруючи культурні форми спілкування [27].

М. Хренов, досліджуючи життєдіяльність первісних людей, підкреслює, що уже тоді існував так званий «вільний

час» [38, с. 32], який заповнювався святкуваннями племені вдалого полювання, повернення мисливців із здобиччю, що супроводжувалося піснями й танцями. Згодом обряди, що здійснювалися на святі набули магічного, релігійного характеру, стали складовою частиною обряду ініціації (посвяти підлітків у статус дорослих).

Перехід до осілого способу життя, розвиток землеробства та скотарства, сприяли становленню складної системи свят, в основі яких були зміна пір року, тривалість світового дня та сільськогосподарська праця. Свята наповнювалися новим змістом, освячувалися новими релігійними уявленнями, адекватними потребами землеробів.

Поняття «дозвілля» спочатку стало предметом досліджень античних філософів та мислителів, використовувалося ними для визначення специфіки невиробничої сфери життєдіяльності людини. У такому сенсі воно використовувалося Конфуцієм який структуруючи час у двохфазному вимірі: праці та відпочинку людини, розумів під ним «святкову фазу буття» [11, с. 158].

Втім, не зважаючи на увагу, яку давні мислителі приділяли дозвіллю, вперше обґрунтував роль цього феномену людського буття Платон у праці «Закони» [32, с. 125]. Філософ вважав дозвілля невід'ємним компонентом функціонування держави. Мислитель підкреслював, що кожен прошарок суспільства відрізняється один від одного не тільки соціальними функціями, зовнішністю, одягом, але й змістом і формою проведення вільного часу.

Платон вважав, що вірно спрямовані задоволення та страждання складають основи виховання, більше того, характер ігор та розваг впливає на встановлення законів і визначає, чи будуть вони виконуватися. Тому боги встановили божественні святкування, що сприяло вихованню молоді. Філософ стверджував, що саме боги керували хороводами, піснями, танцями. При чому важливо, щоб люди отримували задоволення від забав і розходилися ще більшими друзями, аніж були раніше. Одночасно, мислитель застерігав, що життя в неробстві, бездумне дозвілля призводять до формування лінивої, безпечної істоти, яка не має власної думки і легко піддається впливу інших. Найбільшим злом вважав він розпущеність і зухвалість молоді.

Життя свідомої людини-громадянина Платон вбачав у турботі про добродійність, розвиток тілесної і душевної довершеності. Для

досягнення цієї мети людина має використовувати весь вільний час, який філософ розмежовував на «вільний час», «превелике дозвілля» і «свято», в останньому відновлюється психічна та фізична енергія людини, а також зростання її інтелектуального рівня та морального самовдосконалення [32]. Мислитель в один ряд ставить культ божества та гру, причому останню він вважає виховною суттю свята та містилице найвищих цінностей людства [23, с. 18 – 23].

Аристотель вважав дозвілля заporукою щасливого життя людини. Вільний час має складатися із задоволення з одного боку і обов'язкової діяльності та руху, з другої. При чому філософ підкреслював необхідність для кожної людини займатися самоспогляданням, саморозвитком, що можливо лише у вільний від роботи час [2].

Ще один видатний грецький мислитель – Цицерон, вважав, що все в житті слід починати вчасно, ефективно витратити власний час на різних етапах життєвого шляху [40, с. 15]. Думки про необхідність розумного використання часу, бережного ставлення до нього знаходимо у Старому Завіті в Книзі Екклесіаста: «Всьому свій час – час плакати, і час сміятись, тужити і танцювати» [5, с. 668].

У філософії середньовіччя час розподіляються на вічний і земний, у працях того періоду акцентувалася увага на їх взаємодії та відмінностях. Таким чином, ціннісний аспект часу переходить на сакральний (святий) час, а час людського буття уявляється знеціненим.

В епоху Відродження суттєво змінюється розуміння часу. Відтепер він – дорогоцінна річ, володіти якою означало «окультурюватися» з нею. Поступово утверджується думка прогнозування можливостей. Що згодом, у ХІХ – ХХ ст. утвердилося в ідеї рівності людини і Творця. «Цей ідеал людини – творця дійшов до сьогодення, в тому числі і в розумінні суті дозвілля як засобу рекреації і фактора духовного та фізичного розвитку» [4, с. 39].

Поняття дозвілля зустрічаємо і в давній українській літературі. В «Ізборнику Святослава» (1076 р.) наголошується на необхідності присвячувати вільний від роботи та повсякденних турбот час читанню духовних книг, молитвам [40]. «Всье, елико мата златьмь и сребрьмь и ризами, неимуштиим подаита, и в работѣ суштяя акы своя чяда лубита, и уныя милуита, и старя свободѣ съподобита, пишу им до съмерьти даюся. И с проста реку: еже мя видѣста

творяштя, и вы творита да спасетася и съподобитася святых. Матере не забываета, волу еи творита и послушаита с страхъмь господньмь. Вѣдѣ бо, яко дѣло господне дѣлаета, заповѣди господня хранита, и бог мира сего буди с вама» [40, с. 11 – 12].

У «Повісті временних літ» згадуються святкування княжої дружини, що проводилися у вільний від походів час: «Се же паки творише людем своим, по вся недѣля устави на дворѣ в гридьницѣ пир творити и приходити боляром, и гридем, и съцьским, и десяцьским, и нарочитым мужем, при князи и без князя; бываше множество от мяс, от скота и от звѣрины, бяше по изобилью от всего» [40, с. 25].

У розділі «Піклування Ярослава про освіту» зазначається: «Велика бо бывапетъ полза от ученья книжного; книгами бо кажеми и учими есмы пути покаянью, мудрость бо обрѣтаем и въздержанье от словес книжных. Се бо суть рѣки, напаяюще вселеную, се суть исходяща мудрости; книгам бо есть неищетная глубина; сими бо в печали утѣшаеми есмы, си суть узда въздержанью. Аще бо поищеси в книгах мудрости прилѣжно, то обрящеси велику ползу души своей; иже бо книги часто чтет, то бесѣдует в богом, или святыми мужи; почитая пророческыя бесѣды, и еуагельская ученья и апостолская, и житья святых отец, въсприемлет души велику ползу» [40, с. 27].

Володимир Мономах повчаючи наступні покоління закликав їх не лінуватися, оскільки нічним поклоном та співом молитов, оскільки так «человѣк побѣждает дьявола». Вважаючи одним з найперших обов'язків – молитися «та бо есть молитва всѣх лѣпши, нежели мыслити безлѣпицю ѣздя» [40, с. 68].

Інформацію про дозвілля наших предків отримуємо із літописів, повчань, а також листів, щоденникових записів, спогадів іноземних мандрівників. Зокрема, Ібн-Даст у творі «Книга добрих скарбів», яка була написана в першій половині X ст., згадуються музичні інструменти, чия гра супроводжувала спів слов'ян: «Є в них ріжні кобзи, гуслі і дудки; дудки довгі на два лікті, а кобза має вісім струн. Напиток роблять собі з меду» [34, с. 18].

У Галицько-Волинському літописі згадується поховальний обряд [40, с. 88], у «Посланії до князя Острозького», зокрема у його частині під назвою «Апология чернецтву» Іван Вишенський згадує, засуджуючи, як прояви дій лукавого «праздничные ярмарки, што вы зовете соборами», «коляды», «щедрії вечер», «волочѣльное по

воскресеніи», «на Георгія мученика празник діаволській на поле изшедших сатанѣ офіру танцами и скоками чинити», «пироги и ница надгробные в Острозѣ», «Купала на крестителя», «Петр и Павел», за словами проповідника, молять відступитися від язичницьких дійств, оскільки «мерзко бо им на землю с небеси смотрѣти на тоє діаволское позоприще, христіанским людем збираючися» [40, с. 117].

Мелетій Смотрицький у розділі I праці «Тренос. Тобто плач единої святої Вселенської апостольської Східної Церкви» наголошує на необхідності проводити свій час у допомозі немічним, бідним, будучи «прикладом вірних у мові, в поведінці, в любові, у вірі, в чистоті. Пильуйте читання, нагадуйте поучення. Провозвіщайте слово, наплягайте вчасно і невчасно, умовляйте, лайте, просіть з усією терпеливістю научатись, бороніть несильних і безпутних напучуйте. Ви-бо есте сіль землі і світлість світу» [40, с. 138].

Та вже у XVII ст. Памва Беринда пише «Різдвяні вірші», які мають назву «На рождество господа бога и спаса нашего Иисуса Христа вѣршѣ, для утіхи православным христіаном. В Львовѣ, в друкарни Братской. Року от вѣплъщенія господня 1616», де згадуються і коляди і щедрий вечір, але вже в іншому контексті:

За коляду в щедрый жень, книжечку тую,
Праздника зацного на памятку святую.
Которая то през дѣток єст деклямована,
И для утіхи на день тот, з друку выдана.
Претож єя нынѣ за коляду мѣную,
И за щодрый день с худобы спул офѣрую... [40, с. 168].

Молодіжні розваги згадуються у найвидатнішій історичній праці XVII ст. «Синописисі» (1674 р.).

У розділі «О идолѣх» перераховуються найбільші язичницькі божества – Перун, Волос (Велес), Позвизд (Похвист), Леля та Полеля, щодо них невідомий автор зазначає: «хиже богомерзкое имя и до нынѣ по нѣкіим странам на сонмищах игралищных пѣніем Лелюм Полелюм возглашают. Такожде и матер Лелеву и Полелеву Ляду, – пою ще Ладо, Ладо и того ідола ветхую пре лєсть діаволскую на брачных веселіях руками плещуще и о стол біюще воспѣвают, и от сего православному христіанину всячески блюстися подобает, да не возбужденіє казни божія бивает» [40, с. 279].

Значно детальніше в «Синописі» описано свята Купала: «в навечеріи рожества святого Іоанна Крестителя, собрашеса в вечерю ноша мужеска, дѣвическа и женска полу, соплѣтают себѣ вѣнца от зелія нѣкоего и возлагают на главу и опоясуются ими, ещеже на том бѣсовстем игралищи кладут и огонь и окрест его, емшися за руцѣ, нечестиво ходять и скачут, и пѣсни поют, скверного Купало часто повторяю ще и чрез огонь прескачуще, саміх себе томуж бѣсу Купалу в жертву приносять. И синіх дѣйств діаволских много на скерніх соборищах творять, хиже и писати не лѣпо ест» [40, с. 279].

Згадується також «поливальний (Великодній) понеділок»: «Нѣціи от древних беззаконній источником и озером умноження ради плодов земних жертві приношаху, а временем и людей в водѣ топяху. По нѣких странах російських еще и доселѣ древнего того безъчинія отновляется пам'ять, егда в время пресвѣтлаго дне воскресенія Христова собравшеса обоего полу юноты или и стрыи друг друга по подобію нѣкоего утѣшенія в воду вѣкидают, и случается наважденіем бѣсовским вѣверженному в воду или о камень, или о древо разбитися или утопати, и злѣ испущати душу свою: иньи же аще не вкидают в воду, то поливают водою, томужде бѣсу жертву древних забобонов отновляюще, а нынѣ в обычай утѣшенія, а не жертвы ідолкія творят. Обаче лучше бы и тому не быти» [40, с. 281].

Наприкінці описано дѣйства, які відбувалися навколо «идола Коляди, бога праздничного», «по вся святые дни собирающеса на богомерзкія игралища, пѣсни поют и в них, аще и о рожествѣ Христовом воспоминают, но zdeже беззаконно и Коляду, ветхую прелесть діаволскую, много повторяю ще присовокупляют. К сему на тыхже с воих законопротивных соборищах и нѣкоего Тура сатану, и прочія богомерзкія скареды измышляюще, воспоминают. Иньи лица своя и всю красоту челоуѣческую по образу и по подобію божію сотворенную, нѣкими ларвами или страшилами, на діаволскій образ пристроенными закривают, страшще или утѣшающе людій...» [40, с. 281].

Л. Нідерле у монументальній праці «Славянские древности» писав: «Жоден вид розваг слов'яни не любили так, як пісню, танці і музику. Ще і донині слов'янин любить співати, він співає в радості і горі, під час роботи і відпочинку» [29, с. 446]. При цьому вчений робить припущення, що «тисячоліття тому, імовірно, співали

більше, ніж тепер, на весіллях і на похоронах, на громадських та сімейних святкуваннях» [29, с. 446]. Так, у Повчанні Володимира Мономаха (1096 р.) згадується весільна пісня. В. Боровський наводить ще давніші свідчення автора «Повісті минулих літ»: «Сходились вони на ігрища, на танці і на всякі бісівські витівки». Під 1015 р. літописець застерігав: «Горе місту тому, в якому юний князь, який любить пити вино з гусями разом із молодими радниками» [7, с. 44]. На підставі цього дослідник робить висновок, що князівські бенкети в найдавніший час супроводжувались музикою [7, с. 44].

Зображення князівських ігрищ та забав зустрічаємо на стінах київського Софійського собору. На одній з фресок зображені танцюристи і музиканти, акробати і ряджені, на інших – поєдинок людини із рядженим звіром, свято Коляди, змагання вершників [7].

У слов'янських проповідях постійно наголошується, що народ у певні дні тижня (у суботу), а також під час річних свят збирається на сільській площі або за селом для розгнuzданих веселощів-гулянь, на яких багато п'ють, піддаються суєвір'ям, приносять пожертви рожаницям, феям та іншим бісам, але більш за все співам, танцям і музиці [29, с. 447].

Щодо українських вечорниць Л. Нідерле, на основі слів Масуді, пише, що у слов'ян є перед весільний період, який «не буває і ніколи не був платонічним, тому, що вечорниці української молоді, зазвичай закінчуються спільним ложем» [29, с. 210], що на думку вченого, є відлунням давніх вільних статевих стосунків. Втім, ми не можемо погодитись з цим твердженням, оскільки свідчення українських етнографів, фольклористів, письменників говорять про протилежне. Не зважаючи на вільне спілкування дівчат і хлопців (на відміну від росіян, східних народів тощо), українські дівчата берегли свою цноту до заміжжя. Свідченням цього є весільний обряд комора та демонстрація «чесності нареченої» на наступний день після весілля [35].

У 1651 р. побачив світ твір Г. де Боплана «Опис України себто кількох провінцій королівства Польщі, що простягаються від кордонів Московії до меж Трансильванії, разом з їхніми звичаями та способом життя і ведення війни» [6]. Автор оповідає про звичай дівчат свататися до хлопців, що побутував на українських землях. Зазначимо, що він подекуди, за свідченнями дослідників, зберігся аж до початку ХХ ст.. [6, с. 52 – 53]. Крім того, у розділі «Як

селянин може оженитися з панною» Г. де Боплан описує дозвілля українців: «У селах цього краю існує звичай, що в неділю і свята, після обіду, селяни збираються з жінками і дітьми в корчмі, де вони проводять решту дня за частуванням, під час якого лише мужчини і жінки п'ють, а хлопці забавляються з дівчатами під звуки дуди (рід волинки). Тут звичайно перебуває пан місцевості з родиною, щоб подивитися, як молодь танцює. Деколи пан запрошує їх танцювати перед своєю палатою, на звичайному подвір'ї і тоді він теж танцює із своєю жінкою і дітьми. Тоді шляхтичі і селяни змішуються разом» [6, с. 53].

Окремий розділ мандрівник присвятив українському весіллю. Саме Боплан «спростовує» слова Л. Нідерле про вільність дівочих і парубочих дошлюбних відносин: «Коли приходить час класти молоду до ліжка, жінки з родини молодого ведуть її до кімнати, роздягають її догола і оглядають її з усіх боків, заглядають навіть у вуха, волосся, між пальці ніг та в інші частини тіла, щоб перевірити чи нема там крові, захованої шпильки чи клаптика бавовни з якимсь червоним сиропом. Як би вони знайшли одну з цих речей, весілля було б заколочене і була б велика метушня. А коли нічого не знайдуть, вони вдягають її в гарну зовсім білу і нову бавовняну сорочку, відтак кладуть її між двома простиралами і приводять крадькома молодого, щоб лягав з нею... Батьки молодого весь час чатують біля ліжка, щоб слухати, що діється, чекаючи, коли можна буде відслонити заслону, як гра закінчиться. Тоді одягають молоду в чисту сорочку, а коли на попередній знаходять знаки її невинності, наповняють весь дім ексцесивними вигуками радості і задоволення, і всі родичі радіють з ними... На другий день ... вони пропихають паличку крізь обидва рукави виверненої наруби сорочки, надають їй форму стягу, і носять її по вулицях міста, з великою врочистістю, немов прапор з почесними слідами битви, щоб усі були свідками, як її невинності, так і мужності її чоловіка.

...

Якщо ж, навпаки, не було видно жодних знаків чесноти, всі кидають келіхи на землю, жінки перестають співати, свято заколочене, батьки дівчини почувуються засоромленими, знеславленими, тоді весілля обривається, гості роблять тисяча спустошень у хаті, дір'являть горшки, в яких варилося м'ясо, надщерблюють глиняні келихи, з яких пили, матері молодій накладають на шию кінський хомут ... » [6, с. 56].

Далі описано Великодні свята – сам Великдень, Великодні понеділок та вівторок, а також усі розваги молоді, які відбувалися в ці дні [6, с. 57 – 58].

Питання дозвілля слов'янських народів, його свят, звичаїв та обрядів розглядали І. Снегірьов («Русские простонародные праздники и суеверные обряды» (вып. 1–4, 1837–1939)), І. Сахаров («Сказания русского народа» в 2-х т., 1841–1849), О. Терещенко («Быт русского народа» в 7-ми ч., 1848), О. Афанас'єв («Поэтические воззрения славян на природу» т. 1–3, 1869), О. Веселовський («Румынские, славянские и греческие колядки», 1883), В. Міллер («Русская масленица и западноевропейский карнавал», 1884), Ф. Буслаєв («Бытовые слои русского эпоса», 1887), Є. Анічков («Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян», 1905).

Значну кількість праць, в яких досліджувалося дозвілля української молоді опублікував упродовж років часопис «Кіевская старина» (Алфавітний покажчик досліджень дозвілля української молоді на сторінках часопису «Київська старовина» Додаток А)

У 1902 р. І. Вагнер, К. Фрейер у праці «Детские игры и развлечения» наголошували на особливій ролі дитячих ігор і розваг у вихованні, оскільки вони «розвивають думку, пам'ять та уяву» [8].

З філософських висловів М. Грушевського стає очевидним, що в Україні трактування сутності поняття «дозвілля» виходило далеко за межі його визначення як «вільного часу», оскільки йому надавалося ще й просторове значення, яким обумовлювались різні сфери людської діяльності: «Українське дозвілля, широка воля і свобода в відносинах, брак того всього утиску, матеріального і морального, який давав себе чути в ліпше засиджених і захищених місцях «посполитому чоловікові» з боку суспільної ієрархії, і невичерпані багатства природи та свобода в користуванні з них – тягнули сюди й прив'язували людей до своєї землі» [13, с. 50 – 52].

У праці «Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ» зазначається: «кожен крок людини від народження до смерті, все повсякденне життя його супроводжується здійсненням релігійних обрядів. Але в ще більше прагнення до обрядовості (звичайно в широкому сенсі) проявляється у народів менш цивілізованих, у котрих кожен відчуває себе постійно оточеним невидимими небезпеками і постійно старається убезпечити себе від них певними діями. ... До дій цих з часом приєдналися елементи комеморативні,

церемоніальні, громадські, з яких і складаються відомі ритуальні прийоми або обряди» [36, с. 613 – 614]. Далі подається опис родинних і календарних обрядів українців [36, с. 613 – 643].

Участь молоді у святах та дійствах, що відбувалися поза межами робочого часу досліджували також М. Бахтін («Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса», 1965), О. Воропай (Звичаї нашого народу, 1958), М. Каган («Человеческая деятельность. Опыт системного анализа», 1974), С. Килимник («Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні», 1963), В. Пименова («Свободное время в социалистическом обществе» 1974), В. Пропп («Русские аграрные праздники (Опыт историко-этнографического исследования)», 1963), В. Скуратівський («Місяцелік» (1993), «Український рік» (1996), «Покуть» (1992), «Вінець» (1994), «Свят-вечір» (1994), «Дідух» (1995), «Український народний календар» (2003)) Е. Соколов («Культура и личность», 1972), В. Чичеров («Зимний период русского земледельческого календаря XVI–XIX веках (Очерки по истории народных верований), 1957») та ін..

Отже, питанню дозвілля та його ролі в моральному та фізичному вихованні молоді приділялася значна увага.

А. Мазаєв пов'язує час дозвілля зі святом та часом розвитку особистості, надаючи йому особливе значення у вихованні та формуванні особистості [23, с. 3 – 5].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової, спеціальної і довідково-енциклопедичної літератури засвідчує, що поняття «дозвілля», фіксує реальність особливої сфери життєдіяльності людини і має певну історію свого походження. З давніх часів, будучи предметом дослідження низки гуманітарних наук, воно в процесі своєї еволюції поступово виокремилось від термінів «вільний час», «відпочинок», «розваги», «піднесена діяльність», «культурно-дозвіллева діяльність» і здобуло своє відповідне визначення в різних аспектах – філософському, соціологічному, культурологічному, психологічному, педагогічному тощо.

Фольклорні твори, історичні та літературні джерела свідчать про те, що життя українців було чітко регламентованим, відповідно до космічного ритму: праця – дозвілля – праця – дозвілля і т. д.

Будь-яка праця здійснювалася згідно певних настанов, правил і норм. Дозвілля умовно можна поділити на час, відведений певним сакральним діям і час для відпочинку. Перший – сакральний –

присвячувався Богу. Надзвичайно віруючі, українці до будь-якої справи, як-от обробка землі, ткання, випікання хліба, сідаючи їсти, приступали тільки після молитви. Таким чином, наші предки залучалися підтримкою, заступництвом та благословенням Господа. Як зазначав хірург, професор В. Войно-Ясенецький: «... якщо молитва є спілкування з Богом, то треба бути гідним цього спілкування, треба бути здатним на це», спілкування з Богом вимагає досить значного подвигу, щоб усі помисли, думки і прагнення були сконцентровані на вищому, святому. Людина, яка навчилася звертати дух свій до Бога отримує його заступництво і силу молитви [10].

Отже, наші предки завдяки молитві забезпечували психічне здоров'я не тільки кожного окремого індивіду, а й народу загалом, обмежуючи себе під час посту, постійно перебуваючи у молитві вони рятували себе від гріха. Оскільки «кожний, хто творить гріх, є рабом гріха» (Ін. 8, 34). Можемо стверджувати, що українці жили у безперервному труді душі і тіла. У християнській традиції людина складається з трьох сфер – **тіла** (те, що пов'язує її з Природою), **душі** (те, що пов'язує її із тваринним світом) та **духу** (те специфічне, що вирізняє людину). Дух – безсмертний, він з'являється ще до народження людини. Завдяки йому можливе більш глибоке пізнання навколишнього. Дух і Душа людини неподільно пов'язані за життя в єдину сутність. Тому наші предки надавали таке значення збереженню і охороні власної душі, присвячуючи максимальну кількість часу молитві.

Структурував час у двохфазному вимірі й Конфуцій, який розумів під ним «святкову фазу буття» [11, с. 158].

Однак, не дивлячись на це, всебічне теоретичне обґрунтування соціальної сутності дозвілля як особливого соціокультурного феномена та історичного явища вперше здійснив Платон у «Законах» [32, с. 125]. Воно, в його розумінні, є важливим компонентом функціонування держави, оскільки в залежності від місця, яке людина займає у суспільстві, визначається зміст, форма і час її дозвілля. Згідно Платону, вільні громадяни його держави своє життя повинні проводити у святкових діях, хороводах, спортивних змаганнях. Аналізуючи та співставляючи між собою поняття «вільний час», «превелике дозвілля» і «свято», останнє, на його думку, являється формою проведення позаробочого часу, в якому відбувається відновлення психічної та фізичної енергії

людини, а також зростання її інтелектуального рівня та морального самовдосконалення. Крім цього свято, з позиції Платона, є важливим засобом належного виховання підростаючого покоління згідно вимог законів держави. Найбільш ефективними елементами цього процесу являються пісні та забави, ігри і танці.

Мислитель в один ряд ставить культ божества та гру, причому останню він вважає виховною суттю свята та містилище найвищих цінностей людства [32].

Певної уваги у визначенні сутності поняття «дозвілля» надавав і Аристотель, Цицерон, який радив все в житті починати вчасно та ефективно витратити власний час на різних етапах життєвого шляху [3; 41]. Аристотель підкреслював, що людина почала замислюватися над своїм життям тільки після того як у неї з'явився вільний час [3].

Продовження даної думки зустрічаємо у Старому Завіті в Книзі Екклесіаста: «Всьому свій час – час плакати, і час сміятись, тужити і танцювати» [5, с. 668].

Натомість, слід відмітити, що після розпаду античного світу в Європі, Північній Африці, на Близькому та Середньому Сході утверджується епоха ідентифікації дозвілля з невиправданою бездіяльністю, відкидаючи цінності дозвілля та переслідування тих, хто слідом за Аристотелем бачив у вільному часі «свято розуму та гармонії». У філософії середньовіччя ретельно обґрунтовується теза про дві «іпостасі» часу: вічне і земне, їх взаємодію та відмінність. Ціннісний аспект часу переходить на сакральний (святий) час, а час людського буття уявляється знеціненим.

Л. Абрамян вбачає у святковому часі риси всенародного карнавалу [1, с. 38], апелюючи при цьому до М. Бахтіна [4]. У праці якого зазначалося: «Карнавал – це дійство без рампи і без розділення на виконавців та глядачів. У карнавалі всі активні учасники, всі залучені до карнавального дійства. Карнавал не споглядають, і не розігрують, а живуть в ньому, живуть по його законах, допоки вони, ці закони, діють, тобто живуть карнавальним життям» [4, с. 207]. Так і в традиційному українському святковому житті немає глядачів – є спільнота людей, яка живе за певними єдиними законами, яких суворо дотримуються.

«Закони, заборони та обмеження, що визначали устав та порядок звичайного, тобто позакарнавального, життя, на час карнавалу відмінюються: відмінюється перш за все ієрархічний

порядок і всі пов'язані з ним форми страху, благоговіння, пієтету, етикету і т. п., тобто все те, що визначається соціально-ієрархічною та будь-якою іншою нерівністю людей» [4, с. 207 – 208].

Так і в нашій календарній обрядовості зимового циклу, коли на колядки та щедрівки відбувалися ритуальні бешкети молоді.

Коллективний сміх єднає людей, сприяє тому, щоб люди відчували свою єдність, що відбувається на підсвідомому рівні, завдяки психологічним особливостям сміху. Загальний сміх посилює відчуття матеріально-тілесної єдності й спільності, яке відчуває народ під час святкування. «Навіть сама тіснота, самий фізичний контакт тіл отримує певне значення. Індивід відчуває себе невід'ємною частиною колективу, членом масового народного тіла» [4, с. 276 – 277].

Вільний час через форму свята відображав характер трудової діяльності та уявлення людей про навколишній світ (О. Афанасьєв, О. Потебня, В. Чичеров), проявляючи себе в піснях, музиці, драматичних іграх, танцях, позитивних емоціях. Через це В. Пропп дійшов висновку, що святкові обряди, ігри та розваги – це модель повсякденного життя та праці [33], а М. Бахтін з цього приводу зазначав, що свято – це не тільки соціально – художнє явище, а саме життя, оформлене ігровим способом [4].

Значна увага дозвіллю надавалася в освітніх установах.

Поєднувати навчання, виховання і вільний час запропонував у XVII ст. Я. Коменський. У праці «Велика дидактика» педагог писав: «Сама школа має бути примітним місцем, приємним очам з середини та ззовні. Вона має бути світлою, чистою, прикрашеною картинами: портретами відомих людей, географічними гартами, пам'ятками історичних подій, певними емблемами. Ззовні біля школи повинна бути не тільки площа для прогулянок та ігор, але також невеличкий сад, в який іноді варто пускати учнів і надавати їм можливість насолоджуватися красою дерев, квітів і трав. Якщо справа буде так об'ясована, то діти, імовірно, будуть відвідувати школу з не меншим бажанням, аніж зазвичай вони відвідують ярмарки, де вони завжди сподіваються побачити та почути щось цікаве» [19, с. 164].

Необхідність контролю над дозвіллям учнів вчений пояснював таким чином: «Слід обов'язково охороняти молодь від будь-яких приводів до моральної деградації, як-от, поганих товаришів, розпусних речей, пустих та беззмістовних книжок (оскільки

прикладі пороків, які побачили або почули є отрутою для душі) і, нарешті, неробство, щоб діти нічого не роблячи, не навчилися дурному, не отупіли розумово. Краще, щоб вони завжди були чимось зайняті, або серйозною справою, або розвагами, тільки б не віддавали себе неробству» [19, с. 233].

В «Уставі виховання двох соть благородныхъ дѣвиць учрежденнаго ея величествомъ государынею императрицею Екатериною Второю, самодержицею Всероссийскою Матерію Отечества» (1764 р.) наголошується: «Праздность почитается источникомъ всѣхъ пороковъ; того ради госпожи Учительницы должны прилѣжно наблюдать прямыя въ обученіи успѣхи каждой дѣвицы, такожѣ прилѣжаніе и лѣность, что наипаче во время частныхъ въ классахъ экзаменовъ усмотрѣть можно, дабы потому располагать должныя къ тому способы для возбужденія въ нихъ вящшей къ обученію ревности похвалою ихъ успѣховъ, или какимъ нибудь и наггражденіемъ» [38, с. 12].

З появою навчальних закладів у XVI – XVII ст. дозвілля освіти виділяється дитяче дозвілля шкільного типу. Формами його проведення були традиційні забави та обрядово-ігрові дійства в рамках релігійних свят. Новим змістом наповнюються вечірки, виникає шкільний театр [30]. У XVIII – XIX столітті в побут дітей прийшли ігрові атракціони (каруселі, райки) [31], у містах взимку готували льодяні гори та веселі балагани, в селах з'явилися ігри соціально – побутової тематики: «Пан і наймит», «Багатий і бідний», «Крамар», «Корчма» [42].

Аналіз праць В. Балушка, А. Байбуріна, М. Сумцова, П. Чубинського, Ф. Колесси, Хр. Ящуржинського, Г. Танцюри, В. Охримовича, Хв. Вовка, Н. Сивачук, В. Кузя, Ю. Руденка, Н. Здоровега, О. Курочкіна, М. Костомарова, О. Воропая, С. Килимника, І. Огієнка дає підстави стверджувати, що організацією дозвілля, регулюванням стосунків молоді займалися парубочі і дівочі об'єднання (громади). Молодіжні громади мали своєрідний неписаний статут, очолювались виборними особами з наданими їм функціями керівників організації і проведення дозвілля. Основними завданнями молодіжного колективу були насамперед прийом нових членів до молодіжної громади, організація дозвілля, регулювання взаємостосунків членів громади, спілкування з представниками інших громад.

Дослідивши провідні форми дозвілля людства, а також свята річного календарного циклу наших предків, С. Килимник характеризував останні як «Величезні й вибуялі, що супроводилися музикою, танцями, іграми та перерядженнями» [18, с. 347 – 349].

Зібрання молоді для проведення дозвілля проходило за територіальним принципом, а форми дошлюбного спілкування визначили зміст і характер взаємостосунків.

Територіальні зібрання молоді поділяються на: 1) вузьколокальні зібрання (за місцем мешкання в тій чи іншій частині села); 2) локальні загально сільські зібрання; 3) за національною ознакою (біетнічні чи полі етнічні поселення). Серед форм дозвілля можна виділити такі: спілкування молоді простонеба; спілкування молоді у приміщенні; спілкування молоді під час проведення храмових і календарних свят як у приміщенні, так і просто неба. Їх назви часто співпадають з назвами місць зібрань.

Молодіжні ігри в свою чергу поділялися на побутово-розважальні та календарні, які влаштовувалися як простонеба, так і в приміщеннях. У ритуальному контексті гра міфологізувала перебіг доби повноліття, через яку проходила молодь, і забезпечувала, таким чином, шлях до укладення шлюбу, а отже санкціонувала перехід у спільноту дорослих. Ігри дорослих як своєрідна форма соціалізації та одна з основних форм суспільного життя до укладання шлюбу, були складовою календарної обрядовості і мали магічну мотивацію. Більшість із них пов'язані з календарними святами весняно-літнього та осінньо-зимового циклів.

Виділяється група ігор та розваг, які втратили зв'язок із календарною обрядовістю, зберігши, в окремих випадках, опосередковане до неї відношення. Це ігри з елементами змагання, переслідування, пошуку інше. Є серед них і такі, що мають безпосереднє відношення до вибору шлюбного партнера (роскол, сусідка, голубки, ниточки, інші).

За змістом і спрямуванням, ігри та розваги, що зафіксовані польовими дослідженнями, поділяються на побутово-розважальні і календарні, останні складаються із святково-розважальних і постових.

Обрядодії весняного циклу (веснянки, гаївки) та ігри, Великодні свята мали синкретичний характер і були часткою не тільки календарної обрядовості весняного циклу (рудиментом архаїчного

свята зустрічі Весни), а й різновидом дошлюбного спілкування молоді, спрямованими на вибір вірогідного шлюбного партнера. Деякі елементи дошлюбного спілкування молоді приходились і на Трійцю, коли парубки робили з «зеленого сіна» доріжку між хатами хлопця й дівчини, котрі зустрічалися або подобалися одне одному.

На Івана Купала дівчата плели вінки, пускали їх на воду, щоб дізнатися про те, звідки буде наречений. Всі ці обрядодії спрямовувались на чарування щастя та добробуту, сприяли вдалому вибору пари для одруження, очищення молоді водою й вогнем, забезпечення щастя і добробуту на наступний рік.

На зимові свята молодіжні розваги були значно численніші. Це і свято Андрія, коли відбувалися вечорниці з обов'язковим кусанням калити, різдвяні святки та Маланки із колядниками, щедрівниками, ранішнім посіванням та масляною із ярмарками, рядженими та іграми, що традиційно відбувалися у ці дні.

Дозвілля молоді регламентувалось морально-етичними нормами, звичаєвим правом, і головна його функція полягала у створенні атмосфери, що сприяла зближенню молодих людей, забезпечуючи при цьому збереження честі і гідності. Поведінка молоді контролювалась двокомпонентною (право і суспільство) системою; громада, відповідно до норм звичаєвого права. Засуджувала чи схвалювала вчинки як молодіжної громади в цілому, так і окремих її членів.

Серед зафіксованих вітчизняними науковцями, звичаєво-правові норми стосуються:

1. Організації тимчасових молодіжних об'єднань як важливої соціальної інституції в підготовці молоді до шлюбу. В усіх без винятку селах, що досліджувались, дотримувались певного вікового цензу для дівчат і хлопців. Кожна сільська громада визначала вік початку дівування і парубкування. Дотримуючись існуючої в селі традиції. В деяких селах права дівчат у період першого року дівування обмежувались. Наприклад, на вечорницях їм дозволялось брати участь тільки у гуртових танцях.

2. Регулювання взаємин парубка і дівчини під час проведення дозвілля. До цієї групи відносяться норми поведінки молоді в повсякденному спілкуванні. Вони розширювали можливості одних (вільне відвідування парубками вечорниць в інших кутах і селах) і обмежували права інших (заборона дівчатам ходити на вечорниці до іншої хати, танцювати на вечорницях з

парубками парний танець. Танцювати не зі своїм парубком тощо). Інші визначали поведінку молоді у стосунках з батьками, «на людях». Так, дівчина повинна була приховувати свою симпатію до парубка, їй заборонялося ходити до парубка додому тощо.

3. Обов'язків дорослих, що наглядають за поведінкою молоді під час різних форм молодіжного дозвілля. В першій половині ХХ століття громада контролювала молодь безпосереднім втручанням у розвиток подій (нагляд господарки хати, де проходили вечорниці, нагляд батьків за своїми дітьми на музиках), так і опосередковано, коли громада засуджувала поведінку, несумісну зі звичаєвими морально-етичними нормами. Але з часом контроль дорослих за поведінкою молоді постійно зменшувався.

4. Використання обрядів, знаків і символів, що санкціонують перехід від стадії залицяння до перед шлюбної підготовки, від статусу парубка і дівчини до чоловіка і жінки. Під час проведення молодіжного дозвілля, особливо на вечорницях як особливої форми дошлюбного спілкування, простежуються обрядодії з відповідною символікою, які відображають етапи зближення молодих на шляху від залицяння до сватання.

Першим є етап входження в молодіжну громаду. Для новачків він супроводжується певними обмеженнями (за парубком «закріплюють» найгіршу дівку; дівчині забороняють упродовж першого року перебування в громаді танцювати в парі з парубком).

У звичай прийому до парубочих громад в Україні входило й випробування сили та спритності кандидата. Його змушували видиратися на високий стовп, кандидат мусив показати своє вміння танцювати. Інколи його посилали красти для гурту груші, огірки чи кавуни у котрогось із хазяїв, який їм не подобався. Могли послати також у сусіднє село з метою зав'язати там бійку, щоб довести свою силу й сміливість. А взагалі він обов'язково мав продемонструвати в той чи інший спосіб свою «жвавність, відвагу, веселу вдачу, вміння співати пісень, зацікавлювати оповіданням». Та головним випробуванням для новачка була його участь у спільних роботах, зокрема, в косовиці. Парубок, майбутній селянин-господар, мав показати себе вправним косарем («косар – то вже парубок»). Тому й сам прийом часто приурочували до весняних польових робіт, жнив або косовиці, коли парубки могли продемонструвати свої професійні навички. Правда, в деяких місцевостях ця церемонія відбувалася на Новорічні свята чи восени, під час сезону вечорниць.

Саме посвячення в парубки і прийом до парубочої громади проходили урочисто. Кандидат з'являвся на збори громади, вклонявся на всі чотири боки (на Поділлі) або кожному членові і давав обіцянку: 1 «Горілку пий, до дівчат ходи і всіх добрих парубочих звичаїв дотримуватись». У ряді місцевостей юнак проходив обряд «коронування» на парубка. Його садовили на стілець, застелений кожухом, або на подушку, давали в руки хлібину і пляшку, а потім тричі підіймали високо вгору, співаючи при цьому величальну пісню на його честь, що включала слова

Посіями дівки льон.

Що за диво, дівки, льон!

Посіями, спололи

А споловши вирвали,

В Дунай річку кидали

Дунай річка невеличка,

Перевозець неболошой!

Ішли дівки дорогою,

Дорогою біжить конь,

Що за диво біжить конь!

На конику удалець,

Що за диво удалець!

Що за диво удалець

Наш Іван молодець!

На наступному етапі зближення парубкам і дівчатам дозволялось танцювати парами, але лише тим, які зустрічались на побаченні.

На останньому етапі парубок і дівчина могли дарувати один одному подарунки, хлопець міг приходити до дівчини в гості, але йому не дозволялося заходити до хати. На цьому етапі молодь знайомилась з батьками і починалася підготовка до весілля.

Після 1917 року традиційні розваги та дозвілля української молоді змінили свята ідеологічні. У статті «Школьные празники» З. Ліліна підкреслила роль свят виключно як найефективніших засобів пропаганди. Нівелюючи роль релігії авторка стверджує, що в основі християнської віри – театральність і яскравість свят, а зовсім не віра, а витоки театрального мистецтва вона вбачає у релігії. Тому завдання нести у маси трудящих комуністичні ідеї слід вирішувати, на її думку, шляхом революційної агітації та революційних масових свят. Що й було з успіхом втілено у життя – це загальновідомі демонстрації 1 травня та 7 листопада, а згодом і 9 травня на честь перемоги у Другій Світовій війні.

Авторка навіть не знехтувала брехнею: «Царський уряд, боючись народних мас, боючись їхнього об'єднання, забороняв усілякі вуличні святкування, пов'язані із скупченням людей, з виявом їхньої творчої волі, їх багатой фантазії, непідробного гумору

та радісних веселощів... Хресний хід та військовий парад – ось усі видовища, що оживляли вулиці у період капіталізму» [21, с. 10].

Натомість пропагувалися «веселі», «яскраві», «сповнені дзвінкими голосами молоді», розфарбованими червоними прапорами революційні свята.

У результаті та ж З. Ліліна у наступній статті «Різдво Христове – язичницьке свято» споконвічні традиції народу називає «хламом, який слід викинути геть, від якого слід відректися якомога швидше», оскільки він «тягне нас назад, у минуле, тримає нас в обіймах мерців і заважає нам іти уперед до життя і з життям» [21, с. 94].

Твердження З. Ліліної щодо важкого життя дітей та молоді, відсутності дозвілля зустрічаємо у праці «Первомайський праздник – праздник молодежи»: «... діти робітників жили на задвірках, у підвалах та на горищах, вони не бачили ні світла, ні сонця. Знання підносились майбутнім творцям всіх багатств у такій формі, що воно не освітлювало, а затемнювало свідомість юних працівників...» [21, с. 147].

Окрім першого травня пропагувалися такі свята, як міжнародний підлітковий день, міжнародний дитячий тиждень, день Жовтневої революції, день Лютневої революції, день повстання декабристів, день народження Леніна, день смерті Леніна, день Червоної Армії, міжнародний день робітниць (цікаво, а селянки не жінки?), день падіння самодержав'я, день Паризької Комуні, комсомольський великдень та ін..

У ХХ столітті сформувалась цілісна система закладів молодіжного дозвілля (Будинки школярів, юних техніків, натуралістів; музичні, художні та спортивні школи; оздоровчі заклади; театри, кінотеатри, бібліотеки, парки, центри естетичного виховання), у яких проводилась широка культурно–освітня діяльність, що мала забезпечити під час раціонального використання вільного часу молоді різноманітні напрямки їхнього всебічного виховання (ідейно- політичне, трудове, моральне, військово–патріотичне, атеїстичне, естетичне, фізичне). Розважально–ігровий компонент позанавчальної діяльності був також підпорядкований цій меті, тому не займав провідного місця в організованому дозвіллі.

Значну увагу приділяли дозвіллю вихованців А. Макаренко, О. Сухомлинський та К. Ушинський і, характеризуючи її як

управління розвитком підростаючої особистості в суспільно необхідному напрямку.

Видатний педагог С. Русова, слушно підмітила, що навіть найкращий навчальний заклад без позакласної освіти не принесе значних корисних наслідків. Адже саме під час такої роботи «формується інтерес до науки, до правди, координація рухів до всяких умілостей» [15, с. 59].

А. Макаренко вважав дозвілля способом єднання колективу: «Вечорами ми і дискутували, і сміялися, і фантазували на теми про наших пригодах, родичалися в окремих випадках, збивалися в єдине ціле, ім'я чому – колонія Горького» [24, с. 33]. Педагог, щоб створити колектив з безпритульних дітей, активно використовував часи дозвілля. Щовечора колоністи обговорювали події, які відбулися за день, книжки, мріяли про майбутнє, грали в різноманітні ігри, розповідали бувальщини, небилиці, казки, а також влаштовували загальні читання, незабаром було створено театр, в якому брали участь усі колоністи [24].

В. Сухомлинський писав: «Навчання – це дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Чим ближче я придивлявся до того, що всі ми звикли називати навчально-виховних процесом, тим більше переконувався, що справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [36, с. 11], оскільки «пізнання світу не зводиться лише до засвоєння знань» [36, с. 12].

Педагог вважав дозвілля – часом формування моральних цінностей, які є основою патріотичного виховання, плекання любові до рідної землі [36, с. 16]. Саме в оточуючому світі педагог шукав джерело думки, поштовх до розуміння краси, засіб, який би допоміг навчити дітей мислити.

Основою організації дозвіллевої діяльності учнів Павлиської школи В. Сухомлинський вбачав наступне:

- 1) кожна дитина здібна;
- 2) кожна дитина повинна пізнати себе, знати свої нахили, здібності;
- 3) педагог повинен постійно вивчати і знати дитину, її душевні потреби, інтереси, нахили, здібності;
- 4) дитина, під мудрим керівництвом учителя. Повинна постійно самовдосконалюватися, самоутверджуватися [36].

Аналіз праць В. Сухомлинського дає підстави виділити наступні форми організації дозвіллевої діяльності учнів Павлиської школи:

- фольклорні обряди та свята з народними казками, іграми, іграшками, дитячим театром, що сприяло розумовому та естетичному вихованню дітей;
- конкурси різноманітних жанрів фольклору, підготовки та участі в них, діти знайомилися із культурних багатством свого народу;
- уроки мислення серед природи, на яких через створення казки, у процесі гри або виконання народної пісні відбувалося духовне, моральне, емоційне та розумове виховання дітей;
- гуртки юних захисників природи, на яких відбувалося віншування праці землеробів, проведення свят Матері, Книги, Праці. Квітів, Птахів, Дерев, Природи, народного календаря тощо виховувало в учнів доброти, спонукало до корисних справ для народу, залучало до праці;
- гуртки народних ремесел та промислів давало змогу учням засвоювати уроки духовності, народної мудрості та моралі, було основою естетичного виховання молоді.

В Україні ХХІ століття особливого значення набувають питання організації позанавчального дозвіллевого аспекту розвитку особистості, тобто культурно-дозвіллева діяльність дітей та молоді постає як один із провідних факторів їхнього духовного збагачення та виховання. У проекті національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки наголошується «Ядром державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання» [28, с. 17]. Один із шляхів реалізації завдань, що стоять перед освітянами передбачає посилення взаємодії органів управління освітою і закладів освіти із засобами масової інформації у справі виховання і розвитку підростаючого покоління, недопущення шкідливого інформційно-психологічного впливу засобів медіа-індустрії на дітей [28].

На 31-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі наприкінці 2001 р., в якій взяли участь представники більше 180 країн світу підкреслювалася загроза не тільки економічним і політичним позиціям ряду держав, їхньому суверенітету, самостійному національному розвитку, а в першу чергу культурі і

освіті. Коїтіро Мацуура, успішний і досвідчений японський політик, колишній заступник міністра зовнішніх справ Японії, наголошував на необхідності збереження численності культур та їх різноманіття [17, с. 3 – 4].

Професор М. Латтанзі вважає, що «... разом з новими можливостями економічного росту і соціального прогресу глобалізація призвела до серйозної втрати етичних і моральних орієнтирів. Як ніколи раніше, і в першу чергу у промислово розвинутих країнах, люди відчули швидкий розпад і занепад інтелектуальних цінностей, які замінюються зараз хаотичною гонитвою за індивідуальним економічним успіхом, який разом із досягненням матеріальних благ часто призводить до глибокого відчуття невдоволення, нещастя, невпевненості і дезорієнтації» [28, с. 5].

Багатство національних культур і цивілізацій, численність мов – виразників цих культур – це найбільше багатство і цінність, які має людство. Тому виховання української молоді повинне базуватися на традиційній культурі нашого народу.

На рівні державних стандартів будучи спрямованою на формування у підростаючого покоління високої культури проведення вільного часу, вмінь і навичок щодо його раціонального використання, культурно-дозвіллева діяльність розглядається як важлива складова частина національної системи освіти.

Підкреслимо, що в умовах сьогодення в багатьох країнах світу поняття «дозвілля» визначається передусім як «частина позаробочого часу, що лишається у людини після виконання непорушних позавиробничих зобов'язань (прихід на роботу та з роботи, сон, приймання їжі та інші види побутового обслуговування)» [14, с. 468] або як «вільний від роботи час» [12, с. 14]. При цьому очевидно, що поняття «дозвілля» нерідко ототожнюється з терміном «вільний час» який розглядається як «частина позаробочого часу (в межах календарного фонду), що залишається після необхідних витрат часу на задоволення потреб людини» [12, с. 36].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян Л. А. Первобытный праздник и мифология / Отв. ред. Вяч. Вс. Иванов. Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1983. 232 с.

2. Аристотель. Евдемова этика. Москва, 2005. 448 с.
3. Аристотель. Политика: Афинская полития. Москва: Мисль, 1997. – 458 с
4. Бахтін М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худ. Лит., 1965. 527 с.
5. Библия. Москва : Изд. Моск. Епархии, 1995. 1225 с.
6. Боплян Г. Л. де. Опис України / З франц. Переклав В. Косик. Рим: Видання Українського католицького університету Св. Климента Папи, 1991. 88 с.
7. Боровський Я. Є. Світогляд давніх киян. Київ : Наук. думка, 1992. 176 с.
8. Вагнер Г. Детские игры и развлечения. Санкт-Петербург, 1902. 118 с.
9. Вайнтруб І. Сакральний час // *Людина і світ*. 2000. № 11–12. С. 43–47.
10. Войно-Ясенецький В. Ф. (Святитель Лука) Наука и религия / Симферополь: ОАО «Симферопольская городская типография» (СГТ), 2008. 160 с.
11. Воловик А. Ф. Сьогодні і проблеми вільного часу // *Культура України: історія і сучасність*: Мат. респ. наук.-прак. конф. Харків : ХДІК, 1992. 404 с.
12. Говорун Т.В. Час нашого дозвілля. К.: Політвидав, 1986. – 86 с.
13. Грушевський М.С. Історія України-Русі в 2 т. – К.: Наук. думка, 1991. – Т.1. – 736 с.
14. Грушин Б.А. Свободное время: Актуальные проблемы. Москва : Мысль, 1967. 175 с.
15. Дивненко, О. В. Методическое пособие по эстетике: эксперимент. учеб. пособие для учащ. ст. кл. гимназий, колледжей и шк. гуманит. Профиля. Москва : АЗ, 1995. 190 с.
16. Еліаде М. Священне і мирське. Київ : Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2001. 116 с.
17. Канаев Н. М. Глобализация как угроза культурному разнообразию и социально устойчивому развитию / *Философия образования*. № 2 (13). 2005. С. 3–15.
18. Килимник С.Т. Український рік в народних звичаях в історичному висвітленні: У 2-х кн. Київ : Обереги, 1994. Кн.2. 394 с.

19. Коменський Я. А. Велика дидактика. Государственное Учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. 320 с.
20. Конфуций. Изречения. Харьков : Фолио; М.: ООО «Изд-во АСТ», 2000. 448 с.
21. Красний календар
22. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллин: «Александра», 1992. 483 с.
23. Мазаев А.И. Праздник как социально-художественное явление. Москва : Наука, 1978. 392 с.
24. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Київ : Радянська школа, 1987. 512 с.
25. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики: индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. Москва : Гуманит. изд. Центр ЛАДОС, 1996. 416 с.
26. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. 3-е изд., репринтное. Москва : Издательская фирма «Восточная литература» РАН. 2000. 407 с.
27. Минц Г. И. Свободное время: желаемое и действительное. Москва : Знание, 1978. 64 с.
28. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки / meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf [Доступ з екрану].
29. Нидерле Л. Славянские древности. Москва : Алетея, 2001. 592 с.
30. Перенчук Ю.М. Використання гри як засобу святкового спілкування учасників масових театралізованих дійств: Автореф. дис... канд. пед наук.: 13.00.05. Київ, 1998. 18 с.
31. Пича В.М., Бестужев–Лада И.В., Димов В.М., Орлов Г.П., Коган Л.Н, Надольный И.Ф., Лисовский В.Т. Культура досуга. Київ : КГУ, 1990. 240 с.
32. Платон. Государство. Законы. Политика. Москва: Мысль, 1998. 798 с.
33. Пропп В.Я. Русские аграрные праздники (Опыт историко-социологического исследования). Ленинград : ЛГУ, 1963. 143 с.
34. Січинський В. Чужинці про Україну. Київ : «Слово», 1991. 96 с.
35. Сивачук, Н. П. Уманське весілля. Умань: ПП Жовтий, 2010, 2009 206 с.

36. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3 Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Рад. школа, 1977. С. 7-278.
37. Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ / Подъ редъ. Проф. Ф. К. Волкова, проф. М. С. Грушевскаго, проф. М. М. Коваленвскаго и др. Петроградъ, 1916. 415 с.
38. Уставъ воспитанія двухъ сотъ благородныхъ дѣвиць учрежденнаго ея величествомъ государынею императрицею Екатериною Второю, самодержицею Всероссійскою Матерію Отечества. СПб, 1764. 33 с.
39. Хренов Н.А. Мифология досуга. Москва : Наука, 1998. 448 с.
40. Хрестоматія давньої української літератури (доба феодалізму) / Упоряд. дійсн. член АН УРСР О. І. Білецький. Київ : Рад. Школа, 1952. 603 с.
41. Цицерон М. Т. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Москва : Наука, 1993. 248 с.
42. Чебыкин А.Я. Эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности. Одесса, 1992. 166 с.
43. Чистов К. Народные традиции и фольклор. Очерки теории. Ленинград : Изд-во «НАУКА» Ленинградское отделение, 1986. 304 с.
44. Чмихов М. Від Яйця-райця до ідеї Спасителя: Монографія. Київ : Либідь, 2001. 432 с.
45. Чмихов М. О. Кравченко Н. М., Черняков І. Т. Археологія та стародавня історія України. Київ : Либідь, 1992. 374 с.

1.2. Традиційне дозвілля української молоді

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених присвячені темі дозвілля, засвідчує, що цей термін фіксує реальність особливої сфери життєдіяльності людини і має певну історію свого походження.

Змістовний відпочинок і дозвілля, поряд з утворенням і задоволенням основних потреб молоді, здавна відігравали велику роль в їхньому розвитку і готували до майбутнього шлюбного життя.

Форми традиційного дозвілля дослідниця Н. Петрова поділяє на: 1) спілкування молоді простонеба; 2) спілкування молоді у приміщенні; 3) спілкування молоді під час проведення храмових і календарних свят як у приміщенні, так і простонеба. Їх назви часто співпадають з назвами місць зібрань [11].

Молодіжні заботи та ігри поділяються на побутово-розважальні та календарні, які влаштовувалися як простонеба, так і в приміщеннях. У ритуальному контексті гра міфологізувала перебіг доби повноліття, через яку проходила молодь, і забезпечувала, таким чином шлях до дорослого життя – укладання шлюбу. Ігри дорослих, як своєрідна форма соціалізації та одна з основних форм суспільного життя до укладання шлюбу, були складовою календарної обрядовості і мали магічну мотивацію. Більшість із них пов'язані з календарними святами весняно-літнього та осіннь-зимового циклів [11].

Втім, на нашу думку, доцільно їх поділити таким чином:

- молодіжні заботи, що були складовою календарної обрядовості українців;
- молодіжні заботи – складова родинної обрядовості (весілля, похорон (ігри при мерцеві, похорон як шлюб));
- молодіжні зібрання (вечорниці, досвітки, посвітки, вулиця, толока, музики);
- парубочі зібрання, під час яких випробовувалася їхня сила (бої навкулачки, зібрання парубочих громад сільської молоді).

У річному циклі календарної обрядовості українців молодь брала найактивнішу участь у всіх діях. Розглянемо більш детально.

Зимова календарна обрядовість. Етнографічні матеріали засвідчують, що зимові свята розпочиналися зі свята Катерини, коли дівчата ворожили, намагаючись дізнатися про свою долю, чи вийдуть заміж у наступному році, чи будуть щасливі у шлюбі. Далі йшли день Андрія Первозванного, сповнений молодіжними заботами, як-от дівочі ворожіння, парубоцькі гуляння та апофеоз свята – Калита. Святого Миколая, власне від цього дня розпочиналися вечорниці. Далі йшов великий новорічний цикл зимових дійств – Святий Вечір. Різдво, Новий рік (Маланка), Василя, Водохреща.

Андріївські вечорниці розпочиналися із кусання Калити. У цей день також відбувалися ворожіння дівчат. Найбільшу владу мали

парубки, їм пробачали будь-які бешкетування: знімалися ворота у господарствах гонорових дівчат, траплялися випадки, коли парубки повністю розбирали тин або клуню у господаря, який дошкуляв їм упродовж року. Але «Парубоцьке право, на те й Андрія» [2, с. 31–32], а отже, парубки не мали жодного покарання.

Миколая – день загальних веселощів, коли господарі варили пиво, а потім запрягали найкращих коней і їздили навколо села [2, с. 63–76].

Свят-Вечірні дійства проводив переважно господар – батько і мати, молодь і діти були учасниками сакральних дійств, спрямованих на забезпечення добробуту, здоров'я і багатства на наступний рік.

Основні забави та веселощі припадали на наступний день – Різдво. Під вечір збиралися дівочі і парубочі громади, інколи створювалися змішані гурти колядників і вирушали по селу. Існування таких молодіжних громад засвідчують відомі дослідники В. Балушок [1], О. Воропай [2], В. Давидюк [3], С. Килимник [7], К. Сосенко [15].

Ватага колядників – п'ять осіб: береза, звіздоноша, дзвонар, міхоноша та запасний, що мав завдання допомагати міхоноші. Колядували перед образами, частіше молодь співали пісень під вікнами, оскільки вони вважалися втіленням померлих душ, які поминаються на різдвяних святах [13, с. 100-101]. Щоб не нашкодити господарям, вони залишалися на вулиці, очікуючи дарунків – хліб (калач), пиріжки, цукерки інколи гроші.

У деяких записах засвідчено, що заходити в хату не мали права тільки дівчата, у той час, як парубки, що ходили ватагою із зіркою колядували безпосередньо в хаті, стоячи перед образами [2, с. 83].

Серед дійств, що відбувалися в цей день особливу роль відігравав вертеп – старовинний український пересувний театр, відомий в Україні з XVII ст. [4, с. 77]. Його вважали найвищим досягненням української народної драми. Існував ляльковий і «живий» вертеп.

За свідченням М. Маркевича у день Різдва Христового міщани, дяки, школярі та церковні співаки збиралися і носили по хатах ляльковий театр під назвою вертеп. Його походження М. Маркевич відносить до часів гетьмана Конашевича-Сагайдачного, тобто до 1600-1620 р.р., коли за наказом гетьмана було відновлено київську братську школу і Академію [2, с. 81–87].

Ляльковий вертеп – двоповерховий будиночок, виготовлений із тоненьких дощечок та картону. На верхньому ярусі відбувалася перша частина вертепу – «свята», на нижньому – «світська», «народна» сатирично-побутова інтермедія [2, с. 82–83].

Живий вертеп – народна жива різдвяна драма на релігійні та побутові теми. Першими виконавцями були учні Києво-Могилянської академії, тому у Котляревського «у вікон школярі співають».

Спочатку мотивами вертепу були християнсько-біблійні легенди, запозичені з євангельських оповідей про народження Христа.

Згодом біблійна вистава стали лише частиною вертепного дійства, другою частиною якого були театральні сценки на світську тематику із відтворенням елементів життя простих людей. Ці епізоди із народного життя, які, як правило, носили гумористично-сатиричний характер, стали основою виникнення та поширення народної драми, у якій розігрувалися суспільно-побутові теми, імітувалися сценки селянського чи козацького побуту, процеси праці, у жартівливому тоні розповідалось про випадки з життя. Головними персонажами цих народних комедій були селянин, мірошник, корчмар, циган, козак, дід та баба тощо. Згодом театральна традиція була підхоплена у народному середовищі [10].

Народний вертеп був знищений у перші десятиліття радянської влади. Збереглися документальні свідчення про розстріл вертепників енкаведистами у повоєнну добу на Львівщині, вертепні дійства, колядки та щедрівки винищували під гаслами атеїстичної боротьби [12, с. 54].

На Різдво або під Новий рік гурт парубків водив «Козу». Одного юнака переодягали «козою» – вивернутий кожух, маска. Парубки ходили від хати до хати, розігруючи сценки умирання та оживання Кози. В. Давидюк бачав у цьому обряді вияв вегетативної хліборобської магії, О. Знойко стверджував, що в українців цей обряд має тотемістичне забарвлення [3].

Напередодні Нового року, дівчата і парубки водили Маланку. Вона була дівоча і парубоча. Остання – давніша за походженням. О. Курочкін зазначає: «Ініціатива в проведенні громадської частини різдвяно-новорічних свят належала союзам парубочої молоді. Організованих за територіальним принципом. Перевага юнаків (чоловіків взагалі) у виконанні зимових календарних обрядів

історично склалася в умовах патріархального суспільства. Вона визначалася й підтримувалася в фольклорному середовищі діяльністю архаїчних спілок чоловічої молоді, відомих в Україні як «парубочі громади» [10, с. 109]. В свою чергу у дівчат також існувала громада. На думку В. Балущка, у давні часи існували обряди ініціації парубків та дівчат. Якщо про перші відомості збереглися у билинах, казках та інших фольклорних жанрах, то про дівочі/жіночі майже нічого не відомо [1, С. 11–27]. Рештки ініціаційних обрядів знаходимо у календарній та родинній обрядовості. А також в окремих жанрах фольклору.

О. Курочкін вважає, що «передача естафети в обряді щедрування від парубків до дівчат суттєво збіднила його первісний зміст і функціональне навантаження» [10, с. 214]. Втім. Ми вважаємо, що обидві традиційні форми маланкування – парубоча і дівоча мали право на існування і, за твердженням О. Воропая існували паралельно, збагачуючи фольклор українського народу.

В. Давидюк, О. Воропай, О. Курочкін та інші фольклористи й етнографи вважають, що зимова календарна обрядовість має яскраво виражену шлюбну семантику.

Весною молодь була активною учасницею обрядів, пов'язаних із забезпечених родючості полів, гарного врожаю восени та щасливого шлюбу. Зустріч весни розпочинали діти на Стрітіння, коли за селом, на вигоні, збирався гурт і співали веснянок:

Благослови. Мати, Весну закликати!

Весну закликати, Зиму проводжати!

Діти носили селом «жайворонків», пташок із тіста, співаючи гімн цьому птахові, який за світоглядними уявленнями українців був провісником весни [4, с. 216].

Весняні співи виконували дівчата на вулицях села, на майдані, але здебільшого – під час ігрищ понад річками, в гаях або на узліссях. Парубки рідко брали участь у хороводах і переважно змагалися між собою. Будували «вежу» (ставали один одному на плечі), спостерігали за дівчатами, вибираючи собі наречену. У цей час дівчата водили хороводи та співали веснянки і гаївки. На сьогодні збереглося чимало архаїчних за походженням ігор, у яких виразно проступають релікти шлюбу, коли дівчину обирали з певного роду («Жельман», «Царівна», «Мости», «Король» тощо).

Значна кількість хороводів та ігор, що раніше мали магичне призначення, в наш час стали дитячими забавками: «Мак», «Подоляночка», «Кривий танець», «Кострубонько».

Відома дослідниця українського фольклору М. Чумарна вбачає у «Кривому танці» «символічну спіраль світоруху, модель спрямування життєтворчої енергії» [18, с. 149].

Інші хороводні ігри також мають сакральне значення і в давні часи були невід'ємною частиною ритуалу.

Шлюбною семантикою наповнена купальська обрядовість, в якій обов'язково брала участь молодь. З купальських пісень, записаних у 1880 р. Хр. Ящуржинським у с. Молодецькому, ми дізнаємося про те, що той, хто не прийшов ввечері на Купала очікувало покарання:

*У нас Купайло з верби, з верби.
Вийди, Голександро, вийди!*

*Як не вийдеш на Купайла,
То вийде з тебе душа й пара.*

О.Курочкін пов'язує купальське свято з початком шлюбного сезону [10]. Ю.Климець вбачає в ньому ремінісценції оргієстичних дійств молоді внаслідок наскоків у цей день парубочих громад на чужі дівочі гурти [8]. Подібна практика на теренах сучасної України була поширена з часів шнурової кераміки. До цього парубочих об'єднань, які займалися викраденням дівчат, схоже, не існувало. Оскільки ж паралельно з парубочими існували й дівочі об'єднання, то купальська оргія у визначений історичний період могла виступати єдиною формою укладення шлюбних стосунків [1]. Про шлюбний статус купальського обряду свідчать деякі залишки норм звичаєвого права.

Зазвичай після Купала молодь (найчастіше парубок) наймала хату, де жили «пробним шлюбом». Про існування цього звичаю читаємо в «Універсалі гетьмана Скоропадського 1719 р.», в якому пишеться: «Нам повідомляють з різних місць, що в наших полках, в містах, містечках і селах багато молодих людей (своєвільних) чоловічої і жіночої статі і неповнолітніх дітей, замисливши собі безчинне гуляння – *вечорниці* (виділення наше), наймаючи у подібних собі легковажних осіб приміщення для цього і, збираючись там по ночах, купали справляють: ігри, танці і пиятики, на яких бувають “галаси” і зачепки до звадок, ... до того ж під час таких зібрань чиняться різні ексцеси: гріхи блудні, розтління дівчат, беззаконне прижиття дітей,... про що нам повідомляють з різних місць.

Тому ми, бажаючи вивести в нашому народі ці “безчинні” зібрання ... наказуємо... щоб з цього часу... на згадані вечорничні зібрання, а до того, які припадають на Петрівочний піст... ніхто, ніколи і ніде не сходився і жодного безчинства, галасів і звадок затівати не наважувався...» [3].

Додаткову інформацією про танці, що виконувалися українською молоддю отримуємо з поеми І. Котляревського «Енеїда», яка насправді є своєрідною енциклопедією українознавства. Разом із напівзабутими іграми до нас дійшли згадки про такі танці, як «Горлиця», «Зуб», «По балках», «Санджарівка», «Метелиця», «Гопак», «Журавель», «Дудочка», «Вегеря», «Халяндри» та рухів – викрутас, вихиляс, третяк, гайдук.

Згадуються у поемі й зимові обрядодійства:

«Він дожидався тоді вертепа...» [9, с. 163].

*«У вікон школяри співали, Було тут разні чути крики,
Халяндри циганки скакали, Водили в городі музики
Іграли в кобзи і сліпці; Моторні, п'яні молодці» [9, с.62–64].*

Згадували про молодіжне дозвілля та танці М. Гоголь, М. Старицький, М. Стельмах, Леся Українка, Т. Шевченко та ін.

Виділяється група ігор та розваг, які втратили зв'язок із календарною обрядовістю, зберігши, в окремих випадках, опосередковане до неї відношення. Це ігри з елементами змагання, переслідування, пошуку та ін. Деякі з них мали відношення або стали елементом весільної обрядовості.

Зазвичай співи, танці, ігри відбувалися ще й на традиційних зібраннях молоді в Україні – вулиця, музики, досвітки, посвітки, вечорниці. Поділ цих зібрань відбувався за часом – досвітки, посвітки, вечорниці. Та порою року – весною-літом – вулиця, музики, восени-взимку – вечорниці, досвітки, посвітки, а також участь молоді у календарних обрядових дійствах. Був ще один вид дозвілля – складчина. Вона відбувалася лише чотири рази на рік: на третій день Різдвяних свят, Великдень і на за говіння – перед Пилипівкою і Великим Постом.

«Вечорниці» – це свого роду клуб сільської молоді в Україні, де молоді люди зближаються, пізнають одне одного і, як наслідок, одружуються. Л. Орел зазначає, що вечорниці починалися від 14 листопада [17]. Приміщення для вечорниць наймають, звичайно, дівчата, вони ж і платять за нього. Здебільшого це буває хата самотньої вдовиці. За хату платилося печеним хлібом, пшоном,

борошном, полотном – але ніколи грішми. «Гроші, – говорили колись наші селяни, – тільки шинкар бере!». Хлопці наймали музик. Тривали вони до 11 години вечора.

Кожна частина села, а то й кожна вулиця мала свою хату для вечорниць. Навіть на маленьких хуторах було не менше, як дві хати для вечорниць, бо вважалося, що ходити на ті самі вечорниці рідним братам чи рідним сестрам не годиться... Коли починався Великий Піст. Вечорниці припинялися – гріх» [2, с. 29].

Такі молодіжні зібрання не були бездіяльною формою відпочинку і не зводилися до простого співу й пияцтва. Зазвичай. Дівчата брали із собою роботу – вишивали або пряли. Хлопці також не сиділи без діла – хтось плів бриля, хтось стругав ложку або шпички для галушок. Одночасно вони роздивлялися дівчат, їх майстерність. Так, поступово складалися пари. З вечорниць молодь поверталася додому парами [17, 151–153].

Інформацію про існування вечорниць на Уманщині ми отримуємо від відомої майстрині Шпори Євгенії Іванівни, 1945 р.н., жительки с. Криві Коліна Уманського району: «Бажання вишивати майстриня відчула в дитинстві, коли крадькома бігала на вечорниці до молоді, які проходили по сусідству через дорогу в оселі її тітки-вдови». У розмові жінка пригадує, що на вечорниці дівчата брали з собою шитво і під супровід народної пісні вишивали, хлопці тим часом збавлялись різними парубоцькими розвагами. З дитячою зацікавленістю уважно спостерігала за роботою дівчат і мріяла й собі навчитися вишивати [6].

Влітку вечорниць не було, їх замінювала «вулиця» – одна з найпоширеніших розваг молоді. Відбувалася вона простонеба. Зазвичай збиралися у певному, заздалегідь визначеному місці – на майдані посеред села, на лузі над річкою чи на леваді.

Ще однією формою дозвілля молоді були «досвітки». Як зазначає Л. Орел, їх досить часто ототожнювали з вечорницями. Досвітки починалися від свята Кузьми-Дем'яна [4, с. 197]. Різниця полягає в тому. Що з вечорниць молодь поверталася додому увечері, а на досвітках хлопці залишалися ночувати зі своїми дівчатами у хаті, де відбувалося зібрання. За порядком слідкувала «досвітчана мати» або «паніматка». Зазначимо, що навіть під час спільного сну дівчата дбали про збереження дівочої честі, оскільки пам'ятали. Про весільний звичай «комора», після якого могли принести гордість або ганьбу для своєї родини, роду. Отже,

зайвого парубкам не дозволяли. Імовірно така поведінка молоді категорично засуджувалася і священиками, і сільською громадою, і батьками. Про що згадували у своїх творах І. Карпенко-Карий, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко.

«**Вулиця**» починалася від Великодніх свят і тривала все літо – до Семена Станника (14 вересня за новим стилем). «На третій день Великодній свят у корчмі збиралася молодь і обирала отамана і отаманшу, а ще під отамана і підотаманшу. Відтоді починалася вулиця» [5]. Збиралися кожен день, проте з початком польових робіт зібрання відбувалися тільки у неділю і в святкові дні. «Вулиця» відбувалася весело й жваво: з музикантами, танцями, іграми, співом [2, с. 330].

Назва «**Складчина**» походить від того, що дівчата і хлопці «склалися» і влаштовували спільну забаву з вечерею, музикою і танцями. Дівчата, як на вечорницях, домовлялися з паніматкою, у її хату зносили продукти і готували вечерю. Хлопці склалися, щоб купити горілки та заплатити музикантам, виділялися гроші на купівлю солодошів для дівчат (цукерки, медяники, марципани).

Складчини відбувалися у кожному кутку села окремо, хоч іноді запрошували в гості хлопців з іншого села чи інших кутків свого села. Чужих дівчат не запрошували ніколи [2, с. 37].

Найвідомішими *іграми української молоді* були: «Журавель», «Хрещик», «Горюдуб», «Візок», «Дамки», «Ворон», «Тісна баба», «Жмурки».

Розглянемо їх детальніше.

Народна гра-танець «Журавель». Народний сюжетний танець, у якому танцюристи зображували журавля; танець виконували зазвичай на перезві (виконувався під час шлюбних дійств, звичай за яким родичі молодої після шлюбної ночі за запросинами йшли або їхали з відповідними обрядовими піснями на частування до ати молодої. Сповідуючи батьків про дівоцтво молодої). У народі поширеними були і «журавлині» танці – «журавль», «журавлиний ключ» [4].

«Горюдуб» – рід старовинної весняної гри, що зберігає ознаки старого шлюбного звичаю – умикання дівчини. Граючи у цю гру, той, хто горів. Вимовляв таку формулу: «Горю, палаю, серцем страждаю, кого люблю, того спіймаю». Не горіти означала не бути закоханим, не кохати [4, с. 145, 149].

«Джгут» – старовинна гра. Зафіксовано декілька її варіантів. О. Терещенко у дослідженні «Історія культури російського народу» подає такий опис: «Чоловіки та жінки сідають в коло, кожен з гравців тримає у руках джут, сплетений із хустки або чогось іншого. У середину кола кидають хустку або шапку, кожен із тих, хто сидить, має якнайшвидше підняти її. Позад гравців ходить ще один гравець і б'є джгутом кожного, хто його торкнеться, промовляючи при цьому: “Кому раз, кому два, а кому нічого». Той, хто нічого не робить, тому за спину обережно кладуть джут, його сусід одразу хапає його і провчає за бездіяльність, після чого кидає джут у коло. Той, хто ходив із джгутом одягає шапку і сідає, а програвший робиться джгутовою і гра продовжується”» [16, с. 411].

Автор наводить український варіант гри: «У Малоросії грають у джгут переважно парубки. Вони сідають на землю у тісне коло, підіймають колін і передають з-під колін один одному джгут. Один із хлопців сидить на ногах когось із гравців, шукає джгут. Ті, що передають примовляють: «Ший, пошивай», якщо їм вдається обманути шукача, його б'ють джгутом. Якщо ж він встигає вихопити джгут, б'є того з-під чийх колін він його дістав, і вони обмінюються місцями. Гра продовжується» [16, с. 412].

В. Жайворонок джгут вважає старовинною картярською грою [4, с. 179].

«Дамки» – гра у шашки, під час якої гравці намагаються перебити або закрити всі шашки противника [16, с. 407].

«Візок» – один із видів картярської гри [4, с. 92–93].

«Ворон» – рід народної гри, у якій імітується напад цього птаха на курчат, яких захищає квочка [4, с. 116].

Гра «У ворона» належить до найпопулярніших в Україні. У ній Ворон є втіленням самої смерті. У світоглядних уявленнях українців душа людини втілюється у птаха: душі добрих людей стають голубами, ластівками, зозулями, а злих – чорними воронами, круками [13].

«Тісна баба» – старовинна народна гра, в якій ті, що сидять на кінцях лавки, тиснуть на тих, що сидять посередині. Намагаючись витіснити і зайняти їхнє місце [4, с. 21].

«Жмурки» (піжмурки, куцабаба) – старовинна гра, під час якої один із учасників із зав'язаними очима ловить або відшукує інших. У народі мала ще одну назву – «Панас» [4, с. 455].

Грали в неї так: обирали одного гравця – Панаса, відводили до дверей із зав'язаними очима. Дівчата хлопають його по плечах, по спині, примовляючи: «Панас, Панас, не ходи по нас, Панас, пізнай нас, Панас, лови нас». Він починає ловити дівчат. Зазвичай хлопець намагався упіймати ту дівчину, яка подобалася йому, яку кохає [16, с. 386].

Згадує поет і популярні у молоді *бої навкулачки*. Перші згадки про них датовані початком XIII ст. Було кілька видів боїв – один на один, стінка на стінку та свалка. Перевага віддавалася боям один на один, переможці яких здобували найбільшої слави. Розпочиналися бої одразу після зимового Миколи і тривали до соборної неділі [16, с. 408 – 409]. Одним із основних правил було – лежачого не бити, навіть у бійці-свалці [14, с. 447 – 448].

Отже, серед найпопулярніших форм традиційного дозвілля української молоді можна виокремити наступні: зібрання у приміщеннях: вечорниці, досвітки, посвітки, а також окремі обряди календарної обрядовості: колядки, щедрівки, народна драма «Коза» і «Маланка». Навесні розпочиналися «вулиця», музики, танці. Також молодь була найактивнішим і обов'язковим учасником календарно-обрядових дійств, сповнених магічною символікою і покликани були забезпечити благополуччя не тільки окремої родини, а й селища загалом.

Крім того, традиційне дозвілля української молоді завжди було засобом фізичного та розумового розвитку, соціалізації юнаків та дівчат. У контексті традиційного дозвілля сільської молоді формувалася система моральних та етичних законів сільської громади, духовні цінності та культурні надбання українського народу. Відомий етнограф О. Воропай, щодо дозвілля молоді в Україні писав: «І досвітки, і вечорниці – це традиційна форма організації молоді в побутових умовах українського села. Здавна відомо, що найкраща народня музика, танці, народні пісні, перекази, легенди, жартівливі оповідання, приповідки, прислів'я, загадки та інші види народної творчості великою мірою виникали саме тут – на досвідках та вечорницях» [2, с. 35].

ЛІТЕРАТУРА

1. Балущок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. Львів – Нью-Йорк: В-во М. П. Коць, 1998. 216 с.

2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнограф. нарис. Харків : Фоліо, 2005. 508 с.
3. Давидюк, В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк : Вежа, 1997. 296 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словик-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Записано від Шевчук Тамари Василівни, 1944 року народження, с. Косенівка Уманського району Черкаської області.
6. Записано від Шпори Євгенії Іванівни, 1945 року народження, с. Криві Коліна Уманського району Черкаської області.
7. Килимник, С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : [У 3 кн., 6 т.]. Факс. вид. Київ : АТ «Обереги», 1994. Кн. 1, т. 1 : (Зимовий цикл); т. 2 : (Весняний цикл). 400 с.
8. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні. Київ : Наук. думка, 1990. 142 с.
9. Котляревський І. П. Повне зібрання творів. Т. І. Київ, 1952. 533 с.
10. Курочкін О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок). Опішне, 1995. 375 с.
11. Петрова Н. О. Українська традиційна весільна обрядовість Одещини (20-80-ті рр. ХХ ст. Автореферат ... на здобут. наук. ступ. канд. істор. наук. Спеціальність 07.00.05 – етнологія. НАН України. Інститут мистецтвознавства. Фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2004. 21 с.).
12. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.
13. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. Київ : Деміур, 2003. 288 с.
14. Сахаров И. П. Сказания русского народа. Народный дневник. Праздники и обычаи. Спб., 1885.
15. Сосенко, К. Різдво-Коляда і Щедрий Вечір: Культуролог. Оповідь. Київ : Укр. письменник, 1994. 286 с.
16. Терещенко А. В. История культуры русского народа. Москва : Эксмо, 2007. 736 с.

17. Українська родина. Родинний і громадський побут / Упоряд. Л. Орел. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. 423 с.
18. Чумарна М. І. З початку світу. Львів : Приватна авторська школа Марії Чумарної, 1996. 256 с.
19. Ящуржинській, Хр. За́мѣтка о Купальскомъ праздникѣ въ уманскомъ уѣзде. Киевская старина. 1890. Т. 31. № 9. С. 326–331.

РОЗДІЛ 2

ФОРМИ ТА ВИДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІ

2.1. Форми організації дозвіллевої діяльності молоді

У процесі навчання майбутній учитель української мови і літератури та українознавства повинен опанувати певного кола знаннями з науки, культури, літератури і мистецтва, передбачених навчальним планом, а також постійно працювати над підвищенням інтелектуального, морального, естетичного розвитку. У Білій книзі національної освіти в Україні зазначено, що «власне, вчитель разом з батьками повинен допомогти дитині самопізнати і саморозвинути себе і тоді, ставши дорослою, людина найбільш повно себе самореалізує, забезпечивши і власний успіх, бо займатиметься улюбленою справою і робитиме це фахово, забезпечуючи несуперечливий і динамічний розвиток суспільства» [1, с. 22].

Викладачі вищих навчальних закладів повинні майстерно поєднувати аудиторну роботи (лекції, практичні (семінарські) та лабораторні заняття), не забуваючи про позааудиторну роботу, в якій не можна обмежуватися навчальними завданнями. Допомогти забезпечити належну освітню і виховну роль може мистецтво.

Розглядаючи досвід позакласної роботи, відома дослідниця Н. Волошина наголошувала на тому, що позааудиторна діяльність є одним із важливих засобів філологічної освіти та виховання студентів і повинна проводитися у поєднанні з навчальною діяльністю і повинна вирішувати ті завдання, які ставляться на заняттях. Поєднання літературної освіти з поза аудиторною (дозвіллевою) діяльністю – важливий засіб зв'язку навчання з життям.

Дозвіллева діяльність студентів – це спеціально організовані і цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення і розширення знань, одержаних в умовах навчального процесу, формування творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок [5, с. 167].

Дозвіллева діяльність будується на принципах зацікавленості і добровільної участі в ній, враховуючи індивідуальні інтереси та нахили студентів. Вона є логічним продовженням навчальних занять і

проходить паралельно з ними. Дозвіллева діяльність допомагає студентам успішно навчатися, розвиває ініціативу, сприяє розумовому, фізичному, естетичному вихованню, задовольняє їхні культурні запити та спрямовує їхню активність на корисну діяльність. При визначенні змісту, форм і основних напрямів позааудиторної роботи з учнями ми виходили з того, що потрібно знати і уміти вчителям-філологам для майбутньої успішної професійної діяльності.

Видатний педагог С. Русова, слушно підмітила, що навіть найкращий навчальний заклад без позакласної освіти не принесе значних корисних наслідків. Адже саме під час такої роботи «формується інтерес до науки, до правди, координація рухів до всяких умілостей» [3, с. 259].

За визначенням Г. Токмань, «літературна позакласна робота – різноманітні види літературної діяльності учнів освітньо-виховного характеру, яку організовують і проводять у школі в позаурочний час» [6, с. 123].

Студенти у процесі позааудиторної роботи з української літератури підвищують рівень своїх знань, поглиблено вивчають тему, яка їх найбільше цікавить, вдаються до творчих спроб у художній та науковій сфері, виявляють акторські здібності, виконуючи певну роль на сцені.

За формами організації дозвіллеву діяльність можна поділити на масову, групову та індивідуальну (див. таб. 1).

Таблиця 1

Форми організації позакласної роботи

Індивідуальна	Проблемні групи Робота над роллю в гуртку Робота над темою дослідження у літературній студії, клубі, товаристві Підготовка до олімпіади
Групова	Гурток Діяльність у літературній студії, клубі, товаристві Участь у фольклорно-краєзнавчій експедиції
Масова	Фольклорно-народознавчі свята, літературні свята, вечори, олімпіади, тижні української літератури, інтелектуально-ігрові та мистецько-ігрові заходи, ранки Конференції Екскурсії, поїздки літературними місцями Фольклорно-краєзнавчі експедиції Виставки. Зустрічі

Для масової характерними є епізодичність кожного заходу і значна кількість його учасників. Групова відзначається тим, що гурток створюється на тривалий час, має відносно сталий склад учасників, працює згідно з планом у визначені дні та години. Індивідуальна робота різноманітніша, вона включає: підготовку учнями доповідей, рефератів, презентацій певних проблем за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Office Power Point [4, с. 11].

Розглянемо більш детально окремі види студентської діяльності.

Індивідуальна позааудиторна робота. Такий вид діяльності застосовується у роботі з обдарованими студентами (для якнайбільшого розвитку їхніх здібностей), а також з такими, які мають низький рівень знань [6].

Групова позааудиторна робота. Формами організації групової позааудиторної роботи з літератури та дисциплін українознавчого спрямування є гурток, літературна студія, клуб, товариство.

У педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка гуртки визначаються як самодіяльні об'єднання, які займаються поглибленим вивченням питань науки, літератури та мистецтва, фізкультурою, тобто це одна з форм роботи, які проводиться за межами навчальної аудиторії, університету тощо. Завдання студентського гуртка – поглиблювати і розширювати кругозір студентів, задовольняти їхні інтереси й запити, розвивати творчі здібності, формувати практичні уміння і навички [2].

Найбільш точно, на нашу думку, визначення поняття «гурток з української літератури» запропонувала Г. Л. Токмань. Це добровільне об'єднання студентів «із метою спільного додаткового вивчення літератури в позаурочний час» [6, с. 125].

У системі літературної освіти за спрямованістю роботи виділяють два типи гуртків:

1. Гуртки для вивчення одного аспекту літератури (дослідження творчості певного письменника, літературне краєзнавство, українська драматургія, фольклор, художнє читання та ін.);

2. Літературні гуртки, що мають певну систему завдань і загальну мету: зацікавити студентів вивченням українського письменства, поглибити їхні знання [6, с. 125].

Гуртки, які працюють у вищих навчальних закладах мають на меті розвиток літературознавчих, дослідницьких здібностей студентів,

сприяння їхнім першим науковим пошукам. Підсумком роботи науково-дослідного гуртка є наукові спроби його членів – доповіді, реферати, курсові та кваліфікаційні роботи.

Літературні студії мають іншу мету роботи.

Студія – це робоча (творча) лабораторія митців або їх помічників, що працюють у цьому приміщенні. Етимологічне походження цього слова бере початок від італійського слова *studium* (від *studere* – навчання). Вона об'єднує вихованців, учнів і слухачів з різних видів або жанрів мистецтва: музичного, вокально-хорового, театрального, хореографічного, фольклорного, фольклорно-етнографічного, акторського, образотворчого, декоративно-прикладного, кіно-, відео-, фотоаматорського, літературно-творчого, композиторського [4, с. 13].

Основний зміст роботи літературної студії – надання змоги юним обдаровуваням виступати із читанням власних творів перед зацікавленим слухачем, обмінюватись враженнями і порадами, студіювати теорію літератури. Підсумком роботи студії є друк творів для читача у власній періодиці (факультетській чи університетській газеті, літературному журналі, альманасі); індивідуальних збірках юних літераторів [6, с. 127].

Характерною ознакою літературних клубів є поєднання навчання і дозвілля. В українському педагогічному словнику зазначено, що «клуби – одна з ефективних засобів організації дозвілля студентів, яка сприяє їхньому всебічному розвитку. На відміну від гуртків, студентські клуби можуть охоплювати різноманітними видами діяльності всіх студентів навчального закладу і в більш масовому масштабі виявляти й розвивати їх нахили і здібності» [2].

«Літературне товариство – об'єднання учнів та керівників, яке здійснює наукову та творчу роботу з предмета в кількох напрямках, має секції» [6, 128]. Здебільшого літературні товариства об'єднують кілька гуртків: фольклорний, літературно-краєзнавчий, драматичний, науково-дослідний тощо. Кожна секція працює окремо, має власного керівника, однак, періодично бере участь у спільних засіданнях, конференціях, тижнях української мови і літератури, відзначенні ювілейних дат і т. ін. [4, с. 14].

Масова позааудиторна робота. Масові позааудиторні заходи є наймасштабнішими за кількістю учасників і організуються як в гуртках, студіях, клубах так і в індивідуальній формі. До масової позааудиторної роботи належать літературні свята, тижні

української літератури, олімпіади з літератури, читацькі конференції, диспути, літературні вечори, фольклорно-народознавчі літературні свята, масові інтелектуально-ігрові та мистецько-ігрові заходи, походи, екскурсії, поїздки літературними місцями, фольклорно-етнографічні експедиції тощо.

У процесі дозвіллевої роботи студентів використовується система методів, виходячи з того, що дана робота багатогранна і передбачає поєднання навчальної і виховної мети. Вважаємо, що методами такої роботи слід називати способи дії педагогів і студентів, за допомогою яких викладач, спираючись на студентську діяльність, озброює їх літературознавчими знаннями, формує їхні смаки, інтереси, світогляд, розвиває розумові та творчі здібності. На це й були спрямовані такі традиційні методи позааудиторної роботи зі студентською молоддю: розповідь, бесіда, демонстрація, спостереження, досліди, вправи та ін. Зокрема метод розповіді використовувався в процесі позааудиторної роботи зі студентами під час масових заходів, на заняттях гуртків, проблемних груп.

В основі методу бесіди лежить діалог: викладач – студенти – викладач. Педагог ставить перед студентами запитання, слухає їхні відповіді, відповідно, якщо щось треба уточнити або з'ясувати вона, у свою чергу, запитує у викладача. Бесіда вимагає ґрунтовного знання фактичного матеріалу, вміння грамотно ставити запитання та швидко на них відповідати. Під час бесіди варто використовувати демонстративний та ілюстративний матеріали (відеозапис, магнітозапис, показ картин, схем тощо). Використання ілюстрацій краще розкриває зміст сказаного, збуджує інтерес слухачів, привертає особливу увагу до предмета, впливає на формування естетичного смаку.

Метод демонстрації заслуговує на особливу увагу, оскільки в процесі дозвіллевої діяльності доводиться ознайомлювати студентів із різними побутовими, етнографічними об'єктами (одягом, посудом, фрагментами житла, мистецькими виробами тощо). Такий матеріал демонструється у будинках-музеях відомих письменників, краєзнавчих музеях, музеях культури та побуту, під час фольклорно-краєзнавчої експедиції, засобами кіно- та телебачення. Демонстрація супроводжується розповіддю, бесідою, привчаючи студентів зосереджувати увагу на особливостях демонстрованого та на обставинах його створення.

Метод спостережень допомагає молоді під час дозвіллевої діяльності здобувати знання на основі реальної дійсності.

При спостереженні (під час зустрічі з письменником, виступами фольклорного ансамблю) студенти вивчають матеріал, роблять свої висновки не втручаючись у нього.

Метод дослідів вимагає від студентства активно включатись у хід процесу, який вони вивчають, вносити зміни, констатувати результати, наприклад, під час фольклорно-краєзнавчих експедицій. Тут найбільше виявляється їхня самостійність та вміння творчо підходити до вирішення тих чи інших задач.

Метод вправ у позааудиторній роботі у галузі української літератури доцільний тоді, коли потрібно вивчити роль у гуртку, студії чи клубі, розповісти вірш, анекдот чи гумореску на літературному святі чи вечорі, вести екскурсію у шкільному музеї тощо.

Доцільність використання цих методів у різноманітних формах позааудиторної роботи подано у таблиці (див. таб. 2).

Таблиця 2

Кореляція методів

Методи позааудиторної роботи	Форми роботи
Розповідь	Гурткова, індивідуальна, масова
Бесіда	Гурткова, індивідуальна, масова
Демонстрація	Гурткова, індивідуальна, масова
Спостереження	Гурткова, індивідуальна, частково масова
Досліди	Гурткова, індивідуальна
Вправа	Гурткова, індивідуальна
Практична робота	Гурткова, індивідуальна

Дозвіллева діяльність з української літератури проводиться у літературних та фольклорно-етнографічних студіях, музеях, письменницьких осередках тощо. Вона захоплює студентів можливістю розвинути інтелект, емоції, обдарування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / Академія пед. наук України; за ред. В.Г. Кременя. Київ, 2009. 185 с.

2. Гончаренко, С. Український педагогічний словник. Київ: «Либідь», 1997. 366 с.

3. Дивненко, О. В. Методическое пособие по эстетике: эксперимент. учеб. пособие для учащ. ст. кл. гимназий, колледжей и шк. гуманит. профиля. Москва : АЗ, 1995. 190 с.

4. Йовенко Л., Терешко І. Позакласна робота як важлива складова літературної освіти і виховання учнів. Умань: ПП Жовтий О. О. 2012. 288 с.

5. Педагогічний словник / За ред. М .Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

6. Токмань, Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с.

(За Йовенко Л., Терешко І., Позакласна робота як важлива складова літературної освіти і виховання учнів)

2.2. Види культурно-дозвіллєвої діяльності учнів

Літературні ігри та свята.

Літературні ігри та свята користуються популярністю у дітей і молоді, що не дивно, оскільки вони містять в собі елементи свята, незвичайності, неформальності, дають можливість сприймати матеріал з більшою зацікавленістю. Була використана тематика: «Українські народні ігри та забави (ігор, побуту та ін.)» (твори Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка, І. Франка, Т. Шевченка та ін.), «Українська народна пісня», «Як відпочивали наші предки», «Українські вечорниці» (за творами української літератури) та ін.

До літературних ігор можна віднести мандрівки в країну казок, літературні бали, брейн-ринги, КВК, аукціони, лото, прес-конференції, літературні ігри (на знання текстів художніх творів) тощо.

Ці форми роботи розвивають ініціативу, загострюють емоційне сприйняття, що важливо для розвитку дітей, адже саме емоції визначають напрям інтересів особистості, дозволяють активно використовувати творчий потенціал учнів та студентів, надають заходам живий і неформальний характер, розширюють

кругозір, активізують пізнавальні інтереси, дають можливість молоді поспілкуватися з визначними діячами культури та мистецтва (поетами, співаками і музикантами свого краю тощо).

Методика проведення літературних дійств передбачає обрання теми дійства, мету, форми проведення, які залежать від аудиторії.

Для дітей можна підготувати ігри-мандрівки з залученням учасників, які перетворюються на персонажів улюблених казок або літературних творів, їх участь підвищить емоційне сприйняття, залежно від місця проходження практики можливі літературні подорожі по історичним місцям (відвідини замку в Буші, ландшафтного заказнику «Зелена брама», що розташована на межі Новоархангельського району Кіровоградської області та Черкаської області (с. Піджвисоке та Легедзине), де відбулися трагічні події 1941 р., які стали основою однойменної трилогії Є. Долматовського та ін.).

Студенти використовували методику підготовки і проведення літературних ігор і змагань.

I етап. Продумується тема, мета, форма гри.

II етап. Створюється творча група, члени якої готують питання, продумують умови, напрями, за якими буде проводитись гра, пишуть сценарій її проведення, формують виставку літератури та роблять її огляд (за потреби). Готують та вивішуються яскраві оголошення для учасників і глядачів. Формується склад журі.

При проведенні гри доцільно використовувати музику, з метою створення святкового настрою та для заповнення пауз при підрахунку балів. Якщо за умовами конкурсу передбачаються письмові завдання заздалегідь готуються папір і ручки або олівці.

Перед початком гри ведучий чітко оголошує правила та умови гри, послідовність відповідей, час на їх обговорення/обмірковування. Бажано було б придбати призи для переможців. Якщо такої можливості немає, слід підготувати грамоти, дипломи, або хоча б вивісити плакат з результати конкурсу. Це сприятиме підвищенню авторитета переможців та підніме престиж заходу.

На цьому етапі студенти зустрічаються з першими труднощами: відсутністю досвіду проведення такої роботи (починаючи від визначення мети, напрямів гри, завдань і розробки сценарію), нестача умінь і навичок здійснювати пошук необхідної літератури, підбирати уривки прозових та поетичних творів.

III етап. На цьому етапі до роботи залучалися викладачі та класні керівники, які допомагали студентам виявити та подолати труднощі в підготовці дійства, відпрацьовувати комунікативні, проектувальні і управлінські вміння, розробити матеріали для свята, давали поради щодо завдань, запитань вікторини, розподілу обов'язків та ін.

IV етап. Проведення свята.

V етап. Обговорення виявлених у процесі підготовки проблем зі студентами, з обов'язковою участю класного керівника та враховуючи результати попередньо проведеного опитування учнів.

Конкурс. Одна з форм роботи, яка стимулює ініціативу і дає можливість учням та студентам розвивати свою творчу активність. Конкурси можуть бути на кращу ілюстрацію до твору, на кращий рукописний твір, конкурс на кращий вірш, творчу роботу про письменника або на знання творів певного письменника та ін. Перевагою такого виду культурно-дозвіллевої діяльності є те, що завдання для конкурсу студенти можуть розробити заздалегідь.

Пропонувалася тематика конкурсів: «Кращий знавець народних традицій (ігор, побуту та ін.)» (твори Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка, І. Франка, Т. Шевченка та ін.), «Кращий знавець українських народних пісень», «Найрозумніший (Кращий знавець народних прислів'їв та приказок)» (Наприклад завдання: Хто більше запише приказок і прислів'їв, що побутують в рідному селі, з обов'язковим посиланням на респондента. Це може бути дуже цікавим у випадку, коли такий конкурс проводиться не в школі, а в клубі, де присутні всі мешканці села. Старим людям дуже приємно почути про себе зі сцени).

Етапи проведення конкурсу.

Підготовчий. Перед проведенням конкурсу продумується мета і умови його проведення, враховуються вікові та інтелектуальні здібності учасників. Обирається творча група з якою обговорюються основні питання, що стосуються проведення дійства, Положення про конкурс, яке регламентує його проведення.

Формуються команди, вносяться корективи у конкурсні завдання, визначається час, який відводиться на їх виконання, розробляються вимоги до конкурсних робіт та бали, що

виставляються за те чи інше завдання. Крім цього у положення вводиться інформація про номінації конкурсу, його етапи, склад журі та передбачене заохочення переможців. Положення утверджується керівником навчального закладу (школа, технікум), зав. кафедри або деканом факультету ЗВО.

Інформаційний етап. Інформація про конкурс повинна бути доведена до всіх потенційних учасників. Для цього готуються яскраві оголошення, які розміщуються у коридорах та на дошці оголошень навчального закладу. Якщо конкурс проводиться у вищому навчальному закладі, варто організувати розсилку запрошень та інформаційних листів з умовами конкурсу до всіх потенційних учасників (у школи міста та району, у коледжі, технікуми, інші ЗВО), розмістити оголошення в пресі.

Власне сам конкурс. Відбувається згідно сценарію, розробленого заздалегідь.

Підведення підсумків. Для підведення підсумків конкурсу обирається журі, в склад якого входять учителі-предметники, організатори виховної роботи, представники інших організацій (у ЗЗСО), викладачі української літератури, письменники, представники міських (сільських) органів влади.

Нагородження. Після визначення переможців відбувається нагородження переможців. Це важливий етап конкурсу, тому воно повинно проводитися широко, відкрито, можливо, навіть, в формі свята. Моральне заохочення значно сильніше впливає на учасників, аніж матеріальне, тому святкове нагородження переможців повинне стати апофеозом конкурсу.

Рефлексія. У цьому етапі беруть участь учителі школи, які були задіяні у підготовці конкурсу, викладач – груповий керівник та студенти – здійснюється осмислення труднощів, з якими зустрілися студенти під час роботи, обговорюються шляхи їх подолання, оцінюється робота кожного студента-учасника заходу.

Читацькі конференції.

Читацькі конференції – активний метод масової роботи. Процес проведення конференції залежить від бажання присутніх висловити свою точку зору, вислухати відгуки інших, подискутувати, відстоюючи власну думку або, навпаки, погодитись з поглядами інших. Читацькі конференції завжди дискусійні, в їх

основі – обговорення прочитаного. Це не звичний для учнів формат культурно-дозвілєвої роботи, тому студент-практикант повинен приділити достатньо часу щоб пояснити дітям що це таким, чим воно може їх зацікавити, можливо продемонструвати відеозаписи раніше проведених читацьких конференцій, бажано, щоб студент сам брав у них участь.

Види читацьких конференцій:

1. За творами художньої літератури: по одному твору, кількох творах, об'єднаних однією темою (тематичні), по творчості окремих письменників (запропоновані теми: «Український світ в «Енеїді» І. Котляревського», «Традиції родинного виховання: історії та сучасність (за творами М. Стельмаха)», «Українські народні ігри в творах Т. Шевченка», «Козацькі традиції у творах класиків української літератури»).

2. Конференції по виданням спеціальної літератури.

3. Конференції із запрошенням автора – форма зустрічі з письменником (митцем, народною майстринею, народним співаком (співачкою) свого села, міста, району).

4. «Літературні суди» – рекомендують проводити серед молодіжної аудиторії в формі рольової гри. Захід повинен бути побудований на стимулюванні пізнавальної читацької діяльності учасників.

Читацько-глядацькі конференції – обговорення твору пов'язане з його екранізацією. Обговорюється трактування режисером ідеї твору, як виражена авторська позиція тощо (до перегляду пропонувалися фільми «Кайдашева сім'я» (така конференція може бути проведена після відвідин вистави в театрі), «Поводир» (цей фільм можна обговорювати після вивчення учнями теми «Український епос»), «Тіні забутих предків» (доцільно провести обговорення зображеного побуту і традицій українців, що зображено у фільмі з тими, що діти бачать в своєму селі), «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» (тут варто зробити акцент на традиційному дозвіллі української молоді, і, перш за все на традиціях колядування та щедрування, що тим більше стане цікавим для дітей напередодні новорічних свят)).

5. Заочні читацькі конференції – через засоби масової інформації. У даному випадку, охоплює значно більшу аудиторію, більше можливості познайомитися з думкою інших читачів у будь-який час.

Етапи підготовки і проведення читацьких конференцій:

1) вибір книги – враховується проблемність твору, неоднозначна оцінка критиків і читачів, актуальність. Вдалий вибір твору визначає успіх конференції;

2) визначення читацького зацікавлення, вибір аудиторії – бажано, щоб вона була однорідна; учасники відчують себе більш розкуто, сміливо озвучують свою думку;

3) запрошення літературознавців, викладачів, представників ЗМІ. Створюється комісія по підготовці заходу з подальшою його рекламою;

4) пропаганда твору, літератури про нього і про творчість автора: підбирається матеріал з метою ознайомлення читачів, оформляється виставка книжок;

5) розробка питань до конференції – один із найбільш складних інтелектуальних етапів підготовки. Цей етап вимагає спеціальних знань, творчого підходу. Ефективний метод – постановка питання, проблеми; акцентувати позицію автора; огляд художніх особливостей твору;

6) підготовка аудиторії до заходу – важливо створити атмосферу невимушеного спілкування, де немає чіткого поділу на ведучого і відповідаючого, а є діалог, спілкування на рівних;

7) велике значення має оформлення заходу: книжкові виставки, ілюстрації, фотографії, музика тощо;

8) фіксація читацької конференції – в сучасних умовах ведуть аудіо- або відеозапис заходу, що дозволяє краще проаналізувати його і зберегти в аудіо- та відеотеці закладу.

Читацькі конференції сприяють вихованню літературного смаку, формуванню мотивації читання.

Літературно-музична композиція.

Літературно-музична композиція розвиває смак, розширяє кругозір, розвиває творчу активність, підвищує загальну культуру. Заснована на принципах асоціативного поєднання різних по жанру, стилю і ритму художніх текстів, музичних (а іноді і відео) фрагментів, об'єднаних спільною ідеєю, ця форма дозволяє яскравіше і емоційніше впливати на слухачів, краще сприймається, сприяє співставляти, роздумувати, робити висновки. Використання окремих яскравих деталей оформлення допомагає підкреслити

епоху, донести конкретний замисел, створити емоційну атмосферу занурення у мистецтво.

Разом з тим, це досить складна форма роботи, як для організаторів, так і для глядачів. При підготовці літературно-музичної композиції, бажано утримуватися від перенавантаження інформацією, музикою, спец ефектами тощо. Тому разом з літературно-музичними композиціями можна проводити і літературно-художні композиції, де поетичні фрагменти поєднуються з відеоматеріалом, а музичне супроводження може бути фрагментарним або включатися тихим фоном.

Багато вважають цей вид масової роботи менш дієвим, тому, що вона передбачає пасивне сприйняття, через неможливість залучення всіх глядачів до активної співпраці.

Літературний вечір. Літературно-музичний вечір.

Це досить мобільний захід – можна присвятити будь-якій темі або визначній даті, використовуючи найрізноманітніші форми та атрибути. В основі літературного вечора лежить сценарій.

Основні етапи підготовки і проведення традиційні: вибір теми, визначення мети і завдань, написання сценарію, вибір ілюстративного матеріалу, запрошення гостей-учасників, вибір ведучого і т.д.

При написанні сценарію важливо пам'ятати, що зона зацікавлення знаходиться на межі відомого і невідомого. Глядачам нецікаво слухати загальновідомі факти біографії та про творчість письменника, якому присвячено вечір.

Літературні вечори можуть бути тематичними, меморіальними, жанровими.

Підготовка вечора – творча робота, яка потребує звернення до різноманітних прийомів розкриття теми: поетичним, музичним, зображувальним, виконавським тощо. Для активізації аудиторії можна використати елементи конкурсу, заохочуючи учасників до правильних відповідей.

Добре сприймаються цикли літературних та літературно-музичних вечорів. Наприклад, «Шевченківські читання», «Вечора української поезії» тощо.

Дискусії. Диспути.

Ці форми сприяють формуванню навичок міжособистісного

спілкування, виховують уміння слухати, сприймати чужу думку і формулювати власне, вчать культурі полеміки. Доцільно включати елементи дискусії в групові бесіди, лекції, особливо із залучення молоді.

Реалізувати мету заходів, визначити зміст, логіку дискусії допомагає питальник, який заздалегідь розробляється організаторами. Його вивішують поряд з оголошенням про конференцію, диспут, публікують у запрошенні і він виконує функцію своєрідної програми заходу. Питання не повинні допускати однозначні відповіді.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СВЯТА

3.1. Methodика підготовки та проведення масових заходів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах

Ефективність організації позаурочної та позашкільної виховної роботи значною мірою залежить від майстерно проведених виховних заходів, різних за змістом, формою проведення, кількістю учасників.

Тематика виховних заходів, які проводяться в школах, позашкільних навчальних закладах України, свідчить про те, що сьогодні виховна робота, з одного боку, оновлюється, а з другого боку, повертається до національних джерел. Значного поширення набули такі форми, як шкільний референдум, відкритий мікрофон, публічні лекції, етичний театр, альтернативні виховні заходи (коли учням надається право вибрати будь-який з кількох запропонованих), «жива газета», «філософський стіл», діалог «Два погляди на один факт», рицарський турнір, свято рідної мови, День матері, цикл лекцій-розповідей «Повернуті імена», захист фантастичних проєктів, операції «Турбота», «Радість людям», турніри ерудитів шкільного, районного та міського рівнів проведення, збори «Поговоримо про кожного», вечори авторської пісні; традиційні свята «День знань», «День відкритих дверей», «Новий рік»; свята народного календаря – Андрія Первозванного, Святого Миколая-угодника, Великдень; тематичні виставки «Світ моїх захоплень», «Природа нас попереджає» та інші.

Педагогічна майстерність неможлива без активного застосування різноманітних форм виховної роботи. Форма виховання – це спосіб організації виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємовідносини педагогів і вихованців. Ефективність організаційних форм залежить від умілого використання методів досягнення визначених цілей. Форми організації виховного процесу мають бути оригінальними, творчими, науково обґрунтованими, майстерно сконструйованими. В основу їх класифікації в педагогіці покладено передусім кількість учасників виховної дії. Відповідно

форми організації виховних заходів поділяють на три групи: масові, групові та індивідуальні.

Групові форми роботи – це діяльність гуртків, екскурсії, походи, класні виховні години тощо. Індивідуальні форми виховної роботи – це читання художньої літератури, колекціонування, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання та ін.

До масових форм виховної роботи належать: тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, конференції, предметні тижні, зустрічі з видатними/цікавими людьми, огляди, конкурси, виставки, відзначення традиційних народних свят, кінофестивалі, тематичні вечори та інші.

Досконало підготовлені та майстерно проведені масові заходи є ефективною формою виховної роботи. Вони сприяють створенню піднесеного, радісного настрою у вихованців, формуванню в них організаторських здібностей, розвитку пізнавальних інтересів, практичних умінь і навичок. Завдяки їм і педагоги мають змогу виявити свій професіоналізм, комунікативні, креативні і конструктивні уміння і навички. Ефективність масових заходів залежить не лише від вдало обраної форми проведення а й від методів і прийомів його підготовки, врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців, дотримання правил техніки безпеки.

При підготовці та проведенні масових заходів у навчальних закладах варто дотримуватися такого алгоритму:

- визначити мету проведення свята. Мета – це передбачення результатів діяльності з урахуванням реальних можливостей і потреб. Визначення мети забезпечує перспективний творчий характер процесу підготовки масового заходу;

- визначити форму проведення масового заходу (традиційне чи календарне свято, виставка, театралізоване дійство тощо);

- узгодити тему, форму та план проведення заходу з адміністрацією закладу;

- створити сценарій. До написання сценарію варто залучати вихованців (учнів), при потребі, - батьків, колег. Перед написанням сценарію необхідно опрацювати літературні джерела, ресурси бібліотек, інтернету з даної теми;

- підготувати перелік ігор, розваг тощо;

- підготувати перелік концертних номерів;

- проаналізувати ресурси часу проведення масового заходу – святкове дійство повинно тривати не більше 45–60 хвилин, через кожні п'ять хвилин бажано змінювати форму діяльності, щоб зосереджувати увагу глядачів;

- вибрати оригінальну назву заходу;

- залучити максимально можливу кількість вихованців (учнів) до підготовки та проведення заходу;

- розподілити доручення та ролі;

- здійснити аналіз матеріальних ресурсів та вирішити фінансово-економічні завдання (придбання костюмів, ігрового реквізиту, подарунків, квітів та ін.);

- провести необхідну кількість репетицій заходу та генеральну репетицію;

- забезпечити оформлення сцени, зали та інших приміщень;

- забезпечити звуковий супровід заходу;

- організувати чергування в роздягальні, коридорах та інших місцях.

Готуючись до проведення масового заходу, варто врахувати класичні закони драматургії, які були визначені ще Аристотелем:

а) увертюра (емоційний настрій, створення святкової атмосфери, очікування чогось незвичайного);

б) зав'язка (повідомлення, що відбуватиметься і як саме);

в) основна частина (складові елементи масового заходу);

г) кульмінація (найвищий емоційний підйом);

д) фінал;

е) післядія (колективний аналіз проведеного масового заходу).

Під час проведення масових заходів доцільно використовувати такі підсилювальні чинники, як костюми, декорації, світлові ефекти, перевтілення персонажів, ігри, гумористичні сценки, жарти, інсценізовані пісні.

При використанні ігрових моментів під час проведення масових заходів варто дотримуватися таких правил:

1. При виборі ігор ретельно аналізувати їх зміст та методику проведення, враховувати інтереси і можливості учасників заходу, їх вікові та індивідуальні особливості.

2. Важливим етапом у підготовці і проведенні гри є пояснення її змісту і правил. Пояснення повинне бути лаконічним, послідовним, без зайвих слів. Воно має такі складові: назва гри,

роль учасників та місця їх розташування, хід гри, мета гри, її правила.

3. Пояснюючи гру, слід розташувати учасників на тих позиціях, з яких розпочнеться гра. Якщо гравці стали в колону, ведучому теж потрібно бути разом з ними (а не в середині), щоб ні до кого не бути повернутим спиною. Якщо гравці вишикувались у колони, то організатор має знаходитися збоку від них.

4. Не можна розміщувати гравців навпроти світла. Ведучий гри має стояти боком або лицем до світла.

5. Свої особливості притаманні командним рухливим іграм. Так, важливою умовою їх організації є об'єднання гравців у рівноцінні команди. Об'єднання в команди можна проводити різними методами – такими, як розрахунок на «перший-другий», за бажанням дітей тощо.

6. Головним у проведенні рухливих ігор є дозування фізичних навантажень, які мають бути оптимальні і не викликати перевтоми.

7. При включенні ігор у розважальну програму необхідно стежити, щоб ігри чергувалися за настроєм, змістом, інтенсивністю рухливості тощо.

8. Важливим моментом у проведенні гри є своєчасно організований початок. Гру можна почати за умовним сигналом. Для цього використовуються музика, слово, інші засоби художньо-емоційної виразності.

9. Роль ведучого гри полягає в тому, щоб уважно стежити за її ходом, поведінкою окремих гравців, корегувати їхні дії в разі порушення правил. Якщо учасники проходять усі ігрові етапи, дотримуючись визначених правил, – наступає фінал гри, а потім вітання переможців і підбадьорення тих, хто програв.

Отже, гра повинна бути зрозумілою для учасників, викликати у них захоплення, створювати ситуацію успіху та хороший настрій, розширювати знання та навички, набуті раніше.

Успіх масового заходу значною мірою залежить від ведучого. Складовими його успіху є:

- уміння ввійти в контакт з учасниками дійства;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей учасників та глядачів;
- знання матеріалу з даної теми та загальна ерудиція;
- висока культура мовлення і поведінки;

- педагогічний такт;
- здатність творчо розв'язувати нестандартні ситуації.

(За Москаленко Л., Кузьменко О. Методика підготовки та проведення масових заходів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах).

3.2. Технологія написання сценарію

Добір матеріалу для будь – яких заходів складний і суперечливий. Адже в масовій аудиторії можуть бути люди з різними особистісними утвореннями, віком, соціальним станом, культурним рівнем розвитку. Одні вимагають високої якості заходу, інші про це не задумуються, тому потрібно задовольнити смаки представників і низького і високого рівня підготовки, треба дати матеріал, що виконує прості і більш складні педагогічні функції [1, с. 18].

Процес підготовки до заходу при вмілій організації стає виховним моментом, тому одне з найважливіших місць в підготовці виховного заходу потрібно приділяти написанню сценарію.

Але не потрібно розглядати сценарій лише з позиції літератури та мистецтва або бачити в ньому просту організацію тієї чи іншої події в житті людини, тому що мова йдеться про організацію реальної події по художнім законам. Сценарій заходу в будь – якому різновиді має два аспекта – художній та психолого-педагогічний, які програмують не лише побудову матеріалу, але й вплив на учасників, їх реакцію та поведінку. Адже саме психолого-педагогічний вплив сценарію ігнорують або не враховують організатори заходу, забезпечуючи себе тим самим на невдачу.

Сценарій – це підібрана літературно – режисерська розробка змісту театралізованого святкового дійства. Зазвичай сценарій в суворій послідовності викладає все, що буде проходити на заході, розкриває тему, показує авторські переходи від однієї частини дії до іншої, наводиться орієнтовний напрямок усіх імпровізаційних виступів та інших акцій. У сценарій вводиться художні твори, які будуть використані, чи уривки з них; у ньому передбачаються засоби активізації учасників, планується оформлення та спеціальне обладнання приміщення [4, с. 137].

Основні етапи роботи над сценарієм. Перш за все необхідно визначити тему та ідею майбутнього сценарію, які тісно взаємопов'язані, але різняться одна від одної.

Тема – це коло життєвих явищ, відібраних і висвітлених автором сценарію, або це те, про автор хоче розповісти учасникам справи.

Ідея – це основна думка, оцінка подій, про які йдеться в сценарії, те, заради чого автор хоче розповісти учасникам про щось [4, с. 137].

Зазвичай, помилка тих хто працює над сценарієм полягає в тому, що вони нерідко намагаються подати ідею в готовому вигляді з початку дійства. Творча задача сценариста та режисера полягає в тому, щоб розбудити активне сприйняття дії, заставити кожного неначебто підключитися в дію та самому осмислити ідею. В такому творчому процесі глядач стає співучасником, обдумує ідею підкорюючись розвитку дії. Але для створення сценарію недостатньо визначити лише тему та ідею. Неможливо, особливо в масовому святі, яке має в своїй основі конкретну святкову ситуацію, яка викликає особисті асоціації у кожного, розказувати в загальному. В сценаріях масової дії не вистачає іноді конкретного сюжету, тобто основного розвитку подій або послідовності подій. Тому, пошук яскравого, цікавого сюжету – невід'ємна частина роботи над сценарієм [2, с. 102].

Розвиток сюжету в сценарії неможливий без визначення і розробки конфлікту, тобто основного для розвитку подій зіткнення інтересів, поглядів, прагнень. Конфлікт може виражатись у подоланні труднощів, перешкод [4, с.138], Не потрібно конфлікт розуміти однозначно та прямолінійно. Наприклад в основі сценаріїв багатьох тематичних вечорів та театралізованих свят присвячених Дню Перемоги, лежить конфлікт, який виражається в боротьбі народу з німецько-фашистською окупацією. Також можливий сценарій, де буде показано історичний хід подій тих років, який сценарист зможе пов'язати з теперішнім часом.

Наступний крок – продумування композиції, тобто реалізація сюжету та конфлікту у сценічній дії, яка розвивається. Композиція є організацією дії, а значить вимагає відповідного логічного розміщення матеріалу в ході сценарію. Композиція сценарію включає в себе: експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію і розв'язку. Експозиція – це коротка розповідь про події, які

передували виникненню конфлікту, що його викликали. Зазвичай, експозиція переростає у зав'язку. Експозиція і зав'язка мають бути чіткими, лаконічними. Вони несуть велике психологічне навантаження, готують до сприйняття дії. За своєю формою експозиція – зав'язка можуть бути надзвичайно різноманітними за формою вираження: віршова заставка, пісня, сценка з п'єси, фрагмент кінофільму, театралізована хода [4, с. 138]. Велику увагу потрібно приділити роботі над віршованою заставкою, якщо це невеликий за розміром вірш, епіграма, басня, адже мініатюра вважається важким видом мистецтва для виконання. Під час виконання мініатюри, для підсилення емоційного сприйняття, можливе залучення різноманітних технічних засобів: музичного супроводу, відповідного освітлення, незначного реквізиту але які б відповідали основному задуму заходу. Такі незначні елементи потрібно продумувати під час роботи над сценарієм.

Наступна частина композиції – розвиток дії, чи основна дія, тобто зображення процесу боротьби, її перипетії, ланцюги подій і зіткнень, в яких вирішується конфлікт. Основна дія розпадається на ланцюги взаємопов'язаних і взаємозумовлених епізодів. Кожен з них має свою логіку, свою внутрішню композицію, через яку червоною ниткою проходять ідея та тема сценарію [4, с. 138].

Розвиток дії у сценарії підпорядковується наступним вимогам, які мають як мистецьке, так і психолого – педагогічне значення:

1. Сувору логічність у побудові та розвитку теми. Кожен епізод сценарію має бути логічно зумовлений і пов'язаний смисловими містками з попереднім та наступними. Однак потрібно відмітити, що логічність зовсім не обов'язково повинна означати хронологічну послідовність.

2. Завершеність кожного епізоду. Сценарій завжди складається з епізодів. Кожен з них має внутрішню логіку побудови і повинен бути обов'язково завершеним, перш ніж почнеться наступний. Кожен епізод – це сценарій в мініатюрі.

3. Органічний зв'язок епізодів. Особливості драматургії масових заходів такі, що вони вимагають не лише завершеності епізодів, але й їх внутрішнього монтажу в сценаріях. Він необхідний для того, щоб сценарій не розпався на окремі частини, щоб художні твори не виглядали вставними номерами, а усні виступи не перегукувалися лише один з одним.

4. Наростання дії в її русі до кульмінації. Задана експозицією – зав'язкою дія розвивається із наростаючою силою до кульмінації, а потім йде до розв'язки. У її висхідній лінії не потрібно переходити від емоційно сильних до більш слабких епізодів.

Після кульмінації може наставати лише розв'язка, фінал дії. Це досить важлива частина композиції, її відсутність чи змазаність породжують відчуття незавершеності всього заходу. Фінал заключає в собі особливе навантаження, бо є найбільш зручним моментом для максимального вияву активності учасників масового заходу [4, с. 139].

Для того, щоб зацікавити учнівську молодь заходом, особливо якщо це тематичний вечір, який має навчально-виховну функцію а не розважальну, потрібно розробити ряд концертних номерів або невелику концертну програму яка буде відповідати тематиці вечора.

Складання програми концерту – це пошук оптимальної послідовності різних психологічних установок аудиторії на сприймання певних творів. Розмаїтість, узгодженість, контрастність – ось ті вимоги, з огляду на які тільки й можна досягти найкращого поєднання номерів у програмі концерту.

Розмаїтість: навіть однорідні за жанром концертні номери організовуються так, що кожен номер помітно відрізняється за формою та змістом.

Узгодженість. Є жанри, що не можуть бути поряд у концертній програмі: естрадна пісенька веселого змісту і серйозний фортепіанний твір; як і після прочитання уривку з твору класичної літератури недоречним буде виступ з ексцентричним танцем.

Контрастність. В концерті досить часто необхідно рішуче переключити увагу глядачів з одного номера на інший. Якщо в попередньому номері був високий темпоритм, то або перевищити, або навпаки – вразити глядачів несподівано спокійним, заглибленим виконанням [2, с. 83].

Для оголошення кожного концертного номера необхідно скласти відповідний текст. Щоразу все залежить від конкретних особливостей концерту. Якщо це тематичний концерт, присвячений творчості певного композитора, то першою оголошується назва твору, бо ім'я автора вже відоме, а виконавцям належить у цьому концерті хоч і важлива, але не головна роль. Якщо хтось із виконавців буде замінений іншим, – тема концерту залишається

тією ж. якщо серед учасників такого концерту є відомі виконавці сольних номерів, то ведучий перед виходом кожного такого соліста на сцену повинен спочатку представити його і лише після цього назвати твір чи номер [2, с. 85].

Коли захід перенавантажений художніми номерами, наприклад так, як під час огляду художньої самодіяльної творчості, для «стиснення» заходу оголошення номерів може проходити за лаштунками сцени, тобто ведучий з'являється на сцені для привітання та на завершення заходу.

Зважаючи на вікову категорію учасників заходу потрібно досконало продумати роль ведучого. Органічний процес словесної взаємодії на сцені висуває високі вимоги до загальної культури мовлення. Іноді вважають, що варто ведучому навчитися правильно поводитися, бути органічним на сцені, усе інше прийде саме собою. Така думка є помилковою. Слабка техніка мовлення, недостатність культури мови призводить до недбалої вимови тексту, невдалої побудови речень, неправильної дикції. Дії ведучого на сцені повинні бути логічними, спрямованими на досягнення поставленої мети [2, с. 104].

Однак навіть при найвищому рівні етапу попередньої сценарної розробки завжди виникає проблема адекватної реалізації сценарію в конкретній аудиторії, тим більше, що практичні розробки, як правило, розраховані на індивідуальні особливості ведучих [1, с. 117].

Для різноманітності оголошення номерів та для більш цікавого проведення заходу, можна використовувати виступи конференсьє. Адже основним у творчості конференсьє вважається спілкування з аудиторією. В атмосфері естрадного концерту чи спектаклю виникають цілком особливі стосунки між глядачами і виконавцями. Потрібно відразу, як вважав Гершуні, встановити контакт з глядачами, спілкуватися з ними, як з добрими друзями і старими знайомими. Такі взаємовідносини «старих і добрих друзів» є основою для створення специфічної атмосфери спілкування і однією з головних ознак цього виду мистецтва. Жанр конференсьє передбачає живу імпровізацію або її видимість, нерегламентовану в часі. Якщо для успіху концерту необхідно привернути увагу залу на дві – три хвилини, щоб змінити настрій публіки після, скажімо. Невдалого попереднього виступу чи підготувати аудиторію до сприймання полярно протилежний за своїм характером номера,

конференсьє може на власний розсуд розпорядитися цим часом. Основний текст, з яким виступає конференсьє, готується заздалегідь. Найчастіше це спеціально написані вступні репліки, анонси номерів і різноманітні жарти. Тому конференсьє повинен так засвоїти текст. Щоб він сприймався як імпровізація. Однак навіть досконало підготовлений текст конференсу не може передбачити всіх несподіванок, що часто виникають під час концерту. Завжди можливі перестановки номерів програми, і тоді текст вимагатиме коректив [2, с. 91–92]. Головне завдання конференсьє – формувати у глядача конкретну установку на сприймання наступного номера, кожен з яких вимагає своїх прийомів, спрямованих на зміну каналів сприймання і способів спілкування, взаємодії виконавця і публіки, вимагає жанрової відповідності.

Працюючи над розробкою сценарію потрібно продумати кожний момент.

Необхідно вказати наочне оформлення сцени, його зміст, кількість. Наприклад: портрети художників, вказати прізвища й ініціали; надувні кульки (15 шт.), букети квітів тощо; музичне оформлення передбачає перелік музичних творів та зазначення їх авторів; окремо вказати різного роду реквізит та аксесуари для проведення ігор та конкурсів.

Сценарій ходу заходу викладається детально в такій послідовності: вступ (визначається актуальність теми, мотивується діяльність), основна частина (її зміст спрямований на реалізацію визначених педагогічних завдань, передбачає залучення учнів до різних видів діяльності), заключна частина (підведення підсумків). У ході сценарію слід виділити всі види роботи (розповідь, інтерв'ю, демонстрація, перегляд фрагментів фільму, гра, бесіда, прослуховування музичних творів) й детально їх описати. Якщо виконується пісня, вірш чи прозовий твір – слід подати їх повний текст. Якщо проводиться гра – потрібно вказати завдання її учасникам, правила та умови гри [4, с. 141].

Важливим кроком під час роботи над сценарієм може бути залучення до роботи учнів, для того, щоб вони відчули свою значимість у суспільному житті закладу, проявляли та розвивали свої творчі здібності. Ідеї подані учнями не потрібно піддавати відразу критиці, а відшукати спільну думку, заохотити учнів для подальшої роботи, адже це є один із етапів виховної роботи.

В учнів, які приймають активну участь в такій роботі, будуть розвиватися здібності аналізувати різноманітні заходи не лише за зовнішньою оболонкою, але й вдумуватися в суть заходу. Вдало розроблений сценарій – це зацікавленість в роботі як учасників, так і глядачів, враховуючи вікові особливості учнів професійно – технічних навчальних закладів, їх інтереси.

Вірно продуманий та написаний сценарій слугує основним завдатком вдалого проведення заходу, тому з технологією написання сценарію потрібно ретельно ознайомитися організатору для вдалого втілення заходу. Кожен педагог повинен бути також організатором, тому залучення до цієї справи учнівської молоді дуже важливий фактор навчально-виховної роботи. Організатор допомагає учням відчувати і зрозуміти специфіку акторської і режисерської творчості; навчати працювати учнів з музичним та поетичним матеріалом, поєднувати поезію, прозу, музику, пластику, звук, світло в єдине ціле. Під час такої роботи розширюється кругозір учнів у різних видах мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Генкин Д. М. Массовые праздники. Москва : Просвещение, 1968.
3. Зайцев В. П. Режиссура эстрады та масових видовищ. Київ : Дакор, 2003. 304 с.
4. Яременко Н. В. Дозвіллезнавств: Навчальний посібник. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.

(За Гречановською О. В. Технологія написання сценаріїв)

3.3. Методика підготовки та організації свят літературного та літературно-красознавчого циклів

Літературні ігри та свята користуються популярністю у дітей і молоді, що не дивно, оскільки вони містять в собі елементи свята, незвичайності, неформальності, вони дають можливість сприймати матеріал емоційніше. І саме емоції визначають напрям інтересів особистості.

До літературних ігор можна віднести мандрівки в країну казок, літературні бали, брейн-ринги, КВК, аукціони, лото, прес-конференції, літературні ігри (на знання текстів різноманітних книжок) тощо.

Ці форми роботи розвивають ініціативу, загострюють емоційне сприйняття, дозволяють активно використовувати творчий потенціал учнів та студентів, надають заходам живий і неформальний характер. Вони розширюють кругозір, активізують пізнавальні інтереси, дають можливість молоді поспілкуватися з визначними діячами культури та мистецтва.

Методика проведення літературних дійств передбачає обрання теми дійства, мета, форма проведення, які залежать від аудиторії.

Термін підготовки може бути незначним, приблизно 10–15 днів, а може тривати місяць, в значній мірі це залежить від об'єму матеріалу, який планується використати.

Для дітей можна підготувати ігри-мандрівки з залученням учасників, які перетворюються на персонажів улюблених казок або літературних творів, їх участь підвищить емоційне сприйняття.

Методика підготовки і проведення літературних ігор і змагань.

Спочатку продумуються тема, мета, форма гри. Організатори готують питання, продумують умови, пишуть сценарій проведення гри. Потім оформлюють виставку літератури та роблять її огляд. Можна ознайомити майбутніх учасників з напрямками, за якими буде проводитись гра. За один-два тижня до дат и проведення вивішуються яскраві оголошення для учасників і глядачів. Формується склад журі. При проведенні гри доцільно використовувати музику, з метою створення святкового настрою, для заповнення пауз при підрахунку балів тощо. Якщо за умовами конкурсу передбачаються письмові завдання, необхідно заздалегідь подбати про папір і ручки/олівці. Перед початком гри ведучий чітко оголошує правила та умови гри, послідовність відповідей, час на їх обговорення/обмірковування. Бажано було б придбати призи для переможців. Якщо такої можливості немає, слід підготувати грамоти, дипломи, або хоча б вивісити плакат з результати конкурсу. Це сприятиме підвищенню авторитета переможців та підніме престиж заходу.

Конкурс. Одна з форм роботи, яка стимулює ініціативу і дасть можливість учням та студентам розвивати свою творчу активність є

проведення різноманітних конкурсів. Це можуть бути конкурси на кращу ілюстрацію до твору, на кращий рукописний твір, конкурс на кращий вірш, творчу роботу про письменника або на знання творів певного письменника тощо.

Етапи проведення конкурсу.

Підготовчий. Перед проведенням конкурсу необхідно продумати мету і умови його проведення, враховуючи вікові та інтелектуальні здібності учасників. Після цього створюється положення про конкурс, яке регламентує

склад учасників, форми конкурсних робіт, термін проведення, вимоги до конкурсних робіт. Крім цього положення має містити номінації конкурсу, етапи, склад журі, передбачає заохочення переможців. Положення утверджується керівником навчального закладу (школа, техніку), зав. кафедри або деканом факультету ВНЗ.

Інформаційний. Інформація про конкурс повинна бути доведена до всіх потенційних учасників. Для цього готуються яскраві оголошення, які розміщуються у коридорах та на дошці оголошень навчального закладу. Якщо конкурс проводиться у вищому навчальному закладі, варто організувати розсилку запрошень та інформаційних листів з умовами конкурсу до всіх потенційних учасників (у школи міста та району, у коледжі, технікуми, інші ВНЗ), розмістити оголошення в пресі.

Власне сам конкурс. Відбувається згідно сценарію, розробленого заздалегідь.

Підведення підсумків. Для підведення підсумків конкурсу обирається журі, в склад якого входять учителі-предметники, організатори виховної роботи, представники інших організацій (у школі), викладачі української літератури, письменники, представники міських (сільських) органів влади.

Нагородження. Після визначення переможців відбувається нагородження переможців. Це важливий етап конкурсу, тому воно повинно проводитися широко, відкрито, можливо, навіть, в формі свята. Моральне заохочення досить часто значно сильніше впливає на учасників, аніж матеріальне, тому святкове нагородження переможців повинне стати апофеозом конкурсу.

Читацькі конференції – активний метод масової роботи. Процес проведення конференції залежить від бажання присутніх висловити свою точку зору, вислухати відгуки інших,

подискутувати, відстоюючи власну думку або, навпаки, погодитись з нею. Читацькі конференції завжди дискусійні, в їх основі – обговорення прочитаного.

Види читацьких конференцій:

6. За творами художньої літератури: по одному твору, кількох творах, об'єднаних однією темою (тематичні), по творчості окремих письменників.

7. Конференції по виданням спеціальної літератури.

8. Конференції із запрошенням автора – форма зустрічі з письменником.

9. «Літературні суди» – рекомендують проводити серед молодіжної аудиторії в формі рольової гри. Захід повинен бути побудований на стимулюванні пізнавальної читацької діяльності учасників.

10. Читацько-глядацькі конференції – обговорення твору пов'язане з його екранізацією. Обговорюється трактування режисером ідеї твору, як виражена авторська позиція тощо.

11. Заочні читацькі конференції – через засоби масової інформації. У даному випадку, охоплює значно більшу аудиторію, більше можливості познайомитися з думкою інших читачів у будь-який час.

Етапи підготовки і проведення читацьких конференцій:

1. Вибір книги – враховується проблемність твору, неоднозначна оцінка критиків і читачів, актуальність. Вдалий вибір твору визначає успіх конференції.

2. Визначення читацького зацікавлення, вибір аудиторії – бажано, щоб вона була однорідна; учасники відчують себе більш розкуто, сміливо озвучують свою думку.

3. Запрошення літературознавців, викладачів, представників ЗМІ. Створюється комісія по підготовці заходу з подальшою його рекламою.

4. Пропаганда твору, літератури про нього і про творчість автора: підбирається матеріал з метою ознайомлення читачів, оформляється виставка книжок.

5. Розробка питань до конференції – один із найбільш складних інтелектуальних етапів підготовки. Цей етап вимагає спеціальних знань, творчого підходу. Ефективний метод – постановка питання, проблеми; акцентувати позицію автора; огляд художніх особливостей твору.

6. Підготовка аудиторії до заходу – важливо створити атмосферу невимушеного спілкування, де немає чіткого поділу на ведучого і відповідаючого, а є діалог, спілкування на рівних.

7. Велике значення має оформлення заходу: книжкові виставки, ілюстрації, фотографії, музика тощо.

8. Фіксація читацької конференції – в сучасних умовах ведуть аудіо- або відеозапис заходу, що дозволяє краще проаналізувати його і зберегти в аудіо- та відеотеці закладу.

Читацькі конференції сприяють вихованню літературного смаку, формуванню мотивації читання.

Літературно-музична композиція розвиває смак, розширяє кругозір, розвиває творчу активність, підвищує загальну культуру. Заснована на принципах асоціативного поєднання різних по жанру, стилю і ритму художніх текстів, музичних (а іноді і відео) фрагментів, об'єднаних спільною ідеєю, ця форма дозволяє яскравіше і емоційніше впливати на слухачів, краще сприймається, сприяє співставляти, роздумувати, робити висновки. Використання окремих яскравих деталей оформлення допомагає підкреслити епоху, донести конкретний замисел, створити емоційну атмосферу занурення у мистецтво.

Разом з тим, це досить складна форма роботи, як для організаторів, так і для глядачів. При підготовці літературно-музичної композиції, бажано утримуватися від перенавантаження інформацією, музикою, спец ефектами тощо. Тому разом з літературно-музичними композиціями можна проводити і літературно-художні композиції, де поетичні фрагменти поєднуються з відеоматеріалом, а музичне супроводження може бути фрагментарним або включатися тихим фоном.

Багато вважають цей вид масової роботи менш дієвим, тому, що вона передбачає пасивне сприйняття, через неможливість залучення всіх глядачів до активної співпраці.

Літературний вечір (літературно-музичний вечір). Це досить мобільний захід – можна присвятити будь-якій темі або визначній даті, використовуючи найрізноманітніші форми та атрибути. В основі літературного вечора лежить сценарій.

Основні етапи підготовки і проведення традиційні: вибір теми, визначення мети і завдань, написання сценарію, вибір ілюстративного матеріалу, запрошення гостей-учасників, вибір ведучого і т.д.

При написанні сценарію важливо пам'ятати, що зона зацікавлення знаходиться на межі відомого і невідомого. Глядачам нецікаво слухати загальновідомі факти біографії та про творчість письменника, якому присвячено вечір.

Літературні вечори можуть бути тематичними, меморіальними, жанровими.

Підготовка вечора – творча робота, яка потребує звернення до різноманітних прийомів розкриття теми: поетичним, музичним, зображувальним, виконавським тощо. Для активізації аудиторії можна використати елементи конкурсу, заохочуючи учасників до правильних відповідей.

Добре сприймаються цикли літературних та літературно-музичних вечорів. Наприклад, «Шевченківські читання», «Вечора української поезії» тощо.

Дискусії. Диспути. Ці форми сприяють формуванню навичок міжособистісного спілкування, виховують уміння слухати, сприймати чужу думку і формулювати власне, вчать культурі полеміки. Доцільно включати елементи дискусії в групові бесіди, лекції, особливо із залучення молоді.

Реалізувати миту заходів, визначити зміст, логіку дискусії допомагає питальник, який заздалегідь розробляється організаторами. Його вивішують поряд з оголошенням про конференцію, диспут, публікують у запрошенні і він виконує функцію своєрідної програми заходу. Питання не повинні допускати однозначні відповіді.

Література

1. Бухаркина Е. Отдых должен быть познавательным: организация досуга; опыт работы сельской библиотеки / *Библиотека*. 2009. № 12. С. 58–62.

2. Инькова Л. Творческая лаборатория: стоит обратить внимание: инновационная форма общения: опыт работы / *Библиотека*. 2009. № 7. С. 62–63.

3. Олзоева, Г. Импровизируем и воплощаем / *Библиотека*. 2005. № 12. С. 27–29.

4. Павлинова, А. Репертуар массовых мероприятий для читателей региона / *Библиотека*. 2000. № 10. С. 52–54.

5. Седых, Т. Технология массового мероприятия / *Библиотека в школе*. 2007. №6, 16–31 марта. С. 23–27.
6. Седых, Т. Что такое. Словарь массовых форм работы / *Библиотека в школе*. 2006. № 15, 1–15 авг. С. 2–3.
7. Смелова О. И. Bravo, массовая работа! [Текст]: опыт работы / *Библиотека*. 2003. № 2. С. 16–17.

*(За Йовенко Л., Терешко І., Позакласна
робота як важлива складова літературної
освіти і виховання учнів)*

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНИХ СВЯТ

4. 1. Організація календарно-обрядових свят

Масове свято як один із найдавніших соціально-культурних феноменів репрезентує важливий напрям пізнання життєдіяльності суспільства. Людина, відчуваючи психологічний «захист» натовпу, проявляє мінімальну критичну самооцінку і саме тоді стає очевидним реальний зміст її особистої культури.

Однак у вітчизняних дослідженнях цій проблемі приділялося недостатньо уваги. Традиції вивчення масового театру започаткував ще наприкінці ХІХ століття один із перших режисерів народних масових свят А. Алексєєв-Яковлєв. Надалі однією з перших робіт став збірник «Массовые празднества» (1926), який охарактеризовує масове свято як соціально-історичне явище, розкриває основні етапи його розвитку. Історичний аспект проблеми розглядали в різні періоди А. Піотровський, М. Ізвеков, Ж. Т'єрсо, В. Брабіч, Г. Плетньова, Я. Білоусов, О. Орлов, А. Некрилова, А. Чечоткін, І. Шароєв. Фундаментальними працями з історії масових свят і видовищ, їх значення як соціально-естетичного феномену є роботи М. Бахтіна, Д. Генкіна, А. Мазаєва.

В Україні загальноновизнаним є етнографічний нарис О. Воропая «Звичаї нашого народу». Ґрунтовною і важливою до цього часу є монографія О. Курочкіна «Новорічні свята українців. Традиції і сучасність» (1978), в якій розглядається новорічний цикл календарних свят українського населення середини ХІХ – початку ХХ століття.

Сам термін «свято» має своєрідні історичні корені та особливий семантичний зміст.

На думку вітчизняних дослідників (С. Безклубенко), поняття «свято» пов'язане з традицією шанування (вшанування) предків. Первісне означення в українській культурі предків передавалось словом «святки» («святко»). «Святко» – це предок. Спочатку просто (взагалі) предок, згодом – *померлий* предок, далі – *взагалі померлий родич*. В уречні часи давні слов'яни «спілкувалися» з ними, «поклонялися» їм, частували їх в надії на сприяння у всіх добрих починаннях на «цьому» й на «тому» світі. Саме ремінісценцію дуже

давнього «язичницького» обряду вшанування предків і являють собою звичаї, рудименти яких відтворюються за часів християнства в період від Різдва до Водохреща (Святки) [16].

Отже, українське *свято* походить від слів *святе, святий, святок*, тим самим підкреслюючи сакральну-ритуальну природу цього явища; натомість російське *праздник*, походячи від *праздности*, вказує на інший складник свята – дозвілля. Через те переддень Різдва в Росії має назву «сочельнік» (від назви солодкої підливи до куті), тимчасом як в Україні віддавна це був (і залишається досі) саме святий вечір (вечір, коли пригощають святків) [16].

Л. Литвиненко інтерпретує *свято* як форму організованої масової публічної гри, позначену художньою творчістю, приуроченою до певної події чи певного явища. Проте в даному разі змішуються різні поняття – «свято» і «святкування». «Свято» – це предмет, зміст того, що відзначається людьми; «святкування» – це те, як воно відзначається. Перше має, як правило, об'єктивний характер, друга – суб'єктивний. Отже, свято може бути і спонтанним, імпровізованим, і організованим, театралізованим [16].

Святковість являє собою важливу сферу культурного життя, що формує і утверджує життєві ідеали та цінності, нагромаджені як у національній, так і світовій культурі. М.Бахтін слушно вважав святковість дуже важливою первинною формою людської культури.

Свято обов'язково пов'язане із соціальним досвідом, що з часом набуває статусу суспільно значимих звичаїв та традицій.

В. Гусєв займався дослідженням типів обрядових дій, що супроводжували масові свята: 1) рядженими (костюми, фантастичні маски, розмальовані тіла, танцювальні рухи, кривляння, підстрибування тощо); 2) обрядовими складними діями карнавального типу, хоровими іграми, народними традиційними весіллями, 3) народними драматичними ігрищами (ігри в хороводі, ігри поза хороводом).

Д. Генкін зосереджує увагу на соціальних функціях масового свята, виокремлюючи такі: а) формування нових знань, норм, цінностей та орієнтацій; б) накопичення, зберігання й розповсюдження (трансляція) знань, норм і цінностей; в) відтворення духовного процесу за допомогою механізмів успадкування; г) комунікативну функцію, що забезпечує

взаємодію між суб'єктами діяльності, їхню соціокультурну інтеграцію; д) соціалізацію суспільної життєдіяльності за допомогою структури відносин, опосередкованих культурними компонентами; е) реактивну, або ігрову.

На основі узагальнення сутності та суспільного значення масових народних свят, логіки їх становлення та обрядкування виникло мистецтво організації свят взагалі та масових зокрема.

Російські митці – режисери-постановники масових свят залишили методичні настанови щодо театралізації святкування (відзначення, проведення традиційних свят та запровадження нових). Зокрема, ними вперше було висвітлено особливості організації та проведення масового спортивного свята. Йому було також присвячено навчальні посібники Б. Петрова й В. Новаторова. Театралізовані вистави та концерти досліджувалися О. Марковим, Д. Тихомировим, Е. Вершковським, Б. Галаном, В. Рудневим, І. Шароєвим, Й. Тумановим.

Сучасні українські культурологи та мистецтвознавці досліджують масове свято передусім як невід'ємну складову національної культури. Фахові літературні джерела з теорії та історії масових свят українського народу можна умовно поділити на такі групи:

– праці загальнотеоретичного характеру (С. Безклубенко, В. Борисенко, Г. Дутчак, Л. Литвиненко, З. Марчук, Ю. Перенчук, З. Попова та ін). Зазначені дослідники виокремлюють декілька специфічних особливостей масового свята: 1) його масштабність та велика кількість учасників та глядачів; 2) фахова компетентність постановчої групи; 3) детальне сценарно-режисерське вирішення святкового дійства; 4) наявність набору яскравих засобів виразності (драматичних, пластичних, музичних, технічних тощо), притаманних святковій атмосфері;

5) належна активність аудиторії з метою переведення «глядачів» на «учасників».

– Культурологічні праці авторів відповідних періодів, що містять інформацію загальноісторичного характеру стосовно предмета дослідження (Л. Белименко, І. Павленко, Н. Петрова, Б. Попов, Т. Пригаріна, С. Циганська та ін.). В цих роботах наголошується на конкретно-історичному характерові масових свят, відображенні в них вузлових змін у суспільно-політичному житті, трансформацій

художнього досвіду в міру визрівання нових духовних потреб та цінностей.

– Дослідження фольклористично-етнографічного напрямку. Переважно в Україні вони здійснювалися ученими Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Рильського НАН України (В. Борисенко, І. Бульбук, Г. Василькевич, О. Курочкін, С. Пономаревський, В. Скуратівський та ін.). Суттєвим у процесі формування українського масового свята, на думку цих дослідників українського етногенезу та ролі і місця у цьому процесі свят, зокрема масових, є створення умов для плідного розвитку національних культур, за принципового заперечення уніфікації й нівелювання етно-специфічного у сфері духовного життя, стандартизації духовних цінностей життя народів.

Методичному аспекту організації масових святкувань, технології їхньої підготовки та проведення, сценарно-режисерським традиціям присвячено праці С. Деркач, В. Зайцева, В. Матушенко та ін.

В сучасній українській мові термін «свято» вже не має безпосереднього зв'язку з сакральним і частіше стосується дня, або днів урочистого відзначення вузлових подій та знаменних дат. У народних святах та обрядах сконцентровано виражаються моральні норми й настанови, уявлення про ідеал людини, етичне та естетичне.

Свята виникають на основі існування духовних зв'язків між людьми і сприяють досягненню ідеального в житті, формуванню відчуття гармонії буття і завжди позначені життєстверджуючим характером. У зв'язку з цим актуалізуються поняття: «святковий час», «святковий простір», «святкове світосприйняття», знакові для розуміння функціонування традиційного свята.

Свято – соціально значуща, донесена традицією або встановлена подія, що має розгалужене художнє оформлення і пробуджує емоційні переживання учасників для підтвердження її ціннісно-ідеологічного значення в суспільстві.

Календарне свято – соціально значуща, донесена традицією художньо оформлена подія, органічно включена в календарно-господарський цикл, у якій первісний сакральний зміст трансформований в образно-поетичну форму колективних дій, що відтворюються кожною наступною генерацією.

Обряд – це сукупність умовних, традиційних символічних колективних дій, призначених для фіксації важливих подій суспільного й особистого життя, який актуалізує й закріплює у певному суспільстві ідеї, норми, ідеали, цінності, надає їм емоційного забарвлення художнім оформленням всього його комплексу.

Обрядова культура – традиційна культура народу, сформована в процесі його історичного розвитку обрядовою практикою, що утвердила культурні стереотипи – норми, звичаї, традиції, ідеали, які визначають зв'язок поколінь.

Невід'ємною складовою українського народного виховання є традиції, звичаї, обряди, дійства, пов'язані з народним календарем.

Народний календар – це той цементуючий матеріал, який віками зберігав нашу національну ментальність, національний дух, нашу українську націю.

Перші зразки народного календаря сягають початку нашої ери. Люди певними знаками, символами накреслювали основні види трудової діяльності. З часом чільне місце в календарі відводиться важливим життєвим подіям, явищам природи, порам року. Так, явища пробудження природи, зародження життя, оновлення всього живого на землі пов'язувалися з приходом весни.

Педагогіка народного календаря – це педагогіка життя і праці, добра і краси. Традиції, звичаї, обряди народного календаря комплексно впливають на особистість, всебічно розвивають її. Зміст народного календаря спрямований на виховання добропорядності, добродійності, милосердя, почуття рідної землі, дому, дбайливості, працьовитості, турботливості, природолюбності, високого почуття громадянськості і патріотизму.

Перш ніж розробляти сценарій календарно-обрядового свята, педагог повинен прискіпливо вивчити його зміст і ритуально-міфологічну сутність. Під час підготовки сценарію вчителю можуть допомогти праці відомих українських істориків, фольклористів, педагогів:

- п'ятитомна монографія С. Килимника «Український рід у народних звичаях в історичному освітленні»;
- двотомна книга О. Воропая «Звичаї нашого народу»;
- праця Ю. Ступака «Виховне значення українського фольклору»;
- праця В. Горленка «Нариси з історії української етнографії»;

- монографія М. Гайдая «Народна етика у фольклорі східних і західних слов'ян. Проблеми добра і зла»;
- монографія Є. Сявавко «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку»;
- праця Г. Довженюк «Український дитячий фольклор»;
- книги В. Скуратівського «Берегиня», «Покуть», «Посвіт», «Погостини», «Святвечір», «Місяцелік», «Русалії» та ін.;
- дослідження Н. Сивачук «Український дитячий фольклор», «Купальське свято на Уманщині»; «Уманське весілля»;
- колективна монографія членів наукової лабораторії «Етнологія Черкаського краю» «Українознавство в освітньому просторі сучасної школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів»;
- праця Н. Сивачук, І. Терешко «Методика українознавчих досліджень: експедиційний вимір»;
- навчально-методичний посібник О. Король «Методика викладання українського народознавства в школі» та ін.

Також у фахових журналах і періодичних виданнях народознавчого профілю «Берегиня», «Народна творчість та етнографія», «Народознавство», «Жива вода», «Заграва», «Народознавчі зошити» наявний цікавий матеріал для творчого пошуку вчителя у галузі українського фольклору.

Окрім цього, перш ніж планувати свято варто також проглянути уже готові інсценізації народних обрядів. Можна використовувати навчальні фільми, що запропоновано МУЗЕЄМ НАРОДНОЇ АРХИТЕКТУРИ ТА ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ У С. ПИРОГІВ Київської області, які було рекомендовано використовувати у навчально-виховному процесі освітніх закладів Міністерством освіти України.

В наш час педагоги можуть використовувати кінострічки, що яскраво ілюструють різні аспекти народної обрядовості:

- «Свято Андрія»;
- «Свято Меланки, Різдво»;
- «Колядки і щедрівки»;
- «Купайла, жнива»;
- «Водохреща»;
- «Свято Миколая» та ін.

Грунтовна підготовка до написання сценарію дасть змогу уникнути дилетантизму, непрофесійного підходу до такої діяльності. Сьогодні завдяки поширенню інтернету маємо змогу використовувати вже готові сценарії фольклорних свят, однак, подекуди, їхній зміст викликає певні запитання і зауваження.

Учитель-філолог творить людину нову, людину з національною свідомістю і гідністю. Тому у нього повинна бути власна творча лабораторія. Підготовку до організації будь-якого виховного заходу можна порівняти з підготовкою театру до прем'єри. Учитель, не маючи власної творчої лабораторії, може перетворити цю прем'єру або в комедію для дітей, або в особисту трагедію. Що ж треба покласти в основу творчої лабораторії?

Відповідь на це запитання дає вчитель-методист з багаторічним стажем роботи О. Король: «Насамперед творчий підхід. Учитель не повинен лише «планувати» виховний захід чи свято, йому потрібно розробити його так, аби він був цікавим, потрібним учням. Готові розробки сценаріїв – то чужа праця, чуже слово, чужі думки і переживання. Це не ваше свято. На ньому ви будете присутні фізично, а не всією душею. Взагалі, досвід показує, що розробляти сценарії свят, виховних заходів, так само, як і конспекти уроків, варто влітку, під час відпустки. У цей час учитель сумує за школою, за своїми учнями, і навіть сама вчительська душа налаштовується на щось високе і прекрасне, на таке, що двох вихідних вам ніколи не вистачить! Ви встигнете і намалювати, і прочитати те, що потрібно, і розшукати якісь старовинні речі чи записати місцевий фольклор» [13, с. 49].

Звичайно, свята, проведені за тим самим сценарієм в різні роки чи в різних класах, будуть різними. Але сценарій є необхідною базою. У ньому обдумане кожне слово, кожна фраза, кожен етап свята, початок і кінець, кульмінація і розв'язка. Вдала творча розробка сценарію свята прирівнюється до художнього твору, потрібного як дітям, так і дорослим.

Таким чином, для майстерного проведення фольклорного свята, насамперед, потрібен творчий сценарій, який має чітку структуру:

I. Початок (зачин);

II. Основна частина (кульмінація);

III. Кінець (розв'язка, фінал).

Тепер щодо тривалості сценарію. Як показує власний педагогічний досвід виховної роботи, свято не повинне тривати

більше 1 години (у крайньому випадку 1 год. 20 хв. для старших класів), оскільки значна тривалість знижує його виховний потенціал. Діти втомлюються, стають неуважними, шумлять, чекаючи закінчення.

Успішність проведення свята залежить від інтегрованого використання різних видів мистецтва (пісні, танцю, риторичного мистецтва), вдалої композиції сценарію. Тобто органічне, дозоване поєднання поезії, прози, музичного фольклору, танцювальних номерів тощо. Тільки креативно скомпонований, гарно продуманий сценарій буде тримати увагу глядачів, зможе донести до розуму і серця дитини його основний задум.

Як показує практика, ролі у виставах варто розподіляти відповідно до статі учасників. Некоректним і навіть, інколи, карикатурно-комічним є виконання ролей іншої статі. Варто пам'ятати, що у театральному, чи кіномистецтві переодягання в іншу стать застосовуються переважно у виставах або кінострічках комічного, саркастичного жанрів.

Варто звертати особливу увагу на одяг учасників (важливо, щоб він був випраний, випрасований і не тільки одяг, а й атрибутика (рушники, скатертини, серветки та ін)). Потрібно пам'ятати, що в основі носіння традиційного одягу лежав статево-віковий принцип. Комічним виглядає стрічка чи віночок на голові у 45-річної вчительки або очіпок у дівчинки. Кольори та інтенсивність оздоблення теж мають важливе значення. У молодих людей – строкаті кольори і багата вишивка, у людей старших – кольори спокійніші, оздоблення скромніше і т. ін. Звертайте особливу увагу на взуття. Досить прикро, коли ми проводимо виховний захід і не намагаємося формувати естетичні смаки в учнів. Окрім цього, дослідники традиційного побуту відзначали, що українці «люблять в хатах і в усьому чистоту» (дослідник Слобідської України О. Дмитрюков). Тобто потрібно продумувати і враховувати всі аспекти виступів.

Дуже важливим є раціональне розташування учасників дійства по сцені чи майданчику, де проходить свято. Звертайте увагу на те, що використовувати потрібно всю сцену або весь майданчик (трапляється, що діти гуртуються коло одного мікрофона, коли на сцені їх 2 чи три...).

Сьогодні вчитель має змогу використовувати різноманітні засоби унаочнення та технічні засоби навчання.

До засобів унаочнення належать:

фольклорні матеріали – альбоми, наукові, творчі роботи учнів;

експонати – предмети мистецтва й побуту українців та представників різних етносів чи етнічних груп, які ЖИВУТЬ в Україні (старовинний одяг, взуття, прикраси, вишиті, ткані, плетені, дерев'яні, глиняні, солом'яні, скляні, ковані та інші вироби, хатне начиння й господарський інвентар, листівки, газети, журнали, гроші, книги, ікони тощо);

природні натуральні предмети – сушені лікарські трави, мінерали, каміння, гербарії квітів, рослин, кора й коріння дерев, фарба з природних барвників та ін.;

спеціально виготовлені ілюстративно-образотворчі засоби, які відображають реальні об'єкти; схеми крою жіночої та чоловічої соломок, картини народних художників України, тематичний живопис, фотографії кобзарів, художників, поетів, державних діячів, взагалі відомих людей, ІСТОРИЧНИХ подій тощо, графічні твори (рисунок українських поселень, дворів, млинів, вітряків, знарядь праці, транспорту та ін./, а також об'ємні муляжі /овочів, плодів/, рисовані зображення домашніх тварин і птиці;

технічні демонстраційні засоби наочності – кіно, діафільми, діапозитиви, графопроектори, епідіаскопи, аудіо- та відеозаписи.

За допомогою названих засобів учитель народознавства може використовувати на виховних заходах методи ілюстрацій і демонстрацій.

Методи ілюстрацій засобів навчання включають показ плакатів, карт, креслень, схем, картин, фотографій, графіків, кросвордів, таблиць.

Методи демонстрації об'ємних засобів навчання передбачають демонстрацію експонатів, показ натуральних природних предметів.

Нині зв'язку із широким розповсюдженням портативних відео- й кінокамер, відеомагнітофонів і магнітофонів, ДВД і мультимедійних засобів навчання досить популярним у школі стало створення любительських фільмів. Наприклад, учителями середньої школи-гімназії № 16 м. Ніжина створено низку відеофільмів: «Річка Остер», «Місто на Острі», «День матері», «Мистецтво вишивки в Ніжині». Вони використовуються на уроках народознавства, інших дисциплін, у змісті виховних заходів.

Екранно-звукові засоби навчання /ЕЗЗ/ допомагають учителю дотримуватися принципу історизму, а учням – зрозуміти практичне направлення знань, необхідних для життя.

Звичайно, велике значення має вміння вчителя володіти засобами ЕЗЗ. Адже йдеться не просто про включення у свято, скажімо, пояснення етнолінгвістичного змісту тих чи інших слів, які використовуються у сценарії і, які не зрозумілі учням, чи прослуховування народної пісні, а про осмислене, науково обгрунтоване використання всього комплексу засобів навчання. Тому перед учителем виникає завдання глибокого засвоєння специфіки ЕЗЗ і методики їх використання, вмілого «видобутку» із ЕЗЗ максимуму навчальних і виховних факторів.

Враження від свята можна підсилити за допомогою використання мультимедійних засобів, презентацій, відеороликів зокрема. Наприклад, можна вивести на мультимедійний екран епілог, пролог тощо. Можна пояснити ритуально-міфологічну сутність того чи іншого обряду, невідомого учням, презентувавши його у вигляді необхідного пояснення на екрані. Можна розтлумачити учням певні незрозумілі для них традиційні назви хатніх речей, предметів побуту, одягу тощо та ін. Все залежить від фантазії педагога.

Тут важливо дотримуватись гігієнічних рекомендацій щодо особливостей створення презентацій за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Office Power Point.

По-перше, презентація повинна містити мінімум тексту і максимум зображень (картини, фото, орнаменти тощо).

По-друге, розмір шрифту повинен визначатися розмірами приміщення. Варто враховувати, де ви проводите урок чи виховний захід (в актовій, спортивній залі, класі, на пришкольньому майданчику). Якщо розмір приміщення невеликий, то рекомендується використовувати *шрифт 24*, якщо це актовала зала, чи майданчик біля школи, то шрифт повинен збільшуватися. Те саме стосується і зображень. Окрім цього, варто продумувати і різновиди шрифтів (аріель, курсив), а також ефекти анімації. Вони повинні відповідати загальному стилю презентації, а не вміщувати всі доступні зразки ефектів. Тут все залежить від естетичних смаків учителя.

Підготовча робота до проведення свята календарно-обрядового походження складається із таких етапів:

1. Вибрати двох чи кількох ведучих.

2. Визначити склад учасників свята, навчити їх співати, танцювати, виконувати роль у заході, дотримуючись риторичних норм.

3. До проведення свята залучити музиканта, запросити гостей, яким близьке народне мистецтво, українська культура, народознавство взагалі.

4. Виготовити декорації, прикрасити приміщення, де відбуватиметься свято, вишитими рушниками, народними картинками з фрагментами домашнього й громадського життя українців.

5. У ході підготовки до свята учні ознайомлюються з літературою, збирають, записують і вивчають пісні своєї місцевості, прислів'я, приказки, анекдоти тощо.

6. Оргкомітет може скласти меню українських страв до свята [36].

Розглянемо виховну наповненість календарно-обрядових свят українців. Джерельну основу становитиме праця «Українська етнопедагогіка» (Мосіяшенко В. А.).

Зимові дати, свята. Вони спрямовані здебільшого на підбиття підсумків минулого року, утвердження мрій і надій на майбутній рік, прославляють життя, працю трудівника, його любов до землі-годувальниці. Перший місяць зими – грудень – це період прогнозів на майбутній рік, час традиційних розваг молоді.

День Андрія (13 грудня). З ним пов'язані вгадування майбутньої долі, заклинання; ворожіння. Печуться балабушки – круглі тістечка з борошна, дають вибрати собаці. Чиє тістечко швидше собака з'їсть, та дівчина раніше вийде заміж. Хлопці вдаються до різних витівок, жартів, гумору.

День Миколая (19 грудня) – веселе народне свято. За народною легендою Микола-чудотворець не сидить на небі, а допомагає людям. Дітям вночі під подушки кладуть подарунки від святого Миколая. Діти вчаться бути старанними, сумлінними, поважати старших. У ці дні проводилися вечорниці. Молодь збиралася в одній із сільських хат. Дівчата шили, вишивали, пряли, а хлопці жартували, розважали дівчат. На вечорницях лунали народні пісні, музика, організовувалися танці, розповідалися бувальщини, небилиці. У молоді поглиблювалось народне світовідчуття і

світорозуміння, утверджувалась національна психологія, характер, світогляд.

Святом *Нового року* відзначався рубіж між минулим і майбутнім роком. У сиву давнину це свято відзначалося ранньою весною, у день весняного рівнодення. Початок нового року символізували перші промені весняного сонця, перші зелені пагінці, пробудження живих істот до активного життя, зародження нового потомства як естафета вічності всього живого. Зі змінами в офіційному календарі Новий рік почали відзначати 1 січня.

Виховний зміст цього свята полягає в тому, що в центрі традиційних новорічних звичаїв, дійств, пісень, примовок – господар, людина праці, добродій. У колядках, щедрівках, віршованих вітаннях прославлялась сумлінна минулорічна праця, багатство господаря, щедрість, лагідність його душі, сімейний добробут. Колядки і щедрівки – опоетизовані носії побажання здоров'я і щастя господарю, злагоди в домі, віри і сподівання нових успіхів у житті, праці, сім'ї. Зміст і характер новорічних традицій, звичаїв і обрядів відзначається високою народною мораллю і естетикою.

Напередодні Нового року за старим стилем відзначають *щедрий вечір*. За християнським календарем – це День Меланії. На щедрий вечір щедрують, водять козу. За Меланку вбирається парубок, що вміє «штуки викидати». Разом з Меланкою по селу ходять ряджені: дід, баба, ведмідь, коза, єврей, циган, циганка і чорт з ріжками. Ватага рухається селом з вигуками, жартами, сміхом.

Великий виховний потенціал має звичай прикрашати на новорічне свято «дідуха» (сніп жита чи пшениці). Сніп як символ найбільшого багатства України завжди був у центрі свята. Таким чином виховувались любов до хліба, важкої професії хлібороба. У вечірню пору щедрують добрим людям села і міста. Лунають доброзичливі слова, побажання:

Добрий вечір тобі, пане господарю!

Хай святкує з нами

Вся наша родина,

Вся наша родина –

Славна Україна.

Радуйся!

Втіленням народної духовності є різдвяні свята. У процесі підготовки і відзначення свята Різдва формується такий спектр чеснот, як потяг до краси, правди, добра, життєстверджуючий оптимізм, незламна волелюбність, уява, фантазія, дотепний гумор, мистецька обдарованість.

19 січня відзначають *свято Водохрещі.* У цей день відбуваються веселі забави, ігри на льоду. За народним повір'ям, у цей день водою кроплять худобу, щоб вона давала добрий приплід, прибуток господі.

За останні роки всенародним святом стало відзначення *Дня соборності України* (22 січня). В основі цього свята – історична подія. 22 січня 1918 р. відбулося возз'єднання Західно-Української Народної Республіки і Української Народної Республіки. Уперше в історії рідного народу збулася мрія про об'єднання українських земель у єдину соборну державу.

Великий виховний потенціал має народне *свято Масляни* – останній тиждень перед великим постом. Ці дні сповнені жартів, сміху, змагань, народних ігор, забав, які розвивають дотепність, кмітливність, винахідливість, спритність, мужність. Ця дата народного календаря ніби попереджає кожного, що час закінчувати зимове дозвілля й активно готуватися до весни, до весняної праці.

Весняні дати і свята. Народний календар бере свій початок ранньої весни. Прихід весни – це початок оновлення життя.

Свято зустрічі весни (Стрітєння), 15 лютого. Воно відзначалось красивими життєстверджуючими звичаями. На пагорбах і горбочках, де розтанув сніг і проклюнулися проліски, діти водили хороводи, співали веснянки. Святу зустрічі весни притаманні пісні, танці, ігри, жарти. Це імпровізована творча виставка, в якій прославляється любов до землі, хліборобська праця, краса життя, пошана до всього живого. Возвеличуються роботящі руки, ум, благородні поривання, милосердні справи. З цим святом пов'язані гаївки, давні хороводи («Горошок», «Огірочки», «Мак», «Льон», «Коноплі», «А ми просо сіяли, сіяли»). Веснянки співаються від Благовіщення (7 квітня) аж до клечальної неділі. У веснянках оспівуються пробудження природи, приліт птахів, розлив води, «зелений шум». У деяких регіонах України одночасно відзначають і прихід весни, і день птахів. Проводиться свято птахів. Приліт птахів з вирію – радісна подія. Готуються житла пернатим друзям, вивчається їх спосіб життя, зберігаються

природні умови для їх існування, визначаються дні підгодівлі птахів.

Свято першої борозни. Готуючись до свята, люди проводять снігозатримання, збереження вологи в ґрунті, удобрюють землю, ремонтують знаряддя праці. У цей день та інші дні оранки згадуються трудовий досвід батьків і дідів, їх віра в світлий прийдешній день, народне землеробство, хліборобська справа, народна метеорологія, народні прикмети. Не забувається й народна мудрість: «Весною один день рік годує». Свято першої борозни утверджує любов до землі-годувальниці, прагнення прикрашати її вирощеними власними руками дарами нив, садів, городів, «його величністю – хлібом».

Свято перших сходів. Організуються постійні спостереження дітей за тим, як із посаджених працюючими руками зерен вибруньковуються сонцелюбні пагінці – провісники нового життя, як вони заповзято тягнуться до світла, тепла і небесної блакиті. Для дітей доступнішим стають явища природи, такі поняття, як ціна праці хлібороба, краса природи, екологія душі, народні ідеали.

Пасхальне свято (Великдень). Зі святом пов'язані: випікання паски, розписування і фарбування яєць, веселі народні ігри, освячення в церкві святкових продуктів харчування. Усе це надає незвичайності, небуденної краси святу.

День пам'яті (Проводи) померлих людей, загиблих воїнів. Це день поминання предків, родоначальників. Беручи участь у вшануванні пам'яті померлих, спогадах про їхні добрі справи, героїчні вчинки, діти проймаються повагою, любов'ю до своїх предків. Важко переоцінити виховне значення вшанування пам'яті основоположників роду – бабусі, дідуся, прадідуся і прабабусі і по батьковій, і по материній лінії. Прибирання могилок, поминання своїх предків добрим тихим словом, глибока вдячність їм за добрі справи для роду і народу – усе спонукає людей до глибоких філософських роздумів над проблемами життя і смерті, добра і зла, миттєвості і вічності буття.

День пам'яті померлих і загиблих викликає готовність продовжувати справи, заповіти батьків і дідів, формує історичну пам'ять, зміцнює наступність поколінь, утверджує безперервність традицій народу, вічність буття нації.

День очищення джерел, криниць, водойм. Це дата народного календаря, пов'язана з проблемами збереження життя флори,

фауни, людей, з проблемами екологічного виховання. Це свято має і велике символічне значення. Поняття «глибокого колодязя», «чистої криниці», «золотих ключів», «життєдайних джерел» опоетизовані в піснях і асоціюються в народній пам'яті, уяві з глибокою і чистою совістю, душевним багатством народу.

День Матері. Це свято відзначалося ще задовго до впровадження християнства. Наші пращури відзначали свято Лади – богині весни, радості, шлюбу, покровительки дівочтва і материнства. День Матері припадає на другу неділю травня. У цей день відбувається богослужіння за здоров'я матерів, проводиться велика виховна робота по вшануванню дівчат, жінок, дружин, матерів – носіїв життя, високої краси. Календарна обрядовість звеличує святий образ Матері, яка продовжує й увічне життя на планеті, символізує рідну землю, Батьківщину.

Літні дати і свята. Вони уславлюють і опоетизовують розквіт і красу природи, збирання врожаю, турботу про його збереження, оспівують добробут людини і її вільну працю.

Зелене свято (клечальна неділя, Трійця). На «зелене свято» завітчують домівку квітами, підлогу встеляють рутою-м'ятою, духмяним чебрецем, явором, іншим зелом. Клечальна неділя – це вшанування царства рослин, «зеленого дому», в якому живе людина. Завдяки цьому святу глибоко усвідомлюється і відчувається єдність людини з природою, красою рідного краю. Свято виховує бережне ставлення до природи, її краси, прагнення збагачувати природу своєю працею (вирощування рослин, які застосовуються в процесі святкування).

Свято Івана Купала (7 липня). Воно сповнене високої естетики, моралі, глибокого ліризму, життєвого оптимізму. Наші предки відзначали свято в дні літнього сонцестояння, коли природа у своєму розвитку сягала апогею. Це свято чарівної краси, добра, фантазії, дотепів, жартів, легенд, пошуку щастя, віри в майбутнє, народної пісні. Співаючи, дівчата збирають квіти і плетуть вінки. Хлопці приносять велику і красиву гілку верби, встановлюють її. Дівчата прикрашають гілку квітами, стрічками, цукерками. Усі танцюють навколо Купала та водять хороводи. Хлопці готують хмиз, дрова, розпалюють багаття. Лунають жарти, сміх. З жартами і промовками хлопці і дівчата парами стрибають через купальське вогнище. Під час стрибка руки не можна розмикати; за народним повір'ям у такому разі дівчина восени не вийде заміж, а хлопець

не жениться. Потім з піснями дівчата ідуть до річки, запалюють свічки, кожна закріплює свічку на своєму віночку, а потім обережно опускає його на воду і стежить за ним. З цією миттю пов'язано багато повір'їв. Якщо хлопець, який кохає дівчину, попливе і зуміє вибрати вінок своєї обраниці, він може сподіватися, що вона вийде за нього заміж. Якщо ж свічка погасне чи вінок потоне, дівчина впадає в зажуру: адже це погана прикмета.

Цього дня розповідаються різні прикмети, повір'я, перекази, легенди, бувальщини, пригоди. Раніше в ніч на Купала дівчата і жінки збирали цілющі трави, шукали опоетизований народом цвіт папороті. За повір'ям, папороть цвіте лише в ніч на Івана Купала. Хто знайде цей чарівний цвіт, той буде щасливий у коханні і у житті. Свято Івана Купала дає можливість глибоко пізнати духовність попередніх поколінь, їх надії, сподівання, побут, дозвілля, творчі основи народного життя, його красу, народну мораль.

Свято зажинок і обжинок. Люди естетично обрамляли жнива як відповідальну життєву подію. У зажинках і обжинках беруть участь усі люди. Реалізується програма зажинкових і обжинкових пісень, хороводів та інших компонентів цих традиційних обрядів.

День Маковія (14 серпня). Він знаменує закінчення літа. Цього дня востаннє робились хліборобські толоки, починається відліт у вирій ранніх птахів. У храмах освячують воду, квіти, головки маку. День Маковія в народі – це «перший Спас».

19 серпня починається другий, або *Великий Спас*. Це одне з найбільших землеробських свят. Зібрані фрукти, овочі, ягоди, гриби, мед тощо несуть освячувати до храмів. Це також день поминання померлих родичів. У таких звичаях кінця літа – гідність господаря землі, гордість за високі врожаї. Народ освячує, опоетизовує нелегку хліборобську працю і як естафету передає свою працелюбність, хазяйновитість у спадок наступним поколінням.

Осінні дати і свята. Вони пов'язані зі звичаями й обрядами завершення збирання врожаю, закінчення польових, городніх, садових робіт.

Свято знань. 1 вересня – початок навчального року в багатьох країнах світу. Сьогодні необхідно все зробити, для того, щоб 1 вересня стало загальнонаціональним святом. Це ж саме стосується і Дня вчителя.

Свято врожаю. Це традиційне свято, яке пропагує народні моральні й естетичні скарби, любов до землі, природи, хліба, пошану до людей праці. Влаштовуються виставки дарів ланів і садів. Вивчаються народні традиції, звичаї й обряди, які супроводжують увесь процес вирощування врожаю – від сівби до жнив.

Свято квітів. Це свято пропагує знання про вирощування квітів, виставки квітів, мистецтво складання букетів, народні знання про квіти і їх красу, їх походження, цілющі властивості, формує доброту, ніжність, витонченість смаків, фантазію.

Свято Покрови Матері Божої (14 жовтня). У цей день пречиста Богородиця захистила страждаючих людей, розіславши над ними свій омофор. Наші предки, згідно з легендами, також були свідками того, як Пречиста Діва врятувала славний Почаївський монастир від турків. Українське козацтво вважало своєю покровителькою і заступницею Покрову пресвятої Богородиці. Лицарі України завжди проводили свою велику Раду на Покрову. Наш народ святкує Покрову не лише як релігійне, а і як загальнонаціональне свято [18, с. 122 – 128].

Таким чином, організація календарно-обрядового свята в школі передбачає ґрунтовну, довготривалу підготовку, яка включає:

- написання сценарію (тематику обирають відповідно до народного календаря);
- продумування режисури свята;
- ретельну тренувальну-репетиційну роботу;
- створення костюмів та бутафорії;
- залучення до участі у заході фахівців з інших видів мистецтва (вчителів музики, хореографії), батьків тощо.

4.2. Організація свят родинного циклу

Великий освітньо-виховний потенціал мають родинознавчі заходи у позакласній роботі ЗОШ.

Сьогодні значного розповсюдження набувають генеалогічні дослідження, які дають змогу виявити взаємодію роду й особистості, усвідомити обов'язок перед предками, батьками, почуття зв'язку з родом. У такий спосіб людина отримує точку опори, вона здатна пізнати своє місце у світі, відчувати за собою

минуле, культуру, рід, родину, адже в кого немає роду – в того немає ні Батьківщини, ні народу. Без генеалогії немає патріотизму, а починається космополітизм. Чим більше виявлено зв'язків, тим краще душа вростає в минуле, тим багатша вона обертонами, тим культурніша особистість (П. Флоренський).

За переконанням П. Флоренського, «обов'язок кожного – зробити свій внесок у пізнання історії роду, в цьому – відповідальність перед дітьми і молодшими поколіннями. Відмова від життєвого завдання роду призводить до його загибелі. Кожному роду притаманні певні традиції, звички, вподобання, моральні особливості, зв'язки з історією, її розуміння, своя нитка культури. Все це свідомо і підсвідомо окремими штрихами визначає душу певного представника роду» [39, с. 358]. Оскільки історія роду дає моральні уроки та настанови нащадкам, він наголошував:

«Не забувайте роду свого, минулого свого, вивчайте своїх дідів і прадідів, працюйте над закріпленням їх пам'яті.

Мені здається, що задачі нашого роду – не практичні не адміністративні, а передусім розумові, організаційні у галузі духовного життя, культури, просвіщення. Намагайтеся осмислити ці задачі нашого роду і не уникайте прямого наслідування їм, по можливості твердо дотримуйтеся властивої нам діяльності.

Не шукайте влади, багатства, впливу – нам все це не властиво; потрібною мірою воно само прийде; інакше стане вам нудно і тяжко жити.

Давно хочеться мені записати: частіше дивіться на зірки. Коли буде на душі погано, дивіться на зірки або на блакить вдень. Коли сумно, коли вас скривдять, коли зазнаєте душевних страждань – вийдіть на повітря і залишітьесь на одинці з небом. Тоді душа заспокоїтьесь» [39, с. 360].

В автобіографічних матеріалах В. Вернадський писав, що для громадянського становлення особистості в сім'ї особливе значення мають образи предків, які виявляють універсальний зв'язок загального й одиничного у родовідному дереві.

Нині закономірно привертають увагу замовчувані десятиліттями давні галузі історичної науки, як і поняття «генеалогія» та «геральдика». З'являються генеалогічні клуби і товариства (наприклад, у Москві), які пропонують послуги спеціалістів-генеалогів з дослідження родоводу (вартість послуги – бл. 35 тис. дол.) [38].

Старовинний звичай наших предків зобов'язував кожного члена родини до набуття зрілості знати свій родовід, своїх батьків, дідів, пращурів до сьомого коліна. Дерево роду розгалужуються на 32 материнських і 32 батьківських гілки:

Перше коліно – я;
друге – батько й мати;
третє – два дідуся і дві бабусі;
у четвертому – чотири прадіди й чотири прабабусі;
у п'ятому – вісім прапрадідів і вісім прапрабабусь;
у шостому – шістнадцять прапрапрадідів і шістнадцять прапрапрабабусь;

у сьомому – тридцять два пращури і тридцять дві пращурки. Усього – 64, а число 64 є сакральним і у міфології і знаменує Всесвіт [37, с. 7]. Число сім, у символ якого закорінене Дерево Роду, є священною математичною кратністю. Ця кратність всебічно проявляється на різноманітних рівнях. Так, сімка зустрічається на орнаментах доби кам'яного віку, на виробках майстрів східної доби, в шумерських міфах. Народні прислів'я і фразеологізми використовують число сім для означення остаточного обмеження – «сім раз відмір, один – відріж», «семеро одного не чекають», заборони – «за сьома замками».

Християнська культова традиція визнає сім таїнств (хрещення, миропомазання, причастя, таїнство шлюбу, таїнство спокуси, соборування та священство). Також християнство засуджує сім смертних гріхів, протиставляючи їм сім чеснот.

Сьогодні дослідники наводять цікаві дані про походження назв, що пов'язані з так званими священними числами, зокрема числом сім. Саме ці дослідження дають нам підставу припускати, що магічна сімка присутня у слові “сім-Я”. Цікавою є думка дослідниці С.О. Черепанової стосовно нетрадиційного прочитання слова “сім – Я”. За її переконанням, це слово доцільно розглядати як певне уособлення семи поколінь Роду [37]. Павло Флоренський вважав, що будь-яка найпростіша сім'я, в її чистому вигляді, тобто обмежена особами батька, матері і дитини, є троїчною [37].

Отже, поняття “сім'я” в давніх культурно-історичних традиціях нашого роду містить священні числа 3 і 7. Сім'я, будучи “корінням” суспільства, наповнює його троїстістю та, являючись певним уособленням семи поколінь Роду сприяє усвідомленню

Дерева Роду як безкінечного плину течії буття, що періодично оновлюється.

Функціонування національної культури на рівні родинного середовища, де відбувається безпосередні спілкування поколінь, має глибоке світоглядно-ціннісно, пізнавальне і виховне значення.

Тому актуальним, важливим і цікавим для молоді є організація родинознавчих виховних заходів, а також науково-дослідної роботи школярів із зазначеної проблематики.

Для виконання родознавчих досліджень необхідно:

1. *Провести бесіду зі старшими поколіннями родини.*

Записати:

- прізвище, ім'я, по батькові предків і нащадків по лінії батька (зберігається прізвище) і матері;
- дати їх життя, місце народження (поховання);
- вірування;
- родинні свята, обряди (весілля, народина, поховання); традиції харчування, рецепти повсякденних і святкових страв;
- види народного мистецтва, ремесла якими володіли предки;
- професію й освіту предків;
- родинну колискову, родинну пісню, колядки, щедрівки;
- родинні легенди, оповіді.

2. *Використати достовірні дані про родину:*

- документи генеалогічного характеру та приватно-публічного змісту: метрики, свідоцтва, довідки, посвідчення, дипломи, майнові акти, розпорядження тощо;
- архівні джерела (за бажанням).

3. *Проаналізувати й узагальнити зібрану інформацію.*

- упорядкувати альбом родинних світлин;
- відтворити генеалогічну схему роду.

4. *Скласти родинний літопис (у довільній формі). Назвати:*

- найстарших представників роду (за датами життя);
- скільки поколінь охоплює зібрана інформація (окремо за лінією батька та матері);
- традиції наслідування чоловічих і жіночих імен;
- особливості родинної обрядовості за регіонами проживання;
- наслідування освіти у родині, скільки поколінь мають вищу освіту і яку;
- наслідування професії у родині, наявність родинної династії;

- чи відзначаються у родині День Матері, День Повноліття (якщо так – описати).

Програма опитування дає змогу зібрати дані про чотири покоління сім'ї: діти – наймолодше покоління, батьки – друге, бабусі й дідусі – третє, прабабусі й прадідусі – четверте.

Дослідження родоводу поєднує два етапи: підготовчий (опитування родичів, збирання біографічних даних про рід, сім'ю) й аналітичний (відбір і узагальнення інформації) [37].

На підготовчому етапі пошукова діяльність здійснюється у формі прямого спілкування. Біографічне опитування переважно орієнтоване на отримання різних відомостей з життя людини і не стосується її особистісних якостей. Відбувається безпосереднє спілкування, розмова-діалог із старшими представниками родини. У передаванні та сприйнятті інформації важливе значення мають усна мова, емоції, почуття, емпатія (англ. – співпереживання, співчуття). Характер і повнота інформації суттєво зумовлюють міжпоколінні й міжособистісні стосунки. Така інформація переважно суб'єктивна, тому її варто використовувати як допоміжну до відповідних родинних документів, що об'єктивно засвідчують перебіг життя і діяльність представників роду.

Про результати науково-пошукової діяльності з історії і традицій власних родин учні можуть доповідати на культурологічних заходах під назвою типу «Родовід – духовний діалог поколінь». У процесі підготовки один-два учня узагальнюють стан досліджень родоводу в класі, групі чи школі. Виступають ті, котрі збрали інформацію про найбільшу кількість представників роду. У святі беруть участь гості: батьки, які перебувають у шлюбі понад 10 років, старші представники роду, медики, всі, хто захоплюється народною культурою. Практика проведення таких свят засвідчує їхню доцільність і виховне значення для учнівської молоді.

Дослідження родоводу започатковано у Дрогобицькому державному педагогічному інституті 9 березня 1992 р., коли перед викладачами м. Дрогобича виступили студенти першого курсу фізико-математичного факультету: Леся Броницька, Галина Мазур (дослідили сім поколінь роду), Наталя Торган (шість поколінь). Лариса Бібікова, Ігор Петрик (п'ять поколінь), у родині студентки Наталії Пирог збереглися записи до 12 коліна. На потокових культурологічних читаннях 11 травня 1992 р, (третій курс факультету іноземних мов) особливу увагу привернула доповідь

студента Володимира Соколовського. Працюючи в архівах, він зібрав інформацію про своїх предків до 11 коліна [37].

У 1997 р. 23 травня до 57-ї річниці Львівського банківського коледжу відбулися культурологічні читання, де особливо цікавою була доповідь Надії Перун, яка збрала інформацію про 328 представників роду. В читаннях взяли участь керівники банківських установ м. Львова, викладачі та студенти Львівського медичного коледжу, представники церкви. Культурологічні читання супроводжують виставки «Народне мистецтво» і «Народне харчування».

На таких заходах варто запропонувати школярам продемонструвати родинні мистецькі вироби – українські строї, весільні рушники, вишиті картини, писанки з орнаментом, характерним для нашої місцевості. Наприклад, хтось розповість про свою бабусю – майстриню-вишивальницю. Деякі дівчата демонструють власноруч вишиті рушники, серветки, блузки.

Можна організувати солодкий стіл. До солодкого столу учні з батьками випікають торти, печиво за родинними рецептами, готують узвар – традиційний український напій та ін.

Варто пам'ятати, що харчування – традиційна форма родинної обрядовості. В українців традиції харчування формуються під впливом природних, географічних чинників і пов'язаних з ними видами господарської діяльності. Режим харчування визначають особливості календарного сезону і відповідно тривалість трудового дня. Народне харчування, передусім обрядові страви, мають суспільно-ціннісне значення як форми соціального спілкування. Народне прислів'я наголошує: «Рід великий – обід багатий».

За українськими національними традиціями споживання їжі, повсякденні страви готувалися переважно з рослинних складників. Зазвичай дотримувалися посту. Піст – це утримання від їжі загалом або лише від м'ясної. Розрізняють піст одnodенний (п'ятниця кожного тижня, день перед Йорданом, свято Воздвиження Чесного Хреста, Усікнення голови св. Івана Хрестителя) і багатоденний (перед Різдом Христовим – Пилипівка, перед Воскресенням Христовим Великий піст, перед святом св. апостолів Петра й Павла Петрівка, перед Успінням Пресвятої Богородиці – Спасівка). До Спаса (19 серпня) не їли яблук, передусім жінки. Чіткого пояснення цього звичаю не існує, народне світо сприйняття пов'язує його з Євою, яка недозрілим плодом яблука почастиувала Адама.

У народному харчуванні широко використовується мед. З меду готували обрядові напої, мед вважають символом дружніх взаємин. Відоме висловлювання «ставлю на мед» означало – взяти і вчасно сплатити борг. Завжди цінувався гречаний мед. У народній медицині гречаний мед використовується для лікування захворювань дихальних шляхів, шлунково-кишкового тракту, серця, печінки, нирок. Гречаний мед вміщує більше білків і жирів, ніж липовий і квітковий, майже 40% глюкози й усі незамінні амінокислоти.

Основними продуктами народного харчування здавна були гречана каша і житній хліб. Каша споживалася відтоді, як людина навчилася виготовляти керамічний посуд із глини. Крупа і варена каша з'явилися наприкінці кам'яної доби. Народи Давнього Сходу традиційно споживали ячмінну кашу. Жителі Еллади вважали, що ячмінь забезпечує довголіття та хороший зір.

До речі, у Давній Русі вираз «їсти кашу» означав «бенкет», а гречку в ті часи приписували як своєрідний засіб при «пустоті душевній і суєтності розуму».

Витончена художня обрядовість становить характерну ознаку народного життя українців. Хліб, каша, мед вважаються найголовнішими складовими обрядових дійств. У всіх різноманітних видах обрядовості зерно – символ життя, продовження роду.

Згідно з тенденціями роздільного харчування, хліб добре сполучається з рослинними продуктами, соліннями, плодами, фруктово-овочевими консервами, жирами, медом. І навпаки, хліб зовсім не перетравлюється, повністю не засвоюється якщо споживати його з м'ясними, молочними продуктами, яйцем, м'ясними та рибними бульйонами. Несумісний хліб і з бобовими, горіхами, грибами. За українським народним досвідом, рекомендується вживати настій з вівса метою відновлення діяльності шлунково-кишкового тракту як засіб проти діатезу в дітей (овес промивають, просушують, перемелюють на кавомолці, дві столових ложки засипають у термос, заливають 0, 5 л води; настоюють 3 – 4 год. і вживають за бажанням як їжу). Чисту вівсяну кашу добре давати породіллям, які втратили багато крові, та для збільшення грудного молока.

Доцільно споживати овочі, фрукти, крупи, ягоди, які мають радіопротекторні властивості. 3-поміж них – капуста-брокколи

(спаржева), звичайна капуста, червоний буряк, ріпа жовта, гречка, суниця, шипшина. Вчені Київського технологічного інституту легкої промисловості розробили профілактичні харчові продукти з екстрактів пророслих зерен пшениці, вівса, кукурудзи, гороху: антигіпоксин, холесол, нефросол, які сприяють виведенню з організму радіонуклідів.

В Україні за звичаєм жінку, котра вміє випікати хліб, називали *Господинею*.

На Сході, щоб називатися доброю господинею, жінки повинна вміти приготувати майже 30 страв з фініків.

Хліб – важливий вуглеводний продукт. У народних рецептах йдеться передусім про випікання прісного хліба з борошна грубого помелу, що є виявом народного мудрого ставлення до здоров'я.

Шанобливе ставлення до хліба та хліборобської праці засвідчують народні прислів'я: «Хліб житній – то батько рідний, гречана каша – то матір наша».

З народними морально-етичними настановами перегукуються поетичні рядки Дмитра Павличка:

*Пахне хлібом трава,
Що купала мене з дитяти,
Пахнуть хлібом слова,
Що мене їх навчила мати.
Пахне хлібом терпка
Пісня батьківської стодоли.
Пахне хлібом рука,
Що водила мене до школи.*

Сучасні глобалізаційні процеси, «ринок без кордонів», синтез економіки та біотехнологій, створення модифікованих продуктів харчування актуалізують необхідність збереження традицій народної кулінарії.

Наприклад, корінні жителі Австралії з поширенням західних продуктів харчування (чіпси, гамбургери, кока-кола й ін.) зменшили вживання місцевої риби, внаслідок чого поширилося захворювання діабетом (сьогодні ця хвороба простежується у кожного третього австралійця).

Набули поширення так звані трансгенні продукти. При використанні методів «мікро бомбардування» і генетичного схрещування продукти набувають нових якостей. Так з'явилися трансгенні картопля, соя, кукурудза, яблука, морква тощо. У

продукти вводилися спеціальні гени, зокрема проти холери, в картоплю – ген стійкості проти колорадського жука й ін.

У США трансгенні продукти вживають понад десять років. Тут у торговельній мережі поширено понад 100 видів трансгенних продуктів. Виросли покоління, які не знають смаку справжнього яблука чи помідора.

В англійських кав'ярнях обов'язково називаються трансгенні продукти. У Росії трансгенні продукти набули поширення останні п'ять-шість років. Близько 25 % продуктів в Україні містять генно-модифіковані елементи.

В Європі заборонено продаж дитячого харчування, виробленого на основі трансгенної сої. Генетично модифіковані продукти підлягають обов'язковому маркуванню в країнах Євросоюзу.

При вживанні трансгенних продуктів відбувається імунізація організму людей і тварин. Вважається, що бджоли з генно-модифікованих продуктів виробляють «неприродний» мед. Нещодавно з'ясувалося, що вплив таких продуктів на організм людини має дуже прикрі наслідки. Піддослідні тварини, що вживали трансгени понад 3 місяці страждали на різноманітні форми онкозахворювань. Цей факт спричинив у пресі, Інтернет-мережі спалах суспільного обурення, що посприяло пришвидшенню появи закону про обов'язкове означення тих продуктів, які містять ГМО.

Кожну родину характеризують не лише власні неповторні кулінарні рецепти приготування обрядових і повсякденних страв, які варто передати поколінням, а й наслідування родинних імен.

Найурочистішу частину родинознавчих свят може становити *відзначення Господині* – дівчини, котра вміє спекти хліб або коровай. Здавна випікати хліб вміли у кожній українській родині.

Проте нині на потоці, де навчаються 80 – 100 студентів, трапляються лише одна-дві дівчини, яких у родині навчили випікати хліб.

Продовжуючи традиції родоводу, у сім'ях відзначаються дні народження, ювілеї, знаменні події всієї родини, окремих її членів – матері, батька, бабусі, дідуся, синів, дочок, онуків, ювілеї, весілля батька і матері, бабусі і дідуся. Традиції й обряди родинного календаря зміцнюють сім'ю як джерело глибоких людських почуттів, людських взаємин [38].

До родинних звичаїв і обрядів відносять пологову, весільну та поховальну обрядовість.

Знання цих звичаїв та обрядовості сприяє зміцненню морально-психологічних основ молоді сім'ї, отже – духовних зв'язків із родом.

У позакласній виховній роботі вчитель стає і сценаристом, і режисером, і актором, і художником, і музикантом одночасно. Вивчаючи сімейні звичаї і обряди, учні мають змогу «свататися», святкувати «родини», «хрестини», «пострижини», «іменини», справляти всі родинні обряди – пекти коровай, прикрашати гільце, розплітати косу. Але цим практичним навичкам передують величезна робота вчителя:

- I. Написання сценарію.
- II. Зацікавлення ним учнів.
- III. Виконання постановки.
- IV. Продумування режисури.
- V. Проведення безлічі репетицій.
- VI. Приготування костюмів.
- VII. Підготовка декорацій.

Все це під силу лише залюбленому у свою професію вчителю.

Як справедливо стверджує О. Король, «сама позакласна робота спонукає до творчості. Театралізовані дієства, виховні заходи, народні свята є частиною творчої лабораторії вчителя-філолога. Творчий вчитель ніколи не послуговується чужими сценаріями, це найперший принцип. Творчий вчитель має бути принциповим, ця риса є надійним помічником у педагогічній діяльності. Учитель повинен бути принциповим у ставленні до самого себе, у ставленні до роботи і до учнів. Це – позитивна принциповість. Вона сприяє успішній діяльності вчителя» [13, с. 56].

У 9-ому класі ЗОШ програмою з української літератури рекомендується вивчати *весільний обряд*.

Весілля – один із провідних жанрів родинно-обрядової творчості. Укладачі програми звертають увагу на основні етапи весілля та їхній пісенний супровід. Схвальним є те, що пропонується вивчення весільних пісень (на вибір): «До бору, дружечки, до бору», «А брат сестрицю та й розплітає», «Розвий, сосно, сімсот квіток», «Летять галочки у три рядочки», «Ой матінко, та не гай мене». Окрім цього виокремлюється естетична специфіка весільної пісні як обрядової.

У процесі вивчення теми «Українське весілля» учні повинні мати уявлення про обряд українського весілля, виразно читати весільні пісні, вміти їх аналізувати, звертаючи увагу на мотиви, настрої, художні засоби.

Як можна ознайомити учнів з кожним обрядом весілля? Звичайно у позакласній виховній роботі.

Після вивчення цієї теми варто підготувати фольклорну виставу «Українське весілля». Потрібно відшукати місцеві весільні обряди в літературі, пресі, пам'яті бабусь і описати їх. Потім йде написання сценарію, розучування ролей з учнями. Потрібно підготувати декорацію хати нареченого і нареченої, роздати запрошення на весілля учням, учителям, батькам тощо. Головне тут – привабити молодь вічною красою народної культури.

Саме тут діти вчаться говорити з батьками про одруження, свататись, ходити на оглядини, культурно проводити домовлини, вити гільце, пекти коровай і співати пісень коровайниць, запрошувати на весілля, бути ввічливими з тещею, свекрухою, свекром, невісткою, затем. Вони вивчають традиційні етапи весілля: викуп, пов'язування дружбів, світилок, старостів, пригощання короваєм. Ці звичаї настільки красиві, самобутні й близькі нашим дітям, що і після школи тримають їх у своїй пам'яті.

У процесі інсценізації сімейної тематики, дівчата можуть навчатися передпологової культури жінки, як обирати ім'я дитині, юнаки вчаться поважати жінку-матір, дружину, відповідати за здоров'я і її, і дітей. Досвід показує, що хлопці із задоволенням беруться за ролі батьків, хрещених батьків у різних інсценізаціях. Хіба не залишиться слід у пам'яті про обов'язки чоловіка у того, хто виконує роль, і в того, хто дивиться інсценізований обряд?

Наприклад, уривок з обряду родин:

«Батько кладе пшеничний вінок на голову дружині, щоб та могла благополучно народжувати ще дітей, потім кладе його на хліб, бере свічку в руки:

– У вогні є тепло і чистота, сила й мудрість. І я схиляю голову перед тобою. Буду навіки вдячний тобі, коли обережеш здоров'я дружини моєї, а дитя наділиш мужністю своєю.

Тоді батько бере дитя і підносить до свічки:

– Нехай сили земні й небесні бережуть тебе. Ось промінчик вогню, щоб сила була.

Потім підносить до вікна:

– От вікно, щоб видно далеко було. Людина на землю прийшла – на небі зірка зійшла. А сонце зійде – людина піде дорогою життя по землі рідній.

Уклоняється землі на чотири сторони:

– Мати-земля, благослови мене і дитя моє на життя, на здоров'я, на мудрість роду нашого».

Можливо, саме ці слова батька залишаться в їхній пам'яті і не дозволять у майбутньому відмовитись від своєї дитини, завдати їй лиха.

Як навчити дітей шанувати не лише живих, а й померлих? Ця проблема дуже пекуча! Необхідно переконати, впевнити учнів, що втрата близьких людей стає іноді виміром нашої людяності, чесності, або, навпаки, безпам'ятства, бездуховності.

На початку виховного заходу пропоную послухати пісню у виконанні Ніни Матвієнко:

*Летіла зозуля з гори та в долину,
Та й сіла кувати біля мого тину.*

І продовжити:

– На жаль, ми складаємо ціну людям лише після їх смерті, не замислюючись, що вони значать для нас за життя. Якби ми робили це вчасно, то, можливо, тим самим продовжували б їхнє життя на землі. Але, незалежно від того, жива людина чи мертва, її треба шанувати завжди, якщо вона на це заслуговує. Отже, навчимося в наших предків вшановувати померлих....

Учитель-філолог творить не лише гру, обряд, свято, а й людину з національною гідністю, яка шанує батьків, жінок, старших, поважає людей і сама хоче бути шанованою у суспільстві [13].

Завдання вчителів, вихователів – глибоко і всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний, естетичний потенціал народної культури й активно прилучати учнів до його вічно пульсуючих джерел, невичерпних духовних скарбів.

4.3. Фольклорний театр у школі

Засвоєння дітьми та молоддю вироблених загальнолюдською культурою цінностей є однією з найважливіших проблем сучасного виховання.

Цілеспрямоване використання провідних ідей, моральних

норм, ідеалів народної спадщини сприяє становленню гармонійної особистості. Для реального освітньо-виховного впливу рідної культури необхідно створювати умови її сприйняття у відповідній естетичній, моральній, світоглядній цілісності. Зважаючи на значну часову віддаленість функціонування народної культури від безпосередньої життєвої практики дітей, доцільним є шлях її театралізації. Необхідність широкого використання діяльності фольклорного театру в процесі прилучення школярів до культурної спадщини рідного народу обґрунтовується, зокрема, тим, що словесне висвітлення духовно-моральних явищ минулого не завжди сприймається дітьми або ж сприймається поверхово, проходячи повз їхній внутрішній світ. Практика свідчить, що уроки в школі, на яких розглядаються окремі явища та сторони народної культури, нерідко обмежуються саме вербальною подачею знань, тому вона залишається для учнів далекою і незрозумілою. І тут на допомогу приходять уявна, ігрова природа театральної діяльності, у процесі якої дитина починає усвідомлювати, що в її дідів і прадідів існували такі ж проблеми, які є характерними і для нашого часу, – стосунки людини і природи, людини і суспільства, а в цих стосунках переважала спрямованість простої людини до світу Добра, Любові, Краси [40].

Видатний український історик та соціолог М. Грушевський звертав увагу на значний соціально-регулювальний, соціально-гуртувальний потенціал театральної творчості народу, зазначаючи, що величні обряди були своєрідним, разом з тим – вдалим, засобом народної філософії, водночас – і психотерапії, спрямованої на виховання гуманних почуттів, людинолюбства, потреби жити так, щоб заслужити людську повагу. Учений зазначав також, що участь в обряді-святі дає людині відчуття того, що вона є частиною колективу, а звідси вона набирається впевненості, доброї думки, доброго настрою до своїх співгромадян [40].

Досі у вітчизняній науці немає фундаментального дослідження під назвою «Народний театр» чи «Фольклорний театр», де було б висвітлено усі аспекти й проблеми розвитку цього багатомірного етномистецького й соціокультурного явища, як це є, приміром, у росіян. Хоч, безперечно, деякі аспекти української народної театральної традиції, зокрема вертеп, висвітлено у вітчизняній історико-театрологічній літературі більш-менш повно.

Справді, ще й сьогодні поняття «народний театр» термінологічно остаточно не визначене, адже це явище не тільки естетичне, а й етнонаціональне та соціальне.

«Народним театром» цілком справедливо називають низку явищ, які більш-менш відповідають цьому визначенню, а з-поміж них: театри фольклорний (folk), етнонаціональний (ethnic), популярний (popular), етнографічно-побутовий (ethnographical and everyday life) в усіх його модифікаціях (романтично-побутовий, реалістично-побутовий та ін.).

Укладачі словника-довідника «Український фольклор» (2010 р.) визначають фольклорний театр як «тип народного театру, якому народники ХІХ – початку ХХ ст. надали просвітницьких функцій. Так називають і аматорський театр, де використовуються фольклорні сюжети та традиційна форма народної драми. Зазвичай фольклорний театр передбачає використання елементів видовищно-ігрової культури, всіляких обрядів, ігор, вертепів, балаганів, інтермедій, хороводів, різножанрових епічних, ліричних елементів, часто з імпровізацією за дотримання канонічного сюжету. Фольклорний театр відрізняється від традиційного театру, що має аналогічне походження, але вказує на складні форми сценічного мистецтва, набуваючи ознак професійного (як-от: індійський, китайський чи японський). Дія фольклорного театру трактується як особлива форма мімезису, супроводжується перевтіленням виконавця в інший образ, відмежовуванням його від глядачів із збереженням колективного сприйняття, його вистави залишаються видовищем спільного переживання, уявлення. Часто такі вистави розігрувалися на ярмарках, майданах, під час релігійних свят. Різновидами фольклорного театру є театр «живого актора», ляльковий театр, театр тіней» [38, с. 127].

Організація роботи шкільного фольклорного театру. Одне із найголовніших завдань освіти – виховати людину творчою особистістю. Пріоритет особистості має стати основою філософії та ідеології навчання й виховання. Виходячи з положення, що інтеграція знань впливає на розвиток і самореалізацію особистості учня, у школі необхідно забезпечувати можливість розвитку індивідуальних особливостей учнів. Головний вплив на розвиток обдарованості учнів, гуртківців, належить вчителю, керівнику гуртка. Учитель школи, керівник гуртка нового типу має бути не просто фахівцем високого рівня, а й забезпечувати варіативність,

введення інтерактивних компонентів, повинен уміти розвивати здібності учнів необхідних для навчання.

Значний освітньо-виховний потенціал має діяльність фольклорного театру в школі, під час роботи якого школярі прилучаються до національної культурної спадщини, мають змогу глибше вивчити і оцінити всю красу матеріальних і духовних цінностей, накопичених українським народом за багатовікову історію.

На основі проникнення у зміст, характер різноманітних видів народної творчості, формується національна свідомість, виховується любов і повага до власного етносу, розвивається учнівська творчість, проводиться наукова робота (під час занять учні займаються пошуковою діяльністю), що сприяє активізації всебічного розвитку шкільної молоді.

Мета діяльності фольклорного театру – виховувати у школярів любов до усної народної творчості, народних звичаїв, традицій, мистецтва; формувати шанобливе ставлення до духовної та матеріальної культури українців.

Керівник колективу має забезпечити реалізацію таких завдань:

- забезпечити оптимальні умови для організації навчально-виховного процесу, що визначається законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Білою книгою національної освіти в Україні», «Концепцією літературної освіти», наказами органів управління освітою всіх рівнів з питань освіти і виховання учнів, правилами й нормами охорони праці, техніки безпеки, дотримуватися Конвенції про права дитини;

- відкрити перед учнями високодуховний світ календарної та родинної обрядовості, пісень, казок, легенд, дум тощо;

- поглиблювати знання школярів про звичаї і обряди нашого народу;

- збирати і записувати різножанровий фольклор;

- інсценізувати обрядову творчість українців.

Діяльність фольклорного театру повинна мати чітку структуру:

1. Підготовка фольклорних вистав.

2. Ґрунтовний розгляд питань, які є важливими у розумінні національної культурної спадщини.

3. Організація позасценічної роботи молоді (зустрічі з носіями народної культури, участь у культурно-мистецьких акціях, фольклорно-етнографічних експедиціях, вечорах).
4. Ознайомлення з основами театральної культури [40].

Виховна результативність роботи фольклорного театру залежить від організації його діяльності на засадах виховної технології, що передбачає узгодженість змісту, форм, методів роботи із школярами.

Заняття фольклорного колективу є ефективним шляхом засвоєння усної народної творчості, оскільки ознайомлення з навчальним матеріалом відбувається не тільки на теоретичному рівні, а й на прикладному, що впливає на емоції, уяву, викликає почуття радості, захоплення.

Фольклорний театр як освітньо-виховна технологія акцентує свою увагу на розвитку усного мовлення школярів, роботі над інтонацією, сценічним рухом.

Перш ніж приступити до занять з колективом, керівник повинен уявити весь обсяг роботи, необхідної для різнобічного виховання учасників. Для цього необхідно розробити детальний перспективний річний план занять.

Репертуар колективу добирається відповідно до кожної з вікових категорій, творчої працездатності та виконавських здібностей учасників. Наприклад, пісні з танцювальними рухами або театральними діями повинні бути простими у вокальному виконанні, оскільки увага дітей зайнята, окрім співу, танцем або грою.

Репертуар складається, насамперед, із тих календарних і родинних обрядодій, які побутують у місцевості з урахуванням діалектних особливостей регіону. Обираючи обряд, педагог має визначити його зміст, жанр, стиль, структуру, форму, емоційну навантаженість, силу психологічного впливу на учасників, особливості драматургічного розвитку, можливість художнього виконання, тривалість та виконавські труднощі.

Практична робота керівника з колективом вимагає:

- систематичного застосування різноманітних методів і прийомів навчально-виховної роботи (бесід, розповідей, лекцій, дискусій, філософських столів, дискусій, розігрування етюдів, методи виховуючи ситуацій, навіювання, приклад керівника тощо);

- постійної тренувально-репетиційної роботи (тренування рухів, сценічної мови, вправи на розвиток уяви, фантазії, сценічної уваги, аналіз навчальних зауважень на заняттях, вибір репертуару і постановка вистав);

- систематичної роботи керівника над собою;

- вирішення організаційних питань (творча підготовка занять, написання сценарію, ретельний підбір репертуару (його відповідність віковим особливостям, виховна наповненість)).

Організаційну роботу гуртка варто проводити у такому порядку. Спочатку керівник проводить бесіду з кожним, хто вступає, з'ясовує, наскільки серйозні його наміри, виявляє індивідуальні здібності дитини.

Як показує досвід, кількість учасників новоствореного фольклорного театру не повинна перевищувати 25 – 30 осіб, оскільки керівник не зможе приділити належної уваги кожному учасникові. Коли фольклорний театральний гурток укомплектовано, проводяться організаційні збори учасників, на яких з-поміж кращих учасників колективу обираються староста та рада колективу.

На перших організаційних зборах встановлюється час і дні занять, складається розклад, робочий план. Керівник розповідає учасникам про значення репетиційно-тренувальної роботи, дисципліни, їх зовнішнього вигляду, накреслює перспективи художнього зростання колективу.

Правильно організована діяльність колективу, полегшить роботу педагогу. Варто дати доручення кожному учаснику театру (виготовлення декорацій, бутафорії, підбір костюмів, музичне оформлення, випуск стінної газети, збирання відгуків і рецензій на виступи фольклорних самодіяльних колективів, спостереження над охайністю та збереженням костюмів, театрального реквізиту). Доцільним також є залучення до такої діяльності батьків учнів.

Успішність роботи театального колективу і досягнення великих творчих успіхів залежить від систематичної, серйозної тренувальної роботи. Слід обов'язково ввести такий компонент заняття, як народний спів та основи народної хореографії. Адже календарні та родинні свята і обряди українців завжди супроводжувалися цими видами мистецтва. До такої діяльності варто залучити фахівців (вчителя музики, хореографії).

Варто зазначити, що немаючи відповідної підготовки, вчителів не варто здійснювати складні хореографічні постановки,

бо вони матимуть непривабливий вигляд. Керівникові, в цьому випадку, варто відтворювати у постановках вистав (що легше здійснити без спеціальної підготовки) автентичні танцювальні рухи українців (хороводи, польки тощо). Педагогу, що керує фольклорним театром у школі, допоможуть оволодіти специфікою автентичного танця праці визначних українських мистецтвознавців, хореографів, наприклад:

- дослідження А. Гуменюка «Народно-хореографічне мистецтво України» (1963 р.);
- підручник К. Ю. Василенка «Український танець» (1997 р.).

У процесі занять з основ народної хореографії діти вивчають основні рухи, манеру виконання автентичних танців.

Дитячий фольклорний театральний колектив вивчає і пропагує кращі вокальні зразки народної творчості, виконуючи їх у народно-пісенному стилі, який відрізняється від академічного відкритим звуком, живим «оголеним» інтонуванням слова. Формування правильного співального звуку в народній манері виконання – основне завдання вокальної практики кожного вихованця. Завданням керівника є не допускати зажатого, різкого, надто відкритого і крикливого звучання. Спів відкритим народним грудним звуком не повинен бути надмірним і виснажливим для учнів.

Підсумком роботи фольклорного театру є звітний концерт, що передбачає відтворення обрядодійств на сцені, а також відзначення кращих вихованців. На концерт гуртківцям варто запросити керівництво школи, представників місцевого відділу освіти, учителів, учнів, батьків та всіх поціновувачів національної культурної спадщини.

У руслі порушеної проблеми розглянемо досвід діяльності одного з фольклорних театрів нашого регіону. З цією метою було проаналізовано план роботи фольклорного зразкового дитячого колективу ЗОШ I – III ступенів № 1 Тальнівського НВК «Веснянка» (керівник учитель української мови, літератури і народознавства Романченко Н. І.), а також вивчено репертуар цього народного театру.

В репертуарі колективу понад 10 інсценізацій народних свят і обрядів, серед яких «Свято Калити», «Відряджання у військо», «Вхідчини до хати», «Маланка», «Колодій» та ін. Матеріалами для

створення дійств стали пошукові фольклорно-етнографічні експедиції керівника з дітьми по Тальнівському краю.

Колектив є лауреатом багатьох конкурсів, відомий як на Черкащині, так і далеко за її межами (див. дод. А). Варто відзначити, що керівник, уміло будуючи роз'яснювальну роботу, прагне, щоб кожний учасник театрального колективу в усьому показував приклад іншим. Перш ніж перейти до занять з колективом, Романченко Н. І. окреслює весь обсяг роботи, необхідної для різнобічного виховання учасників.

Таким чином, дитячий фольклорний театр через емоційно-образні засоби спрямовує школярів на глибоке пізнання історії та культури рідного народу, розвиває в них прагнення бути активними продовжувачами народних здобутків. Він є однією з важливих форм формування духовності особистості, сприяє розвитку художніх здібностей, умінь дітей, розвиває почуття краси і гармонії.

Література

1. Архів наукової лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини / Ф. 19. Арк. 208–289.
2. Біла книга національної освіти України / *Академія пед. наук України*; за ред. В.Г. Кременя. Київ, 2009. 185 с.
3. Бріцина, О. Ю. Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2006. 400 с.
4. Волошин, І. О. Джерела народного театру на Україні. Київ, 1964. 278 с.
5. Волошина, Н. Й. Наукові основи методики літератури. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.twirpx.com>.
6. Гончаренко, С. Український педагогічний словник. Київ: «Либідь», 1997. 366 с.
7. Громов, Г. Методика этнографических экспедиций. Москва : Издательство московского университета, 1966. 68 с.
8. Дем'янюк, Т. Д. Народознавство в школі: досвід, проблеми, пошуки. К., 1993. 80 с.
9. Дивненко, О. В. Методическое пособие по эстетике: эксперимент. учеб. пособие для учащ. ст. кл. гимназий, колледжей и шк. гуманит. профиля. Москва : АЗ, 1995. 190 с.

10. Дмитренко, М. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 2001. 576 с.
11. Иванов, И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел. Москва : Педагогика, 1989. С. 130–163.
12. Кирчів, Р. Із фольклорних регіонів України. Львів, 2002. 347 с.
13. Король, О. В. Методика викладання українського народознавства в школі. К., 1998. 368 с.
14. Курочкін, О.В. Українські новорічні обряди. К., 1992. 338.
15. Лавров, Ф. І. Посібник по збиранню народно-поетичної творчості. Київ: Радянська школа, 1951. 32 с.
16. Малоока, Л. В. Історична еволюція масових свят в Україні: автореф. дис. канд. пед наук Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук: 17. 00. 01. Київ, 2006. 19 с.
17. Методика українознавчих досліджень: експедиційний вимір: Навчально-метод. посібник / Уклад. Сивачук Н. П., Терешко І. Г. Умань «АЛІМІ», 2012. 248 с.
18. Мосіяшенко, В. А. Українська етнопедагогіка: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
19. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура традиційна і сучасна // Культура і побут населення України: Навч. посібник. Київ, 1993. 475 с.
20. Національна доктрина розвитку освіти України / *Освіта України*. 2002. 23 квітня.
21. Національне виховання учнів засобами українського народознавства / За ред. Р. П. Скульського. Івано-Франківськ, 1995. 178 с.
22. Обертинська, А. П. Масові ігри та свята. К. : Вища школа, 1980. С. 142–163.
23. Отич О. Особистість і діяльність учителя у вимірах педагогічної естетики / *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 21–24.
24. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
25. Права дитини: Сучасний досвід та інновації. К.: Либідь, 2005. 253 с.

26. Проблеми викладання фольклору, етнографії у вузах, ліцеях, школах України / *Зб. матер. наук.-метод. конференції*. Рівне, 1993. 234 с.
27. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р.В. Мовчан, Н. В. Левчик, О.А. Камінчук, М.П. Бондар, О.Б. Поліщук, М.М. Сулима, Л.П. Шабельникова, В.М. Садівська. Керівник проекту М. Г. Жулинський / Режим доступу: <http://www.osvita.ua>.
28. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / Упор. Л. Г. Орел, К. А. Міщенко. Київ : ІСДО, 1995. 232 с.
29. Родіна, М. Пам'ятка збирача фольклору. Київ: Академія наук Української РСР, 1946. 23 с.
30. Сивачук, Н. Купальська обрядовість Уманщини. Умань: АЛМІ, 2008. 128 с.
31. Сивачук, Н. Уманське весілля Н. Сивачук. Умань: ПП Жовтий, 2010. 206 с.
32. Скульський, Р. П. Методика викладання народознавства в школі: Посібник. Івано-Франківськ, 1995. 154 с.
33. Скуратівський, В. Наш національний феномен / *Берегиня*. – 1992. №1. С. 5–12.
34. Софронова, Л. Старинный украинский театр. Москва : РОССПЭН, 1996. 352 с.
35. Токмань, Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с.
36. Українознавство в освітньому просторі сучасної школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Сивачук Н.Н., Гончарук В.А., Йовенко Л.І., Терешко І.Г. та ін.]. Умань: ФПО Жовтий. 2011. 392 с.
37. Українські символи / За ред. М. К. Дмитренка. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 1994. 140 с.
38. Український фольклор:словник-довідник [авт.-уклад.: Сивачук Н.П. та інші]. Умань.: ПП Жовтий, 2010. 140 с.
39. Черепанова, С. О. Філософія родознавства: Навч. посіб / Передмова проф. В. Г. Скотного. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2008. 460 с.

40. Шахрай, В. М. Прилучення школярів до цінностей національної культури засобами театральної творчості. Режим доступу: <http://www.osvita.ua>.
41. Шахрай, М.Т. Виховний потенціал домашнього театру / М. Т. Шахрай // *Виховна діяльність сучасної сім'ї*: Збірн. наук. статей / За ред. В. Г. Постоного. Київ : Педагогічна думка, 2001. С. 90–98.
42. Шахрай, М. Т. Народознавчий театр як фактор формування патріотичних почуттів школярів // *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: Матеріали науково-практичної конференції. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 1999. С.46–49.
43. Яценко, М. Т. Етнографізм у літературі // *Українська літературна Енциклопедія*: В 5 т. Київ, 1990. Т. 2. Д.-К. С.170–176.
44. Ящуржинский, Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. 180 с.
45. Ящуржинский, Хр. Рождественская интермедия «Коза» // *Киевская старина*. 1898. № 10. С. 73–82.
(За Йовенко Л., Терешко І. Позакласна робота як важлива складова літературної освіти і виховання учнів)

4.4. Організація фольклорних свят на основі пошукової роботи

Провідні українські вчені визнають пріоритет виховання над навчанням: «...знання, хоч і важливий чинник людського процесу, але не єдиний, можливо, і не головний. Адже їм можуть скласти (і складають) реальну конкуренцію цінності, що визначають орієнтацію людської діяльності, суспільного поступу і є предметом виховання.

Виховання, за традицією української освіти, має навіть більше значення, ніж суто знаннева освіта. Воно, сьогодні, на жаль, не позбавлене різновекторного характеру (від ультранационалістичного, релігійного до квазірадянського й такого, що виховує ненависть до всього українського» (з таким твердженням важко не погодитись – *авт.*) [1, с. 11 – 12].

Виховання – цілеспрямоване управління процесом розвитку особистості – є частиною процесу соціалізації, що підлягає певному соціальному та педагогічному контролю й відбувається через освіту та організацію життєдіяльності вихованців. Головною метою виховання залишається ідеал гармонійно розвиненої особистості, що йде з глибини віків. Він орієнтує на широкий особистий підхід, застерігає від зведення виховання до односторонньої та пасивної адаптації молоді до конкретних умов суспільства. Усебічний розвиток особистості передбачає органічну єдність інтелектуальних, фізичних, моральних, естетичних, трудових якостей, цілісність буття, свідомості й самосвідомості, запитів і поведінки людини [3].

Провідною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду, а на цій основі формування таких особистісних рис, як національна самосвідомість, розвинена духовність, моральна, художньо-естетична, правова, трудова, фізична, екологічна культура, розвиток індивідуальних здібностей і таланту. У нашого народу існує мудра віра в природні задатки кожної людини. За висловлюванням учителя з багаторічним стажем роботи О. Король, «будь-яка дитина має «золоте зерно душі», яке, потрапляючи на родючий ґрунт національного виховання, дає світолюбні пагінці добра, правди, гідності, гордості та ін. За народними поглядами, кожен учень може й повинен бути в чомусь першим (ватажком, лідером):

– один – у навчанні, другий – у трудовій діяльності (фізичній продуктивній праці) третій – у мистецтві, четвертий – у народознавчій роботі, п'ятий – у спорті тощо. Такий підхід забезпечує радість у вихованні, дає можливість відчувати себе рівним серед рівних і водночас першим серед інших у певній галузі життєдіяльності» [3, с. 218].

Учитель-філолог має керуватися у виховній роботі основними принципами національного виховання:

1. Народність – єдність загальнолюдського й національного, тобто національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі й свого народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури,

спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну.

2. Природовідповідність виховання – врахування багатосторонньої й цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської молоді, їхніх фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

3. Культуровідповідність виховання – органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними й побутовими традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами й промислами, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

4. Гуманізація виховання – створення умов для формування кращих якостей та здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація взаємин між вихователями й вихованцями, постановка виховання в центр навчально-виховного процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіри до неї; виховання гуманної особистості, щирої, доброзичливої, милосердної.

5. Демократизація виховання – усунення авторитарного стилю виховання; співробітництво вихователів і вихованців; сприйняття особистості вихованців як вищої соціальної цінності, визнання їхніх прав на свободу, на розвиток здібностей і виховання індивідуальності; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини, її громадянською відповідальністю.

6. Безперервність виховання – досягнення цілісності й наступності у вихованні, перетворення його на процес, що триває протягом усього життя людини; нероздільність навчання й виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання й виховання формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості.

7. Етнізація виховного процесу – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина, на створення можливості всім дітям навчатися в рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, відчуття етнічної належності до свого народу, на відтворення в дітях менталітету свого народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури,

продовжувачів справи батьків. Принцип етнізації – невід’ємний складник соціалізації дітей і однаково стосується представників усіх народів України.

8. Диференціація та індивідуалізація виховного процесу – врахування у виховній роботі рівня фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку вихованців, стимулювання активності, розкриття творчої індивідуальності кожного; послідовність, систематичність і варіативність форм та методів виховання; свідомість, активність, самодіяльність і творча ініціатив учнівської молоді, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою й самодіяльністю учнів.

9. Зв’язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу й продуктивною-працею, тобто прищеплення любові до праці й поваги до людей праці; ознайомлення з основами сучасного промислового та сільськогосподагського виробництва, будівництва, транспорту, сфери обслуговування; розвиток у дітей і молоді трудових навичок і вмінь, гвності до життєвої адаптації в умовах ринкових відносин.

10. Інтегративність – єдність педагогічних вимог школи, сім’ї та громадськості; організація родинного виховання й освіти як важливої ланки виховного процесу й забезпечення педагогічного всеобучу батьків; здійснення гуманних, стійких і єдиних вимог до дітей з боку різних соціальних інститутів, посилення педагогічного впливу на підвищення спільними зусиллями ефективності виховного процесу.

Особливістю позакласної роботи з української літератури є те, що дитина працює не на оцінку. Адже вона не відтворює те, що засвоює, а розвиває отримані знання чи вміння, вдосконалює їх відповідно до закону творчої поведінки, який зеперечує функціональний підхід до дитини, однобічність, фрагментарність, інтелектуальну перевантаженість. Педагог у такому процесі діє не за програмою, а «за дитиною» – її настроєм і внутрішнім станом [3, с. 219].

Оптимальне функціонування позакласного й позашкільного виховного процесу з української літератури забезпечується спромованість та вмінням його організаторів приваблювати талантом, залучати дітей до власної системи цінностей, насичувати педагогічний процес такою творчою діяльністю, яка за змістом має духовне й соціальне значення.

Оптимальність позакласної та позашкільної виховної роботи з українського фольклору, їх ефективність визначаються поступовим розвитком у вихованців:

- стійкого інтересу до справи, посилення соціальної визначеності самостійної творчої активності;
- уміння свідомо й інтелектуально повноцінно використовувати свій вільний час для гармонійного саморозвитку;
- підвищеного особистісного статусу дитини в позашкільному й позакласному колективах;
- можливостей для повнішого розкриття особистістю її здібностей і обдарувань на тій чи іншій віковій стадії, для соціального, морально-естетичного зростання;
- уміння ефективно здійснювати свій розвиток, бути суб'єктом навчально-виховного процесу.

У кожного народу є специфічна базова структура характеру, яка відтворюється через відповідне виховання дітей із покоління на покоління. На цій основі слід будувати систему виховання дітей. Фольклорне виховання розглядається й розцінюється нині педагогічною громадськістю як протидія, виклик стандартизації та знеосібленню виховання, як бажання жити й творити самостійно, брати участь у національному громадсько-культурному житті.

Друга сучасна тенденція – орієнтація на полікультурне виховання, на загальноєвропейський педагогічний процес. Під полікультурним вихованням розуміємо виховання в дусі відкритості, толерантності, виховання як чинник нових форм культурної багатоманітності. У такому напрямі сформована особистість відчуватиме себе часткою людської спільності, відкритої до інших культур.

Кожен із вищезгаданих напрямів виховання дитини має свої переваги й недоліки. Усі вони мають право на існування, мають прихильників і противників. Але виховання як соціальний феномен має об'єднувати загальна ідея, котра б згуртовувала всі напрями. Такою об'єднавчою ідеєю процесу виховання молоді має стати ідея гуманізму, тобто прагнення свободи, справедливості, діяльності, участі в усьому, що відбувається навколо, розвинуте почуття колективізму та ненасильства над довкіллям (адже віками людину привчали ставитися до природи, як до простого ресурсу людської діяльності, як до суб'єкту перетворення чи підкорення). Ідея

гуманності проголошує взаємодію, взаємовплив і взаєморозвиток людини і природи, допомагає людині усвідомити загальну мету, реалізувати унікальний сенс свого життя.

Ідеї, що «рятують світ» народжуються, коли в них виникає реальне потреба. І народжуються вони серед «землеробів» освіти. Саме вчителі повинні прищепити їх дітям, «щоб не переривалися гуманістична українська традиція, щоб політичні інтереси не впливали на культурні, просвітницькі традиції та перспективи» [3, с. 221].

Свято – одна зі складних форм організації позакласної виховної роботи. Із поняттям «свято» пов'язується не просто вільний від роботи час, відпочинок, а вільний час як важливий соціально-культурний акт, що сприяє творенню людських цінностей. Тому в науковій літературі відсутнє визначення терміну, бо явище «свято» неоднозначне, в якому часто переплітається сумне і веселе, мають місце хвилини пожвавлення та мовчазної душевної зосередженості, ясне бачення нашого спільного минулого і, можливо, перший у житті серйозний погляд у власне майбутнє.

Існує традиційне розуміння свята, що пов'язано з вільним часом на відзначення якоїсь події, що супроводжується святковим ритуалом, символічною дією, чимось надзвичайно радісним чи урочистим.

Святкове дійство І. Іванов розглядає як колективну творчу справу, що є комплексною формою організації виховної роботи в соціумі, наголошує, що під час організації свята необхідно гармонійно поєднувати різні методи і форми роботи, оптимально використовувати засоби, які акумулюють різні види мистецтв з метою формування у майбутніх філологів ціннісних орієнтацій та загальної культури [2, с. 130 – 163].

Особливої ваги у вихованні підростаючого покоління мають календарно-обрядові дійства, які виховують, залишають в серці дитини яскравий емоційний відбиток, збагачують її духовний світ. Свято означає таку організацію дозвілля молоді, яка ґрунтується не лише на сприйнятті, а й на активній дії: свято пов'язане з найрізноманітнішими формами самовираження, які включають позитивне ставлення до тих чи інших дат, подій, традицій. Бути присутнім на святі – означає брати участь у ньому, у тих масових діях, які базуються на співпереживанні, спільній дії всього колективу.

Означена форма виховання обов'язково має передбачати активну дію і видовище, що й визначає його комплексний характер.

Педагогічна цінність свята визначається тим, що це гнучка динамічна виховна система, яка дає змогу одночасно задовольнити кілька різних рівнів дозвілля учителів і молоді. Вони відкривають молоді простір для творчості, народжують у душі світлі, благородні почуття, виробляють уміння жити в колективі. Вони залучають особистість до ідеалів суспільства.

Святкове дійство – естетично-соціальне явище. Масовість, краса, емоційна піднесеність і романтичне забарвлення свят, доступність сприйняття закладених у них моральних ідей, роблять їх ефективним засобом формування духовних, естетичних, інтелектуальних почуттів і навичок моральної поведінки.

Свято стимулює учнів, сприяє нагромадженню їх досвіду, прояву ініціативи і самодіяльності. Воно цілісно впливає на моральний розвиток молодої особистості. *У ході свята виховується свідоме ставлення до навчання, розвивається пізнавальна активність і культура розумової праці, стимулюється прагнення до самостійного набуття знань. Учніське свято має всі необхідні соціальні умови для розвитку творчих задатків, естетичних можливостей.* Це інтегративне, комплексне, у ньому переплітаються дії, що є предметним вираженням тих чи інших форм суспільної свідомості. «Під час свята відбувається багатогранний вплив на особистість шляхом включення його в різноманітні види діяльності та оптимального використання засобів (слово, музика, декорації, інтер'єр, освітлення, звуки тощо), що акумулюють різні види мистецтва» [4].

Органічне поєднання цих ознак забезпечує духовне зростання та цілісне формування особистості, ефективність свята загалом. Учніське свято – своєрідна форма самовираження і духовного збагачення молодої людини. Воно покликане сприяти пізнанню юними світу, формувати їхній світогляд, зміцнювати моральні принципи, прищеплювати тонкі естетичні смаки.

Залежно від виховних завдань і своєрідності змісту фольклорні свята можна поділити на такі основні групи: *календарно-обрядові, трудові, родинно-побутові.* Можна також назвати і *тематичні* художньо-творчі свята тощо.

Організатори того чи іншого свята передбачають реалізацію цілого комплексу виховних завдань, що гармонійно переплітатимуться, однак кожне свято має свою, саме йому притаманну ідею, свій сюжет, жанр, що й визначають його виховні

пріоритети: патріотичне, громадянське, трудове та економічне виховання, формування духовно-моральної, правової, естетичної, фізичної, екологічної, ігрової, дозвіллевої культури тощо.

Зупинимося на цих святах. Художньо-творчі свята присвячені музично-пісенній культурі українців, танцям (Свято Пісні, Свято Танцю, Українські вечорниці).

Календарно-обрядові свята визначаються народним календарем. Невід'ємною складовою українського народного виховання є традиції, звичаї, обряди, дійства, пов'язані з народним календарем.

Народний календар – це система історично визначених дат, подій, свят, традицій, звичаїв і обрядів, які в певній послідовності відзначаються всім народом протягом року. Народний календар – це енциклопедія життя, трудової діяльності, культури, побуту, дозвілля народу, могутній комплекс засобів ідейно-морального, емоційно-естетичного виховання підростаючого покоління. Це природовідповідна програма національного виховання. Великий виховний зміст народного календаря в тому, що його основою є природа в її величі, природа людини, трудова діяльність людей, їхній побут і дозвілля залежно від пори року. Оскільки український народ хліборобський, в основі його лежить календар землеробський.

В залежності від сезонів календарно-обрядові свята поділяються на зимові, весняні, літні і осінні.

Трудові свята мають важливе значення у національному вихованні, оскільки оспівують працю, виховують повагу до людей праці (*Свято зажинок і обжинок*). Люди естетично обрамляли жнива як відповідальну життєву подію. У зажинках і обжинках беруть участь усі люди. Реалізується програма зажинкових і обжинкових пісень, хороводів та інших компонентів цих традиційних обрядів, свята трудових династій тощо).

До родинно-побутових свят належать родини, христини, весілля, свято Матері та ін. Продовжуючи традиції родоводу, у сім'ях відзначаються дні народження, ювілеї, знаменні події всієї родини, окремих її членів – матері, батька, бабусі, дідуся, синів, дочок, онуків, ювілеї, весілля батька і матері, бабусі і дідуся. Традиції й обряди родинного календаря зміцнюють сім'ю як джерело глибоких людських почуттів, людських взаємин.

Фольклорні свята допомагають вирішувати завдання патріотичного, естетичного виховання учнів, вчать глибше розуміти

прекрасне, розвивають художньо-творчі здібності. Фольклорно-краєзнавчі свята та обрядодійства, розважаючи, навчають, участь у них учнів сприяє засвоєнню світоглядних і етичних знань, ефективному формуванню міжособистісних взаємин, вихованню почуття патріотизму, поваги до людей праці, розумінню й усвідомленню народних, матеріальних і духовних цінностей, визначенню життєвої позиції, критичному ставленню до себе, норм і правил поведінки в різних видах об'єднань.

Вважаємо, що фольклорне свято в школі буде ефективним засобом навчання і виховання учнів, якщо у процесі його підготовки і проведення дотримуватися таких умов:

- забезпечення єдності виховних завдань і конкретного змісту; використання комплексу різноманітних методів та прийомів, форм і засобів емоційно-морального впливу на учасників;
- врахування вікових особливостей учнівської молоді;
- здійснення методично чіткої організації (складання детального плану підготовки та проведення, підготовка ведучих та учасників).

Отже, фольклорне свято потрібно розглядати як відносно самостійну форму організації виховного процесу з дітьми та цілісну структуру, всі компоненти якої тісно взаємопов'язані і взаємодіють.

Варто наголосити, що важливу роль у вихованні кращих моральних чеснот учнів займає керівник, що очолює той чи інший вид позакласної діяльності. Це, насамперед, високоосвічений талановитий педагог, який не тільки навчає учня тій чи іншій науці, розвиває глибоке образне сприйняття навколишньої дійсності, навчає бачити прекрасне й відкидати потворне, а головне – він ще й допомагає молоді правильно презентувати себе у суспільстві.

З цього погляду вагомою є думка сучасного науковця О. Отич, що порушує питання про педагогічну майстерність педагога, передусім естетики його педагогічної праці, його здатності визначити красу педагогічної дії. Дослідниця визначає, акцентує увагу на тому, що саме краса є потужним інструментом, яка дає змогу педагогові через викликання в учнів і студентів позитивних естетичних емоцій і почуттів впливати на формування їхньої особистості, гармонізувати її. Ми цілком погоджуємося та розділяємо думку дослідниці, що соціальна місія сучасної освіти залежить від утвердження у суспільстві і педагогічній свідомості ідеалу педагога-гуманіста, педагога-майстра, педагога-артиста,

педагога-митця. Педагогічна діяльність такого вчителя-митця завжди є дією, сповненою високої краси, такий педагог викликає захоплення у своїх учнів і студентів, сам отримує естетичну насолоду від своєї роботи [5].

Утім, педагогу належить провідна роль у забезпеченні технології виховання національних цінностей школярів, він має виявляти більш професійну компетенцію, володіти мультимедійними, інтерактивними та іншими педагогічними інноваціями, бути пристосованим до нових умов функціонування освіти у глобалізованому світі.

Серед найновіших поглядів фольклористики найбільш утвердилося визначення Р. Кирчіва: «Фольклор етносу – це система локальних традицій, що фольклорна традиційна культура у своєму конкретному наповненні завжди регіональна і локальна» [6, с. 10]. Зважаючи на поліваріативність фольклорних текстів, неабиякої важливості набуває пошукова учнівська робота, що дає змогу зафіксувати, вивчити різні варіанти одного і того самого твору, зіставити тексти і виокремити відмінності. Тому для сценарію фольклорного свята краще використовувати оригінальний, локальний матеріал.

Як показує досвід роботи вітчизняних учителів-методистів, фольклорно-краєзнавча експедиція є однією з найцікавіших і найактивніших форм організації позакласної роботи [8, с. 132].

Під час пошукової роботи обов'язковим є наявність одного чи кількох тематичних запитальників. Їх можна скласти самому, одержати в науковій установі або знайти в методичній літературі.

З метою якомога точнішої фіксації слів, а особливо мелодій, всі твори та обряди необхідно записувати на звукові та відео-пристрої.

Виконавців, від яких записують фольклор, називають респондентами або інформаторами. Записувати зразки належить передусім від найстаріших носіїв, а також від талановитих, відомих в даній місцевості співаків та оповідачів. Водночас цікавим є репертуар й усіх інших осіб різного віку, незалежно від їхньої освіченості, соціального становища.

Безпосередній процес записування називається сеансом. Перше ніж починати сеанс, варто створити приязний емоційно-психологічний контакт з респондентом, ознайомити його із своєю метою й завданням, поговорити «про життя» [7].

Сьогодні стала доступною і відкриває широкі можливості для комплексної фіксації фольклорної традиції відеозаписувальна техніка, застосування якої вимагає певної стратегії. Фото- і відеотехніка дає змогу зафіксувати не лише вербальну, музичну складову фольклорного твору, але й середовище та обставини, за яких функціонує твір: манеру виконання (міміку й жести, артистизм виконавця), особливості сприйняття твору аудиторією, її реакцію, а також різноманітні дії, рухи, ігри, що супроводжують обрядові, ігрові, танцювальні твори, виконання танців, гри на інструментах тощо. Усе це збагачує уяву про зміст уснопоетичного твору, особливості творчого процесу при його виконанні.

Опитування можна проводити одночасно з аудіовізуальним пристроєм (аудіо- чи відеозапис, фотографування сеансу), нотуючи у «польовому зошиті» перебіг сеансу, виконані інформатором твори, різноманітні пояснення.

Перед початком запису необхідно наговорити на аудіо і відеоносії паспортні дані сеансу (дату, час, місце проведення, хто записує і повні паспортні дані респондента – ППП, рік народження, освіта, професія, корінний чи переселенець, вид діяльності тощо).

Під час експедиційного дослідження важливим є не лише вміле використання технічних засобів фіксації, а й вправність фіксації «від руки», що незамінна під час запису у «польовому щоденнику» «несподіваних» фольклорних явищ, таких як: анекдот, прислів'я, дотеп та ін.

Коли вже виявлено кращих співаків, оповідачів, майстрів, знахарів, то проводиться їх опитування за складеними анкетами-запитальниками з обов'язковою фіксацією матеріалу (шляхом записування, замальовування, виконання креслень, ескізів, фотографування, відеозйомки тощо).

Під час експедицій збираються різноманітних давні речі, предмети побуту (знаряддя праці, хатнє начиння, рушники, елементи одягу, інтер'єру хати тощо).

Робота з респондентом починається з того, що дослідник пояснює мету свого візиту. Тому що від того, наскільки респондент правильно зрозуміє, що від нього потрібно й про що він повинен розповідати, багато в чому залежить і зміст його розповіді. Опитувач повинен прагнути того, щоб бесіда була живою, безпосередньою, не мала характеру «допиту». Чим вільніше розповідає респондент, тим більше він дає інформації «від себе», не

обмежуючись рамками відповіді на задане йому запитання, тим докладніше й повніше будуть його повідомлення, і тим більше в них буде міститися подробиць і деталей.

Запитання потрібно ставити не в конкретній формі (особливо, якщо бесіда «первинна» в даній місцевості, а не перевірна), а в загальній. Кожне вузько-конкретне запитання визначає зміст відповіді, зв'язує ініціативу оповідача й тим самим залишає дослідника багатьох цікавих відомостей, які міг би повідомити інформатор при вільній, активній розповіді. Не можна ставити уточнюючі запитання, коли опитуваному залишалося сказати тільки «так» або «ні».

Активність бесіди залежить і від того, як поводить себе дослідник. Людині в більшості випадків властиве бажання пояснити, розтлумачити іншій те, чого вона не розуміє. Якщо дослідник не виявляє інтересу до відповідей інформатора (бо він уже це чув, чи знає), то активність оповідача різко знижувалась. Тому, якщо з розповіді все ясно, потрібно робити вигляд, що щось незрозуміле. Такий прийом викликає активність оповідача; інформатор намагається зрозуміліше пояснити, розтлумачити певне фольклорне явище, наводячи нові факти, нові цікаві подробиці.

Порядок запису фольклорного репертуару немає принципового значення, важливо максимально вичерпно записати репертуар виконавця.

Відповідно до календарних свят та народних традицій пропонуємо деякі зразки орієнтовних запитальників, а саме: загальні, тематичні, короткі й розширені.

Загальні запитальники

Загальні запитальники використовуються переважно в первинних експедиціях при первинному спілкуванні з респондентами.

Зразок загального запитальника короткої форми, який за бажанням та поставленою дослідником метою можна змінювати, розширювати, доповнювати тощо.

1. Чи брав виконавець особисту участь у календарних обрядах? Чи бере й тепер? Що найбільше запам'яталося йому при виконанні певних пісень, обрядодій?

2. Які обрядові дійства виконували колись при колядуванні, щедруванні, веснянках, юр'ївських днях, русаліях, на Івана Купала,

в петрівку, на обжинках? Чи випікаються й тепер жайворонки? Чи завивається «борода» в останньому снопі?

3. Які нові мотиви цих свят тепер, які із свят збереглися, хто їх дотримується?

4. Хто брав участь у виконанні святкових пісень (дівчата, хлопці, жінки, чоловіки), при кожному обрядові зокрема?

5. Які господарські заходи здійснювались перед цими святами і під час них? Які жанри найбільш характерні для кожного з цих свят?

6. Які календарно-обрядові поетичні твори відомі сучасній місцевій молоді?

7. Які матеріали календарно-обрядових пісень використовуються в художній самодіяльності? [7].

Тематичні запитальники

1. Як називався четвер на Страсному тижні? Що робили цього дня: купалися; обмивалися водою; мели хату, двір; палили вогні; мили діжу, ставили на камінь? Чи виносили діжу «до сповіді»? Як це робили?

2. Чи освячували цього дня у церкві свічки? Як називали таку свічку? Що з нею робили потім? Які повір'я були пов'язані з страсною свічкою?

3. У який день пекли паску? З якого борошна, на чому замішували? Що при цьому примовляли? Якими дровами розпалювали піч? Чим гнітили паску? Якщо прикрашали, то чим? Яка форма паски? Що означало, якщо паски не вдалися? Які ще були прикмети і повір'я пов'язані з паскою? [7].

Беручи участь у пошуковій фольклорній експедиції, дитина вступає в діалог із носіями народної мудрості, безпосередньо сприймає усні народні твори. Варто пам'ятати, що під час пошукової діяльності учителі (учнів супроводжує не менше двох педагогів) відповідають за життя і здоров'я дітей, тож слід дотримуватися всіх правил безпеки (провести попередньо інструктаж з техніки безпеки, зафіксувати це у відповідному журналі тощо).

Як би старанно не було підготовлено позакласне заняття, його виховна ефективність в основному буде залежати від методики його проведення.

Треба пам'ятати, що початок заняття повинен бути своєчасним, чітким і організованим. Важливо підтримувати увагу учнів і зберегти їх активність впродовж усього позакласного заняття.

Увага й активність учнів на позакласному виховному заході забезпечуються:

1) прилученням усіх учнів до виконання своїх ролей, персональних доручень і обов'язків, створення стану постійної готовності до роботи (виходу на сцену);

2) раціональним використанням часу на занятті (запізнення, непотрібні паузи, непідготовленість, монотонність і млявість, пасивність учнів – усе це веде до зниження їхньої уваги, падіння інтересу, зниження активності й порушення дисципліни);

3) вимогою від учнів уваги й дисципліни, поваги, конкретності й доброзичливості у ставленні до людей;

4) цікавим, яскравим, емоційним викладом матеріалу заходу й умілим використанням наочності;

5) постійним спостереженням за учнями, за їх сприйманням, ставленням до справи [9, с. 147 – 157].

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / *Академія пед. наук України*; за ред. В.Г. Кременя. Київ, 2009. 185 с.
2. Иванов, И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел. Москва : Педагогика, 1989. С. 130–163.
3. Король, О. В. Методика викладання українського народознавства в школі. Київ, 1998. 368 с.
4. Малоока, Л. В. Історична еволюція масових свят в Україні: автореф. дис. канд. пед наук. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук: 17. 00. 01. Київ, 2006. 19 с.
5. Отич, О. Особистість і діяльність учителя у вимірах педагогічної естетики // *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 21–24.
6. Сивачук, Н. Купальська обрядовість Уманщини. Умань: АЛМІ, 2008. 128 с.
7. Сивачук, Н. Уманське весілля. Умань: ПП Жовтий, 2010. 206 с.

8. Токмань, Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с.

9. Українознавство в освітньому просторі сучасної школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Сивачук Н.Н., Гончарук В.А., Йовенко Л.І., Терешко І.Г. та ін.]. Умань: ФПО Жовтий. 2011. 392 с.

(За Йовенко Л., Терешко І. Позакласна робота як важлива складова літературної освіти і виховання учнів)

РОЗДІЛ 5

ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ЗА ТВОРЧІСТЮ Т. ШЕВЧЕНКА Й Г. КВІТКИ- ОСНОВ'ЯНЕНКА)

5.1. Традиційне дозвілля української молоді у творах Т. Г. Шевченка

Традиційна система дозвілля української молоді створювалася упродовж багатьох сотень років, вона повною мірою охоплювала багатогранну систему життєдіяльності молодих людей у вільному часі, яка здійснювалася в соціальних інститутах, домашніх умовах та вуличному середовищі. Щоб витворитися у культурно-побутове, традиційно-виробниче, моральне, духовне явище, яке сприймається усім народом, стає його суттю, відбувався складний процес добору. Бо лиш те здобуває право на існування, що відповідає багатьом компонентам буття людського колективу, характеру людини.

Правильна організація вільного часу сприяла формуванню у молоді культури спілкування, зміцненню сімейних зв'язків, створювала умови для самореалізації і самовиховання особистості. Змістовний відпочинок і дозвілля, поряд з утворенням і задоволенням основних потреб молоді, відігравали велику роль в їхньому розвитку.

Досить вагоме місце в системі традиційного дозвілля належало святковому, яке дарувало урочисту ідеальну фазу життя та можливість фізично і духовно відчувати гармонію буття. Воно являло собою автономну модель, що функціонувала в межах традицій, святкове дозвілля виступало як складова частина загального святкового процесу, що відбувається в часі та просторі. Роль молоді в ньому була визначалася змістовою основою свята і реалізувалась у спільних діях із дорослими: батьками, дідусем і бабусею, хрещеними, сусідами тощо. Це підсилювало відповідальність за власну поведінку та виховний вплив колективних святкових акцій. Тобто, це був такий тип життєдіяльності, в якому найбільш вагомо проходила міжпоколінна духовна система взаємозв'язків, закріплювався соціальний досвід. Загалом, цілісна модель молодіжного святкового дозвілля характеризується

поліфункціональністю, масовістю, видовищністю, ігровою основою та розважальністю.

Аналіз праць В. Балушка, А. Байбуріна, М. Сумцова, П. Чубинського, Ф. Колесси, Хр. Ящуржинського, В. Охримовича, Хв. Вовка, Н. Сивачук, В. Кузя, Ю. Руденка, О. Курочкіна, М. Костомарова, О. Воропая, С. Килимника, І. Огієнка дає підстави стверджувати, що організацією дозвілля, регулюванням стосунків молоді крім старшого покоління займалися парубочі і дівочі об'єднання (громади). Молодіжні громади мали своєрідний неписаний статут, очолювались виборними особами з наданими їм функціями керівників організації і проведення дозвілля. Основними завданнями молодіжного колективу були насамперед прийом нових членів до молодіжної громади, організація дозвілля, регулювання взаємостосунків членів громади, спілкування з представниками інших громад.

Зібрання молоді для проведення дозвілля проходило за територіальним принципом, а форми дошлюбного спілкування визначили зміст і характер взаємостосунків.

Вільний час молоді регламентувався морально-етичними нормами, звичаєвим правом, і головна його функція полягала у створенні атмосфери, що сприяла б зближенню молодих людей, забезпечуючи при цьому збереження честі і гідності. Поведінка молоді контролювалась двокомпонентною (право і суспільство) системою; громада, відповідно до норм звичаєвого права. Засуджувала чи схвалювала вчинки як молодіжної громади в цілому, так і окремих її членів.

Аналіз творів Т. Шевченка дозволив нам виокремити у їх змісті наступні форми дозвілля: вечорниці та досвітки, вулиця, музики, участь у календарних діях – Різдво, св. Миколи, Великдень, Покрова, Ілля, Зелені свята, Клечальна неділя, Пилипівка, Петра, Масляна, Спаса, Маковія, участь у родинних святах – весілля.

Розглянемо ці види дозвілля та їх згадки у творчості Т. Шевченка.

1. Назви дійств у приміщенні пов'язані з їх часовою тривалістю – «вечорниці» – вечірній час, «посвітки» – до опівночі, «досвітки» – до сходу сонця.

Традиційно вечорниці проводилися щовечора, починаючи від Миколи (19 грудня) і припинялися перед Великим Постом.

Досвітки старовинні вечірні зібрання сільської молоді для спільної праці й розваг в осінній та зимовий час, часто тривали до світання, «до світу» – звідси й назва. Починалися вони від свята Кузьми-Дем'яна [3, 197].

Досвітки (у поемах «Гайдамаки», «Відьма», «Москалева криниця», віршах «Г. З.», «На улиці невесело»):

*І знов стали на досвітки
До неї ходити,
І знов стали, як матері,
Лукиї годити (поема «Відьма») [4, 137].*

*Чи збираються ще й досі
Веселії гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто,
По-давньому, по-старому,
Од світу до світу?
А ви мої молодії
Чорнявії діти,
Веселії дівчаточка,
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле! (вірш «Г. З.») [4, 169].*

*В хаті батько лає,
А до вдови на досвітки.
Мати не пускає... (вірш «На улиці невесело») [4,*

180].

Вечорниці – це свого роду клуб сільської молоді, де молоді люди зближались, пізнавали одне одного і, як наслідок, одружувались.

Приміщення для вечорниць наймали зазвичай дівчата, вони ж і платили за нього. Здебільшого це буває хата самотньої вдовиці. За хату платилося печеним хлібом, пшоном, борошном, полотном – але ніколи грішми. «Гроші, – говорили колись наші селяни, – тільки шинкар бере!».

Кожна частина села, а то й кожна вулиця мала свою хату для вечорниць. Навіть на маленьких хуторах було не менше, як дві хати для вечорниць, бо вважалося, що ходити на ті самі вечорниці рідним братам чи рідним сестрам не годиться» [1, 24–26].

На вечорниці збиралися тільки дівчата і хлопці, одружені чоловіки і заміжні жінки ніколи на них не ходили. Якщо дівчата і хлопці йшли додому «З першими півнями», то це були вечорниці, якщо ж, бувало, засиджувались до опівночі – посвітки, аж до третіх півнів, це були досвітки. Досвітки починалися після Водохреща; на них дівчата більше вишивали, ніж пряли, готуючись до весілля. Якщо дівчина не встигала до весілля нашити рушників, то їй допомагали гуртом. Як на вечорницях, так і на досвітках господиня стежила за порядком, за поведінкою молоді.

Вечорниці (згадуються у поемах «Гайдамаки», «Мар'яна черниця»):

*У неділю на вигоні
Дівчата гуляли
Жартували з парубками,
Деякі співали –
Про досвітки – вечорниці
Та як була мати
Щоб з козаком не стояла... («Гайдамаки») [4, 57].*

*Ні на вечірниці,
До дівчат з парубками
Жартують, співають («Мар'яна черниця») [4, 60].*

*Неборак, як голуб, з нею,
З безталанною своєю,
Од зіроньки до зіроньки,
Сидять собі у вдівоньки.
Сидять собі, розмовляють,
Пречистої дожидають... (вірш «Хустина») [4, 153].*

Ще один популярний вид дозвілля, зафіксований поетом – вулиця. Її згадку ми зустрічаємо у повісті «Наймичка»: «После вечери девушки, помолясь Богу и поблагодарив хозяина и хозяйку и свою молодую подругу за вечерю и взявши венки, чинно вышли на улицу.

А на улице под частоколом и под вербами дожидали их их чернобровые косари.

- *Иды и ты, моя доненько, на улыцю, постивай с дивчатамы...»*
(повість «Наймичка») [4, 288].

Забави з музикою і гуляння з танцями називалися музиками. У Т. Шевченка води згадуються у поемі «Сотник», повісті «Наймичка», віршах «Огні горять», «Якби мені черевики»:

*Якби пустили на музики,
То я б кісники заплела,
Наділа б жовті черевички
Червону б юпку одягла,
Заквітчала б барвінком коси... (поема
«Сотник») [4, 190].*

У наведеному уривку не тільки згадується традиційне дозвілля української молоді, але й детально описано дівочий одяг та прикраси, які одягали на голову.

*... На хуторі
Танці та музики –
Аж до півночі. (вірш «Якби тобі
довелось») [4, 197].*

*Якби мені черевики,
То пішла б я на музики...
Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках (вірш
«Якби мені черевички») [4, 169].*

Опис цього дозвілля Т. Шевченко подає у вірші «Огні горять»

*Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває;
Алмазом добрим, дорогим
Сіють очі молодії;
Витає радість і надія*

*В очах веселих, любо їм,
Очам негрішним, молодим.
І всі регочуть ся, сміються,
І всі танцюють ... (вірш «Огні
горять») [4, 210].*

*«Ты бы Лукіе, пошла в другу хату та отдохнула с дороги.
Теперь там никого нету, все ушли в село на музыки»* (повість «Наймичка») [4, 293].

Усі вище згадані форми дозвілля української молоді – вечорниці, досвітки, музики супроводжувалися танцями та іншими забавами, досить популярними були бої навкулачки. Згадки про них ми знаходимо у поемі Т. Шевченка «Титарівна», в якій описано танці української молоді під супровід музики, у виконанні лірника [4, 165].

У повісті «Близнюки» згадано танець «Журавель» [4, 519]. Популярний в українській молоді танок «Метелиця» використовується поетом у творі «Прогулянки із задоволенням але не без моралі» [4, 614– 615]. Показовим тут є той факт, що метелиця виконувалася українськими дівчатами під музику вальсу або полонезу Огинського, ніби підкреслюючи красу народної творчості. Про йдеться й у повісті «Близнюки» [4, 461]. У тій самій повісті згадується ще один танок «Козачок» від якого «тільки вікна задзвеніли» [4, 616].

Бої навкулачки згадані в одному творі – «Титарівні»,
Ходіте биться! Чи бороться,
Бо я борець!... (поема «Титарівна») [4, 166].

У творі не тільки описано молодіжні забави, а й окреслено часові межі, коли бої були найбільш популярними:

*Давно се діялось колись,
Ще як борці у нас ходили
По селах та дівчат дурили
З громади кпили, хлопці били*

*Та верховодили в селі,
Як ті гусари на постої,
Ще за гетьманичини святої,
Давно се діялось колись (поема
«Титарівна») [4, 165].*

Наскрізною думкою у всіх творах де так чи інакше згадуються молодіжні розваги проходить засторога – берегти дівочу честь, цноту. Слова застороги поет вкладає у вуста людей, які користувалися абсолютним авторитетом у молоді – батьків і рідних, кобзарів, тощо.

Українська молодь брала активну участь не тільки у розвагах, а й в громадській роботі, як-от толока. За визначенням В. Жайворонка толока – це «старовинний спосіб громадських робіт – одноразова праця гуртом без оплати, а за частування». Толокою обробляли поле [4, 461], допомагали вдовам, копали колодязі [4, 214]. Саме цей звичай знаходимо у Шевченковій поемі «Мокалева криниця»:

*Не сам один; толокою
Йому допомагати*

*Й добрі люде приходили
Криницю копати (поема
«Мокалева криниця») [4, 214]*

Найактивнішими учасниками більшості календарних дійств була молодь. У творах Кобзаря ми знайшли згадки про наступні свята: Різдво, св. Миколи, Великдень, Покрова, Ілля, Зелені свята, Клечальна неділя, Пилипівка, Петра, Масляна, Спаса, Маковія (поемах «Гайдамаки», «Сліпий», «Великий льох», «Відьма», «Невольник», «Москалева криниця», повісті «Назар Стодоля», віршах «Варнак», «А. О. Козачківському», «На Великдень»). При чому досить часто поет не обмежується згадками, а як у поемі «Сліпий» описує звичаї українців:

<i>Хоч Петра діждати, Хоч Зелених. Діждалися, Уквітчали хату І любистком, і клечанням,</i>	<i>У сорочках білих, У неділю, мов сироти, Під хатою сіли (Поема «Сліпий») [4, 103].</i>
--	--

У творах поета знайшов відображення звичай українців прив'язувати найбільші родинні свята або визначні події життя не до днів календаря – чиста або дня тижня, а до певного релігійного свята – «*проти Спаса Привела близнята*» (поема «Відьма») [4, 133], «... *На Спаса / Або Маковія / І досі там воду святять*». (поема «Москалева криниця») [4, 158].

<i>... Ждемо, І ми ждемо того весілля.</i>	<i>Отож у Клечальну неділю Їх і повінчано обох (вірш «Варнак») [4, 160].</i>
--	--

*Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти (поема «Відьма») [4, 133].*

Участь молоді у календарних дійствах описано у повісті «Назар Стодоля»:

«Свата прерываает хор колядников под окнами. Все слушают со вниманием... Сват в продолжение колядки повторяет: *Гарно колядують наші козаки!*». Тут же подано текст колядки, що побутувала у XVIII–XIX ст. в Україні:

<i>Бачить же Бог, бачить Творець, Що мир погибає, Архангела Гавріїла В Назарет посилає.</i>	<i>Благовістив в Назареті – Стала слава у вертені. О, прекрасний Вихлієме! Отверзи врата Едема» («Назар</i>
---	---

Стодоля») [4, 271].

«Еще я думаю, Якиме, коли, даст Бог, доживем до Покровы, то поедем в церковь, запричастим нашего Марочка, ему тогда будет как раз шесть недель» (повість «Наймичка»)[4, 291].

«На Рождественских святках хозяева поехали в село навестить своїх знакомых...» («Наймичка») [4, 295].

«Настал Великий пост, отговелися, и пост проводили, и Велькодня святого дождали» («Наймичка») [4, 297].

«Клечальное воскресенье продлилося до вторника. Во вторник, уже поснидавши, гости поехали домой» («Наймичка») [4, 315].

«Как раз через год после смерти Демьяна Федоровича, на Велькодных святках, просватала за князя мою бесталанницу Катрусю» («Княгиня») [4, 348].

Звичайно, що без молоді не обходилися й родинні обряди – весілля, хрестини.

Останні згадуються у поемі «Наймичка»:

*Аж три пари на radoщах
Кумів назбирали*

*Та ввечері й охрестили
І Марком назвали (поема
«Наймичка») [4, 114].*

У творах Т. Шевченка нами виявлені згадки про весільний обряд. Поет не обмежився самою назвою чи використанням якихось елементів обряду. У повісті «Назар Стодоля» детально описано один з етапів весільної обрядовості – сватання. У описі ми зустрічаємо і «куницю – красну дівицю», і «князя», який її розшукує, і «охотників ловців-молодців» [4, 270–271].

У поемі «Наймичка» йдеться про ще один елемент весільного обряду – так звані допити, коли батьки молодого дізнавалися про те, як відносяться до можливості шлюбу батьки дівчини і тільки після того засилали сватів:

*Розпитали, порадились,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернулися*

*Люде з рушниками,
З святим хлібом обміненим [4,
116].*

У повісті «Назар Стодоля» пригадуються парубочі побоювання «гарбуза» – «Гляди ж не піднеси гарбуза» [4, 269].

У цьому ж творі зафіксовано підготовку до весілля:

<i>Через тиждень молодиці</i>	<i>Та двір вимітає;</i>
<i>Коровай місили</i>	<i>Та прохожих, проїжджачих</i>
<i>На хуторі. Старий батько</i>	<i>У двір закликає,</i>
<i>З усієї сили</i>	<i>Та вареною частує,</i>
<i>З молодицями танцює</i>	<i>На весілля просить... [4, 116].</i>

А також:

<i>Скрізь гармидер та реготня,</i>	<i>З нової комори.</i>
<i>В хаті і надворі.</i>	<i>Скрізь порання: печуть, варять,</i>
<i>І жолобки викотили</i>	<i>Вимітають, мують... [4, 116].</i>

До підготовки до весілля відносили і наявність рушників, по якості яких та кількості визначалася працьовитість нареченої. Тому кожна дівчина прагнула заpastися ними заздалегідь:

<i>І сватати стали,</i>	<i>Й рушники вже ткались...</i>
<i>А у мене, як на теє,</i>	<i>(містерія «Великий льох»)</i> [4, 107].

Не обійшов своєю увагою поет і весільну атрибутику. У «Прогулянці з задоволенням та не без моралі» згадано гільце, без якого не проходило жодне українське весілля: «Це була не німецька ялинка, а так зване гільце, обов'язкова прикраса весільного столу у малоросів» [4, 620].

У процесі аналізу творів Т. Шевченка нами виявлено популярні в Україні у XVIII-XIX ст. дитячі ігри: «Хрещик», «Бабки», «Жмурки» (у вірш «Ой сяду я під хатою», повість «Нещасний»): «У хрещика грають» (вірш «Ой сяду я під хатою»), «напіводягнені діти і няньки з ними грали у жмурки» (повість «Несчастный») [4, 413].

Отже, дозвілля молоді було складовою частиною української культури, а тому не могло залишитися поза увагою вітчизняних письменників. Не став винятком і Т. Шевченко. Його описи дозвілля української молоді свідчать, що під час традиційного дозвілля сільської молоді формувалася система моральних та етичних законів сільської громади, духовні цінності. У процесі дозвілля молодь обмінювалася цінною інформацією, досвідом. Досвітки, посвітки та вечорниці, як й інші форми молодіжних розваг продукували позитивні емоції, формували почуття оптимізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнограф. нарис. Харків: Фоліо, 2005. 508 с.
2. Булашев, Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ : Довіра, 1992. 414 с.
3. Жайворонок, В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Шевченко, Т. Усі твори в одному томі. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2006. 824 с.

5.2. Народна риторика у контексті дозвілля української молоді (на матеріалах творчості Т. Шевченка)

Творчість Т. Шевченка – багатогранна. Він справжній геній українського народу, та пасіонарна особистість, яка здатна змінити рух історії, «розбудити» народ, повести його за собою. Він – «один з каменярів науки про націю» [1], національний ідеолог, етнополітик, етнограф, записувач і виконавець народних пісень, знавець звичаєвого права українського народу, педагог, філософ, і, звичайно, в першу чергу, поет, прозаїк і художник. У його творах ми знаходимо інформацію про життя і традиції нашого народу, знайомимося з народним світоглядом, філософією тощо. Це й не дивно, адже саме в житті селян черпав митець натхнення. За словами В. Плав'юка: «Провидіння дуже щедро обдарувало наш край не лиш багатством, але й красою природою, а це мало великий вплив на життя нашого народу, на його почування, настрої, змагання, звичаї, світогляд, та взагалі на його творчість» [4, V].

Усна народна творчість є енциклопедією народного життя. Немає такої ділянки побуту, взаємостосунків між людьми, які б не знайшли відображення в народній мудрості. Щодо фольклорних жанрів видатний педагог К. Ушинський писав, що у них, як у дзеркалі «відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, рільнича, лісна, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу, на значення всіх явищ життя» [5, 208].

Тарас Шевченко як ніхто інший розкрив багатство і своєрідність народнопісенних ритмів, поєднавши фольклорні твори

з власними. Він не наслідував народний стиль, не дозволяв собі прямого переспіву народних пісень, за незначними виключеннями, де їх використання було логічним і навіть необхідним. Навпаки, він сконцентрував у свої творах усі елементи народної поезики, підкреслюючи в народних піснях та думах найосновніше: художню досконалість і моральну висоту.

Саме вона, разом із вродженою вихованістю українців засвідчена у так званих малих жанрах фольклору – примовках, приказках, прислів'ях тощо. В основі – Слово. Воно супроводжувало усе життя і селянина і козака, без нього не обходився жоден обряд чи ритуал, жодна визначна подія у суспільному або сімейному житті.

Народні паремії (привітання, побажання) дуже нагадують давні замовляння, якими супроводжувалися обряди та ритуали, їх наділяли магичною силою та здатністю впливати на оточуючий світ людей і навіть на вищі сили. Звідси в нашій мові вирази: «Спасибі», яке вживалося у значенні «Спаси, Боже», «Дай, Боже» – не тільки прохання до Господа, а й звертання до язичницького божества Даждьбога (Дажбога) тощо.

Варто наголосити, що будь-яку справу розпочинали і завершували звертанням до Господа по допомогу або дякуючи йому. Цей звичай зустрічаємо й у творчості Т. Шевченка: «*Боже, благослови ваше начинание*» [6, 479], промовляє герой повісті «Близнець», встановлюючи на пасіці перші десять вуликів. Завершуючи роботу над твором «Назар Стодоля», автор, згідно з народним звичаєм, звертається: «*Боже вас благослови*» [6, 284]

У результаті ознайомлення із творчістю поета нами виявлено: **вітання** (поема «Гайдамаки», вірш «Дума», «Назар Стодоля», повість «Наймичка», «Прогулка с удовольствием и не без морали»), **святкові вітання** (повість «Близнець») **прощання** (поема «Гайдамаки», п'єса «Назар Стодоля», повість «Княгиня»), **тости та примовки до чарки** (поема «Гайдамаки», п'єса «Назар Стодоля»), **приповідки** («Назар Стодоля»), **побажання** (поєми «Наймичка», «Сотник», вірші «Не молилася за мене», «Дума», «Назар Стодоля»), **приказки та прислів'я** (повість «Наймичка», «Близнець», «Прогулка с удовольствием и не без морали»), прокльони (повісті «Капитанша», «Наймичка»).

Як стверджував П. Мовчан, у мові відображається психологія народу. Слова – наочне свідоцтво вічності, випромінювач енергії і,

водночас, душа народу. Створений ними текст перебуває у прямій залежності від змісту, який в них вкладено. Вони формують світ і зберігають весь історичний та інтелектуальний досвід народу [3].

Отже, український народ в усній поетичній творчості зберігав свої уявлення про життя і смерть, природу, релігію (культу, вірування), світогляд, а також передавав педагогічний досвід, повчав, застерігав. Оскільки усна народна творчість нашого народу формувалася упродовж століть разом з мовою вона увібрала в себе багатовіковий досвід, знання та пам'ять про історичне минуле [4, 18].

Тому немає жодного письменника, хто не використовував би у своїх творах паремії чи інші фольклорні жанри. Однак найбільше зв'язок усного жанру з художньою літературою виявився у творчості Т. Шевченка. У його творах безліч народних висловів, порівнянь, фразеологізмів.

Розглянемо їх детальніше.

У поемі «Гайдамаки», вірші «Дума», «Назар Стодоля», повістях «Наймичка», «Прогулка с удовольствием и не без морали» нами виявлено наступні **вітання**: «Добридень» [6, 32; 309], «Добривечір вам» [6, 277; 296; 308], «Благословите, панови молодци, воли попасать. – Чумаки ему отвечали так: “Боже благослови, велике поле!” – и прийнялись за свое дело» [6, 285], «День добрый, молодцы! Спасыби, – отвечала женщина» [6, 290], «Боже помагай», «Добрый вечер, Мотре! Прошу покорно в нашу хату, – сказал он, обращаясь ко мне» [6, 323], «Добривечір, тату!» [6, 269], «Прошу садитесь, дорогой мой гость!» [6, 324], «Добрывечир и вам, люды добри! А и далеко Бог провадыть? – прибавил он, надевая шапку» [6, 344], «Добрыи день, друже мой!» [6, 478], «“Добрывечир, матушко”. - “Добрывечир, добрый чоловіче. Видкиля Бог несе?”» [6, 516], «Добрыдень, батьку! – Нехай Бог помагае» [6, 632], «Добрыдень, сыну! Нехай и вам Бог помагае. – проговорил он, снимая шапку. – А куда Бог несе?» [6, 631], «Дай, Боже, вечір добрый, вельможный пане!» [6, С. 270], «Дай, Боже, вечір добрый! Помагай-бі вам на все добре!» [6, 271].

Були ще **святкові вітання** – усталені фрази, якими вітали один одного тільки у певні свята, їх автор використав у повісті «Близнецы»: «Святий вечір! Прислалы батько и маты до вас, дядьку, и до вас, дядино, святую вечерю» [6, 468].

Форму побажань мають **прощання** – «Оставайся, здоров, приятелю! Не згадуй лихом» [6, 283], «Пускай себе идет с Богом» [6, 344].

Із померлими дітьми, батьками, рідними, козаками також прощалися: «Благословен твой малый путь, / Пришелец неславленный, чудесный» [6, 78].

Аналогічний текст знаходимо у поемі «Гайдамаки», коли І. Гонти прощається з синами:

*«Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!*

*Суча мати не придбала
Нової постелі,*

*Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,*

*Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі*

*Мене за вас покарає,
За гріх сей великий.*

*Простіть, сини! Я прощаю,
Що ви католики» [6, 55].*

Відзначимо надзвичайну щирість українців, яка знайшла вираження у **побажаннях** – словесних мініатюрах побажання добра, щастя, матеріального статку: «Добридень же, тату, в хату, / На твоїм порозу, / Благослови моїх діток / В далеку дорогу» [6, 32], «Нехай здоров буде!» [6, 56], «Нехай тебе Бог заступить!» [6, 102], «Нехай Бог вам помагає» [6, 116], «Боже тебе благослови, моя дитино!» [6, 191], «Нехай росте та здорове буде!» [6, 203], «Нехай йому Бог допоможе!» [6, 237], «Пошли ж, Боже, нашим молодим щастя, і багатства, і доброго здоров'я, щоб і внуків женити, і правнуків дождати» [6, 271], «Боже нас сохрани» [6, 291].

Приповідки, за визначенням В. Плав'юка «дають погляд на різні обставини так родинного, як і суспільного життя. Етичні приповідки дають погляд про правду і кривду, про багатство і бідність, про мудрість і дурноту, або народні звичаї. Приповідки – це речення уложені переважно до складу, що в літературнім змислі називаємо римом та ритмом. Не раз приповідка являється, як скорочена казка, а часами казка є лише розширена приповідка» [4, IX–X].

У творах Т. Шевченка ми виявили наступні зразки цього жанру: «В ком веры нет – надежды нет! Надежда – Бог, а вера – свет» [6, 79], «Береженого Бог береже», «Рівніш згладиш, тісніш ляжеш» [6, 270], «Розумні люде усе так роблять; і в хоромах як у хаті мужик» [6, 274], «При нужді шматок хліба дорожче золота» [6, с. 275], «Якби твое, брате, слово та Богу в уха!» [6, 276], «Коли

прощають люде, то Бог милостивіший за нас» [6, 284], «Все в руце Божий» [6, 297], «Что ты там, как сыч на комори, вищуеш?» [6, 297], «Учися, учися, Марку. Науку не носять за плечима» [6, 317], «Человек распределяет, а Бог определяет» [6, 372].

В українському фольклорі існувала група паремій теж пов'язана з побажаннями, але у їх зворотному значенні, це **прокльони**: *«Цур тобі, отыди, сатано» [6, 476], «Нехай Бог тебе поб'є, дітопродавець!» [6, 272].*

Окрему групу народної риторики складають **примовки до чарки, тости, здравиці**. У творах Т. Шевченка їх частіше промовляють козаки: *«Грай, кобзарю, лий, шинкарю!» [6, 31], «Гуляй, пане, без жупана, / Гуляй, вітре, полем, / Грай, кобзарю, лий, шинкарю, / Поки встане доля» [6, 31], «Нехай вам, панове – товариство, Бог допомагає» [6, 236], «Щоб вороги мовчали й сусіде не знали» [6, 276], «Вольному воля, а спасенному Рай. За твоє ж здоров'я», «Выпый на здоров'я» [6, 310], І. Гонта у поемі «Гайдамаки», звертаючись до козаків промовляє: «Гуляйте, сини! Пийте, поки п'ється, бийте, поки б'ється» [6, 54], «За козацьку волю і розум» [6, 275].*

Ось як у п'єсі «Назар Стодоля» автор описує припрошення до чарки:

«Стеха (подносить кобзарю рюмку вина). Выпий, дідусю, для сміливості.

Кобзарь (выпивши). Списибі тобі, дівко! (Прокашлявшись). Слухать – що їсти, в горшку не бовтати, усів не марати, слов не пропускать, другим не мішати» [6, 279].

У повісті «Близнецы» та у «Щоденнику» поет використовує **приказки та прислів'я**: *«Каков из колыбельки, таков в могилу» [6, 456-457], «За ученого двух не ученых дают, да не берут» [6, с. 464], «От безделья и это рукоделье» [6, 685], «В чужие сани не садись» [6, с. 687].*

Отже, використання паремій – вітання, прощання, тости та примовки до чарки, приповідки побажання, приказки та прислів'я під час дозвілля було складовою частиною української культури, а тому не могло залишитися поза увагою вітчизняних письменників. Не став винятком і Т. Шевченко. Використання ним цього фольклорного жанру у творах у поєднання із його власними афоризмами та думками, які незабаром поєдналися із народними, слугували засобом характеристики персонажів, авторської оцінки

зображуваних подій, відтворення народної мови, національного колориту, підкресленню народної мудрості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доманицький В. Тарас Шевченко (Синтетично – націологічні студії його життя й творчості). Чікаго – Іллінойс, 1961. 116 с.
2. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська народна творчість: Підручник. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.
3. Мовчан П. М. Мова – явище космічне: Есе, літературно-критичні статті. Київ : Всеукр. Т-во «Просвіта», 1994. 168 с.
4. Приповідки або українсько-народня філософія / Зібрав, підготував до друку та опублікував Володимир С. Плав'юк. Т. І. Едмонтон, Канада. 1998. 353 с.
5. Ушинский К. Д. Первая книга после азбуки / Собр. соч. Москва; Ленинград. 1949. Т. 6.
6. Шевченко Т. Усі твори в одному томі. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2006. 824 с. –

5.3. Григорій Квітка-Основ'яненко про дозвілля молоді

З етнографічною точністю відтворює письменник у своїх творах щодення життя українського народу, його радощі і горе, роботу і свято, релігійність, моральні цінності та височінь духу.

На одній із сторінок повісті «Маруся», описуючи скромність та працьовитість дівчини Марусі, письменник чітко окреслює популярні у XVIII столітті: «... а далі про Марусину натуру: як вона усіх жахається, що ніхто її не бачив не тільки щоб на вечорницях або у колядці, та й на вулицю, і на Купала, і ні на які ігри не ходить...» [8, с. 34].

Згадує він і такі календарні свята, як клечальну неділю, Петра, Семена, Пилипа, «Ганинозачатіє», Великдень та поминальний тиждень, мертвецький (навський) великдень, зимові свята, зокрема колядки.

Побічно, без детального опису згадуються дитячі ігри, вечорниці та вулицю, танці, спів.

Значно більше уваги автор приділяє родинній обрядовості українців – весіллю та похоронам.

Розглянемо як змальовує автор у своїх творах **українське весілля**. Знавець української пісні, Квітка-Основ'яненко ілюструє повість «*Маруся*» справжніми весільними піснями, що побутували в Україні у XVIII ст..

Весілля, як годиться починалося **допитами**: *«Поки себе не поставив на путь, не йшов до вас, дядюшка; і як не тяжко мені було, не бачивши Марусі, та, пам'ятаючи ваше слово, сам себе морив і не ходив сюди. І тож-таки, що хазяїн, знавши мою чесність, послав мене не за великими ділами по маленьких ярмарках; а після хрещенія послав уже і дальш, і я тільки що перед празником оце привіз йому не малу суму грошей. Як же він мене потішив добрим словом і розвів мою тугу, то я вже певно й прийшов до вас на празник, а щоб ви увірилися, що я не зледаців, от і став я на крила сі співати і апостола прочитав.*

Наум, вислухавши його, не стерпів та аж поцілував його у голову і дума: *«Що за премила дитина! Недаром його люблю! Такий не пропаде»*. Далі і пита:

– Скільки-ж ти жалування получаєш тепер?

– Жалування не щот, – каже Василь, – аби б стало на одержу, а те важніш усього, що хазяїн, знавши мою нужду, чого я боюся і через що ви не віддаєте за мене Марусі, сам хлопоче об мені: тепер посила мене з хурою у в Одесу, і відтіля піду у Москву і на заводи, і тільки вернусь сюди і к пречистій, а він мені сискає найомщика, каже, хоч п'ятсот рублів потеряю; увосени, як скажуть набор, сам і віддасть, а гроші, каже, будеш одслужувати.

– Нехай тобі бог помога! – сказав Наум; а далі, подумавши, й каже: – Чого ж більше думати? Присилай у вівторок, після завтра, людей, бери рушники; і тобі веселіше буде у дорозі, і Маруся тут світом не нудитиме. Тепер нічого боятись. Се вже певно, що ти найомщика поставиш. Дасть бог, вернешся, увосени і весілля» [8, с. 72].

Далі, згідно традиції, йшло **сватання**: *«Отже і вівторок настав. Іквечеру стали дожидатись старостів: прибрали хату, засвітили свічечку перед богами; старі нарядилися, як довг велить, а що Маруся прибралася, так вже нічого й казати. От постукали і раз, і вдруге, і утретє, і ввійшли старости, і подали хліб, і говорили старости законні речі про куницю, як і поперед сього було.*

Зараз Наум - а раденький же такий! - і каже, буцімто з серцем:

- Та що се напасть така? Жінко! Що будемо робити? Дочко! а ходи-ке сюди, на пораду!

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась - господи! - почервоніла, що твій мак, і, не поклонившись, зараз стала біля печі та й колупа її пальцем.

От Наум і каже:

- Бачите, ловці-молодці, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку пристидили, що скоро піч зовсім повалить, мабуть, дума тут більши не жити! Гай, гай! Так ось що ми зробимо: хліб святий приньмаємо, доброго слова не цураємося, а щоб ви нас не порочили, що ми передержуєм куниці та красні дівиці, так ми вас пов'яжемо і тогді усе добре вам скажемо. Дочко! прийшла і наша черга до прикладу казати: годі лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців-молодців пов'язати?

Іще не час було Марусі послухати, - знай, колупа.

От вже мати їй каже:

- Ти чуєш, Марусю, що батько каже? Іди ж, іди та давай чим людей пов'язати. Або, може, - нічого не придбала та з сорому піч колупаєш? Не вміла матері слухати, не вчилася прясти, не заробила рушників, так в'яжи хоч валом, коли і той ще є.

Пішла Маруся у кімнату і винесла на дерев'яній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест-навхрест покладених, і положила на хлібові святому, а сама стала перед образом та й вдарила три поклони, далі отцю тричі поклонилася у ноги і поцілувала у руку, неньці так же; і, узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старості, а там і другому. Вони, уставши, поклонилися, узяли рушники й кажуть:

- Спасибі батькові й матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу навчили. Спасибі і дівочці, що рано уставала, тонко пряла і хорошенькі рушнички придбала.

Пов'язавши собі один одному рушника, от староста і каже:

- Робіть же діло з кінцем, розвідайтесь з князем-молодцем: ми, приведені, не з так винуваті; в'яжіте приводця, щоб не втік з хати.

От мати й каже:

- Ану, доню! Ти ж мені казала, що на те по п'ятінках заробляла, щоб шовкову хустку придбати та нею пенюзв'язати. Тепер на тебе пеня напала, що не усіх пов'язала.

Винесла Маруся замість хустки шовковий платок, красний та хороший, як сама. Наум їй і каже:

- Сьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затидай, та до себе притягай, та слухай його, та шануй; а тепер його і поцілуй.

От вони і поцілувались, а Василь і викинув Марусі на тарілку цілкового.

Після сього староста звелів посватаним, щоб кланялись перш батькові у ноги тричі; а як поклонились утретє та й лежать, а батько їм каже:

- Гляди ж, зятю! Жінку свою бий і уранці і увечері, і встаючи і лягаючи, і за діло і без діла, а сварись з нею поусяк час. Не справляй їй ні плаття, ніодежі, дома не сиди, таскайся по шинкам та по чужим жінкам; то з жінкою у парці і з діточками якраз підете у старці. А ти, дочко, мужичку не спускай і ні у чім йому не поважай; коли дурний буде, то поїде у поле до хліба, а ти йди у шинок, пропивай останній шматок; пий, гуляй, а він нехай голодує; та і в печі ніколи не клопочи; нехай паутинням застелеться піч, от вам і уся річ. Ви не маленькі вже, самі розум маєте, і що я вам кажу і як вам жити, знаєте.

А староста і крикнув:

- За таку навуку цілуйте, діти, батька в руку.

Поцілувавши, поклонялись матері теж тричі. Мати не казала їм нічого; їй закон велить, благословляючи діточок, тільки плакати.

Далі староста сів і каже тричі:

- Христос воскрес!

А старі йому у в одвіт теж тричі:

- Воістину воскрес!

Старости кажуть:

- Панове сватове!

А свати кажуть:

- А ми раді слухати!

Старости кажуть:

- Що ви жалали, то ми зділали; а за сії речі дайте нам горілки гречі.

А старі й кажуть:

- Просимо милості на хліб, на сіль і на сватання.

Після сього посватаних і посадили, звичайно, на покуть, на посад. Батько сівбіля зятя, а мати, звісно, поралась, сама і страву на стіл подавала, бо вже Марусі не годилося з посаду уставати. Старости сіли на ослоні біля столу.

Поки мати страву носила, батько став частувати старостів. Перший староста покуштував, покрутив головою, поцмокав та й каже:

- Штьо се, сватушка-панушка, за напитки? Скільки ми по світу не їжджали, а таких напитоків і йе чували, і не видали, і не куштували.

- Се ми таке для любезних сватів з-за моря придбали, - каже Наум і просить: - Ось нуте ж, усю покушайте. Зверху хороша, а насподі самий гарний смак!

Випив староста, зморщився, закректав та й каже:

- Від сього зразу почервонієш як мак. Глядіте лишень, сватушка-панушка: чи не напоїли ви нас таким, що, може, й на стіни поліземо?

- Та що се ви на нас з пенею? - сказав Наум. - Тут-таки що мудре само по собі, а то ще ось що: ішла баба відляхів та несла здоров'я сімміхів, так ми у неї купили, сім золотих заплатили та в напиток пустили.

А староста й каже:

- Ну, що мудре, то вже справді мудре! Ану, товаришу, попробуй і ти й скажи: чи пили ми таке у Туреччині, або хоч і в Німеччині, та і в Расеї не пивали сієї.

Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж промовляв, похваляючи.

Проговоривши усі законні речі, стали частуватись попросту, з своїми вигадками, а далі, тільки що стали вечеряти, і обізвались дівчата, що Маруся ще завидна просила до себе на сватання, і співали, уходячи у хату, сююпісеньку:

Та ти, душечка, наша Мар'єчка!

Обмітайте двори,

Застилайте столи,

Кладіть ложечки,

Срібніблюдечки,

Золоті мисочки:

От ідуть дружечки!

От як переспівали, та й поклонились низенько, та й кажуть:

- Дай боже вам вечір добрий; помагай бі вам на усе добре!

Стара Настя така вже радісінька, що бог привів її дождати одним одну донечку просватати за хорошого чоловіка, та ще її люб'язного: земліпід собою не чує, порається хутко, і де та сила узялася, аж бігавід стола до печі, і страву сама носить, і порядок дає. Кинулась зараз до дружечок і каже:

- Спасибі! Просимо на хліб, на сіль і на сватання. - Та й усадила їх по чину, від Марусі скрізь по лаві, та й каже: - Сідайте, дружечки, мої голубочки! та без сорому брусуйте, а ти, старосто, їм батуй.

Так дівчатам вже не до їжі: одно те, що стидно при людях їсти, щоб не казали люди: «Ото голодна! Мабуть, дома нічого їсти, так біга по чужим людям та й поживляється; он, бач, як запахається», - а друге й те, що треба своє діло справляти; та, не бравшись за ложечки, і заспівали:

Ой чому, чому

У сімновім дому

Так рано засвічено?

Мар'єчка встала,

Косу чесала,

Батенька поражала:

- Порадь мене,

Мій батеньку,

Кого в дружечки брати?

- Бери, доненько,

Собірівненьку,

Щоб не було гнівненько.

Садови, доненько,

І вище, і нижче,

А свою родиноньку ближче.

Як же побачили, що стара Настя від такої жалібної пісні, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали співати інших:

Де ж був селезень,

Де ж була утінка?

Селезень на ставку,

Утінка на плавку.

А тепер же вони

На однім плавку,

Та їдять же вони

Дрібную ряску,

Ой п'ють же вони

Холодну воду.

Та в неділеньку рано

Чогось тоє та море грало;

Там Мар'єчка та потопала,

К собі батенька бажала.

А батенько та на бережечку.

Є човничок і веселечко:

«Потопай, моє сердечко!»

Та в неділеньку рано

Чогось тоє та море грало;

Там Мар'єчка та потопала,

К собі матінку бажала.

Де ж був Василько?
Де ж була Мар'єчка?
Василько у батенька,
Мар'єчка у свого.
А тепер же вони
У водній світлоньці.
Ой п'ють же вони
Зелене вино,
Та їдять же вони
Дрібнії калачі,
У мед умокаючи,
Маком обсипаючи.

А матінка та на бережечку.
Є човничок і веселечко:
«Потопай, моє сердечко!»
Та в неділеньку рано
Чогось тоє та море грало;
Там Мар'єчка та потопала,
К собі Василька бажала.
А Василько та на бережечку.
Є човничок і веселечко:
«Не потопай, моє сердечко!»

Далі дівчата, бачачи, що просватані собі сидять і опріч себе нікого не бачать і нічого, що біля них робиться, не чують, захотіли їх зачепити і повеселити та й заспівали:

Та в саду соловейко не щибетав,
Тим Василь Марусі не цілував;
Як же соловейко защибетав,
Василько Марусю поцілував.

Тут усі зареготались на усю хату, і Наум напавсь, щоб таки діти поцілувались, а їм те на руку ковінька!.. Далі дівчата, буцімто жартуючи, і заспівали:

Та ти, душечко, наша Мар'єчко!
Ламліте роженьку,
Стелітьдороженьку,
Щоб м'яко ступати,
Надвір танцювати,
З скрипками, з цимбалами,
З хорошими боярами.

Як же вслухався у се Наум та як розходивсь! Притьмом: давай музику та й давай! Нігде дітись: побігла моторніша із усіх, от таки Домаха Третьяківна, до скрипника та й приклика його. Батечки! піднялися танці та скоки так, що ну! Набігла повна хата людей, як почули, що старий Дрот та просватав свою дочку. То ще мало, що у хаті, а то й около вікон було багацько, так і зазирають; а біля хати дівчата з парубками носяться; дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гопака гарцює, батько з

матір'ю, знай, людей частують... Така гуляня була, що крий боже! Троха чи не до світу гуляли» [8, с. 73-78].

Як бачимо із наведеного уривку, молоді на сватанні відводилася одна із провідних ролей.

У повісті «**Конотопська відьма**» про **весілля** йдеться у декількох епізодах. Перший – допити пана сотника: «Ось послушайте, паничу Йосиповичу, що я вам скажу: несорозмірно суть чоловічеству єдино пребиваніє і в дому, і в господарстві. Всяке диханіє шанується у двойстві: єдино чоловікові на потребу – пояти жону і іміти чада. І аз нижайший возміх сію мисль і неукротимое желаніє. Пламень м'єраждижаєть і не отіду, дондеже не совокуплюся з ліпообразною, превелебнішою Кат... – Та й замовк. Се то йому дяк таке списав, як він було думав залицятися до протопопівни з Чернігова, і Забр'юха дочитав до самого кінця так, як було тогді напам'ять витвердив, та як згадав, що хорунжівна не Катерина, а Олена, і не превелебна, а так – панночка, от того-то й замовк, та ні туди ні сюди. Хорунженко зовсім було дрімав, а на сю рацію прислухавсь-прислухавсь та й каже:

– Що-бо ви, пане сотнику, отсе говорите? Щось я нічого не второпаю. Чи не після тернівки отсе ви такі стали?

Здихнув Уласович та й каже:

– Бодай його писала морока! Се мені таке написав наш воскресенський дяк...

– Та що воно таке є? – спитав Йосипович. – Чи се вірша, чи що?

– Але! я й сам не знаю, що воно і для чого, – каже Забр'юха.

– Так нащо ж ви мені проти ночі таке говорите? Мене вже з-за плечей бере.

– Та я б і не говорив, так лихо припало!

– Та яке там лихо? Кажіть швидше, спати хочу.

– Але! кому спати, а кому й ні! – сказав Уласович та, здихнувши важко, поклонивсь хорунженку низесенько та й каже: – Віддайте за мене Олену, сестрицю вашу!

– Йо! – сказав хорунженко, задумавсь, став чухати потилицю, і плечі, і спину, а далі каже: – Побачу, що сестра скаже, нехай до завтрього, лягайте лишень спати, – та й пішов від нього» [8, с. 161-162].

Допити ми зустрічаємо ще в одній повісті письменника «Сердешна Оксана»: «Деякі сміліші, так ті так, навпростець, стануть казати: «Оксано! Я тебе полюбив, щиро, кріпко полюбив! Отака і така у мене худоба, от то і то є. Підеш за мене? Присилати людей?» Вона зараз ув одвіт: «Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти мене полюбив. Мені весело, як мене люблять. А людей не турбуй. Не те що за тебе іменно не хочу: я й ні за кого не хочу» [8, с. 320].

Вдруге згадку про весілля знаходимо у епізоді, де йдеться про сватання та підготовку до вінчання: «...панну хорунжівну вже просватали за пана сотника конотопського, Микиту Уласовича Забр'юху, що вже й рушники подавали і сватання запили, та що ну! що тільки той, хто не був на сватанні, той не був п'яний, а то всі лоском лежали аж до другого півня; що завтра буде й весілля, що вже панночка з розпущеною косою, звісно, як сирота, по вулицям у Конотопі з пісеньками ходить і дружечок збира; що його дядини понаряджувались і пішли у Безверхий хутір короваю бгати; що сам пан Забр'юха приїздив і поєднав їм сліпого скрипника на весіллі грати...» [8, с. 214].

І тут Квітка-Основ'яненко використовує весільну пісню, яку вкладає у вуста відьми Явдохи: «... Явдоха, виходячи з хати, стала весільної співати, та ще й прискакує:

*У Дем'янка та батьків много,
А рідного та ні одного.
Та все такі, що напиться,
А нікому й пожуритися.
Усе такі, що пити-гуляти
А нікому та порадоньки дати» [8, с. 216-217].*

Саме весілля описано так: «...як гляне у вікно, – його панна Олена сидить край пана Халявського; як послуха, що дружечки приспівують вже не так, як учора, замість Микитки та вже Дем'янка, а сліпий скрипник, сидячи у сінях, що е духу скрипить Дербенський марш, а бісова відьма, Явдоха Зубиха, замість матері сидить у червоних юхтових чоботах з підковами у п'ядь, а на голові кибалки, що усе-то зять, пан Халявський, надарував...» [8, с. 224].

Весілля Забр'юхи показано схематично, проте участь молоді у ньому означена: «Чи співали дружечки, чи не співали, чи танцювали парубки з дівчатами, чи не танцювали, а мерцій поділили коровай та й положили молодих спати...» [8, с. 224].

Наступний етап весілля – **покривання** знаходимо у тій-таки «Конотопській відьмі»: «пан Халявський з своєю молодогою прибіг тарадайкою у город покриватися. Попереду везуть на превисоченному дрючці запаску шовкову та червону-червону, як є сама настояща калина... і коням чуби, і музиці і руки, і скрипку, і чуб, і уси червоними лентами поперецьязували; і покривали молодих у церкві. А в пана Микити Уласовича Забрюхи, хоч і є стьошка, є й хустка, та ба! не вивезло. Повів Солоху покривати дружко... на сміття, по закону» [8, с. 225].

Рідко у літературному творі можна знайти опис **дарування** – весільного звичаю, проте у повісті Гр. Квітки-Основ'яненка він є: «Зібралися люди, лагодяться калач розділяти, змовляються, чим пана Забрюху дарувати: «Сякий-такий, а він є сотник над сотнею, старшина, жменею прядива не відбудеш; а коли не так, то він таки своє коли-небудь віддачить». От радяться промеж себе: той хоче баранця, той поросю, той телушку дати, і вже пан Пістряк, звичайно, як писар, узявши вуголь у руки, хоче записувати на стіні, хто що подарує; а дружко збирається викрикнути такими голосами, яку хто скотину подарує...» [8, с. 225].

Поряд із весільними діями, в яких головну роль відігравала молодь, припадали на дівчат та парубків обов'язки **проводжати в останню путь дівчину, яка померла до шлюбу**. У такому випадку похорон прирівнювався до шлюбної церемонії, померлу одягали як молоду, її хлопця, якщо такий був, або будь-якого іншого обирали за молодого, відповідно їй одягали [Воропай, Велецкая]. Згадку про це знаходимо у повісті «Маруся»: «Він би й довго коло неї вбивався, так тут сусіда підійшла та й каже:

– Пусту, дядьку, вже ти її не піднімеш; а ось прийшли дівчата убирати Марусю; ти йди та давай порядок, бо, бач, Настя безчуживенна теж лежить.

Наум став над Настею, вп'ять гірко заплакав та й каже:

– Уставай, мати! Дружечки прийшли, нехай убиратимуть до вінця нашу молоду... а я піду лагодити весілля!...» [8, с. 90].

«Так от яке весілля знайшов Василь! А як побачив свою Марусю, замість щоб на посаді сидіти, лежить на лаві під церковним сукном, хоч і убрана і завітчана, та не до вінця з ним, а у яму від нього іти!...» [8, с. 93].

«Наум, побачивши, що вже усе готово, став одбирати людей: кого дружком, кого у піддрузжі, кого у старости, жінок у свашки, і

усе по двоє, дівочку у світилки, парубків аж дванадцять у бояри, а молодого не треба було вибирати, бо Василь, її посватаний жених, був тутечки. От, як відібрав усіх, та й став їм кланятися і просити:

– Люди добрі, сусіди любезнії! Панове старики, жіночки паньматки, і ви, парубоцтво чесне, і ти, дівча молоденька! Не зогнущайтесь послухати мене, старого, батька нещасного! (А сам так і рида). Не привів мене бог – воля його свята! – заміж дочки віддати і з вами, приятелями, хліба-солі розділити і повеселитись, а сподобив мене, грішного, віддати йому одну-однісіньку дочечку, чисту і непорочну, як голуба білого. Збираюсь тепер поховати її дівуваннячко, як закон велить і як її слава заслужила. Потрудітесь піти за нею у почоті, проводіте її дівовання на вічнуоужизнь, не у нову хату і не до милого мужа, а у сиру землю і у темну домовину! Потіште своїм послухнянством і мене, старика, батька скорблящого, що свою утробу...

Та хотів поклонитись, та аж впав до землі і гірко-гірко заплакав, а увесь народ за ним.

Далі, уставши і віддохнувши, каже:

– А де стара мати? Нехай роздає подарки сватам та поїзд знаряджа.

От покликали Настю, а замість її поставили другу жінку, щоб голосила над покійною та приговорювала, до якого часу треба.

Не сама вийшла Настя, а вивели її до почоту, бо вже зовсім нездужала. За нею винесли хлопці скриню з подарками і відчинили. От Настя зараз покликала до себе дівчат та й каже:

– Не порадовалася моя душа, щоб побачити, як моя мила Марусенька, по вулоньці ходячи, та збирала б вас у дружечки, на радість свою; а привів мене господь самій, у старості, гіркими слізеньками обливаючись, просити, щоб ви проводили її дівуваннячко до темної ями. Не довелося мені чути ваших весільних пісеньок до моєї Марусі, а замість того побачу ваші слізеньки, що зо мною проливатимете, як заспівають їй вічную пам'ять; не погнівайтесь, що замість весільних медяничків або коровайних шишечок дає вам мати, нещасная, горкая, дає воскові свічечки. Засвітіте їх, проводіте мою Марусеньку і відайте: як горять ваші свічечки, так горить моє серденько від журби великої, ховаючи одним одну дочечку, утіху мою... а сама зостаюся при старості, як билиночка у полі, і слізеньками умиваючись.

Тут їм і роздавала гривенні свічечки і усе зеленого воску.

Далі достала той рушник, широкий та довгий, та що то вже гарно вишитий був! і що мався підіслатись при вінці під ноги молодим, та й пов'язала на хрест святий, великий, що попереду носять.

А там попереv'язовали дружка і поддружого раз рушниками довгими-довгими, з плеча аж до долівки, та усе повишивані заполоччю орлами та квіточками; а далі і по другому навхрест, білого полотна, довгі, так що аршинів по чотири, і усе пообшивані заснівками. Такими ж рушниками попереv'язували і свашок, та ще їм і по квітці прикололи до очіпків. Старост теж попереv'язували по одному рушнику, по одному, та хорошому. Світилочці зробили меч, як таки водиться на весіллі: нав'язали ласкавців, чорнобривців, васильків і позолоченої шумихою калини, і свічечку ярого воску засвітили; і меч обв'язали, і світилочку перев'язали рушниками, тож гарними і усе вишиваними. Боярам понашивали на шапки шовкові квітки і праві руки попереv'язовали платками, усе бумажними, красними як один і такими, що по три копи жоден. Ту хустку, тож бумажну, що малося молодим руки під вінцем зв'язати, ту подали на срібний хрест, що піп у руках несе, а таки окроме кожному попові і диякону на свічечку подали платки бумажні, сині, і усякому дяку дали по хусточці. Килим великий та хороший положили на кришу у труни, а коць важний, з розводами, і посередині великий орел, так той послали на мари під труну, н щоб усе те пішло на церков божу за душу помершої.

Далі Настя стала роздавати із скрині усе добро, яке було: що дівоче, чи плахточку, чи запасочку, чи сорочечку, чи хусточку, чи що-небудь, роздавала вбогим дівчатам та сиротам, що ні батька, ні матері і що їм нігде узяти; а жіноче, то серпанки, то очіпочки біленькі, то платки на голову, що було наготовлено її дочечці, таким же жіночкам та удовам, усе вбогим; так що яка-то велика скриня була повнісінька, а тут тобі хоч би що зосталося; усе пороздавала і скриню віддала на церков божу; і подушки, і рядна, усе позбувала за царство небесне Марусі і за душу свою і Наумову; а далі і каже, перехрестившись:

– Слава тобі, господи, що було що роздати за душу моєї милої Марусеньки і обділити добрих людей. Нащо мені теє придане її, коли я і її рішилась... – А переплакавши і каже:

– Де ж наш ще молодий?

От його і привели до неї. Обняла вона його кріпко; цілує, плаче і приговорює:

– Зятечку мій милий!... Синочку мій коханий... Як порошок ув оці, так ти мені зостався. От же твоя хусточка сватаная! Маруся без тебе усе її біля серця носила, а вмираючи, заповідала причепити її тобі, як будуть її ховати... Не забувай моєї Марусі і як вона тебе вірно до смерті любила... Не забувай нашої з батьком старості!... Не покинь нас... приглянь нас у немоцях!... Нікому ж нам буде і очей закрити, і пом'янути нас!...

Василь, блідний-блідний, як тая настояща смерть, волосся йому розкудовчене, очі, мов у мертвого, дивляться і не бачать нічого; руки неначе судороги покорчили, а сам, як лист, труситься; і незчувся, як тую хустку йому почепили за пояс; насилу промовив до Насті:

– Матінко рідненька!...

Та більш нічого не зміг і сказати.

От, причепивши хустку, Настя перехрестила його та й каже:

– Бог тебе, мій синочку, сиротиночко, удовець без вінця, благословить і матір його божя на усе добреє, тільки не покидай нас!... – Сказавши сеє, пішла голосити над дочкою.

От як зовсім управились, попи почали правити, що треба, покропили домовину святою водою, бояри положили Марусю у труну, а дружечки поправили на ній коси та цвіточки і на голову положили ще віночок (бо ще не була вінчана), що самі зв'язали, то з жовтих гвоздиків, то з ромену, та з різних цвіток.

Сердешний Наум ледве ноги переставля, а ще таки хотів закон сполнити: підійшов до труни, перехрестив Марусю і каже:

– Поздоровляю тебе, Марусенько, на новосіллі... Бог послав тобі сей дом; почивай у нім; нехай ні один злий чоловік не певорушить твоїх кісточок ні руками, ні язиком; щоб так тихо, як тепер лежиш, пролежала до страшного суду і з радістю устала з сим святим хрестом.

Після сього бояри й понесли з хати труну, а Наум таки ще услід, хоч гірко плаче, а ще таки посилковався сказати:

– Прощай, Марусю, з мого дому! Недовго ти в мене гостила, та з тобою усеґда радість була... Ти не вернешся ввіки, і я радості не матиму тож ввіки!

От і понесли: поперед усього хрест святий з корогвами, далі криша з мар, сукном мертвим покрита, несли чотири хлопчика, як

янголи, і в них хусточки. За тим криша з труни, килимом покрита, а несуть її чотири боярина; за ними попи з свічками і диякон з кадиллом, а там дяки, та так прехороше та жалібно співають, що хоч-не-хоч так заплачеш. От тут пішли дружечки по парці, усі у свитах, і тільки самі чорні ленти покладені на головах, без усякого наряду і у кожної у руках зелена свічечка пала. За дружечками ішла сама собі світилочка з мечем; за нею свашки, далі дружко і піддружій, а за ними вже несли труну на марах бояри; а Василь як молодий ішов з правого боку; на превелику силу іде і неначе й не він; ні до чого йому діла нема, що йому скажуть, те й робе і туди йде, й очей не зведе з своєї Марусі... А вона, моя сердешна, лежить, мов голубочка, тим серпанком, що мався її на весіллі покривати, покрита уся, тільки вид не закритий; і здається, що вона, лежачи, звисока усюди погляда; та ще, як вона хороше вмирала, то так і усмішечка у неї на виду зосталася, і вона ніби усміхається, і потішається, що її так хороше ховають.

Василь би то, може б, і не зійшов би з місця, бо в нього і пам'яті не було, так його вели два старости у рушниках під руки.

За домовиною ішли або вели сусіди й приятелі Наума і Настю, що так і розливаються, як тая річка. А дзвони? так господи! не перестають і усе дзвонять. А народу, народу! І за домовиною, і побіля домовини, і по вулиці напереді, і по воротях, і по плотам... що то і сказати не можна, скільки їх там було.

Поки донесли до церкви, то аж дванадцять разів зостановлялися читати євангелія і усякий раз підстиляли бумажний платок. Який піп прочита, тому й платок.

Відслуживши у церкві службу божу і похорони як слідує, понесли тим же чином і на кладовище. Як стали опускати труну у яму, то від Насті подали двадцять аршинів нерозрізаних рушників та на них і впустили домовину... і що то! Увесь народ так і голосить!...

...Пришедши додому, і попи, і увесь народ, і трудящі стали лагодитися обідати. Настя перша кинулась:

– Де ж наш Василь? Нехай мій голубчик, мій жених-удовець, нехай сіда на посад сам собі...» [8, с. 89-97].

Дещо побічно у творчості письменника згадуються такі молодіжні забави як вечорниці, дитячі ігри (автор обмежується назвами дитячих та молодіжних ігор), парубочі забави, танці.

Отже, про *вечорниці* згадується у повістях «Маруся» та «Сердешна Оксана».

Цікавим є, на нашу думку, той факт, що у повісті «Маруся» не тільки згадується участь молоді у вечорницях, а й відображено ставлення віруючих людей та церкви до зібрань молоді.

О. Воропай зазначає, що спочатку на вечорниць сходились дівчата, а вже згодом до них приєднувалися хлопці. У будні на вечорницях дівчата пряли, вишивали сорочки або рушники, готуючи собі придане. Хлопці у цей час залицялися до дівчат, розповідали бувальщини та небилиці, співали пісень, танцював, заважаючи дівчатам працювати.

Зазвичай для вечорниць дівчата наймали хату, вони ж за неї й сплачували хлібом, пшоном, борошном, полотном і ніколи – грішми, оскільки «Гроші тільки шинкар бере». Найчастіше для цього винаймалася хата удови. Її називали господинею вечорниць, паніматкою. В її обов'язки входили тримали лад на вечорницях і слідкувати за тим, щоб хлопці і дівчата не переступали дозволених меж. У кожному кутку села була своя хата для вечорниць. Брати і сестри в одну хату не ходили. Як тільки починався Великий піст вечорниці припинялися, бо це вважалося гріхом.

О. Воропай зазначав, що вечорниці починалися після Миколи, Гр. Квітки-Основ'яненко називає дещо іншу дату «*Одробилися у полі, стали від Семена звечора сидіти...*» [8, с. 67].

Згідно з церковними настановами вечорниці засуджувалися за те, що молодь там веде себе занадто розкуто, інколи навіть вживають спиртне, дівчата забагато дозволяють хлопцям: «*А про вечорниці так і не споминай! Було, і других дівчат відводить, та аж плаче, та просить: “Будьте ласкаві, сестрички, голубочки, не ходіте на теє прокляте зборище! Та там нема ніякогісінького добра; там усе зле та лихеє! Збираються буцімто прясти, та замість того пустують, жартують та вчаться горілку пити; від матерів курей крадуть та туди носять, та ще й таке там діється, що сором і казати. Чи мало ж то своєї слави загубили, ходячи на тую погань: от хоч би і Явдоха, і Кулина, і Пріська. Адже ж і піп панотець не велить і каже, що гріх смертельний туди ходити. Та дивітеся ж – і на мене: от я дома більш усіх вас наряду, чим ви, ходячи”*».

Оттак, було, говорить-говорить, то, гляди, одна перестане ходити, далі друга, третя; а далі і зовсім мода перестане, щоб

ходити. То їй дякують добрі люди, а найбільш матері. А там опісля нечистий таки вп'ять силу озьме, підцюкне їй потягне низку добру до погибелі» [8, с. 29].

Перелічує у своїх творах письменник назви найпопулярніших **дитячих ігор та танців**: хрещик, кривий танок, Костубонько, у жони [8, с. 318].

Хрещик.

Весняна гра, в котрій одна пара учасників гри ловить другу, яка післяподачі сигналу розбігається, уникаючи переслідувачів; також танець-гра, під часякого хлопці й дівчата міняються місцями. Переважно гра дітей і підлітків, причому дівчат. Відомо кілька різновидів гри.

Один з варіантів:

Дівчатка стають попарно, одна пара за другою, а попереду - одна дівчинка, яка говорить:

- Горю, горю, пень!

Остання пара питає:

- Чого ти гориш?

- Красної дівки хочу.

- Якої?

- Тебе, пані, молодой!

При цих словах остання пара розбігається, намагаючись з'єднатися попереду горівшої, а та ловить когось з них. Якщо піймає, то та, що лишилася без пари, починає «горіти», не піймає - продовжує «горіти» та сама [10].

Популярність гри безперечна. Її згадували у своїх творах М. Гоголь, Т. Шевченко, І. Котляревський, І. Нечуй-Левицький.

Кривий танок.

У праці «Звичаї нашого народу» О. Воропай подає такі відомості про один із найвідоміших хороводів українців «Кривий танок»: «На Благовіщення дівчата виводять по обіді, коло церкви, перший весняний хоровід... Побравшись за руки, дівчата довгою черідкою бігають поміж трьома вербовими кілочками, застромленими в землю і співають:

Ми кривого танцю йдемо,

Кінця йому не знайдемо, -

То в гору, то в долину,

То в ружу, то в калину...

... А ми кривому танцю

*Не введемо кінця,
Його треба вести
Як віночок плести...*

Виспівуючи ці слова, дівчата плетуться в танці одна поміж одною. Потім знову побравшись за руки, йдуть хороводом і співають:

*Дівки-чарівниці терем будували, Наприкінці хороводу дівчата
Терем будували, вікон не Ніби розмовляють з весною:
виймали, Все ж весна воскресла, -
Щоб не вилетів сивий Що ж ти нам принесла?
соколонько - Принесла вам росу,
Та щоб не виніс дівочої краси, - Дівочу красу!
Дівочої краси, весняної роси...*

“Кривий танець” - це не тільки зустріч, вірніше, привітання весни – це ще й символ пробудження життєвої енергії. «Кривим танцем» дівчата ніби кажуть весні: “Добридень”» [3].

У праці «Українські народні танці» за загальною редакцією П. Вирського дається детальна схема виконання «Кривого танцю», яку можна використати під час проведення у загальноосвітній чи вищій школі виховного заходу або при постановці вистави, присвяченої зустрічі весни.

«Дівчата стають у коло, обличчям до центру. Заздалегідь визначали двох ведучих.

Співаючи:

*А кривого танця
Та не вивести кінця
Треба його та виводити,
Кінця йому та знаходити, -*

Учасниці хороводу (за винятком ведучих) беруться за руки або за хусточки (краще кольорові). Хусточку беруть у праву руку і подають сусідці, яка бере її лівою рукою. У ведучої А, зазначеної на схемі 1, права, а у ведучої Б, ліва рука знаходяться на талії. Починаючи рухатися з правої ноги, ведучі направляються, як зазначено пунктиром до другого кілка, співаючи слова «Кінця йому та знаходити», подають одна одній руки, які були в них на талії. Решта учасниць, рухаючись півкроками, весь час звужують коло, утворюючи хореографічний малюнок, який нагадує підкову.

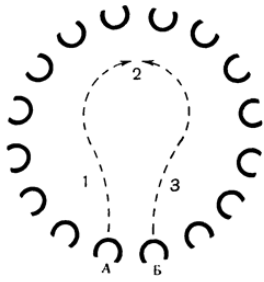

Схема 1

Співаючи наступні чотири стрічки пісні:

*А кривого танця
Та не виведу кінця.
Що виведу, то й увірветься,
А мій милий засміється, -*

дівчата продовжують іти за рухом годинникової стрілки (схема 2).

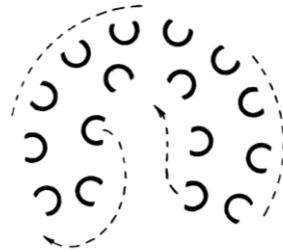

Схема 2

Під час співу наступних рядків:

*- Ой вінку мій, вінку,
Хрещатий барвінку.
А я тебе та виводила,
Кінець тобі та знаходила, -*

ведучі, які в цей час знаходились біля другого кілочка, роз'єднують руки. Ведуча А веде за собою хоровод у напрямку, зазначеному пунктиром на схемі 3.

Схема 3

На слова:

*А я ж тебе плела, вила,
Я ж тобі кінець звила,
Я ж тобі кінець звила,
А із ранку до вечора, -*

хоровод продовжує рух доти, поки не утворить “вивернуте” коло – учасниці йдуть проти руху годинникової стрілки спиною до центру.

Хоровод рухається, поки не закінчить співати слова пісні:

Дівчата співають:

*А в світлиці повісила,
На дубовому кілочку,
На дубовому кілочку,
На шовковому шнурочку.
А миленький мій прийде
Та віночок іздійме,
Та віночок іздійме,
На головку надіне, -*

ведуча А, яка має знаходитись біля третього кілочка знову роз'єднує руки з ведучою Б і веде хоровод в напрямку, означеному на схемі 4 пунктиром.

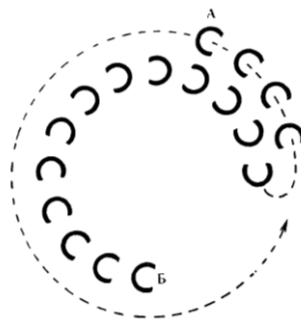

Схема 4

Так вони рухаються, поки не закінчать співати останню строфу тексту і не стануть у вихідне положення» [9, с. 156-158].

На території історичної Уманщини зафіксовано ще один варіант кривого танцю.

Три хлопчики, яких садять чи ставлять трикутником, символізують небо, повітря і землю або основні етапи людського життя: народження, розвиток сил, та старість і смерть. Дії гравців

Варто додати, що танок досить складний у виконанні і, за свідченням матеріалів, які зберігаються у науково-дослідній лабораторії «Етнологія Черкаського краю», «далеко не кожна дівчина у селі спроможна була вивести танець. А то – погана прикмета. Тому дівчата не ризикували і обирали ту, яка уже доводила своє уміння» [6].

Згадку про кривий танок зустрічаємо у повісті «Сердешна Оксана» Гр. Квітки-Основ'яненка: «Набігалася у хрещика, виморили усіх, давай короводи водити! Повела кривого танця, так що другі дівчата! Їх і не видно за нею. Як зірочка вечірня меж усіма зірками; як утінка по воді пливе, та вихиляється, та головою поводить, та веселенько на усіх погляда ... а як заведе пісеньок, знаєте, що при короводах треба співати, так як та сопілочка або тихесенький дзвоник... Усі прочі співають на увесь рот, а вона і губоньок еероззіва, та її голосочок чуть від усіх, що так за серце і бере... усе б її й слухав...» [8, с. 319].

Кострубонько (Коструб, Коструба)

«Коструб» - популярна великодня гагілка Галичини, символізує похорон зими.

За матеріалами О. Воропая, починаючи «грати», дівчата беруться за руки і утворюють велике коло. В середину кола заходить дівчина і голосно гукає:

- Христос Воскрес!
- Воістину Воскрес! – відповідають дівчата (хор).
- Чи не бачили де мого Коструба?
- Пішов у старости!, - відповідає хор, після чого дівчата ідуть у хоровід, співаючи

Бідна моя голова....

За варіантом Я. Головацького, зафіксованим у збірнику «Народные песни Галицко-Угорской Руси», гра починається так: дівчата стають у хоровод, взявшись за руки. Одна стає у середні, а інші дівчата співають:

Приїдь, приїдь, Костубоньку!
Стану з тобов до слубоньку,
На травнику – биліську
І в подертім сірочиську!

Потім дівчина, що стоїть у центрі кола питається: «Христос Воскрес! Чи не виділись, люди, мого Кострубонька?» [4, с. 167].

Детальний опис гри знаходимо у праці «Ігри та пісні» з серії «Українська народна творчість», що вийшла друком у 1963 р. за загальною редакцією М. Рильського:

«Гра відбувалась на Великдень. Одна дівчина входить у середину кола і вітається. (У зв'язку із антирелігійною політикою, автори не наводять текст вітання. Проте його ми дізнаємося із досліджень О. Воропая, Я. Головацького та інших вітчизняних фольклористів – В. К.).

Інша відповідає:

Перша: - Чи не виділи-сте де мого Коструба? Чи не виділи-сте де мого Коструба?

Друга: - Пішов в старости.

Слабий

Всі: Бідна моя головонько,
Нещаслива годинонько!

Всі: Бідна моя головонько,
Нещаслива годинонько!

Що я собі наробила,
Що я Коструба злюбила?

Що я собі наробила,
Що я Коструба злюбила?

Приїздь, приїздь Кострубоньку,
Станем рано що шлюбоньку,

Приїздь, приїздь Кострубоньку,
Станем рано що шлюбоньку,

Рано, ранопо-ранейку,
На білому камінейку.

Рано, ранопо-ранейку,
На білому калінейку.

(Знову обмін вітаннями).

(Знову обмін вітаннями).

Чи не виділи-сте де мого Коструба?

Чи не виділи-сте де мого Коструба?

- Поїхав по квітку.

Вже вмер.

Всі: Бідна моя головонько,
Нещаслива годинонько!

Всі: Бідна моя головонько,
Нещаслива годинонько!

Що я собі наробила,
Що я Коструба злюбила?

Що я собі наробила,
Що я Коструба злюбила?

Приїздь, приїздь Кострубоньку,
Станем рано що шлюбоньку,

Приїздь, приїздь Кострубоньку,
Станем рано що шлюбоньку,

Рано, ранопо-ранейку,
На білому камінейку.

Рано, ранопо-ранейку,
На білому калінейку.

(Знову обмін вітаннями).

(Знову обмін вітаннями).

Чи не виділи-сте де мого Коструба?

Чи не виділи-сте де мого Коструба?

Поїхав по напій.

Всі: Бідна моя головонько,
Нещаслива годинонько!
Що я собі наробила,
Що я Коструба злюбила?
Приїздь, приїздь Кострубоньку,
Станем рано що шлюбоньку,
Рано, ранопо-ранейку,
На білому калінейку.
(Знову обмін вітаннями).

Вже повезли на цвинтар...
Всі: Слава тобі, божий царю,
Що мій Коструб на цвинтарю!
Лежи, лежи, як колода,
Я молода, як ягода.
Я молода, як ягода,
Ай мене для тебе шкода!
Лежи, лежи, щоби-с не встав,
Бо до мене інший пристав.
Ноженьками затоптала,
Рученьками заплескала!»

[7, с. 68-69].

Відомий дослідник українського та російського фольклору Є. Анічков, подає ще один варіант закінчення цієї гри: «Щоб учасники гри розвеселилися, Кострубонько повинен ще схопитися і бігати та ловити дівчат; тоді хор весело співає:

Ожив, ожив наш Кострубонько,
Ожив, ожив на голубонько» [1].

Гра «У жони».

Гра мала відношення до весільної обрядовості. Дівчата утворюють коло, тримаючись за руки. Одна стає всередину і називається «жоною», інші дві, ходячи поза колом, всіляко намагаються вхопити ту «жону». Дві дівчини з-поза коли співають куплет за куплетом, на які хором відповідають дівчата, що утворюють коло. «Жона» ж мовчить або приєднується до хора.

Дві дівчини з-поза кола починають:

- Ой піду я да шукаючи, да
шукаючи,
По своюжону, по свою жону,
Що в садочку з барвіночку
Вінки в'є, вінки в'є.
А ми вінки порвемо, порвемо,
Таки жону візьмемо, візьмемо.
Хор: А ми вінки зв'яжемо,
зв'яжемо,
Таки жону не дамо, не дамо.

Хор: А ми медець вип'ємо,
вип'ємо,
Таки жони не дамо, не дамо.

Дві: Я горілки накурю, накурю,
Таки жонупддурю, піддурю.

Хор: Ми горілку поп'ємо,
поп'ємо,
Таки жони не дамо, не дамо.

Дві: а я хліба напечу, напечу,
Таки жону ухвачу, ухвачу.

Дві: А я гатку загачу, загачу,
Таки жону викличу, викличу.

Хор: А ми хлібець поїмо, поїмо,
Таки жону не дамо, не дамо.

Хор: А ми гатку прорвемо,
прорвемо,
Таки жони не дамо, не дамо.

Дві: А я пива наточу, наточу,
Таки жону ухвачу, ухвачу.

Дві: А я персня покочу, покочу,
Таки жону ухвачу, ухвачу.

Хор: А пиво вип'ємо, вип'ємо,
Таки жону не дамо, не дамо.

Хор: А ми персня спіймемо,
спіймемо,
Таки жони не дамо, не дамо.

Дві: А я меду насичу, насичу,
Таки жону ухвачу, ухвачу.

Дві: А я персня на ручку, на
ручку,
Таки жону у кучку, у кучку
[7, с. 64-65].

У ворона.

Рід народної гри, у якій імітується напад цього птаха на курчат, що їх захищає квочка [5, с. 166]

В хороводі ми були.

Дівчата стають у круг і співають, а одна з них, та що в центрі, танцює (рис. 11). Коли переспівають, змінюються по черзі. «Хоровод» співають доти, поки всі учасники не перетанцюють.

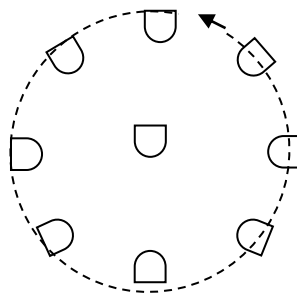

Рис. 11

*В хороводі ми були,
ми були,
ми були!*

*Красовицюбачили,
бачили,
бачили.*

*Красовиця подбодрись,
подбодрись,
подбодрись.*

*Кругом себе
оглянись,
оглянись,
оглянись.*

*А щетрошкипотанцюй,
потанцюй,
потанцюй.*

*Кого любиш – поцілуй,
поцілуй,
поцілуй.*

*[Посібник «Українознавство у
сучасному освітньому
просторі»].*

Відомим іграми-хороводами в українській молоді були «Просо», «Мак», «Царенко», «Воротар» («Володар»), «Білоданчик», «Подоляночка», «Шум», «Вербовая дощечка», «Коровай», «Зайчик», «Ой у полі жито», «Кривулька», «Ой зав'ю вінки», «А вже весна», «Віночок» та ін.

Популярними і улюбленими танцями були: «Метелиця», «Гопак», «Козачок», «Коломийки», полька, кадриль, триндичка, дрібушечки. Були й так звані сюжетні танці, найвідоміші з них «Шевчики», «Лісоруби», «Опришки», «Льон», «Рукодільниці», «Повзунець», весільні тощо.

Згадує письменник і забави міської молоді, а саме – гру в карти: «Увійшла, - сидять паничі молоденькі круг стола, люльки смокчуть і в карти грають, по панські, бач. Хто дурень, той грошики й платить» [8, с. 283].

Колядки – звичай колядувати. На Різдво дівчата та хлопці збиралися ватагами та ходили по селі, співаючи колядки. За це їх господарі пригощали або давали гроші.

Отже, аналіз творів Гр. Квітки-Основ'яненка дає право стверджувати, що обряд весілля, сватання, похорону в оповіданнях та повістях зображено з етнографічною точністю, подекуди наведені фрагменти фольклорних творів, що виконувалися у тому

чи іншому випадку (повісті «Конотопська відьма», «Маруся»), ретельно зображено і голосіння (повість «Маруся»).

Детально перелічено і види дозвілля сільської молоді (повість «Сердешна Оксана»):

«Чи вчини хлібця, чи спекла – мерщій до подруг: там її ждуть-дожидують, як об весні ластівки, бо як защебече, за забалюндрасить, так усім весело, хоч цілий день слухав би її, а вже розсмішити – так подавай!. Коли б мертвий чув, як вона баляси точить, то й той би розреготався, не то вже живий, що так і лягають від сміху, де вона у беседі. На вулиці, на вечорницях, у колядці наша Оксана перед веде; без неї не знали б що і робити...» [8, с. 315].

Слід звернути увагу, що описуючи розваги у кожному творі письменника йдеться про ідеал дівчини, жінки, матері, відповідно й хлопця, парубка, чоловіка, оспівується любов до праці і землі, моральні чесноти молодих і дорослих українців, цнотливість дівчат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аничков Е. Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян. СПб., 1903–1905. Ч. 1–2.
2. Велецкая Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов» М.: Наука, 1978.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 318 с.
4. Головацький Я. Народні пісні Галицької та Угорської Русі : у 3-х ч. : 4 т. Москва, 1878.
5. Жайворонок, В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
6. Записано від Стеценко Килини Артемівни, 1913 р. н., с. Корж Слобідка Уманського району Черкаської області 29.06.2003 р.
7. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року. Серія: Українська народна творчість / Від. ред. М. Т. Рильський, упорядн., передмова і прим. О. І. Дея. Вид-во Академії наук України РСР. К., 1963. 662 с.

8. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: У 7 т., Т. 3. К.: Наук. думка, 1981. 479 с.
9. Українські народні танці / За ред. П. П. Вірського. Упоряд., вст. стаття та прим. А. І. Гуменюка. Київ : Наукова думка. 1969. 632 с.
10. <http://petryk.com.ua/ua/articles/152.html>

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Агітбригада – невеликий, зазвичай пересувний, самодіяльний або професійний концертний колектив, репертуар якого будувався на надсучасному, злободенному матеріалі.

Академія читацька – цикл заходів (уроків), присвячених навчанню користувачів основам інформаційної культури.

Акція – (від лат. actio) дія, виступ (наприклад, політична акція, дипломатична акція).

Альманах (від араб. Альманах – календар), захід про книги (твір, автори) поєднані за тематичними, жанровими або іншими ознаками.

Арт-зустріч – зустріч з мистецтвом.

Арт-простір (виставковий зал) – художня акція (творчість), яка активно вводиться в реальний простір, при цьому сам простір виступає в якості арт-об'єкту або слугує його обрамленням.

Арт-час – час мистецтва.

Асамблея – різновид літературного вечора, стилізованого під епоху XVIII ст.. У Росії асамблею насаджував Петро I. На асамблеях танцювали, грали в шахмати, пили каву і, на відміну від салонів XIX ст., практично не вели «розумних розмов».

Асорті – захід з набором різноманітних тем і форм роботи.

Бал – літературно-музична композиція з підвищеною урочистістю, більш суворим етикетом і класичним набором тем, які розміщені у заздалегідь визначеному порядку.

Бал-маскарад – костюмований бал.

Бесіда – діалогова форма заходів, яка починається повідомленням ведучого і продовжується розмовою з аудиторією.

Бесіда-диспут – бесіда з елементами диспуту (суперечка).

Бесіда-діалог – бесіда в формі діалогу двох ведучих.

Бесіда-обговорення – бесіда з елементами обговорення.

Бесіда-практикум – бесіда з практичними заняттями.

Бібліографічний огляд – короткий виклад будь-яких документів, розташованих в логічній послідовності. Розрізняють види по типам документів: огляд книг, огляд періодичних видань тощо. Окремим видом є інформаційні огляди, які можуть бути універсальними і тематичними.

Бій – змагання між групами з використанням, наприклад, взаємообміну знаннями.

Бій інтелектуальний – змагання знавців у певних галузях науки.

Бій ораторів – змагання ораторів.

Бліц – будь-який захід, дуже швидкий, який проводиться за короткий час або містить перелік питань, відповідь на які дається за дуже короткий час.

Бліц-опитування – дуже швидке опитування, яке проводиться за невеличкий відрізок часу.

Бліц-турнір – дуже швидкий турнір, який проводиться за короткий час.

Брейн-ринг – гра між двома (і більше) командами у відповіді на питання. Їх перевага в тому, що вони передбачають елемент змагання, проходять у неформальній атмосфері, дають можливість проявити себе і свої знання. Вони сприяють набуттю досвіду колективного мислення, розвивають швидкість реакції, дозволяють перевірити знання учнів/студентів з певної тематики.

Вернісаж – захід, присвячений художній творчості, яке проводиться у святковій атмосфері, на якому присутні спеціально запрошені гості.

Вернісаж літературний – захід, присвячений ілюстраторам книг, проводиться в святковій атмосфері.

Вечір – вечірнє зібрання для дружньої зустрічі з метою розваги; вечора можуть бути літературними, музичними, пісенними, танцювальними, поетичними тощо; влаштовуються найчастіше для старшокласників. Мета - об'єднати учасників, залучити їх до мистецтва, літератури, читанню.

Вечір бібліотечний – комплексних захід, який поєднує пізнавальні і цікаві елементи, міжособистісне спілкування учасників, художнє (літературне, зображальне, музичне) оформлення. Може бути на будь-яку тему: вечір історичний, вечір словесності, вечір поетичний, вечір загадковий, вечір краєзнавчий, вечір відпочинку, вечір пам'яті, вечір-фантазія, вечір родини, вечір сміху/гумору, вечір-зустріч, вечір-дискусія, вечір-комплімент тощо.

Вечір книги – присвячується фактам і подіям, викладених у творах, а також життя і діяльність авторів. Можна познайомити читачів з громадським діячем, письменником, вченим, художником або розкрити один чи декілька творів. Проводяться вечори, які знайомлять з діяльністю (творчістю) декількох письменників або цілої художньої школи. Вечір книги краще всього супроводжувати музикою або номерами художньої самодіяльності, підібраними відповідно до теми або, по можливості, запрошуючи професіоналів. На вечорі може виступати автор книги та прототипи героїв, люди – учасники подій, описаних у книзі.

Вечір літературний – масовий захід, присвячений творчості того чи іншого письменника або поета. Часто його приурочують до ювілейних дат.

Вечір питань і відповідей – заходи, учасники яких бажають отримати відповіді на актуальні питання «з перших вуст», з офіційних джерел (представників місцевих органів влади, організацій тощо).

Вечір поезії – масовий захід, присвячений поезії, творчості одного або декількох поетів або певній тематиці.

Вечір поетичного настрою – масовий захід, присвячений поезії, супроводжується читанням віршів усіма або більшістю присутніх.

Вечір художнього читання – спеціально організована програма виступів у неформальній камерній атмосфері. Читці один на один із слухачами, без гриму, декорацій, бутафорії, світлових ефектів, виконують композиції по відомим творам, читають вірші або оповідання.

Вечір-елегія – музичний або ліричний вечір, присвячений політичним або музичним творам, проникнутим меланхолічним, сумним настроєм.

Вечірка література – зустріч друзів, знайомих (зазвичай ввечері) для обговорення літературних творів, присвячена літературним темам, проведена у невимушеній, дружній атмосфері.

Вечір-портрет – захід, мета якого розкрити різноманітні грані особистості героя вечора. Таким героєм може бути місцевий старожил, заслужений лікар або педагог, народний майстер, письменник, художник, герой-земляк тощо. Найбільший ефект досягається, коли присутній герой вечора. Захід може проводитися також як і літературний вечір.

Вечір-присвячення – вечір, присвячений будь-кому або будь-чому.

Вечір-реквієм – вечір пам'яті, присвячений сумним або трагічним датам історії.

Вечорниці – зібрання для бесіди, як правило, на фольклорні або історичні теми або знайомства з народними традиціями, супроводжуються якимось рукоділлям, питтям чаю.

Вистава – театральне або сценічне видовище, спектакль. Можуть бути лялькові, музично-ігрові, театралізоване, фольклорне тощо.

Виставка – захід організований шляхом наочної демонстрації документів, книг, мистецьких творів тощо.

Відеовікторина – вікторина з використанням відео фрагментів.

Відеоекскурсія – екскурсія, записана і відтворювана за допомогою відеоапаратури.

Відеоенциклопедія – захід, побудований за принципом енциклопедії, за допомогою відеоматеріалу.

Відео-захід або його частина, пов'язана з записом та відтворенням відеоінформації, несе інформацію про зображення і демонструє його.

Відеокруїз – захід-мандрівка (круїз) з використанням відеоматеріалів.

Відеолекторій – лекторій, який використовує відео фрагменти.

Відеосалон – цикл заходів, де показуються відеоматеріали(фільми, кліпи тощо).

Відеоурок – урок, побудований за допомогою відеоматеріалів.

Візит – офіційне відвідування когось з діловою метою.

Вікторина – пізнавальна гра, побудована з питань та відповідей на теми з різних галузей знань з метою розширення освітнього простору присутніх. Підбір питань відбувається з урахуванням вікових особливостей присутніх, рівня їх знань. При проведенні вікторини можуть бути використані наочні засоби: картки, плакати, речі тощо, які можуть бути як «питаннями» так і «відповідями».

Вікторина електронна – вікторина з використанням комп'ютерних технологій.

Вікторина сюжетна – інтелектуальна гра, побудована на основі цікавого сюжету, в який вплітаються питання. Сюжет може бути любим: космічна мандрівка, морська регата, казковим, фантастичним тощо.

Вікторина-експрес – швидка (за короткий час) проведена вікторина.

Вікторина-пошук – захід з елементами пошуку відповідей на цікаві питання по змісту художнього твору, фактам тощо.

Вікторина-шанс – вікторина, в якій учасникам даються варіанти відповідей на запропоновані питання.

Вітальня літературно-музична – комплексний захід, оформлений як тематична зустріч в камерній атмосфері. Розрізняють поетичні, літературно-музичні, музичні театральні вітальня. Прихід гостей супроводжується музикою, тихою, мелодійною, м'яких ритмів. Господарі допомагають усім присутнім розташуватися, кожного зустрічають посмішкою. Представлення гостей може бути жартівливим, серйозним, веселим. Тематика вітальні визначає і тематику розмов, музичні або поетичні фрагменти, слайди або поради. Театральна вітальня може бути костюмована, доречними будуть сцени з вистав, елементи театрального капусника.

Галерея – захід, побудований за принципом послідовного ряду образів, типів, тем.

Гід літературний – захід-путівник по літературним місцям або книгах (творам).

Гра – змагання відповідно до заздалегідь розроблених правил. Форма організації ігор різноманітна: дидактична, рольова, ділова, імітаційно-моделююча, інтелектуальна, розважальна тощо.

Гра ділова – засіб формування цілісної системи організаційних, громадських знань, умінь і навичок на основі моделювання. В основі – модель суспільно-корисної організаційної діяльності.

Гра інтелектуальна – гра, в якій успіх досягається за рахунок розумових здібностей особистості.

Гра пізнавальна – гра, спрямована на пізнавальну діяльність її учасників.

Гра рольова – захід моделювання відношень і ситуацій. Завдяки їй учасники гри стають героями ситуації (за вибором), моделюють її, виносячи на суд колективу.

Гра сімейна – гра, між двома або декількома сімейними командами.

Гра тематична – масовий захід насичений ігровими елементами та присвячений певній темі. Наприклад, історична, екологічна, економічна, профорієнтаційна, гра-загадка, гра-фантазія.

Гра-вистава – комплексний захід, який поєднують в собі гру та театралізовану виставу.

Гра-екскурсія – екскурсія з ігровими моментами.

Гра-конкурс – захід, який поєднує в собі ігрові моменти з конкурсними завданнями.

Гра-мандрівка – захід в ігровій формі. При підготовці мандрівки необхідна стилізація дороги або мандрівна з обов'язковими зупинками, станціями, галявинами, основами, стежками, хатинками.

Гуляння народне – проведення час значною кількістю людей під відкритим небом з розвагами, танцями, зазвичай присвячене народним святкам календарного циклу (масляна, святаки тощо), супроводжується поясненнями і показом народних традицій.

Гуморина – захід, присвячений народному гумору, комедійним і сатиричним оповіданням, байкам, притчам.

Дебати літературні – публічні диспути при обговоренні літературних тем, обмін думками по літературним питанням.

Дебют літературний – перша поява на публіці літературного твору або автора.

Декада молодого спеціаліста – цикл заходів, проведений упродовж тижня або 10 днів і присвячених інформуванню спеціалістів.

День – комплексна форма заходів, включає в себе заходи, що проводяться в один день і поєднані певною темою.

День бібліотеки – цикл святкових заходів, які проводять упродовж дня і присвячені бібліотеці. Це можуть бути екскурсія, огляди, ювілейні святкові заходи, ранки, вечора тощо.

День відкритих дверей – включає екскурсії, бесіди, виставки, програми ігор, зустріч з цікавими людьми, концерти тощо. Заходи проводяться упродовж одного дня.

День інформації – це комплексні заходи, які передбачають інформацію про нову літературу. Включає виставки, тематичні добірки літератури, бесіди, огляд літератури, консультації.

День професії – це комплексний захід для широкого інформування жителів про певну професію. Включає виставки, консультації зі спеціалістами, конкретних професій, широке обговорення професійних проблем, диспути, екскурсії, покази кінофільмів.

День спеціаліста – це комплексний захід для широкого інформування користувачів про документи по конкретній спеціальності (медичних працівників, економістів, вчителів тощо) або по міжгалузевій тематиці, яка представляє інтерес для спеціалістів декількох професій.

День читання (сімейного) – комплексні заходи, присвячені сімейному читанню, проводяться упродовж дня і включають у себе ряд заходів для всіх членів сім'ї.

Десант (наприклад, в школу, в дитячий садочок) – виїзний захід з метою проведення заходів для спеціалістів даної установи.

Дефіле – святковий провід по сцені учасників у яскравих, красивих костюмах, демонстрація костюмів, прикрас, можливе дефіле літературних героїв, книг.

Диліжанс літературний – заходи в ігровій формі, стилізація дороги або мандрівки з обов'язковими зупинками – станціями, галявинами, островами, стежками, хатинками тощо.

Диско-лекція – усна оповідь, яка супроводжується відеорядом (показ слайдів, фрагментів відеофільмів) і спеціально підібраною музикою, супроводжується бесідою, диспутом виставкою, диско-лекції являються зручною формою популяризації книжок.

Дисотека – музичний захід. Форми організації дискотек найрізноманітніші: тематичні, танцювальні. Організація вимагає добре забезпеченої фонотеки, необхідної апаратури, відповідного обладнання та оформлення зали.

Дискусія – спеціально організований обмін думками (спір однодумців) по певному питанню (проблемі) для отримання інформаційного продукту у вигляді рішень. Структура: визначення теми, представлення учасників, пояснення умов дискусії, виступ основних учасників не більше 20 хвилин, запрошення до обговорення інших людей, підведення підсумків та короткий аналіз

висловлювань. Необхідно дотримання регламенту і денного порядку, правил поведінки під час дебатів. Доцільно включення елементів дискусії у групові бесіди, лекції, особливо ті, що адресовані молоді.

Диспут – публічна суперечка. Зазвичай диспут присвячено обговоренню політичних або моральних проблем. Головне при підготовці диспуту: врахувати інтереси, особливості конкретної аудиторії, правильно обирати тему і чітко формулювати основні питання.

Дівич-вечір – зустріч, вечірка, на яких збираються дівчата, жінки.

Екскурсія – вихід, поїздка, колективне відвідування визначних місць, як правило, культурно-освітнього або навчально-демонстративного характеру. Тематика різноманітна. Потрібна попередня підготовка організаторів та учасників, а також інструктаж по техніці безпеки та етикету.

Екскурсія віртуальна – знайомить віддалених користувачів з тим чи іншим визначним місцем.

Експозиція – виставка будь-яких предметів (експонатів), розташованих для огляду в певному порядку.

Експрес-огляд (обговорення) – огляд (обговорення) підготовлений або проведений за короткий час.

Експромт – захід-імпровізація або різного роду виступи без попередньої спеціальної підготовки.

Ерудит-шоу – гра, організована у формі вікторини (конкурсу ерудитів) з різних галузей науки.

Ескізи – декілька невеликих за розміром вистав, об'єднаних в один захід загальною темою або ідеєю.

Естафети – спільна діяльність групи учасників, здійснювана у послідовності, визначеній сюжетом, сценарієм, правилами.

Жартівлива хвилинка – невеликий захід, розважального і гумористичного характеру.

Журнал – захід, стилізований під періодичне видання.

Захист проекту – презентація, в ході якого учасники або групи демонструють власні проекти. Захисту проектів обов'язково передуює підготовка до презентації, розробка та оформлення проекту.

Звіт творчий – захід, присвячений аналізу діяльності закладу, творчого колективу перед населенням.

Зібрання – спільна присутність будь-де членів колективу для обговорення рішення певних питань.

Зірковий час – захід в ігровій формі, проводиться по визначеній темі. Складається із 3 турів, 1 і 2 тур гравці отримують питання з теми, гравець, який швидше інших дає правильну відповідь отримує зірку, у наступний тур проходять ті гравці, які отримали найбільшу кількість зірок., у 3 тур проходять 2 учасника, їм дається завдання скласти якомога більше слів зі слова, яке відповідає заявленій темі.

Змагання – протистояння, протиборство і конкурентна боротьба між декількома сторонами (командами, гравцями) за досягнення переваги (виграшу, визнання тощо).

Змагання фантазерів – змагання між учасниками, командами на кращу фантазію на будь-яку або визначену тему.

Зорепад поетичний – захід, присвячений шедеврам поезії або популярним поетам, передбачається декламація віршів.

Зустріч – зібрання, влаштоване з метою знайомства з ким-небудь, бесіди, обговорення, свято з приводу будь-якої події.

Зустріч тематична – зустріч присвячена певній темі.

Зустріч-інтерв'ю – зустріч підготовлена і проведена у формі інтерв'ю.

Зустріч-презентація – офіційне представлення, відкриття чогось створеного, організованого.

Ігротека – захід з набором ігор, на одну або різні теми.

Імпровізація – створення художнього твору безпосередньо в процесі його виконання.

Інценізація (Театралізована постановка) – інценізована постановка літературного твору.

Інтерв'ю – опитування людини на професійну або особисту тематику, проводиться ведучим.

Інфоманія – розважальна програма новин.

Інформ-дайджест – масовий захід, створює короткий адаптований виклад популярних творів художньої літератури.

Інформхвилинка – коротке інформаційне повідомлення на певну тему.

Калейдоскоп – захід, побудований зі швидкою зміною малих форм масової роботи (наприклад, вікторина, інформхвилинка, бліц, мінісценка, мініогляд тощо).

Календар – захід на будь-яку тему, побудовою повторює календарний цикл.

Капусник – це весела самодіяльна вистава з жартами, пародіями, віршами та піснями на будь-яку тему.

Караван – захід, з не однократною послідовною зміною тем, образів.

Караван вражень – захід на певну тему, робить акцент на зміну вражень.

Караван історій – захід, складається з різноманітних цікавих історій, пов'язаних з відомими людьми, історичними місцями, традиціями, подіями.

Карнавал – свято з ходою, вуличним маскарадом, театралізованими іграми, костюмоване свято, в основі якого – літературний сценарій. Проведення подібних заходів передбачає масовість.

Карнавал літературний – карнавал, присвячений книгам, літературі, письменникам.

Карусель літературна – розважальний захід в ігровій формі на літературні теми, зі швидкою і постійною зміною конкурсів, завдань.

Кафе літературне – спеціально організоване на одній площадці розваги на літературні теми, імітує застілля. Різновиди: вечірка, салон, клуб, асамблея тощо. Дана форма передбачає такі атрибути кафе, як столи, приглушене освітлення, частуванням тощо.

КВК – змагання декількох одновікових команд, як правило, веселе, гумористичне. Структура КВК: привітання команд, розминка, конкурси, конкурс капітанів, конкурс на краще домашнє завдання.

Клуб – громадська організація, яка об'єднує людей з метою спілкування на основі спільних політичних, наукових, літературних, художніх інтересів тощо.

Клуб весели і начитаних – пізнавально-розважальна командира гра-змагання на літературні теми. Зазвичай у ній беруть участь дві команди підлітків по 10–15 осіб.

Колаж – захід-суміш різнорідних елементів, яскраве і виразне спілкування з уривків різних текстів.

Комільфо-вечір (вечір хороших манер) – вечір, присвячений етикету.

Композиція літературно-музична – комплексних захід, присвячений певній темі або персоні. Сценарій зазвичай складається із цікавих відомостей, розташованих у певному порядку, поетичних і музичних фрагментів. Бажано оформити книжкову виставку, експозицію живописного, декоративно-прикладного мистецтва. Якщо є можливість – використання комп'ютерної проекції. Оформлення інтер'єра має бути простим і скромним, журнальний столик, декілька стільців.

Конкурс – особисте або командне змагання з метою вияву найкращих учасників, виконавців, кращої роботи тощо. Конкурс може бути самостійною формою роботи (музичний, фольклорний, танцювальний, поетичний) або складовою частиною будь-якого заходу, свята, гри. Тематичні конкурси: краєзнавчий, професійний, конкурс-пошук, ерудитів тощо.

Конференція – проходить у вигляді зборів (наукових, читацьких, підсумкових). Будь-який вид конференції потребує ретельної підготовки: визначення теми і термінів проведення, оголошення учасників, розробка програми, списків літератури для підготовки формулювання дискусійно-проблемних питань тощо.

Конференція науково-практична – спеціально організоване колективне обговорення професійних проблем. Повідомлення учасників характеризують науковий аналіз і конкретний досвід практичної діяльності.

Конференція читацька – активний метод масової роботи, який передбачає участь читачів, обговорення практичного, проводиться, як правило, по групі видань, об'єднаних серією, жанром або темою, рідше по одній книзі або по творчості окремих авторів.

Концерт казковий – концерт, пов'язаний тематикою з казками або вибір концертних номерів, виконується казковими героями.

Круглий стіл – форма колективної дискусії, дає максимальну можливість проводити обговорення, всебічно розглядати різноманітні витання, виробляти спільні рішення. До участі в дискусії можуть запрошуватися авторитетні фахівці, теоретики і практики, наукові співробітники, представники влади, громадських організацій, інші зацікавлені особи.

Кружок – захід, який проводиться для невеликої групи осіб, які об'єднані якоюсь інтелектуальною або іншою діяльністю. Або група осіб зі спільними інтересами, об'єднані для постійних спільних занять чим-небудь, а також об'єднання, організація.

Лабіринт – захід, гра-пошук зі складними, заплутаними ходами, завданнями.

Лабораторія – захід, який має дослідницький характер, займається науково-дослідною діяльністю.

Лекторій – цикл лекцій, об'єднаних однією тематикою, проводиться регулярно упродовж певного часу.

Лекція – публічний виступ – монолог, демонструє сукупність поглядів з певного питання. Як правило, потім йдуть відповіді на питання аудиторії.

Лотерея – організована гра на зразок вікторини, під час якої розподіл питань залежить від випадкового вибору того чи іншого білету або номера (жеребу, лота).

Лото – спеціально організоване змагання в знанні будь-чого по правила традиційного лото. У лото грають дві команди з рівним числом гравців. Представник команди обирає із задалегідь підготовленого набору карток із завданням, яке зачитує вголос. Якщо відповідь, на думку журі, вірна, то гравець заштриховує одну клітинку свого ігрового поля. Виграє та команда, яка заштрихує раніше (більше) клітки свого поля.

Майстер-клас – одна з форм ефективного навчання, передача учням/студентам досвіду майстерності, мистецтва в точному сенсі, найчастіше – шляхом прямого і коментованого показу прийомів роботи.

Марафон – цикл масових заходів, об'єднаних спільною тематикою. Спортивна назва виправдовує подолання певного маршруту від старту до фінішу, наявність перешкод, характер змагання. Інтелектуальні питання і творчі завдання, різноманітні конкурси складають програму марафону, який може тривати кілька днів. Див. також *Гра-мандрівка*.

Маскарад – див. Карнавал.

Мініатюри – ряд художній постановок малих розмірів, які відрізняються точністю та лаконічністю.

Міні-студія – невелике практичне заняття, на якому навчають певним творчим прийомам.

Мітинг – зібрання для обговорення якихось значимих питань, передбачає демонстрацію поглядів у вигляді усних монологічних виступів окремих ораторів.

Мозаїка – комплексний захід, який складається з ряду малих заходів розважального характеру, різноманітних по формі й тематиці.

Мюзикл – музично-сценічна постановка, в якій переплітаються діалоги, пісні, музика, важливу роль відіграє хореографія.

Обговорення – масовий захід, який має дискусійний характер.

Огляд (бібліографічний огляд, огляд літератури) – короткий виклад певних документів, розташованих у логічній послідовності. Розрізняють види по типам документів: огляд книг, огляд періодичних видань тощо. Окремим видом є інформаційні огляди, огляди нових надходжень, які можуть бути універсальними, тематичними, комплексними. Наприклад, огляд-роздум, огляд-мандрівка, огляд-шоу.

Огляд-гра – у ході огляду включаються ігрові моменти, інформація про будь-що чергується з фрагментами ігор.

Огляд-конкурс – публічний показ-конкурс результатів діяльності.

Олімпіада – конкурси, огляди художньої самодіяльності, народної творчості або змагання на краще виконання певних завдань в будь-якій галузі знань.

Панорама – захід, який широко і оглядово охоплює певну тему.

Парад – захід, який включає в себе святкова хода.

Площадка – захід на будь-яку тему, яке проводиться на вулиці на обмеженій території.

Поле чудес – розважальне шоу-гра. Складається з 3 раундів, в кожному з яких беруть участь по 3 гравця, фіналу і суперфіналу. Ведучий загадує слово (інколи словосполучення), вказане на табло, а по ходу гри дає підказки. Гравці по черзі крутять барабан. На барабані можуть випасти сектори з різною кількістю балів, які гравець отримає, якщо вгадає букву, або спеціального сектору музична пауза, приз, шанс, плюс, банкрут тощо. У фінал з кожного раунду виходить по 1 гравцю. Гравець, який виграве отримає право

на супергру: він має вгадати слово, після того як відкриє 3 будь-яких букви.

Посвячення в читачі – свято, на якому звання «читач бібліотеки» отримують дошкільнята або учні молодших класів (1 класів).

Постановка театралізована (інсценізація) – інсценізована постановка літературного твору.

Прем'єра – захід, присвячений першому показу будь-якого перед глядачами. Відповідає інформаційному характеру заходу.

Прес-конференція – захід, стилізований під зібрання представників засобів масової інформації, проводиться офіційними особами з метою інформування по актуальним питанням; для бесіди і відповіді на їх питання.

Прес-конференція – пізнавальний захід, організований у формі рольової гри: зустріч членів певної «делегації» з «представниками преси», «кореспондентами» різноманітних газет і журналів, «журналістами радіо, телебачення, кіно і фотокореспондентами». Мета: обмін знаннями, формування правильного відношення до історичних і поточних подій суспільного життя країни, міста, школи.

Програма конкурсна – захід, який складається з декількох конкурсів.

Програма концертна – захід, який складається з концертних номерів.

Програма пізнавальна – захід, який приваблює учасників до пізнавального процесу.

Програма розважальна – захід, який складається із конкурсів та ігор.

Промо-акція – акція, спрямована на певну цільову аудиторію з метою стимулювання збуту товарів або послуг, демонстрація продукції.

Ранок – святковий захід на певну тематику.

Родовід книги – захід, присвячений історії написання книги.

PR-акція – різноманітні заходи, спрямовані на збільшення популярності книги, письменника та її (його) популярності.

Салон літературний – літературно-художній кружок з людей обраного кола.

Світлиця поетична – комплексний захід, оформлений як поетична зустріч у приміщенні, що імітує світлицю з елементами народного побуту. Тут проводяться розмови про народну поезію, примовки, частівки, билини, колискові, думи, історичні пісні тощо. Обирається Господиня вечора, в гості приходять фольклорні герої. Оформлення інтер'єру відповідає фольклорному характеру зустрічі.

Свято – масовий захід, присвячене знаменній даті або події загальнонародного, традиційного, загально університетського, загальнофакультетського, загальношкільного або класного характеру. Свято, присвячене визначній даті, включає в себе: святкову частину (вітання, привітання, підведення підсумків); концерт розважального характеру, показ вистави, сольні номери, ігри, пародії, атракціони.

Сквер (бульвар) – захід, який проводиться на вулиці з метою реклами будь-чого.

Слайд-програма – програма, яка складається із перегляду слайдів, фотографій на будь-які теми з коментарями.

Спектакль – театральна вистава.

Стіл дискусійний – круглий стіл, який носить дискусійний характер.

Творча лабораторія – захід по обміну досвідом, знанням тощо, в цікавій творчій формі.

Театр ляльковий – один з різновидів лялькового виду театального мистецтва.

Тиждень (декада) книги (галузі знань) – включає книжкові виставки, екскурсії та бесіди по ним, бібліографічні огляди, Дні інформації, зустрічі з авторами, літературні вечори тощо. Масові

заходи проводяться упродовж усього вказаного терміну (тижня або декади). Мета – пропаганда літератури та знань, прилучення до читання.

Тиждень інформації – цикл заходів на визначену тему, які проводяться у бібліотеці упродовж тижня та інформують про нову літературу, яка надійшла до бібліотеки за певний період. У ці дні в бібліотеці оформляються виставки (книжкові, ілюстративні, сценаріїв), формуються папки накопичувачі, проводяться тематичні бесіди, виконуються запити читачів. Такі тижні інформації дозволяють охопити питання цілком, відкриваючи для читачів нові форми подачі матеріалу.

Ток-шоу. На обговорення виноситься певне філософське питання (наприклад: що таке кохання?). Учасникам пропонується обговорити декілька життєвих ситуацій, які розігруються акторами.

Турнір – змагання на різні теми двох і більше учасників (команд), який проводить у вигляді серії боїв.

Урок творчий – навчання творчій справі. У процесі уроку створюються творчі роботи.

Усний журнал – активна форма пропаганди нових видань. За змістом і структурою схоже на друкований журнал. Він складається з розділів – «сторінок». Кожна сторінка містить інформацію про літературу на певну тему і закінчується рекомендацією друкованих джерел; традиційний метод діяльності. Відмінна особливість – відображення актуальних проблем, які хвилюють багатьох. Має періодичність. Важливе оформлення журналу: обкладинка, титульний лист, заголовки рубрик, символи і атрибути. Для оформлення усного журналу можна використовувати комп'ютерні презентації.

Феєрія – вистава казкового змісту, відрізняється пишністю постановки і сценічними ефектами. Чарівне, хвилююче дійство.

Фестиваль – широка громадська святкова зустріч, яка супроводжується оглядом досягнень у певних видах мистецтва. Може бути на будь-які теми. Наприклад: фестиваль молодіжної

книги, фестиваль професій, фестиваль здоров'я, фестиваль народних колективів, фестиваль народної пісні тощо.

Флешмоб – у перекладі з англійської «швидкий натовп юрба», «миттєвий натовп». Зібрання людей з метою проведення одноразової акції. Це заздалегідь спланована масова акція, в якій велика група людей раптово з'являється в громадському місці, упродовж декількох хвилин вони виконують заздалегідь узгоджені дії абсурдного змісту (по сценарію), а потім одночасно швидко розходяться в різні боки, ніби нічого й не було. Підготовка і координація акції відбувається засобами Інтернету.

Форму – широке представницьке зібрання, з'їзд.

Фото-крос – змагання фотографів, гонка з тематичними і часовими обмеженнями.

Хвилина слави – захід, де будь-яка людина може показати свої унікальні здібності.

Хіт-парад – парад популярності, який визначається шляхом опитування.

Хобі-клуб – клуб, який об'єднує людей з певними захопленнями (різновидність розваг, певне заняття, захоплення, як не має матеріальної вигоди).

Хоровод – захід, який складається із декількох жартівливих питань або завдань, які йдуть одне з одним (наприклад, хороводи питань) або оповідають про малі фольклорні жанри (наприклад, хоровод казок, хоровод загадок).

Хроніки літературного життя – оповідь про певні літературні події в хронологічній послідовності.

Хронограф – захід-оповідь по роках про певні історичні події, побудована на зразок літопису.

Цикл зустрічей – декілька зустрічей, об'єднаних однією тематикою.

Чарівний вечір (під Новий рік) – новорічна вистава (вечір), в якій створюється атмосфера чуда, чарівництва.

Час інформації – форма освітньої роботи серед читачів, спрямована на виховання громадянської культури молоді, формування її світогляду, соціальної зрілості.

Час спілкування – захід, присвячений розвитку навичок культури спілкування і коректному спілкуванню одне з одним.

Читання – комплекс форм і методів пропаганди літератури на певну тему. Читання включають науково-практичні конференції і семінари, вечора книги, книжкові виставки, лекції, літературні вечори та усні журнали, бібліографічні огляди. Частіше всього заходи проходять упродовж кількох днів. У проведенні заходів можуть брати участь різноманітні установи та громадські організації. Мета – пропаганда літератури і знань. Можуть бути тематичні або для певних груп користувачів, наприклад, юнацькі читання, шевченківські читання, тичининські читання.

Читання вголос – захід універсальний для будь-якого віку, де читачі збираються для читання вголос невеликого по об'єму твору, з динамічним сюжетом, повторами.

Школа – цикл заходів, які навчають за заздалегідь розробленою програмою.

Школа геніїв – цикл інтелектуальних заходів на різну тематику.

Школа навчання – цикл заходів, які формують навички спілкування.

Шоу – яскрава вистава, розрахована на яскравий зовнішній ефект, розважальна програма з ефектним музичним і візуальним супроводом.

Шоу інтелектуальне – яскрава інтелектуальна і розважальна програма.

Ювілей – святкове відзначення знаменної події, життя або діяльності якоїсь особи, існування установи, підприємства, організації тощо.

Ярмарок – захід, присвячений народним звичаям, святам з іграми, забавами, піснями. Обов'язково супроводжується виставкою, де здійснюється продаж продукції, що демонструється.

Ярмарок творчих ідей – акція, спрямована на виявлення проектів, здатних внести у культурне життя установи новизну, креативність, здатність підвищити зацікавлення різних шарів населення і громадських груп до культурних форм проведення дозвілля і самостійної творчості. Проводиться у формі усних виступів або медіа-презентацій, в яких розповідається про проекти, ідеї тощо.

**АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ДОСЛІДЖЕНЬ ДОЗВІЛЛЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ
«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА»**

1. А. А. Оригинальное вѣнчаніе, 1766 г. // *Кіевская старина*, 1893. № 12. С. 502–504 (Д).
2. Абрамовъ И. О колядкахъ и зедривкахъ въ Черниговской губерніи // *Кіевская старина*, 1906. № 1. С. 5–11. (Д).
3. Боржсковскій В. «Парубоцтво», какъ особая группа въ малорусскомъ сельскомъ обществѣ // *Кіевская старина*, 1887. № 8. С. 765–776.
4. Бѣньковскій И. Обычаи и повѣрья, приуроченные къ «Велькодню» // *Кіевская старина*, 1895. № 5. С. 70–76.
5. Бѣньковскій И. Народные обычаи приуроченные къ Спасу // *Кіевская старина*, 1895. № 7–8. С. 9–14 (Д).
6. Бѣньковскій И. Дѣвичій праздинокъ св. Андрея // *Кіевская старина*, 1895. № 12. С. 100–103. (Д).
7. Бѣньковскій И. Повѣрья, обычаи, обряды, суевѣрія и примѣты, приуроченные къ «Риздвянымъ Святкамъ» // *Кіевская старина*, 1896. № 1. С. 1–9. (Д)
8. Бѣньковскій И. Интересный обычаи во время жатвы // *Кіевская старина*, 1896. № 7–8. С. 20.
9. Бѣньковскій И. Смерть, погребеніе и загробная жизнь по понятіямъ и вѣрованію народа // *Кіевская старина*, 1896. № 9. С. 229–261.
10. Бѣньковскій И. Народные повѣрья, суевѣрія и примѣты, приуроченные къ «Благовѣщенію» // *Кіевская старина*, 1903. № 5. С. 100. (Д)
11. Бѣньковскій И. Повѣрья и обрядности родинъ и крестинъ // *Кіевская старина*, 1904. № 10. С. 1–3. (Д)
12. Василенко В. Празднованіе понедѣльника въ Малороссіи // *Кіевская старина*, 1887. № 1. С. 180–182.
13. Василенко В. Деревня и ея развлеченія (очерки и наблюденія) // *Кіевская старина*, 1904. № 4. С. 131–148.
14. Василенко В. Къ малорусскимъ похороннымъ обрядамъ // *Кіевская старина*, 1889. № 5–6. С. 635–637.
15. Василенко В. Деревенская оргія (картина сельской свадьбы) // *Кіевская старина*, 1894. № 12. С. 488–491. (Д)

16. Вс. С. Пѣсня «Грыщю, Грыщю, до роботы» // *Кіевская старина*, 1894. № 2. С. 326–327. (Д).
17. Г. А. М. Какъ сватались сто лѣтъ назадъ // *Кіевская старина*, 1882. № 6. С. 92. (Д).
18. Гетманское приглашеніе на свадьбу // *Кіевская старина*, 1882. № 12. С. 613–614. (Д).
19. Даниловъ В. Народныя картинки на темы изъ украинской жизни // *Кіевская старина*, 1906. № 2. С. 23–28. (Д).
20. Доманицкій. Вѣнчаніе вокругъ «дижи» (случай двукратнаго вѣнчанія одной и той же четы) // *Кіевская старина*, 1901. № 2. С. 72–74. (Д).
21. Е. П. Запрещеніе купальскихъ огней // *Кіевская старина*, 1885. № 11. С. 556–558. (Д).
22. Залѣсскій А. Изъ быта крѣпостногo времени // *Кіевская старина*, 1888. № 6. С. 78–79. (Д).
23. Исаевичъ С. Н. Малорусскія нардыя игры окрестностей Переяслава (съ предисловіемъ В. Горленко) // *Кіевская старина*, 1887. № 6–7. С. 450–486. (Д).
24. Каковскій Юр. Игры молодежи въ деревѣ Леоновкѣ Кіевского уѣзда // *Кіевская старина*, 1892. № 6. С. 445–451. (Д).
25. Каминскій Вяч. Праздникъ Пасхи въ селѣ Косаревѣ, Дубенскаго уѣзда, Волынской губ. // *Кіевская старина*, 1906. № 3–4. С. 299–320.
26. К. В. Малорусскіе похоронные обряды и повѣрья // *Кіевская старина*, 1890. № 8. С. 322–323.
27. Колядка и вирши // *Кіевская старина*, 1883. № 12. С. 713.
28. Колядки на Подоліи // *Кіевская старина*, 1883. № 2. С. 73–78.
29. Колядки (собр. въ Подольщинѣ) // *Кіевская старина*, 1904. № 1. С. 9–11.
30. Коляды и щедривки // *Кіевская старина*, 1887. № 1. С. 182–188.
31. Левицкій О. Обычныя формы заключенія браковъ въ Южной Руси въ XVI и XVII в.в. // *Кіевская старина*, 1900. № 1. С. 1–15.
32. Левицкій Ор. Сговоръ малолѣтнихъ (страница изъ исторіи брачнаго права на Украинѣ XVI в.) // *Кіевская старина*, 1906. № 1. С. 64–72.
33. Ленчевскій Л. Похоронные обряды и повѣрья въ Староконстантиновскомъ у. Волынской губ // *Кіевская старина*, 1899. № 7. С. 75–72.

34. Л. К. Купалькіе обряды въ сквирскомъ уѣздѣ // *Кіевская старина*, 1903. № 6. С. 163–166.
35. Малинка А. Хожденіе со звѣздой и вирши на Рожд. Христово // *Кіевская старина*, 1894. № 2. С. 332–335. (Д).
36. Малинка А. Родыны и крестыны (м. Мринь Нѣженск. у.) // *Кіевская старина*, 1898. № 5. С. 254–286. (Д).
37. Манжура И. Рождесвенская «вечеря» // *Кіевская старина*, 1902. № 6. С. 168–170. (Д).
38. М. В. Свадебные пѣсни въ Лубенскомъ уѣздѣ Полтавской губ. // *Кіевская старина*, 1890. № 7, 8, 9 (Приложеніе).
39. М. Г. Дѣтячи забавкі та грі усяки // *Кіевская старина*, 1904. № 7–8. С. 51–105. (Д).
40. Н. Черты народной жизни въ Малороссіи нач. XVIII вѣка // *Кіевская старина*, 1895. № 1. С. 10–16. (Д).
41. Николайчикъ Ѡ. Новыя свадебныя малорусскія пѣсни въ общемъ ходѣ свадебнаго дѣйсвія // *Кіевская старина*, 1883. № 2. С. 366–400 (Д).
42. Новый народный обычай (плата за невесту) // *Кіевская старина*, 1902. № 6. С. 172. (Д).
43. Носъ (фонъ) С. «Покрытка» // *Кіевская старина*, 1882. № 2. С. 427–429.
44. Н. Ш. Картины изъ малорусскаго быта на Кіевскихъ выставкахъ // *Кіевская старина*, 1894. № 3. С. 537–543. (Д).
45. Обрядъ «вывода» новобрачной въ Подоліи // *Кіевская старина*, 1898. № 6. С. 81–82. (Д).
46. О. Л. Воспрещеніе повѣнчаннымъ молодымъ жить врозь до свадьбы // *Кіевская старина*, 1900. № 2. С. 65–67. (Д).
47. Парубоцкія громады въ Полт. губ. // *Кіевская старина*, 1902. № 4. С. 14–17. (Д).
48. П. Е. Жертва купальскаго огня // *Кіевская старина*, 1887. № 9. С. 190–191.
49. П. О. Замѣчательный праздникъ въ г. Холмѣ // *Кіевская старина*, 1886. № 11. С. 561–567. (Д).
50. П. П. «Парубоцки громады» въ г. Маякахъ, Херсонской губ. // *Кіевская старина*, 1898. № 7–8. С. 19–20; № 12. С. 157–158. (Д).
51. П. П. Нѣкоторыя дѣтскія игры въ Маякахъ Херсонской губ. // *Кіевская старина*, 1902. № 9. С. 401–407. (Д).

52. Программа для собиранія колекцій дѣтскихъ игрушень и матеріаловъ по дѣтскимъ играмъ и забавамъ (Полт. губ. Вѣд. № 124) // *Кіевская старина*, 1901. № 7–8. С. 13–15. (Д).
53. Пч. О. Отживающая или начальная форма «Вертепной драмы»? // *Кіевская старина*, 1883. № 4. С. 903–905. (Д).
54. Рклицкій С. Еще о колядкахъ и щедривкахъ въ Черниговщинѣ // *Кіевская старина*, 1905. № 2. С. 22–23. (Д).
55. Рождественскіе обычаи въ Угорской землѣ // *Кіевская старина*, 1900. № 3. С. 148–149. (Д).
56. Свадебные и другіе народныя обычаи въ Червонной Руси столѣтъ назадъ // *Кіевская старина*, 1898. № 3. С. 245–253.
57. Сорокинъ Г. Свадьбы и свадебныя пѣсни у малороссовъ и великороссовъ м. Дмитровки, Александр. у. Херсонской губ // *Кіевская старина*, 1890. № 9. С. 193–200.
58. Стрижевскій И. Свадьба въ деревнѣ // *Кіевская старина*, 1896. № 3. С. 289–308.
59. Сумцовъ Н. О. Культурыя переживанія // *Кіевская старина*, 1889. № 1. С. 64–89; № 2. С. 403–423; № 3. С. 665–684; № 4. С. 124–140; № 5–6. С. 485–506; № 7. С. 28–46; № 8. С. 402–427; № 9. С. 631–352; № 10. С. 18–51; № 11. С. 281–327; № 12. С. 582–603; 1890. № 1. С. 60–90; № 2. С. 320–333; № 4. С. 84–100; № 5. С. 327–341; № 6. С. 478–493; № 7. С. 59–97; № 10. С. 49–73.
60. Сумцовъ Н. В. Обычай ломать скорлупу яйца // *Кіевская старина*, 1897. № 12. С. 70–71.
61. Хотемкинъ А. Г. Пѣсни молодежи въ современной деревнѣ // *Кіевская старина*, 1897. № 9. С. 272–318.
62. Чалый М. Очерки народной жизни (1862 г.) // *Кіевская старина*, 1897. № 6. С. 484–512; № 7–8. С. 1–52.
63. Чернышевъ Н. Къ вопросу о «парубоцтвѣ», какъ особой общественной группѣ // *Кіевская старина*, 1887. № 11. С. 491–505.
64. Чернышевъ Н. Опытъ истолкованія обычая «Понедилкуванья» // *Кіевская старина*, 1887. № 4. С. 763–771.
65. Ястребовъ В. Святочная народная драма «Тронъ» (въ Херсон. губ.). // *Кіевская старина*, 1895. № 2. С. 55–59. (Д).
66. Ястребовъ В. Обрядовое постриженіе дѣтей // *Кіевская старина*, 1895. № 10. С. 1–2. (Д.).
67. Ястребовъ В. Новыя данныя о союзахъ неженатой моодежи на югѣ Россіи // *Кіевская старина*, 1896. № 10. С. 5–7.

68. Ящуржинскій Хр. Весенніе хороводы, игры и пѣсни // *Кіевская старина*, 1889. № 5–6. С. 621–626.
69. Ящуржинскій Хр. Народный праздникъ св. мучениковъ Маккавеевъ // *Кіевская старина*, 1889. № 8. С. 524–527.
70. Ящуржинскій Хр. Замятка о купальскомъ празднествѣ въ Уманскомъ уѣздѣ // *Кіевская старина*, 1890. № 1. С. 130–132.
71. Ящуржинскій Хр. Рождественская інтермедія (коза) // *Кіевская старина*, 1898. № 10. С. 73–82.

СЦЕНАРІЙ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВИХ ЗАХОДІВ

Терешко І.Г.

СЦЕНАРІЙ ЗИМОВИХ РОЗВАГ

На сцені – інтер'єр селянської хати.

Ведучий

- Прийшла справжня зима, а з нею довгоочікувані різдвяні святки. А що перший празник – Святе Різдво, а за тиждень після Коляди, напередодні Нового року – Щедрий вечір або свято Меланки, наступного дня – свято Василя...

Група колядників, співаючи колядку «Пустіть до хати», з'являється на сцені. Підходять до хати, стукають у двері.

1 колядник:

- Пане господарю! Чи спиш, чи лежиш? Вставай з постелі, відчиняй двері, застеляй столи, клади пироги ще й паляниці з ярої пшениці. Бо прийдуть до тебе любі гості – любі гості з неба - сам Господь! Він же тут треба!

2 колядник:

- Пустіть до хати погріти п'яти!

3 колядник:

- Пустіть до печі погріти плечі!

4 колядник:

- Пустіть до груби погріти зуби!

1 колядник:

- Благословіть колядувати!

Господиня (вклоняється):

- Будь ласка, колядуйте.

Усі співають колядку «Ой чи є, чи нема пан-господар дома».

2 колядник:

- Господарям довгих років життя! І щоб у вас був і врожай добрий, і щоб Господь допоміг вам у цьому році, і щоб у цій хаті були діти маленькі в колисці, і щоб усього було в достатку!

3 колядник:

- Ані вітру на загаті, ані сварки в вашій хаті!

4 колядник:

- Щоб родилось все у полі, хліба щоб було доволі!

6 колядник:

- Щоб було у вас в стіжку, у коморі, у оборі, в ложці, мисці, і в колисці!

Усі:

- Дай Боже!

Господиня:

- Дуже дякуємо за віншування! А де ж ваш міхоноша? Десь забарився?

1 колядник:

- У нас дуже славні подоли. То ми не п'ємо, не їмо, а з собою беремо.

(Господиня частує колядників).

Колядники, виконуючи колядку «По горі-Торі пава літала», ідуть зі сцени.

Дочка господині:

- Мамо, мамо, а он до нас ще діти віншувати йдуть! З вертепом...

Співаючи колядку «Нова радість стала», на сцені з'являються діти.

1 дитина:

- Добрий вечір, господарю! Мир у вашу хату! Вас і вашу всю родину можна віншувати?

Продовжують співати колядку «Нова радість стала»..

2 дитина:

- Слава Богу, мир в цій хаті – перестаньте сумувати. Ми вам новину принесли – що всі темні сили щезли!

3 дитина:

- Весь світ нині звеселився – бо Син Божий народився. І ви, люди, веселіться – родженому поклоніться...

4 дитина:

- Ясна зірка засвітила, нам дорогу позвістила аж до того Віфлієму – в ту країну незнаєму, де Пречиста сина мала – світ добром обдарувала...

1 дитина:

- Ми були у тій хатині, де Ісус лежав на сні. Ніжним світлом і теплом все снувалося кругом. А святая Мати Діва, що Ісуса народила, сина в ясла укладала, щось тихесенько співала.

2 дитина:

- Скільки там людей зібралось – диво славлять те, що сталося. І багаті, і убогі, і щасливі, і здорові славлять всі дитину Бога, душу гріючи в любові...

Ірод.

- Вже запізно, вже запізно, кляте плем'я. Ви, шалені! Другий день вже вас шукаю, але вас в руках вже маю. Тут і він є, певно, з вами. Ну, признайтесь перед нами – Ви ходили в Віфлієм? Чи не я вам є царем?

1 дитина:

- Ти є цар, та тільки земний. А вродився цар таємний, що буде понад царями, над землею й небесами.

2 дитина:

- То не цар, а вічний Бог, що панує без тривоги. Ти боїшся того Бога, бо лиха твоя дорога!

3 дитина:

- А тому невинну й гошу, чисту діву – Матір Божу – хочеш нині ти зловити?

Усі:

- Хочеш вбити, хочеш вбити?

Ірод:

- Замовчіть мені, прокляті! Вас скараю всіх в цій хаті!

(Стукіт в двері).

Усі:

- Хто там?

(Входить Біда).

Біда:

- Я – ваша Біда. Я вас всіх віддавна знаю – я вас мучу, пригинаю, забираю ваші статки, не лишаю на вас латки, сію в ваші душі страх. Сила є в моїх руках...

1 дитина:

- Що це воно таке діє? – Біда геть не розуміє.

дитина:

- Годі, Бідо, нас дурити, годі лихо нам робити. Помудрішали козацькі внуки – не потраплять тобі в руки!

Біда:

- Ой, ой-ой, як ви помудріли! Що таке зробити, щоб ви подуріли? Щоб вам циган коней вкрав, щоб вас чорт у пекло взяв?

Чорт:

- Ха! Хто мене тут поминає, хто мене не забуває? Там, де бійки, сварки, крики – там мої грають музики. А де всякі шахраї – там товариші мої, а де різні чарівниці – там мої рідні сестриці. Бо я жвавий і моторний, тільки що от трохи чорний. Зате ж ім'я таке маю – мене «чортом» називають.

4 дитина:

- Ти, Біда наша проклята, ти на злидні нам багата, ти нас мучиш від віків, губиш наших всіх братів, хата вся тобі не рада, а яка на тебе рада?

Біда:

- Лиш один мене може стяти, не дасть в світі панувати – той, що вчора народився. Але Ірод розізлився – він ще нині його вб'є! Ірод – мій приятель є.

Ірод:

- Я – цар єдиний в цьому краю, тому я повеліваю: «Всесильний Чорте, Смерть з косою, на боротьбу з народом гей зі мною!».

Смерть:

- Наче кликав хтось за мною?

Ірод:

- Я, цар Ірод, Смерте мила! Довго ти мені служила і косила ворогів – всіх, кого я повелів!

Смерть:

- А тепер кого скосити?

Ірод:

- З них ніхто не сміє жити! Тож по всім краю ідіть і наказ мій понесіть:

«Всіх дітей в краю зібрати, немовлят всіх постинати, щоб не минуть Боже дитя – воно не дасть мені життя».

Діти:

- А ми ж – невинні діти! Не встигли ще й пожити...

Господиня:

- Геть від них! Це Божа справа, ти до них не маєш права.

1 дитина:

- Іроде, тремти! Твою жорстокість проклинає кожен. А зараз ти загинеш від коси, яку ти нагострив дитині Божій!

Смерть:

- Згубити люд весь правий? Не вийде! Твою душу маю стягти і Чорту в пекло віддати. *(Смерть вбиває Ірода)*.

Чорт

- Чекав я на твою душу, мати я її вже мушу!

2 дитина:

- Нині день великий – Коляда Христова. Ангели співають на небеснім троні. А Ісус маленький ручки простягає... Це велике свято – Христос рождається!

Усі:

- Славимо його!

2 дитина:

- Щиро Господа благайте, своїх діток навчаєте, щоб до церкви всі ходили, щиро Господа молили. Здержуйтеся від пустоти, не робіть батькам гидоти!

2 дитина:

- Нехай поміч Божа завжди з вами буде! Хай кожної днини, кожної години Бог благословить, біда хай згине!

Усі співають колядку «Коляд, коляд, колядниця». Господиня дякує, частує усіх. Всі з колядкою ідуть зі сцени.

Дитина господарів:

- Так, мамо, шкода, що всі розійшлися, а так було весело.

Господиня:

- Не сумуй дитинко, через тиждень ще прийдуть – на Щедрий вечір, на Меланку, а потім і на Василя.

Дитина:

- А хто така Меланка?

Господиня:

- До пізнання віри Христової наші люди вірили у Прабога-Вседержителя. Він мав чотири сини і п'яту дочку. Донька його – це наша мати-Земля, яку звали Ладою. Лада мала двоє діток: одного сина – на ім'я Радо-Князь-Місяць та доньку Весну-Маяну, що її потім почали звати Малана – Маланка. А звали її так тому, що цілому світу вона була мила, бо цей світ квітами і зеленим листом уквітчала. А тому, що лихий Змій всім чинив зло, то він заповзявся Маланку – сестру Місяця – до свого підземного царства забрати. Він її таки нарешті вкрав, у той час, як брат Місяць – був на полюванні. Але у діда Змія її викрав Васильчик і з нею одружився. Отож, святкування Маланки символізує весну, що вирвалася з неволі.

(До хати із щедрівкою «Щедрик, щедрик, щедрівочка» заходять щедрувальники).

1 щедрувальник:

– Добрий вечір вам!

Господиня:

– Здрастуйте, прошу щедрувати!

1 щедрувальник:

– А може Маланку дозволите завести до вашої хати?

Господиня:

– Прошу, прошу.

2 щедрувальник:

– Давайте Маланку, дівчата!

(Співають щедрівку про Маланку).

3 щедрувальник:

– Чи дозволите Козу завести?

Господиня:

– Прошу, приводьте.

(Входить Коза).

1 щедрувальник:

– Добрий вечір вам – та й господарям!

Ми не самі йдемо – ми козу ведемо.

Від хати до хати сіру-волохату,

З довгими рогами, з довгими рогами.

Усі разом:

– Ой, Козо, Козо, Козо-небого,

Поскачи Козо, трохи-немного.

Скачи, Козоню, бо ми в горені, дай Боже здоров'я господарині!

(Виходить Коза з Циганом, танцює).

Циган:

– Зачекайте, християни, на веселого цигана! Хочу я козу продати й піти з вами щедрувати.

3 щедрувальник:

- А хто її буде купувати? У тебе не коза, а кляча, до того ж ще й ледача.

Циган:

- Не ображай мою козу, бо зараз хату рознесу! Неправда твоя, козаче, моя коза добре скаче.

2 щедрувальник:

- Скільки хочеш за козу?

Циган:

- Мірку гречки коза коштує, бо копитами танцює – сам бачив. Ще й мішок вівса, ячменю та ще й гривнів цілу жменю.

4 щедрувальник:

- Го-го-го, коза, го-го, сірая,

Го-го, білая, го-го, бистрая!
Ой, розходися, розвеселися,
По всьому дому, по веселому.
(Співають пісню про Козу).

4 щедрувальник:

- А у Умані

Всі хлопці-стрільці
Стрелили в козу.
В правее вушко,
В саме серденько.
Пух!

(Коза падає).

1 щедрувальник:

- Ой, що з Козою?

2 щедрувальник:

- Ой, Боже ж мій, лишенько!

Циган:

- Моя Коза, мабуть, здохла. Треба послухати, чи дише, чи хвостиком вона ще колише?

4 щедрувальник:

Дише, чи ні?

Циган:

- Не знаю, заждіть, послухаю оцим глечиком – він найкраще слухає у мене. Ой, тихо-тихо... ні, не дише.

4 щедрувальник:

- В пупі послушайте.

Циган:

- Ні, не дихає. Здохла Коза, а гарна була. Оце повний глечик молока, такого смердючого, але було. Ой, Боже ж мій, Боже, що ж мені робити? Може бігти до нашого фельдшера аж на той куток?

1 щедрувальник:

- Так, треба бігти. Людоньки добрі, тягнімо до лікаря!

Циган:

- Може, допоможіть мені її з хати витягнути?

2 щедрувальник:

- Тягнемо. Важко.

3 щедрувальник:

- Треба лікаря привести, або Бабу-ворожку покличте!

1 щедрувальник:

- Треба свого лікаря.

3 щедрувальник:

- Свого лікаря? Де ж його взяти?

Лікар:

- Що у вас сталося?

1 щедрувальник:

- У нас таке сталося! Коза вмерла!

2 щедрувальник:

- Слушайте, лікарю. Коза плигала-плигала, а потім впала і здохла.

Лікар:

- Ногами не колише?

3 щедрувальник:

- Не колише, хвостиком не дригає.

Лікар:

- Зубами не клацає?

Циган:

- Клацала. А тепер не знаю. Ану, подивіться, огляньте, огляньте.

Лікар:

- Так, але я мільйон беру за те, що огляну, а два – за те, що в рот загляну.

Всі:

- Ого!

1 щедрувальник:

- Де ж такі гроші?

Циган:

- Ну, подивіться ж ...

Лікар:

- Як така річ, то тоді вашу Козу треба зарубати – шкуру мені віддати, м'ясо на базарі здати.

1 щедрувальник:

- Та ну, шкура добротна! А колядувати з чим? Ні, ні, ні!

2 щедрувальник:

- Скакати має!

Лікар:

- Умовили.

3 щедрувальник:

- А ви їй штучне дихання зробіть!

2 щедрувальник:

– Загляньте їй до рота!

1 щедрувальник:

– Не треба, це буде довго.

Лікар оглядає Козу:

– Та вашій Козі вже сто років, в неї вже і зубів немає.

Циган:

– Неправда. Вона ще молоденька, то ще не вирости.

Лікар:

– А сволок підгризла і пальця мені мізинного надкусила.

1 щедрувальник:

– Зуби є, подивіться ліпше, подивіться.

Циган:

– Слухайте, може, якісь ліки, може, якусь пігулку... чи укола якогось?

Заплачу, діло не стане. Ви уважте...

Всі:

– Уважте, уважте.

Лікар:

– Як така річ, то тоді треба дуду брати, Козі жилу надувати, Козу оживляти.

1 щедрувальник:

– Давайте, у пупа їй дміть.

Лікар дує в дуду. Коза встає.

1 щедрувальник:

– Задула жила – Коза ожила,

Та й піднялася, та й підвелася.

Та й пішла Коза, та й стрибаючи,

Та й стрибаючи-звеселяючи,

Го-го-го, коза, го-го, сірая,

Го-го, білая, го-го, бистрая!

Ой, розходися, розвеселися,
По всьому дому, по веселому!
Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там вилягає,
Де коза хвостом, там жито кустом,
Де коза рогом, там жито стогом,
Де коза ногою, там жито копою,
Де коза туп-туп, там жита сім куп,
Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там вилягає.

(Коза танцює).

3 щедрувальник:

- Молодець, Кізенько!

1 щедрувальник:

- Хай буде ваша хата радістю багата, хай красується добром, медом, пивом і вином! Ще й смачними пирогами, ще й веселими піснями! Будьте здорові з празником, з Новим роком! Будьте здорові!

Співають щедрівку «Прийшли щедрувати до вашої хати»...

Усі щедрувальники: Дякуємо, господине! Щастя вам, здоров'я і посівальників завтра діждатись!

Ведучий

- А наступного дня...

(До хати входять посівальники).

1 посівальник:

- Ходє Ілля на Василя,

Несе пугу житницю:

Куди махне – жито росте,

Вроди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю!

У полі ядро, у домі добро, у полі колосок, а в домі пиріжок.

Здрастуйте! З Новим роком, з Василем!

2 посівальник:

- А чи дозволите засівати?

Господиня:

- Дозволяємо!

1 посівальник:

- Сіто-посіто на новії літа! Роди, Боже, жито-пшеницю, всяку пашницю! Коноплі під стелю, льон по коліна, щоб у наших хазяїв голова не боліла!

3 посівальник:

- Хазяйко, а чи дозволите ваш Дідух обмолотити на новий врожай?

Господиня:

- Будь ласка, обмолотіть.

1 посівальник:

- А де ж ваш Дідух?

(Господиня застеляє посеред хати ряднину, господар кладе снопа і вручає показникам макогона та качалку; за кількома ударами, робота припинялася. Господиня ставить Дідух на покуть, а обмолочене зерно щедрувальники ділять на три частини).

2 посівальник:

- Поділю зерно на три частини: однією – засіваю господу, щастя й радості бажаю; другу, хазяїне, ось тримайте до весняної сівби, для гарного врожаю; а решту, хазяйко, віддайте корові, коли вона отелиться.

3 посівальник:

- Хай люди коло вашої душі гріються! Дай же, Боже, всякому мирові на злагоду і на щастя! Дай, Боже!

Господиня дякує щедрувальникам дарунками. Посівальники з піснею ідуть зі сцени. Усі дійові особи виходять на сцену.

Ведуча

- Прийшли ми до вас в цей святковий час! Прийшли і принесли до вас світло нового ясного року! Хай же в вашому домі у Новому році буде лад і достаток! Хай в душі вашій сяє світло! Хай буде саяво і любов!

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: У 2-х ч. Київ, 1993. 579 с.
2. Грицак Є. Дитина в українських народних повір'ях і в народному лічництві // *Неопалима купина*. 1995. С.75–100.
3. Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А. Макарчука. Львів.: Світ, 1994. 520 с.
4. Заглада Н. Побут селянської дитини: Матеріали до монографії с. Старолісся. Київ, 1929. 180 с.
5. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність. Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Львів: Літопис, 2000. 614 с.
6. Національні традиції: пам'ять родоводу. Сценарій виховних заходів. Пустомити, 1992. 160 с.
7. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ : Либідь, 1993. 765 с.
8. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини // Упоряд. М. М. Пазяк. К.: Наук. думка, 1990. 528 с.
9. Стефанюк С. К. Оживають народні традиції: Народна педагогіка // *Рідна школа*. 1994. №10. С.13–16.

**СЦЕНАРІЙ СВЯТА
«А ВЖЕ ВЕСНА СКРЕСЛА»**

Ведуча

- Сварог, що сотворив Світ, це Бог світла і Бог Прави, Яви і Нави.

Даждьбог сотворив нам Яйце, що є Світ-Зоря, яка нам сяє.

Нам Сварогу славу співати.

І Даждьбогу, який же сіть у Небі пречистім.

І Яр богу, який править весняним цвітінням.

І Русаліям...

Ідуть свята. І з тими святами мир гряде од нас до інших і од інших до нас.

І ті свята: перше – Коляда, а друге Яр і Красна Гора...

Звучить пісня «Веснянка».

Дівчина 1

- Весно, весно, весняночко,

Наша люба паняночко,

Вийди з-за гори крутої,

Обігрій нам ліс і поле,

Завітай до нас на свято,

Будем весну прославляти!

Дівчина 2

- Прийди, весно красна, зігрій, сонце ясне,

Повій, теплий вітер, щоб зраділи діти.

Хлопець 1

- Прийди до нас, весно, із радістю,

З великою до нас милістю.

Дівчина 1

- Із житом зернистим, із пшеничкою золотистою,

Із вівсом кучерявим, із ячменем вусатим,

Із просом, із гречкою, із калиною-малиною,

Із чорною смородиною,

Із грушами, із яблуками, із всякою садовиною,

Із квітами лазуровими, із травою-муравою.

Хлопець 2

– Ганночко, Ганнусю,

Ходи-но жайвором поділюся! (*протягує їй печиво*)

Дівчина 3

– Відчепися! Іди он з іншими дівчатами обмінюватися пряниками!

Хлопець 2

– Ганночко, Ганнусю, на серці так важко...

Візьми в білу ручку оцю милу пташку!

Дівчина 3

– Не візьму! І свого жайворонка не дам.

Хлопець 2

– Вдягни ж бо віночок, як квіточка-рожа,

І будеш, як Ляля, ти красна і гожа.

Дівчина 2

– Нумо вибирати тепер Весну серед дівчат!

Дівчина 4

– Вибирати треба красну, як сама весна!

Дівчина 5

– А кого ж би узяти?

Хлопець 3

– Та ж немає кращої за Ганнусю!

Хлопець 4

– Та вже знаємо, що кращої твоєї Ганни нема! Кожна жаба своє болото хвалить.

Співають дівчата пісню «Ой чижику та горобчику».

Дівчина 6 (на камені малює і примовляє)

– Малюю сонечко ясне,

Хай прийде до нас літо красне

Із днями погожими,

Із квітами-рожами,

Із днями ясненькими,
Із садами буйненькими.

Дівчина 7

– Малюю поле засіне,

Вітри щоб колосся розвіяли,
Щоб родила нам землиця
Просо, жито і пшеницю.

Дівчина 8

– Малюю Перуна із вами,

Щоб небо набрякло дощами,
В ріллі щоб насіннячко кожне
Впилося водицею гоже.

Дівчина 9

– Малюю колос-колосся,

Щоб всім нам добре жилося.

Дівчина 5

– Ходімо тепер польку заводити!

Танець «Їхали козаки».

Хлопець 5

– Віє легким духом вільним, прийшла весна красна.

Із-за моря з ластівками прилинула, ясна.

Весна

– Прийшла до вас весна-паняночка й принесла хлопцям дари:
дівоньку у віночку та щастя-здоров'я у літечку! А дівчатам – ладо-
царенка, любенького парубочка!

Дівчина 1

– До нас, хлопці та дівчата,

йдіть гуляти,
У нас славні музиченьки
будуть грати!

Дівчина 2

– Гаївоньку починаймо в добрий час.

Нема кращих співаночок, як у нас!

Дівчата беруть Весну в коло і співають «Весняночко – паняночко, де ти зимувала?».

Весна

– Я для вас, дівчатонька,

Сплела вінки з барвіночку,

Запашного зіллячка.

Квіточками на сорочку

обдарую парубочків –

Аби квітнула щоднини

Любов хлопця до дівчини!

Казка про кохання

– Щасливий той, хто казку знає,

Про вічне, ніжне, незрадливе кохання

Щиро-лебедине.

І щасливіший, хто кохає

Так само свято, як вони.

А хто не знає – не біда,

Про неї зараз розповім я.

І хоч слова, як та вода,

Та в пам'яті вони незмінні...

Один юнак безмежно щирий

Таку ж дівчину покохав.

Ту дівчину назвали Анна,

А хлопця Кохом кожен звав.

Вони були такі щасливі...

Життя хотіли поєднать,

Але недовго їхній ниві,

Було цвісти, рости й буяць.

Якось у те село заглянув

Лихий, злий цар на ймення Бріх,

І, розлучивши двох коханих,

На серце взяв страшенний гріх.

Він ту дівчину карооку

В палаці в себе ув'язнив.
І кожному, хто покохає,
Таку ж він долю присудив.

Але сильнішим за накази
Було кохання двох сердець,
І Кох зібрався у дорогу
Здобуть коханій визвольний вінець.

Та вгледіли ту втечу слуги,
Цареві доповіли вмить.
І злий правитель видав волю,
Щоб Коха на смерть засудить.

Тікали довго! Лісом, полем...
Від тих убивць, що цар послав.
Та все ж не вистачило сили,
І вражий кат їх наздогнав.

Одним ударом, гострим списом
Він серце юнака пройняв,
І в хлопця того молодого
Життя навіки він відняв.

І на безкраїм, чистім полі,
Вони залишились – удвох:
Та дівчина, що звали Анна,
Й її коханий – мертвий Кох.

Довго оплакувало юне,
Дівоче серце молоде
Єдинеє своє кохання
Що більш ніколи не прийде...

В сльозах же тих, що лилися рікою,
Цілющою вода була,
Потрапила на тіло хлопця,
І рана швидко зажила!

І доля далі так вчинила,
І чари сліз не зупинила.
Пару закоханих навек
На білих лебедів перетворила.

А сльози ті, що падали додолу,
Зібралися в один устав
Й перетворились на глибокий,
На чистий і цілющий став.

З тих пір навіки об'єднались
Закохані, що Кох і Анна.
І став той так прозвали
Від їх імен – щире Кохання!

Тепер завжди там квітнуть квіти,
І все любов'ю там зігріто,
І від кохання лебедів
Живе там тепле, вічне літо.

Дівчина 10

– Збирайтеся, дівчаточка, гаївки співати,

Щастя-долі прохати, з хлопцями жартувати!

Дівчина 6

– З-під землиці визирає трава невеличка,

На гаївку летять дівки, як перепелички!

Маленька дівчинка 1

– Мов струмочок березневий наш таночок в'ється,

Нумо з нами танцювати,

Хай серденько б'ється!

Заводять «Кривий танець».

Дівчина 7

– А ось і парубок, дівчата!

Дівчина 5

– Ти дивись, який бравий! А чий ти, хлопче?

Хлопець 5

– Батьків та материн!...

Дівчина 5

– Здоров, Терешку, в новій сорочці, що мати з рядна пошила!

Хлопець 5

– Еге! З рядна та з достатків: то мати наумисне такі товсті нитки виводили, бо у нас цього року дуже коноплі були вродили.

Дівчина 3

– Дівчата, давайте заплітати Шума!

Заплітають «Шум».

Дівчина 2

– А де ж це наші хлопці? Чомусь не чути їх.

Дівчина 3

– А он-де грають в «Довгої лози»!

Дівчина 1

– Ходіть, хлопці, на гаївку, бо буде вам лихо!

Хлопець 6

– Хлопці, кидайте «лозу», ходімо до дівчат!

Хлопці скачуть один через одного, підходять до дівчат.

Дівчина 4

– У довгої лози хлопці, наче кози! *(Сміється)*.

Хлопець 1

– А дівчата наші кози,

Мерзнуть в носа на морозі,
Мерзнуть в вуха, мерзнуть в ноги,
Нумо, кози, геть з дороги!

Хлопець 2

– А ось і ваша отаманша! *(показує на козу)*. Моторна, як циганська кобила. День біжить, три дні лежить.

Хлопець 3

– Коза з вовком тягалася – тільки шкурка зосталася, та ще хвіст та язик: простяглася та й лежить.

Дівчина 5

– Ой, хлоп'ята гожі, кидайте ті «кози»,

Гаївоньку заспіваймо та й у танці походжаймо!

Танець «Гопак».

Хлопець 2

– А ви нас приймете до свого гурту?

Дівчина 1

– А чом не прийняти, як гарний парубок?!

Дівчина 2

– А ми ще подивимось, на що він здатний, то подумаємо!

Дівчина 3

– Хай-но скаже щось розумне!

Хлопець 1

– Прибігли штрики-брики, ухватили шалду-балду; почули м'якиники, казали гречаникам: «Сідайте на вівсяники, доганяйте штрики-брики, віднімайте шалду-балду».

Хлопець 3

– О, а я розумніше знаю! Господи помилуй,

Дід бабу покинув,
Соломою притрусив,
Щоб комарик не вкусив.

Дівчина 1

– Борода до пояса, а розуму ні волоса!

Дівчина 2

– На язик ви добрі, а чи кмітливі?

Дівчина 3

– Відгадайте загадку:

Не три ж ти мене,
Не мни ж ти мене;

Налізь на мене
Та й накепкайся! (*Вишня*).

Дівчина 1

– А таку –

Ой на горі гай, під гаєм мигай, під мигаєм сапай, під сапаєм хапай
(*волосся, вії, ніс, рот*).

Дівчина 2

– А таку загадку відгадаєте?

Одно каже «світай Боже», друге каже: «Не дай Боже», а третє каже
«Мені все ідно, як вдень, так і вночі» (*постіль, двері, вікна*).

Дівчина 4

– Сім миль мосту, на восьмій стоїть явір – на весь світ славен
(*Великий піст і Великдень*).

Хлопець 1

– А тепер нашу відгадайте!

Стоять вили, на вилах короб, на коробі махали, на махалах зівали,
на зівалах шмаркали, на шмаркалах зеркала, а на дзеркалах єль
(*чоловік*).

Дівчина 1

– Та годі вам! Заспіваймо нашим хлопцям!

Співають пісню «Було у теці 5 зятів».

Хлопець 5

– Оце так, хлопці, кращої не заслужили!

Хлопець 1

– Вже пора і оженитись,

Але жінку підходящу я ніяк не доберу,
Є жінки на кішку схожі,
Є жінки – собаки,
Тож і спробуй поєднать корисні ознаки.
Перші – лагідні, грайливі,
Та гуляють дуже;
Другі – віддані безмежно та гавкають дуже...
А так хочеться дружини,
Щоб мені вгодила,

Щоб лагідна і віддана, і мене любила...

Дівчина 2

– А ти спробуй протоптати до серденька стежку,

А то будеш заміж брати нашого Терешка!

Хлопець 4

– Юрко-бурко

Розлив молоко,

Ще не вирости корови,

Я до свадьби не готовий!

Хлопець 2

– Всі прикмети, Терешечку, у тебе від мамки,

Очі, брови, ніс і ротик, і на щоках ямки.

А від батечка – нічого! Прямо аж обидно!

Хлопець 4

– А кашкетик мериканський?

Хіба вам не видно?

Хлопець 3

– А кому я любий, дівчата? Заспівайте ж мені такої, щоб у серці лід розтанув!

Дівчина 5

– А що, дівчата, зачаруємо наших легенів?

Дівчина 6

– Зачаруємо!

Співають «Вербовую дощечку» і розходяться парами.

Дівчина 2 до парубка 2

– Чи ти любиш мене, Грицю?

- Люблю і шалено.

- Так кохаєш, що готовий і вмерти за мене?

- От що ні, так це вже ні,

І це правда суца,

Бо моя любов до тебе вічна й невмируща.

Дівчина 3 до хлопця 3

– Скажи мені, Івасику,

Ти мене кохаш?

- Ну звичайно,
- Та ще й дуже, хіба ти не знаєш?!
- Якщо так, то одружитись ти зі мною маєш.
- Щось так швидко у розмові ти тему міняєш...

Дівчина 1 до хлопця 1

- Любиш мене, мій Василю?
- Люблю без вагання!
- І пожертвуєш життям за моє кохання?
- Щось міркуєш ти не так, як нормальні люди.

Ну хто ж тебе кохатиме, як мене не буде?!!

Хлопець 5 до дівчини 5

- Скажи чесно, Мариночко,

З хлопцем цілувалася?

- Що ти, я ще молода,
І не зустрічалася.
- А якщо я поцілую,
Щоб не знала ненька?
- Ну хіба один разочок

Поцілуй швиденько! (*хлопець цілує*).

- Ну і як тобі, Марино,

Наче підходяще?!

- Так, нічого, але Гриць

Цілується краще!

Хлопець 6 до дівчини 6

- Пригорнися-но, Галюню,

До свого Кузьми!

- Як Ромео і Джульєтта

Будем жити ми...

– От ти скажеш, наче здуру,

Думала б сама:

Ну який ще там Ромео,

Коли я Кузьма!

– Ну тоді, моє кохання,

Маю інший план:

Будем жити, як Людмила і її Руслан.

– Ой, не тра мене сердити!

Не годиться теж.

Ти ж Галина, не Людмила.

Юринду плетеш!

– Ну а як ми жити будем?

Щось я не збагну!

– Будемо з тобою жити,

Як німий з Муму!

Дівчина 6

– Та ну тебе, пішли краще до дітей!

(На сцені з'являються діти. Грають в ігри)

Дитячі ігри

«Подояночка»

Десь тут була Подояночка,

Десь тут була молодесенька...

Тут вона впала, до землі припала,

Сім ліг не вмивалась, бо води не мала...

Устань, устань, Подояночко,

Умий личко, як ту скляночку,

Візьмися у боки та поскачи трохи...

Поплили до Дунаю, бери дівку скраю!

Хороводна гра «Зайнька» побудована на звертанні всіх учасників, що стоять колом, до зайчика. Діти утворюють коло. В середині сидить зайчик, припавши на коліна, він чеберяє ніжками (руками, наче передніми ніжками).

Діти співають:

Ой у полі жито: сидить зайчик,

Він ніжками чеберяє;

Коли б такі ніжки мала,
Та я б ними чеберяла,
Як той зайчик, ух! (2)
Ой у полі просо: сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє;
Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, ух! (2)
Ой у полі гречка: сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє...

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: У 2-х ч. Київ, 1993. 579 с.
2. Грицак Є. Дитина в українських народних повір'ях і в народному лічництві // *Неопалима купина*. 1995. С.75–100.
3. Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А. Макарчука. – Львів.: Світ, 1994. 520 с.
4. Заглада Н. Побут селянської дитини: Матеріали до монографії с. Старолісся. Київ, 1929. 180 с.
5. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність. Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Львів: Літопис, 2000. 614 с.
6. Національні традиції: пам'ять родоводу. Сценарій виховних заходів. Пустомити, 1992. 160 с.
7. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. – Київ : Либідь, 1993. 765 с.
8. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини // Упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1990. 528 с.
9. Стефанюк С. К. Оживають народні традиції: Народна педагогіка // *Рідна школа*. 1994. №10. С.13–16.

СЦЕНАРІЙ СВЯТА «ОЙ НА ІВАНА, НА КУПАЛА»

Дитина 1

– В давні часи у предків наших,
Коли сонце Богом величали,
Родилося прекрасне свято,
Яке Купалом люди всі назвали.

Дитина 2

– Тріщать усі сороки на вербі,
Що Купала свято на селі,
Що зібралось люду, як квітів у полі?
Хай вас обминає лихо і горе!

Дитина 3

– В час прекрасний, в час крилатий
Просимо до нас на свято!
На Івана, на Купала
Щоб вас доля відшукала!

Дитина 4

– Любі односельці! Просимо на свято! Будемо співати, грати,
танцювати!

Хлопчик 1

– Приходьте, молодиці, вберіть нам Купайлицю! А ви, красуні-
дівчата, квіток несіть багато? Віночки звивайте, на Купала
поспішайте!

Дівчинка 1

– Чоловіки та хлопці - добрії молодці! Ви теж часу не гайте, на
свято до нас завітайте!

(Діти ідуть за куліси. На сцену вибігають дівчата босі, а в руках порожні відра тримають).

Дівчина 1

– Дівчата, поспішаймо! На Івана Купала треба до сходу сонця
набрати чарівної води!

Дівчина 2

– А чому вона «чарівна»?

Дівчина 3

– Впродовж року вода відганяє лихі сили, нею можна причарувати хлопця... Треба сьогодні обов'язково скупатись, очиститись. *(Кидає погляд на взуті ноги подруги)*. Олено, а чому ти взута? Сьогодні треба походити босими ногами по росі, щоб цілий рік не хворіти.

Дівчина 4

– Та що там походити! Он хлопці на лузі пороздягались і качаються у росі! І правильно роблять! Здорові будуть!

Дівчина 5

– Скупаємось. Віднесемо воду додому, а потім підемо у гай за цілющим зіллям і квітами.

Дівчина 6

– А чому зілля «цілюще»?

Дівчина 5

– Бо сьогодні воно набуває найбільших цілющих сил.

Дівчина 4

– Майже всі хвороби лікують купальським зіллям. Кожен збирає його згідно своєї потреби: старенькі бабусі – від «вроків», від домовиків і відьом; жінки – до злагоди у родині, для купелі дітей; бездітні жінки – щоб мати дітей, а дівчата – щоб прихилити до себе коханого хлопця, або навпаки.

Дівчина 6

– А яке саме зілля нам треба збирати?

Дівчина 1

– Зілля кохання, тирлич-зілля, сон-траву, ромен-зілля, васильки, подорожник...

Дівчина 4

– Дівчата, поспішаймо, бо вже скоро й сонце зійде!

(Вибігають, з іншого боку заходять хлопці босі, тримаючи в руках взуття).

Хлопець 1

– Роса прохолодна, приємно в ній купатись.

Хлопець 2

– Я оце надумав цілісіньке літо ходити босим по росі, як мій дідусь. Він ніколи в холодну пору не застуджується.

Хлопець 3 (до 1 -го)

– А ти казав, що тут дівчата. Нема їх, тобі, видно, привиділось.

Хлопець 3

– Ні, не привиділось. Вони йшли в цей бік. Мабуть, ми розминулись, а жаль. Треба було б з ними домовитись: коли і де будемо починати свято.

Хлопець 2

– Та вже коли розминулись, будемо самі шукати місце для багаття та Купали.

Хлопець 5

– А навіщо його шукати? Проведемо свято тут. І річка поруч...

Хлопець 3

– Якщо так, то треба зробити обхід села, назбирати хмизу. За звичаєм, його треба брати на тих садибах, де є дівчата.

(Виходять. Чути пісню «Дівко Галочко, чом гулять не йдеш», яку співають дівчата. А незабаром з'являються і самі, несучи в руках пучки цілющого зілля і квітів).

Дівчина 1

– Сідайте, дівчата, тут так гарно! Відпочинемо і сплетемо вінки *(сідають на травичку, плетуть віночки і співають «Сплету я віночок»)*.

Дівчина 2

– А давайте оберемо Купалочку-Фортуночку!

Дівчина 3

– За Купалочку-Фортуну буде Наталка. Вона серед нас найвродливіша! Згодні?

Всі:

– Згодні! *(Виводять Наталку на середину сцени, зав'язують їй очі хустиною і кладуть перед нею купу вінків свіжих, сплетених раніше. Дівчата підходять по черзі, а Наталка подає їм вінки):*

Дівчина 3

– Купалочко-Фортуно,

Ти є там, –

Подай сюди вінець

Щастя нам...

Дівчина 4

– Вийди, вийди, Фортуно,

до нашого Лада – гай!

Та вінок щастя нам подай,

Нам подай!

Дівчина 5

– Мені дістався свіжосплетений віночок. Це на щастя! *(радіє)*.
Скоро маю вийти за коханого хлопця заміж!

Дівчина 6

– А мені – зів'ялий. Безнадійний буде рік Не біда! Погуляю ще рік, підросту. Вік дівування такий короткий...

(Коли всі віночки Наталка роздала дівчатам, всі танцюють хоровод «Заплету віночок, заплету шовковий»).

Дівчина 5

– Ой, де це хлопці з Купайлом? Мабуть, пішли по нього в Родниківку.

Дівчина 6

– А я чула, як вчора Сашко з Віталіком змовлялися йти цвіт папороті шукати.

Дівчина 7

– Що-о? Сашко не піде! Хай собі як хоче. Щоб там до нього, не дай Бог, ще якась нечиста сила вчепилася. Якщо Віталій скарбу хоче, то хай сам по нього і йде!

Дівчина 1

– Ти бачиш, як переживає?

Дівчина 2

– Побачимо ще, як ви через вогнище перестрибувати разом будете!

Дівчина 7

– А от і побачите!

Дівчина 4

– Годі вам сперечатися. Та де ж це хлопці, скоро звечоріє...
(*Гукає*)

Наше Купайло з верби, з верби,

А ти, Іване, прийди, прийди...

А як не прийдеш доріжкою,

То привеземо теліжкою!

(*З'являються хлопці. Вони несуть деревину – Купайло*).

Хлопець 1

– А що, дівчата, просили Купала?

Хлопець 2

– Гарне?

Дівчина 3

– Нарешті дочекалися. Гарне!

(*Хлопці ставлять Купала на середину сцени*).

Хлопець 2

– Гей, ви, дівчата, Йвана, Йвана,

Чом ваша верба ще й не вбрана?

Гей, виходьте на вулицю,

Та й вбирати Купальницю!

Дівчина 4

– А наші хлопці – недбайливці,

Не вирубали Купальниці.
Якби вони рано встали,
Та й Купалу вирубали.

Хлопець 2

– Ну то ви його уквітчайте, а ми побігли за хлопцями.

Дівчина 5

– Купайла стрічками перев'яжемо,

Травою-зіллям завітчаємо,
Нехай нас заморозить тайною –
Казкою стародавньою!

(Завітчують дерево і співають «Кругом Мариноньки ходили дівоньки»).

На сцені з'являються хлопці.

Хлопець

– Поставлю я вербу, сам сяду зверху.

На вербі я сиджу, гукаю,
Дівчат на Купала скликаю.

Дівчина 5

– Наше Купайло з верби, з верби.

А ти, Іване, прийди, прийди.
А як не прийдеши доріжкою,
То привеземо теліжкою.

Дівчина 6

– Наше Купайло з верби, з верби.

А ти, Іване, прийди, прийди.
Наше Купайло не ламати,
А собі дівку вибирати.

Усі

– Коло Купайла обметено,

Ще й барвінком обплетено,
Ще й васильочком обтикано,
Нас на Купайло викликано.

Дівчина 4

– Сьогодні небо вступило в шлюбну злуку з землею і кличе до такої освяченої спілки людину.

Дівчина 2.

– Вся земля уквітчана, дозрівають плоди. А щоб настало літо, треба Ладі передати свою владу чоловікові – працьовитій і добрій людині, який після одруження стане Купалом – богом жнив і достатку.

Дівчина 6

– За повір'ям, хто переповзе у Купальську ніч 12 меж на животі, той зуміє побачити, де закопані скарби.

Дівчина 1

– А ще, якщо сьогодні вінки гарно попливуть річкою – здійсняться задумані мрії.

Дівчина 3

– А мені мати вранці мила голову любистком і терлич-зіллям. Я цього року маю обов'язково вийти заміж.

Дівчина 2

– А я до схід сонця набрала води з криниці і побачила свою вроду – всі хлопці любитимуть тільки мене!

Хлопець 2

– Та годі вам! Зрозуміло, ви найкращі і вас люблять усі парубки світу!

(Звертається до хлопців)

Чи не час нам, браття,
Розпалить багаття,
Разом всім погрітись і повеселитись!

Хлопець 3

– А ну, хлопці, палиці беріте

І вогонь купальський запаліте!
Час вогнем очиститись нам,
Гарним, сильним, добрим парубкам!!!
(Хлопці розпалюють вогонь).

Дівчина 4

– Що ж, тепер «гріхи» паліть,

Сили наберіться,
Полум'я хай тріпотить,
Зло нас хай боїться!

*(Парубки, дівчата підкидають соломку у вогонь,
роблять рухи, що символізують позбавлення від гріхів.
Біля багаття розпочинаються ігри, перестрибування, сміх, пісня:
«Ой на Івана на Купайла»)*...

Дівчина 4

– Хто сьогодні перескоче купальський вогонь – очиститься, і їх не чепиться ніщо лихе.

Дівчина 1

– Хто стрибати не буде, могорич нехай несе. А ми будем запивать, Купайло споминать.

Дівчина 2

– Наші хлопці – боягузи, стрибати бояться, мають нові штани.

Всі дівчата

– Вони обсмаляться *(сміються)*.

Дівчина 3

– Вогонь гріє – не пече,

Хлопцям з носа щось тече.
Треба хусток купити,
Хлопцям носа витерти.

Хлопець 3

– Ой ви жінки, жіночки, де ж ваші пампушки? Пампушки ви дайте нам, заспіваєм пісню вам!

Дівчина 5

– На Івана Купала жаба в борщик упала, а хлопці виймали, всі зуби поламали.

Хлопець 6

– Стали жінки купками, хочуть бути дівками!

Дівчина 5

–А хлопці коло води погордились, як діди!

Дівчина 6

–Пийте, люди, мед, вино,

Ми співати будемо,
А хто пити не буде,
Хай додому спати йде.

Хлопець 1

–Хто не має горілки,

Напийтеся з ріки!
Як в ріці вода гірка,
Напийтеся із ставка!

Хлопець 2

–Понад річку ідемо,

Плавають качата,
А ми туди підемо,
Де гарні дівчата.

Дівчина 3

–Понад річку ідемо,

Пасуться індики.
І ми туди підемо,
Де грають музики!

Дівчина 5

–Понад річку ідемо,

А там вовки трусять.
А ми туди підемо,
Де нас вірно люблять!

Дівчина 1

– Дівчата, пильно придивляйтесь. Тут біля багаття обов'язково будуть відьми. А як їх розпізнати – я й сама не знаю.

Дівчина 2

– Відьми злі і в них є хвости... А ще вони здатні перевтілюватись у тварин: жабу або кішку. Якщо запідозриш таку відьму, хапай і тримай, поки не почне проситись людським голосом, щоб її відпустили. А ти тримай, поки ця потвора не перекинеться людиною.

Дівчина 3

– На Івана Купального

Ходила відьма до печального,
Хотіла хлопця зчарувати,
Собі коханого обрати!

Дівчина 4

– Відьмі хлопця не дамо,

Бо він гарний, чорнобривий.
Танець з ним поведемо –
Буде серед нас щасливий!

Дівчина 5

– Сонце пече – смола тече!

Та йдіть, хлопці, смолу брати,
Відьмі очі заливати,
Щоб на ногах не ходила,
Чужих корів не доїла,
Бо корівки старенькі,
В них телятка маленькі.

Дівчина 6

– На Купала огонь крешуть,

Нехай відьми на пень брешуть,
Нехай брешуть, нехай знають,
Хай молоко не одбирають!

Дівчина 3

– О! Згадай нечисту силу, а вона вже тут!

Відьма:

– А як же! Без мене святкувати хотіли? Так я ще в цьому селі корів не подоїла! Самі тут гуляють, а мені до півночі під греблею сиди?.. Та ж сьогодні Купайло – і моє свято! До третіх півнів я можу

гуляти. Я вже сьогодні добре потрудилась: п'ять невісток з свекрухами посварила, три сім'ї розбила, три хати спалила, от яка в мене сила!

Чортеня 1

– Чи в дворі підметено? Чи в хатах прибрано? Бо ми будемо підмітати, по засіках вигрібати, на Купала данину збирати!

Чортеня 2

– Хто на Купайла не піде –

У себе в хаті нас знайде!
До пекла ми таких потягнем,
Три шкури з вас ми стягнем!

Відьма

– А я звезду кого завгодно!

Кажу усім це принародно,
І покатаюся, мов на свині,
На чоловічій спині.

*(Стрибає на одного з глядачів (статиста), верещить.
Той везе відьму на спині).*

Хлопець 1

– Геть, нечиста сила, звідси!
Сьогодні свято радості й добра!
Заспіваймо відьмі пісню,
Хай потішиться стара!

Хлопець 2:

– А що то ви ховаєте за спиною?

Відьма:

– То наші люди! То наша сила!
(Витягує з-за спини опудало п'яниці, ледаря, лиха).

Хлопець 2

– Що будемо ми з лихом робити?

Дівчата

– Палити! Палити!

Хлопець 2

– Що будемо з п'яницями робити?

Дівчата

– Палити! Палити!

Хлопець 2

– Що з ледарями будемо робити?

Дівчата

– Палити! Палити!

Відьма: Не спішіть палити... А покажіть-но, хлопці, на що ви здатні!

Хлопець 3

– Нас не переможуть ні чорти, ні відьми! Нумо, хлопці і дівчата, чи були у вас якісь пригоди з нечистою силою?

Хлопець 4

– У мене не було. А от сусід розповідав, що приходить він якось пізно ввечері додому, ну так, випивший, троха. В дверях стоїть жінка з віником в руках, а він питає: ти в хаті замітаєш чи зібралася кудась летіти?

Дівчина 1

– Ось послухайте мою бувальщину. У нашому шинку усе дешево, якісно і сердито, а головне – шинкарка у борг дає. Завела собі «Чорну книгу» – і вписує туди тих, хто гроші винен... Від клієнтів попервах відбою не було. А що – перейшов собі тихцем греблю, і ти вже в алкогольному раю! Пий-гуляй донесхочу, а як стемніє – знову через греблю шмиг, і вже вдома... Жіноча половина села, було, протестувала, а потім набридло, бо сенсу у цих протестах катма: коли чоловік захоче напиться, то нап'ється будь-де, хоч і під тією ж греблею. А так хоч люди не бачать, як воно п'яне валяється... Через два з лишком місяці після урочистого відкриття шинку – з безплатним пивом, раками і «стаграмами» кожному, хто виявив таке бажання і зайняв місце у черзі не більше трьох разів поспіль, – сталися один за одним кілька містичних

випадків. І місцеві п'янички не на жарт стривожилися... Першим у халепу ледь не вскочив здоровань Петро. Повертаючись додому, як завше, добряче напідпитку, хлопець зіткнувся на греблі з... чортом!

Петро

– О Боже! Воно величезне, волохате, очі вибалушені, вуха здоровецькі, стрибає, як навіжене, ще й ручища свої до мене тягне. Я як дременував звідти – аж у хаті опам'ятався!

Василь

– Цур йому, нечистому! Ма-ть, кодироватися треба, не доведе до добра ця горілка...

Дівчина 1

– Тут задля справедливості треба відзначити, що «закодироватися» Петра не змусили б і сто чортів разом. Розмова з Василем закінчилася величезною пляшкою мутного самогону, а селом зі швидкістю світла полетіла звістка. Допився, мовляв, Петро до чортиків...

На тому все й змовкло. Аж до ранку, коли про зустріч із чортом почав розказувати вже Василь, раз-пораз зиркаючи перелякано через плече.

Василь

– Та бачив, Бог мені свідок, бачив! Здорове, волохате, очі кров'ю налиті – точно, як Петро говорив. Та хай мені провалитися, якщо брешу!..

Дівчина 1

– Василь так нікуди і не провалився, і сільчани засумнівалися... А може, й справді нечиста завелася, хто його зна. Ну, одного нехай «біленька» схопила, а це, виходить, в обох уже?! Щось там воно не теє, мабуть... І з острахом чекали вечора... А ввечері центральною вулицею, пронизливо лементуючи, промчав Степан. Не дослухаючись особливо до того, що саме горланив односець, люди вже напевно знали – то чортяка доклав руку (чи лапу, чорт їх зна, що там у них!) до цього! У дзвони тривоги вдарили, коли чорт

погнався не за ким-небудь, а за самим сільським головою і гнав того довгими стрибками аж до сільради, не беручи до уваги ані виборність посади голови, ані конституцію... Втім, у конституції нічого не сказано про те, що чортам заборонено ганятися за сільськими головами, то наче й не порушував нічого. Порушував, скорше, пан голова, розриваючи репетом нічну тишу...

Голова (*Голова тримає чарку і мало не плаче*).

– Давай, любий куме, вип'єм на прощання, Бо хто знає, може статись, бачимось востаннє.

Кум

– Не плач, куме, я ж таки не плачу, Хоч, признатися по правді, вже тебе не бачу.

Дівчина 1

– Діло йшло до створення спеціальної районної комісії (правда, сумнівалися, як її назвати, щоб в області не засміяли) і закриття збанкрутілого шинку, коли до села завітав мікрофургон з чарівною жіночкою за кермом. Струнка незнайомка прудко забігла до сільради...

Незнайомка

– Здрастуйте, я зоопарком завітую, ми у райцентр звіринець привезли – і від нас втік кенгуру... Чи не зустрічався, бува?...

Хлопці

– Зустрічався, чого ж гріха таїти, і не один раз...

Дівчина 1

– А шинок наразі процвітає...

Матвій

– Да, і таке буває. Здрастуй, Йване, познайомся – це моя жона.

Іван

– Дуже радий, дуже радий!

Ведуча

(Вигукнув Іван, цмокнув жінку в праву ручку, поклонився їй, а Панькові тихо мовив)

Іван

– Я не доберу, як ти міг узяти жінку отаку стару? Видно, старша літ на двадцять?

Матвій

– Ні, на двадцять п'ять. Так зате грошви у неї – свині не їдять!

Іван

– К бісу та грошва, як вона сліпа на око та іще й крива!

Матвій

– Ай, хто з нас без гріха! Не шепчи, балакай вільно,

Бо вона й глуха...

– Перед свайбою, як треба, завітав до хати

І майбутній тещі я став таке казати:

Завтра підемо у загс я і ваша Таня,

І тому у мене є ось які бажання.

Я бажаю всіх своїх друзів запросити.

Я бажаю, щоб було вволю їсти й пити.

Я бажаю, щоб аж два баяністи грали,

А не скрипочка якась чи старі цимбали. –

Поклонився і пішов повагом із хати...

Іван

– Ба, як добре... Гарна в тебе Таня!

Таня

– Хай бажає, це ж його воля вже остання!

Чортеня 3

– Ану розплющіть мені очі,

На всіх я подивлюсь!

З тим, хто боїться чорта й ночі,

Я хутко розберусь!

Бо хто боїться – не козак,

Бо хто трясеться – не козачка.

Хапайте ви он тих зівак!
Для них є в мене ще задачка!

Дівчина 1

– А де ж це відьма поділася? Втекла?

Дівчата

– Та он же вона, ховається! Ану йди сюди, стара пройдисвітко!

Хлопець 2 (спіймавши відьму):

– Ми тебе на свято, відьмочко, не ждали,
Ти сама приперлась на Йвана Купала!
Так танцюй нам, відьмо, покажи таланти!
Грайте веселіше відьмі, музиканти!
Чортенята гарні, і ви не сумуйте,
З відьмою на святі весело танцюйте!
Граєте їм, музики, веселий таночок,
Бо нечисту силу кинемо в ставочок!

Відьма

– Буду з вами веселитись,
І ночами буду снитись.
Грайте, музико, нам завзято,
Бо Купайло й наше свято!

(Відьма співає і танцює).

Пісня відьми:

Я ще ві..., я ще відьма не стара,
Жениха й мені шукать пора.
Чортеня..., чортенятки мої милі,
Відьмочка я ще рум'яна і красива.

Погуляти я на святі дуже хтіла,
Цілий рік чортенят своїх не мила.
Покупаю, покупаю їх в ставочку,
Всіх дівчаток і найменшого синочка.

Зілля я чарівного зварила,
Щоб росла уся моя нечиста сила.

Ворожити і співати вам на святі
З чортенятами ми будем, як заляті.

Дівчина 5

– Дівчата! Пора нам пускати віночки на воду. Запалюйте свічечки! Підемо до води, щоб віночки пускати, долі чекати!

Хлопець 1

– Дівчата! Віночки сплітайте, на воду пускайте,

І нас в женихи вибирайте!

Дівчина 4

– Плинь, плинь, віночку, гарний, з барвіночку, за миленьким, за миленьким...

Дівчина 2

– Дівчата, придивляйтесь до своїх віночків. Якщо він пливе добре і свічка горить, то дівка заміж піде, а якщо крутиться на місці – ще дівуватиме. Якщо ж вінок попливе далеко - то в ту сторону дівка і вийде заміж.

Дівчина 1

– Мій віночок гарно пливе і свічечка горить!

Дівчина 3

– А мій поплив далеко-далеко... Мабуть, вийду заміж в друге або й у третє село.

(З'являються діти-русалки).

Русалка 1

– Нема села без криниці,
А криниці без водиці!
Без снігу сумна зима,
А без русалок Івана Купала нема!

Русалка 2

– Зійшло Сонце! Заграло!
Ми прийшли до вас на Купала!
Танцювати і співати,
Долі і собі шукати!

Русалка 3

– У чеканні долі підемо до води, дівчата,
Щоб віночки пускати, щастя чекати!

Русалка 4

– На Івана, на Купала
І наші бабусі щастя шукали.
Долі благали у Сонця й Води,
Щоб горя не знати, не знати біди.

(Русалки танцюють хоровод «Веду русалку»).

Русалка 5

– Над водою рута м'ята,
Буду дуже я багата!
Буду дуже я щаслива,
Мені бабця ворожила
На горосі і на просі,
На свяченій вербі...

Дівчина 2

– Ходімо, русалонько, з нами вінки на воду пускати!

Русалка 1

– Гей на Івана! Гей на Купала!
Я разом з дівчатами віночки сплітала.
Ти, коханий, повернися,
На віночок подивися,
А ти, доле, не скупися!

Русалка 2

– Пливіть, віночки, і гойдайтеся на хвилях,
Пливіть до рук ласкавих наших милих!
Щоб ніякі чари-сили з судженням не розлучили!

Пливіть, віночки, за водою
Вечірньою порою.
Хто віночок упіймає –
З дівчиною на рушничок стане!

Дівчина 5

– Два віночки я сплела і пустила їх на воду,
А віночки ті пливли та й зійшлися коло броду.
Як зустрілись серед хвиль, попливли вже разом далі,
Обнялися пелюстки, ніби лебеді у парі.
Мабуть, збудуться думки, що я серцем загадала,
Мабуть, жити мені з тим, кого щиро покохала.

(Дівчата спостерігають, як плывуть віночки, а хлопці намагаються з берега спіймати вінок).

Дівчина 3

– А ми давайте тим часом заспіваємо!

Дівчина 6

– Співаймо веселих, співаймо сумних,
Хай лине над ставом веселий наш сміх!

Пісня «Заплету віночок».

Заплету віночок, заплету шовковий,
На щастя, на долю, на чорні брови (3 р.)
Ой пуцу віночок на биструю воду,
На щастя, на долю, на милого вроду (3 р.)
Ой полинь, віночку, прудко за водою,
На щастя, на долю милому зо мною (3 р.)

(Кілька парубків приносять вінки для дівчат, запрошуючи їх до танцю).

Хлопець 4

– Час Купайла покупати, треба вже його сховати. Попрощаємося з Купайлом, почесні йому віддаймо!

Дівчина 7

– Дівчата, ломаймо гілля нашого Купала! Покладемо його на огірочки молоденькі, щоб росли вони в нас рясно й зелененькі!

(Хлопці беруть Купайло і топлять його у воді).

Хлопець 1

– Ми Івана покупали,

Аж на рік його сховали.

Через літо, зиму, осінь
Нам поверне його просинь.

Хлопець 3

– Хлопці, а підемо до лісу за квітом папороті!

Дівчата

– І ми з вами підемо!

Хлопець 2

– О, ні! За квіткою папороті ходять поодинці і тільки найсміливіші. Її ж охороняють нечисті сили. Можливо, доведеться вступити з ними в двобій.

Дівчина 5

– Ну то й ідіть, коли дуже сміливі. А нам додому пора. Вже пізно.

(Всі дівчата групами розходяться, співаючи купальських пісень).

Хлопець 5 (наздоганяє дівчину)

– Нащо мені той скарб?! Я уже свій знайшов!

Хлопець 1

– Та я теж піду додому, щось стомився...

Хлопець 2

– А мені завтра рано вставати на базар...

Хлопець 3 до 4:

– Володю, та толку з тієї квітки! Ходімо краще до шинку!

Хлопчик 1

– Ну, ви як хочете, а я піду шукати квіт папороті. А раптом поталанить?..

Хлопчик 2

– Ходімо. Знайдемо її, зірвемо і все на світі знатимемо, відімкнемо зачаровані замки без ключа!

Хлопчик 1

– Так, зможемо дістати усі скарби світу, матимемо чудодійну силу, а ще зчаруємо найкращих дівчат.

Всі учасники виходять на сцену. Звучить пісня «Ми - покоління молоде».

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: У 2-х ч. Київ, 1993. 579 с.
2. Грицак Є. Дитина в українських народних повір'ях і в народному лічництві // *Неопалима кутина*. 1995. С.75–100.
3. Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А. Макарчука. Львів.: Світ, 1994. 520 с.
4. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність. Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Львів: Літопис, 2000. 614 с.
5. Національні традиції: пам'ять родоводу. Сценарій виховних заходів. Пустомити, 1992. 160 с.
6. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ : Либідь, 1993. 765 с.
7. Чучмій І. Смійтесь, добрі люди. Київ : Либідь, 2001. 58 с.

ВИХОВНА ГОДИНА
«МИ МАТІР НАЗИВАЄМО СВЯТОЮ»
(ПРИУРОЧЕНА ДО ДНЯ МАТЕРІ)

Ведучий: Мама... Чи є у світі слово більш прекрасне і ніжне, ніж це? Це слово – найпотаємніше на землі, його найпершим від свого народження промовляє кожна дитина. Мама, мати, матуся, неня... Ці слова несуть у собі багато дитячих спогадів і тепла, яке сповна отримуємо ми від наймилішої, найсправедливішої та найдобрішої для нас людини. «Що те сонечко на небі, в лузі квітка красна? Це матуся в нашій хаті, добра вся та ясна», «Як під сонцем квітам, так з матір'ю дітям»; отже, Мама – то світле сонечко, яке сяє кожній людині, якого б віку вона не була. Мама – то незгасна наша зірка. Мадонна. Любов. Все гарне ми переймаємо, в першу чергу, від неї: доброта від неї, краса людська, чистота помислів і світлі мрії. Мати зі своїми дітьми постійно поруч у життєвих мандрах, всі радощі й горе вона переживає разом з ними, материнська ласка зігріває дітей до старості.

– Та чи завжди діти вдячні своїм матерям?

(Не завжди. Деякі діти забувають про свій обов'язок перед матір'ю турбуватися про неї в старості, а також завдають їй багато болю і розчарування. А матері так заслуговують нашої вдячності!).

Запам'ятайте такі істини :

- чим більша любов дитини до матері, тим світліше і радісніше життя;
- хто матір поважає, той горя не знає;
- матері добре, як дитина в славі;
- матері не купити, не заслужити;
- при сонечку світло, а при матусі – тепло;
- доки жива мама, то є правда на землі.

– Матір в усі часи любили, шанували і звеличували. Які приказки та прислів'я склав наш народ про маму? (*Діти відповідають*).

1 учасник:

1. Без сонця не квітнуть квіти,

Без любові немає щастя,
Без жінки немає любові,
Без матері немає ні поета, ні героя.

2. Як добре нам жити і знати,

І вірити, друзі, весь час,
Що кращого слова, ніж мати
Немає у світі для нас.
Воно, мов зоря світанкова,
Як хліб і людська доброта,
Як мова твоя колискова,
Як доля і правда твоя.

Ведучий: Нашу виховну годину ми присвячуємо Дню матері, святкування якого покликане пробуджувати святе і ніжне ставлення до матерів, нагадувати дітям про почесний обов'язок – віддавати шану матерям, турбуватися і піклуватися про них впродовж усього життя. Мабуть, для того й існує у нашому календарі такий день, коли ми можемо виголосити величальну матері: і тепле слово, і душевну пісню, і повчальну бувальщину, і подумки дану собі обіцянку – доглянути за мамою в старості, а не кинути її напризволяще.

– Коли ж відзначається Свято Матері? (У другу неділю травня).

– Подумайте, чому його святкують саме навесні, у травні?

2 учасник: Недарма це свято припадає на весну, адже саме цієї пори року все повертається до життя: і вербові котики ніжно лоскочуть нам руки, і березовий сік солодить нам губи, і дзвінкі струмочки, заморожені зимою, тепер весело біжать до річки. І жінка-мати, і весна дарують усьому світу нове життя...

Ще на початку минулого століття травень називали місяцем Матері Божої. Першого тижня і дорослі, і діти несли до церкви квіти, співали пісні, в яких славили Жінку, яка привела на світ Сина Божого. А в другу неділю в церквах відбувалися богослужіння на честь усіх матерів. І тоді діти вітали своїх мам ніжними, зворушливими піснями, віршами, дарували перші весняні квіти.

Звучить «Пісня про рушник».

Ведучий: Яка ж історія цього свята?

3 учасник: Історія цього свята така... У 1908 році молода американка Анна Джервіс з Філадельфії виступила з ініціативою вшанування матерів (на знак пам'яті про свою маму, яка передчасно померла). Вона писала листи до державних установ, законодавчих органів, видатних осіб з пропозицією, щоб один день у році присвятити вшануванню матерів. Її старання увінчались успіхом. У 1910 році штат Вірджинія перший визнав День Матері як офіційне свято, а в 1914 році його визнано законним святом для усіх Сполучених Штатів Америки.

У Європі Свято Матері почали відзначати після першої світової війни. Це було викликано воєнним лихоліттям, через яке постраждало багато людей. Війна, з одного боку, завдала значних збитків, а з іншого – загострила потребу у шанобливому ставленні до жінок-матерів, які зазнали найбільшого горя через втрату своїх чоловіків або дітей, а то й самі загинули.

4 учасник: В Україні цей день святкують від 1929 року з ініціативи Олени Кисилівської, редактора тижневика «Жіноча доля». Спочатку відзначалося це свято лише у Західній Україні, та згодом стали святкувати його у всіх регіонах України. І в нинішній час з нагоди цього свята влаштовуються урочисті вечори, виставки, концерти. Мета цих дійств – віддати шану Матері, тому що її любов є основою і джерелом життя. В усьому світі мірою вартості людини вважається її вдячність матері за життя, виховання й самопожертву.

5 учасник:

1. Що то є за днина, що то є за свято,

Що сюди зійшлося так усіх багато?
Знаю, що за днина, і всім варто знати:
То прийшли всі діти мамі честь віддати.

2. Так, матуся рідна для дітей працює:

І сорочку шиє, бавить їх, годує.
Як вони веселі – матінка радіє.
Як їм щось бракує – допомогти уміє.
А чуєш, як у нас у грудях б'ється серденько?
Те серце нам дала також рідна ненька.

3. Знаємо, всі знаємо, матінка єдина

Трудиться всю днину для дочки і сина,
В радості і смутку завжди з діточками...

Все, що тільки маємо, маємо від мами!

Ведучий: Мати, Берегиня, Матір усього суцього, Велика Матір, Праматір всього живого на землі... Її культ існував у наших предків з найдавніших часів.

З давніх-давен Мати – берегиня роду, сім'ї, яку оспівали багато письменників і поетів. Т. Г. Шевченко писав:

У нашім раї, на землі
Нічого кращого немає
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...

– Скільки оповідань, віршів, пісень написано про маму! Які твори українських письменників і поетів, які пісні про маму ви знаєте? (Виконують. Серед інших – «Росте черешня в мами на городі», «Чорнобривців насіяла мати», «Пісня про рушник», вірш «Мати» І. Гнатюка, вірш про маму М. Гірника, оповідання О. Довженка «Мати».)

Ведучий:

Мама! Найдорожче слово в світі!
Де б не був ти, що б ти не робив,
Та вона твій шлях завжди освітить
Ніжним серцем, відданим тобі.

Серце матері найбільш чутливе і вірне своїй дитині. У ньому ніколи не згасає любов, воно ніколи не буває байдужим. І скільки б тобі не було років, тобі завжди потрібна мама, її погляд – то ніжний, то суворий, її очі – то сумні, то радісні.

5 учасник:

Послухайте давню українську легенду про материнське серце...

Був у матері єдиний син. Душі в ньому не чаяла мати. По краплинці росу збирала для вмивання, найтоншим шовком вишивала сорочки. Виріс син ставний, гарний. Одружився з дівчиною небаченої краси. Привів молоду дружину в рідну хату. Незлюбила та свекруху, зненавиділа її. Щоб не потрапляти невістці на очі, переселилася мати у хлів. Але й це не допомогло їй. Наказала невістка своєму чоловікові вбити рідну матір і серце вийняти з грудей. Зачарований красою дружини, син сказав до мами: «Наказала дружина вбити Вас, мамо... А не послухаю – піде від мене». Заплакала мати й каже: «Ну що ж, синку, роби так, як велить серце». Пішов син з матір'ю до лісу, розпалив вогнище, убив маму, вийняв серце й поклав у вогонь. Тріснув сучок, полетіла

жаринка і боляче обпекла обличчя сина. Скрикнув той, закрив долонею болюче місце. Стрепенулося серце материнське, що горіло у вогні, і прошепотіло: «Синочку мій рідненький, тобі боляче? Вирви листок подорожника, приклади до обпеченого місця. А до листка приклади серце материнське, потім у вогонь покладеш!». Заридав син, схопив гаряче материнське серце, уклав його в розкраяні груди, облив гіркими слізьми. Зрозумів він, що ніхто й ніколи не любив його так гаряче й віддано, як мати. Й ожило серце матері, загоїлася рана, бо всесильним було її бажання бачити сина безтурботним і радісним. Підвелася мати й пригорнула до себе рідну кровинку. І осоружною стала йому дружина-красуня. Не повернулися вони додому, а пішли удвох степами широкими та й стали високими могилами. Пам'ятай сину, що найсвятіша любов – материнська!

5 учасник:

Бережіть материнське серце,
Бо воно, як воскова свічка.
То на гноті маленьке сонце,
Ніжне й тепле, але не вічне.
Затуліть теє серце ніжне
Од вітрів забуття і тривоги.
Каяття принесіть їй, хоч пізно,
І утріть гіркі сльози знемоги.
Бережіть материнське серце!

Ведучий: Особливої уваги заслуговує той вияв материнської любові, який сформувався як окремий жанр фольклору, – колискові пісні. У них матері виливають свою любов, турботу і переживання за долю дитини, формують ту духовну атмосферу, якою хочуть оточити свою кровинку. Саме мамина колискова пісня засіває в дитячу душу любов до природи, до рідного краю, до життя...

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.
Заглядає в шибку казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.
Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пущу тебе колиску синову гойдати.
Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії...

Саме Мама зігріває дітей своїм диханням і заколисує-заспокоює колисковою піснею.

– Які колискові пісні вам співала мама? Які колісанки ви в майбутньому будете співати своїм дітям? («Котику сіренький, котику біленький...», «Коту, коту сірий, не ходи по сінях...», «Люлі, люлі, люлі, налетіли гулі...», «Коте, коте, коточок, украв в баби клубочок...»).

5 учасник: Мати не тільки оберігає дітей, вона й навчає їх усьому, й виховує, тому що знає народну мудрість: «Який куш, така й калина, яка мати – така й дитина». Мати слідує за нашою життєвою дорогою, намагаючись вчасно застерегти від невірною кроку чи негідного вчинку. Будьмо чуйними й уважними до неї, і якщо вона буває сувора, спробуймо її зрозуміти! Це тому, що вона бажає нам добра. Щире спілкування з мамою завжди допомагає знайти вихід із будь-якої життєвої ситуації, тож пам'ятаймо про це й не віддаляймося ніколи від своєї неньки!

Ведучий: То ж давайте якомога менше змушувати наших мам переживати, сердитися, злитися на нас! Пам'ятаймо, що вони невічні. Почуття людини, яка втратила свою маму, можна виразити такими словами:

Земля дочекалась і рясту, і сонця, і цвіту,
Душа, мов калина, росте і цвіте від тепла.
Нічого не треба, нічого не хочу від світу,
Лишень аби мати на білому світі була!!!

5 учасник: Вірш Бориса Олійника «Мати»

Посіяла людям літа свої, літєчка житом.
Прибрала планету, послала стежкам споришу,
Навчила дітей, як у світі по совісті жити,
Зітхнула легенько і тихо пішла за межу.

– Куди ж це ви, мамо? – сполохано кинулись діти.

– Куди ви, бабусю? – онуки біжать до воріт.

– Та я недалеко... Де сонце лягає спочити,

Пора мені, діти, а ви вже без мене ростіть.

– Та як же без вас ми?!

Та що ви намислили, мамо?

– А хто нас, бабусю, у сон поведе по казках?

– А я вам лишаю всі райдуги із журавлями

І срібло на травах, і золото на рушниках.

– Не треба нам райдуг,
Не треба нам срібла і злота,
Аби тільки ви нас чекали завжди край воріт.
Та ми переробим усю вашу вічну роботу!
Лишайтеся, матусю! Навіки лишайтесь! Не йдіть!..
Вона усміхнулась, красива і сива, як доля,
Змахнула рукою – злетіли у вись рушники!
– Лишайтеся щасливі – і стала замисленим полем,

на цілу планету,
На всі покоління й віки!!!

Ведучий: Якщо у будь-якої матері запитати, що для неї найдорожче у житті, то вона без вагань відповість: «Діти!» Кожній матері своя дитина найкраща, якою б вона не була. Для кожної мами дитина – Центр Всесвіту.

Тож шануймо своїх мам, мам наших мам, і пам'ятаймо про святе жіноче покликання на Землі – стати Мамою і дбати про своїх дітей!

Мамчур Н. С., Кириченко В. Г.

**Сценарій виховного заходу до
Дня пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932-1933 років
«Збудуймо пам'яті негаснучий собор»**

Оформлення аудиторії: *стіл застелений скатертиною, ікона, рушник, вишитий чорно-червоними кольорами, запалена свічка, хліб, композиція з колосків і кетягів червоної калини.*

Ведучий: *Бутенко Владислав III курс*

Ведуча: *Орлова Вікторія III курс*

Ведуча: Голод... Різні думки спадають, коли чуєш це слово. Наше покоління не знає, що це таке. Ми маємо вдосталь їжі, та й не замислюємося над тим, що їстимемо завтра. Коли чуємо слово «голод», уявляємо порожній холодильник, неприємне відчуття в животі, шалений апетит... Але не те, що уявили б люди, які пам'ятають страшне лихо 1932-1933 років.

Ведучий: Пам'ять – нескінченна книга, в якій записано все: і життя людини, і життя країни. Це було не стихійне лихо, а зумисне підготовлений голодомор. Влада забрала у людей все. Все, до останнього колоска, до останньої зернини. Масове голодування почалося в грудні 1931 року і тривало до вересня 1933. 22 місяці народ страждав, мучився, вмирав...

Ведуча: 24 країни офіційно визнали Голодомор геноцидом українського народу. У 2003 році Український парламент назвав, а у 2006 – офіційно визнав Голодомор геноцидом українського народу. В 2010 році судовим розглядом завершилася кримінальна справа за фактом здійснення злочину геноциду. Винними суд визнав сім вищих керівників СРСР та УСРР і констатував, що за даними науково-демографічної експертизи загальна кількість людських втрат від Голодомору становить 3 мільйони 941 тисяча осіб. Також за даними слідства було визначено, що втрати українців у частині ненароджених становлять 6 мільйонів 122 тисячі осіб.

Щороку 4-ту суботу листопада по всій Україні відмічають, як день пам'яті і скорботи, присвячений жертвам голодомору 1932-33 рр.

Ведучий: Шановні гості, викладачі, студенти! Сьогоднішній виховний захід факультету української філології під гаслом

«Збудуємо пам'яті негаснучий собор» приурочений до Дня пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932-1933 років.

Ведуча: Дозвольте представити наших гостей, яких життя, творчість та праця дотичні до теми голодомору. Без цих людей не можна уявити сьогодення Уманщини, адже вони хранителі історії, стражденної душі народу рідного краю.

Ведучий: У нас в гостях: начальник архівного відділу Уманської міської ради **Неля Вячеславівна Ходаківська**, голова літературного об'єднання «Літо» **Ніна Степанівна Михайлова**, письменниця Уманщини **Катерина Вікторівна Крутських**.

Ведуча: Страшні події Голодомору в Україні не минули і місто Умань. В архівах збереглося багато документів, що засвідчують страшну історію уманського краю під час Голодомору. В одному з архівних джерел зазначено такий факт: *«...В місті багато голодуючих страждають безбілковим опуханням. В Умані більше 100 сімей червоноармійців знаходяться в тяжкому стані так як не отримують продуктів харчування. По місту збільшилась смертність. За лютий місяць від голоду вмерло 230 чоловік. Крім того, в лікарнях померло 103 чоловіка, підібраних міліцією на вулицях... Зареєстровано 10 убивств з метою грабунку продуктів харчування».*

Ведучий: Про ці та інші трагічні факти розкаже нам начальник архівного відділу Уманської міської ради **Неля Вячеславівна Ходаківська**. Запрошуємо її до слова!

Ведуча: І справді, десятиліття відкривають не тільки архіви, а й людські серця, бо час вказує на неправоту та помилки, які колись зробило людство. «Час минає», – звикли казати ми. Час стоїть – минаємо ми. Минають наші думки, погляди, вподобання... Та найважливішим є те, щоб не минула пам'ять народу, його історична душа. Тому відкриваймо таємниці та пробачаймо один одному. Бо життя таке коротке...

Ведуча: Українські поети і прозаїки стали першими літописцями Голодомору, намагаючись осмислити катастрофу у слові – ще від часів, коли над правдою про Голодомор тяжів «культ мовчання». Боєм і скорботою проникнута поезія «Загупало в двері прикладом...», котру лише в останньому томі 12-томника Павла Тичини опубліковано повністю, без скорочень. Ніяка «залізна завіса» не змогла приховати від Євгена Маланюка смертельного

поєдинку між владою та народом. «Року Божого 1933» – так названа одна із поезій.

Ведучий: Першим, хто сказав світові правду про 1933 рік, його причини і наслідки, став автор роману «Марія» Улас Самчук. Написаний у високому стилі хроніки життя жінки-селянки, роман підносить її образ до символу України, багатостраждальної нашої землі.

Роман «Марія» – роман-спалах, роман-реквієм, роман-набат. Надрукований 1934 р. у Львові, він дуже довго ішов до своїх читачів. «Коротко, сильно і страшно» описує Улас Самчук голодний 1933 рік. До зображення життя своїх героїв автор підходить з мірою українського життєствердження.

Втіливши у своїй творчості гірку долю українського народу в ХХ столітті, письменник та його роман «Марія» тепер уже назавжди залишаться в історії української літератури.

Ведуча: Стоячи біля джерел теми голодомору 1933 р., твір Уласа Самчука як би окреслив проблематику повістей Тодося Осьмачки «План до двору» (1951), «Ротонда душогубців» (1956); йому співзвучні п'єса «Чий злочин» (1952) Василя Чапленка, повість «Їм дзвони не дзвонили» (1987) Олекси Гай-Головка, твори Олекси Веретниченка та Ігоря Качуровського. Всі вони з суворою правдивістю розповідають про геноцид та етноцид, що їх проводила в Україні комуністична московська влада.

Ведучий: З плином часу з'являлися нові твори, нове осмислення фактів і наслідків штучного голоду; ці твори зроджувалися і в Україні, і поза нею. Художня правда про Голодомор почасти замінила історію, котра писалася і переписувалася... Але й література про Голодомор не стала надбанням широкого загалу – ні та, що створена в 20-ті роки, ні та, що з'являлася пізніше – аж до кінця минулого століття. Чому так сталося? Що найпримітніше з поетичного і прозового відтворення Голодомору хвилює нинішніх читачів? Чи представники нових поколінь письменників звертаються до складної, страшної й неосяжної теми Голодомору?

Ведуча: Дати відповідь на ці разючі питання запрошуємо нашу гостю – голову літературного об'єднання «Літо» **Ніну Степанівну Михайлову.**

Ведучий: Минули десятиліття, і лише тепер починаємо дізнаватися правду про страшні події 1932-1933рр. – про голодомор

на Україні. Тільки наприкінці 80-х – у 90-х рр. ХХ-го століття про голодомор з'явилися наукові статті, спогади очевидців, про нього заговорили в пресі; складено мартиролог жертв голодомору. Сьогодні люди оповідають страшні події тих років. Ми маємо ще й ще раз говорити про цю страхітливу трагедію, щоб слова глибокої скорботи не лише дійшли до свідомості кожного, а й увійшли у його серце. Адже ми живемо в інший час і не причетні до тих страшних часів. Тому так важко достукатися до сердець нині сущих. Пам'ять про Голодомор має бути вічною, як реквієм, як пересторога всім суцям на Землі.

Ведуча: Ця жінка, одна з тих людей, які сприймають Голодомор як особисту емоційну втрату, яка з роками все сильніше тривожить серця, пробуджуючи в них сум та жалобу за мільйонами загиблих співвітчизників. Свій біль про жахи голодомору вона вилила в поемі «Реквієм».

Ведучий: Уривок з поеми «Реквієм» «Долина скорботи» прочитає студентка 12 групи Діана Подреза, а про її історію створення та художнє осмислення повідає у своєму виступі авторка, наша гостя, письменниця **Катерина Вікторівна Крутських**. *(А тим часом студенти готують нашим гостям письмові запитання).*

Ведучий: Ведуча: *(Зачитує запитання до гостей)*

Після відповіді на запитання «Дякуємо за відповідь»

Ведуча: Нині кажуть, що село постаріло. А це ж прямий наслідок голодомору, матеріальний відгомін ненароджених поколінь. Ми з боєм говоримо сьогодні про генофонд українського народу, непоправно підірваний голодомором 1932–1933 років.

Ведучий: Що ж забрали з собою в могили ті 12 мільйонів великомучеників голодного року? Не тільки те, що вони самі могли створити на цьому світі, а й те, чого вони так і не передали нащадкам. Зяюче провалля утворилося на місці 1933 року в демографічній структурі населення України. Це провалля невідворотно повторювалося потім ще й ще – коли наставала пора народжувати своїх дітей тим дітям, яких давно вже забрала голодна смерть і дітям цих ненароджених.

Ведуча: А пішли ж найкращі несли в могилу найкоштовніше, що є в нації – гени що є в нації – гени розуму, здоров'я, досконалості фізичної й духовної, гени милосердя, справедливості, людяності й відвагою, всіх мислимих людських чеснот і талантів. Обривався вічний живий ланцюг поколінь. Українському народові,

якого ніколи не щадила доля, було завдано такого удару, якого ще не знав ні він, ні весь цивілізований світ.

Ведучий: Тяжко повертає собі народ України духовне здоров'я. Жадане й драматичне його очищення, радісне й гірке його воскресіння. Надто багато позаду могил. Надто великі втрати. І тільки правда здатна зняти наслідки шоку, заподіяного епопеєю насильницької колективізації та голоду, розкріпачити волю людей. Тільки виповівши минулі страждання, викричавши давній біль, крок за кроком пройшовши заново хресну дорогу своєї далекої і близької історії, віднайде себе наш народ, гідний прекрасної долі.

Відео-музична композиція «Свіча» Оксани Білозір

Ведучий: Сьогодні, коли від початку голодомору минуло десятки років, ми не маємо права забувати народне слово правди. Бо це слово здолало смерть, аби дійти до нас, збудити в наших серцях пам'ять про мільйони безвинно замучених предків і застерегти від повторення страшних помилок. Пам'ятаймо заради майбутнього!!!

Ведуча: Наш захід присвячений Пам'яті жертвам голодомору (1932-33 рр.) підійшов до кінця, до заключного слова запрошуємо заступника декана з виховної роботи Наталію Сергіївну Мамчур.

Кравченко І. М.

**СЦЕНАРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО КОНКУРСУ З
УКРАЇНОЗНАВСТВА**

*28 листопада 2013 р.
Аудиторія № 407.*

Вед.1: Ми без предків не можемо жити,
Без веснянок, Купала вогнів, –
У трипільських спіралях укритий
Невмирущий дух прабатьків.

Вед.2: Хоч узвар, що сповняє баклагу,
Не виказує їхніх думок,
Ми п'ємо й, відчуваючи спрагу,
Все шукаємо їхніх стежок...

Вед.1: Де ходили, що знали й уміли,
Як співали забутих пісень...
Непростому дослідництва ділу
Ми наразі вчимося щодень!..

Вед.2: Відверто кажучи, справді вчимося! І для багатьох із нас дослідницька справа стала небайдужою ще в стінах рідної школи. Саме тому співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини кілька років тому започаткували проведення щорічного **регіонального конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів** загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів.

Вед.1: І почесне право відкриття цього річного конкурсу має кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи нашого університету **Ярошинська Олена Олександрівна**.

Вед.2: Ми намагаємося зберегти народне духовне надбання, оригінальну культуру свого етносу, розкрити сутність кожної обрядодії на рівні образів і символів... І завжди наші дослідницькі починання підтримує керівництво Інституту та факультету!

Вед.1: Тож наразі запрошуємо до слова доктора педагогічних наук, професора, директора Інституту філології та суспільствознавства, декана факультету української філології **Коваль Валентину Олександрівну!**

Вед.2: Запрошуємо до слова ініціатора усіх наших творчих пошукувань, завідувача кафедри української літератури та українознавства, завідувача науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» – **професора Наталію Петрівну Сивачук!**

Вед.2: Маємо наразі чимало досліджень **календарних звичаїв та обрядодій** Черкаського краю. Це, мабуть, найулюбленіші і найтаємничіші свята – Різдво, Великдень, Трійця, Купала... На них покладають великі надії і сподіваються від них благословення.

Вед.1: Що й казати вже про *храм* на селі!

До церков ідуть великі й малі,
Звідусіль рідня, куми і друзі
Сходяться на свято ув окрузі!

Вед.2: І завжди гостинністю багата
Зустрічає їх вкраїнська хата!
Споконвіку так було й донині –
У пошані звичай в Україні!

Вед.2: У виконанні учасниці творчої студії «Театр Слова» Зачепи Катаріни для вас, шановні присутні, прозвучить вірш Ліни Костенко «У селі одному на Поділлі...».

Вірш «У селі одному на Поділлі...»

Вед.2: Поезія різдвяних свят...
Святвечір... Сипле сніг лапатий...
Ікони золотом горять...
А батько вносять дідух в хату...

Вед.1: Наш красень-дідух – жита сніп,

З обжинків зв'язаний, з колосся...
А буде дідух – буде хліб,
Щоб добре від Різдва велося...

Вед.2: Ми не заради красного слівця згадали про Різдво. Адже саме Різдвяна обрядовість є найяскравішим прикладом театралізованого дійства! Це своєрідна народна драма зі своїми акторами, настроями, врешті – з абсолютно унікальним світовідчуттям та світовідтворенням...

Вед.1: Традиційні східноподільські колядки та щедрівки пролунають для вас, шановні присутні, у виконанні *фольклорної групи народного аматорського колективу «Софія»!* Керівник – Заслужений працівник культури України Василь Семенчук!

Колядки і щедрівки у виконанні фольклорної групи народного аматорського колективу «Софія»

Вед.2: Виший мені, мамо, ще одну сорочку,
Щоб одна на свято, а друга – на будень,
Хай на заздрість недругам, тим, що зле торочать,
У сорочці вишитій йтиму межі люди.

Вед.1: Хрестиком гаптуй її, хмеликом барвінку,
Чорнобривці виший там і кленове листя,
Хай моя милується нею українка,
Щоб обом на щастя нам рушники сплелися...

Вед.2: Мальви гарні виший ниткою шовковою,
Колос і калину в хмелик поклади.
...Йтиму на побачення синьою дібровою,
Де рососою вкриються милого сліди.

Слободяник)

(Анатолій

Вед.1: *Вишивкарство* – це таїнство, рукотворна магія долетворення... Ні для кого не таємниця, що українська народна вишивка має глибокий символічний зміст. Більше того – вона «програмує» життя людини, захищає її від побутових негараздів та недобрих очей.

Вед.2: І завжди – пісня! Пісне, ти – душа!
Душа мого найкращого народу...
Тебе п'ємо, немов живлющу воду,
Відгонимо тобою тугу й страх...

Вед.1: А який фольклор на Черкащині!
От же справді – багатюща спадщина!
Ллється і струмує, рветься вверх
Сонячний фольклорний феєрверк!

Вед.2: Українська народна пісня завжди була неодмінним супутником майстрині-вишивальниці!.. То ж запрошуємо до виступу студентський *народний аматорський колектив «Софія»*. Керівник – Заслужений працівник культури України Василь Семенчук!

Виступ «Софії»

Вед.1: *Світоглядні уявлення і вірування* українського народу завжди були основою слів та вчинків його представників. Сьогодні – не виняток. Ми досі зберігаємо віру в народну магію, в нечисту силу, в добру чи погану енергетику зопалу кинутого слова.

Вед.2: Але найбільша кількість цих залишків древніх релігій простежується в реліктових обрядодіях та пам'ятках, які досі існують на території Черкащини.

Вед.1: Вірш Ліни Костенко «Скіфська баба» прозвучить для вас у виконанні учасниці майстер-класу «Театр Слова» Гусевої Вікторії.

Вірш Ліни Костенко «Скіфська баба»

Вед.1: Люди – прекрасні.
Земля – мов казка.
Кращого сонця ніде нема.
Загруз я по серце
У землю в'язко.

Вона мене цупко трима.

Вед.2: І хочеться бути дужим,
І хочеться так любити,
Щоб навіть каміння байдуже
Захотіло ожити
І жити!

Вед.1: Воскресайте, камінні душі,
Розчиняйте серця і чоло,
Щоб не сказали про вас грядущі:
– Їх на землі не було...
Симоненко)

(Василь

Вед.2: Дуже сподіваємося, що про нас нащадки так не скажуть. Маємо також надію, що дослідники-початківці, які представили на конкурс результати власної діяльності в означеній галузі, в недалекому майбутньому поповнять ряди відомих в усьому світі особистостей, що вивчали і пропагували матеріальну культуру своєї бАтьківщини.

Вед.1: Щиро дякуємо усім вам за співпрацю! Нехай Господь дарує Вам силу, міць і благодать Святого Духа на многая літа!

Вед.2: А ми наразі оголошуємо початок конкурсу і запрошуємо до слова його координатора _____!

Сивачук Н. П., Кравченко І. М.

СЦЕНАРІЙ

тематичного вечора, присвяченого 190-ій річниці від дня народження Т.Г. Шевченка

Актова зала нового корпусу

10.03.2004

15 : 00

Звучать позивні.

На сцені народний хор «Кобзар». Керівник Анатолій Купчик. Без оголошення виконується пісня «Тарасова земля» (муз. А.Пашкевича, слова М. Негоди) у супроводі оркестру «Музичні візерунки».

**Ведучі (на тлі хору, на фоні мелодії «Думи мої ...»)
О. Шкуренко – бандура.**

1-й: Найпотужніших сил найвеличніше диво –
То Шевченкове слово крізь долі і світ
У прийдешне з давнини щогодини, щоднини
Кличе піснею нас батьківщини-родини
На шляху залишати карбований слід.

2-й: Щоб жила Україна, і мати, і діти.
Щоб добро – із душі і добро – із полів.
Нам творити цей світ. Нам співати-радіти,
У Шевченковім слові рости-молодіти
На своїй, на його і на нашій землі.

Ведучі виходять. Хор «Кобзар» виконує пісню «Учітєся, брати мої».

Ведучі.

1-й: Сяйво духу Шевченкових творів, його муза роздирали завісу народного життя. І страшно, і солодко, і боляче, і захоплююче туди заглянути!.. Тарасова муза прорвала якесь підземне сплетіння, що впродовж багатьох віків було замкнене багатьма замками.

2-й: Усе, що свідомо чи несвідомо жило й ховалося в народному почутті, все, що плакало, раділо й стогнало в серці народному, - усе злилося в поезії Шевченка в один акорд – палкий, сумний, приголомшливий. Він все одержав від народу і все віддав народові, повернув променем, перетвореним у вогнищі думки, почувань і страждань.

Поезія: Остапчук В. Т. Шевченко «Осія. Глава XIV»

Ведуча.

Із неймовірною, нелюдською жадобою повноти і завершеності, Тарас Шевченко, цькований, засланий, нещасливий в особистім житті, віддає всього себе Батьківщині, щоб ніби розплинутися в ній і в цім творчім пориві віддати тій Батьківщині всю свою повноту і завершеність.

Широчінь чуттєвої скали, різноманітність і повнота нескаліченої української думи, що прагне жити вільним, гарним життям цілком вільної людини, у безмежному світі вільної нації, і – співати, співати, співати.

(Під час слів ведучої на сцену виходить народний аматорський колектив «Софія». Художній керівник ансамблю Василь Семенчук).

Виконуються пісні: 1. «Ой там у лісі під дубиною»

2. «Веснянка»

По закінченні ведучі:

1-й: Коли з віддалі мало не двох сотень літ ми придивляємося до велетенської постаті Шевченка, то не можемо стримати подиву багатограним багатством його духовної особистості. Великий талант його в образотворчому мистецтві визволив поета з неволі кріпацтва.

2-й: Другий, ще більший талант – талант великого поета, що ставить його нарівні з найбільшими поетами світу, – позбавив його знову волі, привів до заслання та ще й з найжорстокішим присудом – забороною писати й малювати – з найстрашнішим присудом, який тільки може впасти на людину, обдаровану творчими талантами саме малювати і писати. І все ж – писав – чесно, більно, геніально.

Поезія: Білозор Юля. Т.Шевченко «До Основ'яненка»

Ведучі.

1-й: Тарас Шевченко, як ніхто розумів значення рідного слова і ставив його на сторожу й на незламну вічну службу своїй нації. І слово його було не лише трагічним, жорстоким чи закличним, - було воно й лукаво-веселим.

2-й: Ой стрічечка до стрічечки
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю,
У неділю погуляю.

Хореографічна композиція: «Тополя», керівник Л. Андрущук

Ведучі.

1-й: Шевченкова поезія. Від ідилічного «Садок вишневий коло хати», до громопророчого «Погибнеш, згинеш, Україно», від зрівноваженого Підкови до нещасного Гамалії, до лютого Гонти.

2-й: Від стилізованих побутових пісень до величної симфонії «Кавказу» і від інтимного трагізму «Дівочих ночей» до півшаржованої поради «Хоч раз, сердего, соблуди» – який розмах душі, таланту і благання у Бога одного – «А дай жити, серцем жити і людей любити.»

Поезія: Паюк Оля Т.Шевченко «Розрита могила»

Ведучі на фоні мелодії «Думи мої...»

1-й: Заслання. Самота. Солдатчина. Нічого. Нічого - Оренбург. Нічого - Кос-Арал. Не скаржився. Мовчав. Не плакав. Нічого, якось жив і якось не вмирав.

2-й: Співав Кобзар в пустелі Кос-Аралу,
У казематах батюшки-царя.
Кайдани, шаленіючи бряжчали,
Але не стихла пісня Кобзаря.

(На сцені народний хор «Кобзар». Виконуються твори:

1. «Будь священна земля Кобзаря»

Поезія: Петровський С. Т. Шевченко «І мертвим і живим».

2. На слова Т. Г. Шевченка, музику В. Гладкого «Реве та стогне Дніпр широкий»).

По закінченні – ведучі на тлі хору.

1-й: Шановні добродіи. Літературно-музичну композицію «Думи мої...»,

присвячену 190-літтю від дня народження Тараса Шевченка, вам подарували творчі колективи філологічного факультету та Інституту соціальної і мистецької освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

2-й: Щиро дякуємо вам за участь у святі. Хай щастить вам нині і завжди.

ПОСЛІДОВНІСТЬ НОМЕРІВ:

1. Народний хор «Кобзар». Пісня «Тарасова земля»(муз. А. Пашкевича, слова М.Негоди) у супроводі оркестру «Музичні візерунки».

2. Хор «Кобзар» виконує пісню «Учітєся, брати мої».

3. Остапчук В. Т. Шевченко «Осія. Глава XIV»

4. Народний аматорський колектив «Софія» «Ой там у лісі під дубиною»

5. Народний аматорський колектив «Софія» «Веснянка»

6. Білотор Юля. Т. Шевченко «До Основ'яненка»

7. Хореографічна композиція: «Тополя», керівник Л. Андрущук.

8. Паюк Оля Т. Шевченко «Розрита могила».

9. Хор «Кобзар» «Будь священна земля Кобзаря»

10. Петровський С. Т. Шевченко «І мертвим, і живим, і ненародженим...».

11. Хор «Кобзар» «Реве та стогне Дніпр широкий»).

*Терешко І. Г., Йовенко Л. І.,
Мамчур Н. С., Кириченко В. Г.*

СЦЕНАРІЙ НАРОДОЗНАВЧОГО СВЯТА «УМАНСЬКИЙ ЯРМАРОК»

Дійові особи

Дія 1

1 *молодиця – Марина Король*

2 *молодиця - Стасіневич Світлана.*

Перша жінка (Варка) - Егуфарова Аліна

Друга жінка (Одарка) – Катя Бержинар

Перша дитина – Наташа Денисюк

Друга дитина – Соня Терешко

Іван - Саша

Петрович - Назар

Дія 2

(Лелія – 8)

1. Продавець капусти – Моравська Оксана

2. Продавець картоплі. – Середа Аня

3. Продавець буряків – Тетяна Онуфрієнко

4. Продавець кавунів – Анастасія Філатова

5. Продавець гарбузів – Шукайло Влад

6. Продавець квасолі – Мандзюк Альона

7. Продавець кукурудзи – Віка Хоменко

8. Продавець насіння (квасолі) -

9. Продавець гончарних виробів.

10. Продавець посуду.

11. Продавець вишивок.

Гурт дівчат (ансамбль «Софія»)

Дівчина 1. -

Дівчина 2. -

Дівчина 3. -

Дівчина 4. -

Дівчина 5. -

Покупець 1 -

Продавчиня віників - *Марина Король*
Друга жінка -
Покупець 2.- *Льоня 1 курс*
Продавець яєць.

Дія 3

Дівчина 6. -
Єврей - *Вітя*
Христофоровна. – *Біла Діана*
Охрім - *Віталій Слободяник*

Дія 4.

Гапка. – *Коваль Іра*
Палазя – *Валерія Тінькова*

Дія 5

Кум 1. – *Бурковецький Стас*
Кум 2. – *Ніколіч Ігор*

Дія 6

Циганка 1. - *Сюзанна*
Молодиця 3. - *Голяка Наташа.*
Циганка 2.- *Настя Січка*
Циганка 3.- *Аня Огородник*

Дія 7

Продавець гарбузів - *Шукайло*

Дія 8 (Діти)

Дія 9

Остапенко. – *Іван 1 курс*
Його жінка - *Настя Січка*

Дія 10

Пилип. - *Саша Бондаренко*
Хвеська. – *Саша Денисюк*
Степан. – *Вадим 1 курс*
Варка - *Егуфарова Аліна*
Одарка - *Катя Бержинар*

Голос за сценою.

Увага! Увага! Спішіть, поспішайте!
Господарі й гості – глядіть, не минайте!
На ярмарок прошу гуртом, поодинці!
Чекають на вас там чудові гостинці!
На ярмарку нашім веселім, багатім
Є чим дивувати і є що придбати.
Тут щедрі дарунки із саду, городу,
Тут пісня і жарти – усім в нагороду!
Тут речі умільців ні з чим не зрівняти –
Барвисті стрічки, рушники вишивані.
Мерщій-бо на ярмарок всі поспішайте!
Купуйте, дивуйтесь, танцюйте і грайте!

Дія перша (Усі на ярмарок)

1 молодиця. Кумонько, ти чула, як гукали на ярмарок? Ходімо швидше, там так цікаво буде! Поторгуємо та ще й на людей подивимось, себе покажемо!

2 молодиця. Ой, чула я, чула, не глуха. Та вже біжу. Ось часнику вродило, дівати нікуди. Ото продам, а горщиків куплю, бо їх на все треба: і на молоко, і на сметану, та й сиру того так багато, так багато! А разом побачимо знайомих, може, й неодружених чоловіків з другого кутка...

1 молодиця. То біжімо вже, не барімося. А я ось цибулю несучу продавати, бо так багато її в нас! І така вся, як кулаки - велика, чистенька, суха і така солодка, як мед.

2 молодиця. Таке скажеш, як мед. Тільки-но розріж, то сльози так і поллються на той мед. Ото вже придумала!

1 молодиця. А я кажу, що солодка моя цибуля. Ну, нехай не така, як мед, а все ж не гірка, як твій часник.

(Один чоловік веде козу, а інший - свиню)

Іван. – Здорові були Петровичу! І Ви на ярмарок?

Петрович. – Атож, здрастуйте!

Іван. – Козу незнаної породи продавати ведете?

Петрович. – Атож.

Іван. Заливає молоком?

Петрович. – Заливає.

Іван. – Не продишевте ж!

Петрович. – Та то вже як буде!

Іван. – Іч! “Бариню» ведете! Скільки за неї хочете?

Петрович. – На ярмарку питаєш.

(Одна жінка наздоганяє іншу (несуть однаковий товар))

Перша жінка. – Жіночко добра, як на ярмарок потрапити?

Друга жінка. – Іди, красунечко, навпрямець, а там живе Андрій Швець, а там повернеш, два двори ще минеш. В третьому дворі живе Кулина Вакуленкова: її чоловіка торік взяли в москалі... а там проваллячко, а за проваллячком – гульк – по городу ходить сива кобила, а на призьбі лежить руда собака: ото, туди-туди, перетуди і ярмарок.

Перша жінка. – Не говори пишно, щоб тобі на зле не вийшло... ..Дай Боже спродати, купити і гроші додому пренести.

Друга жінка. – Ага-ага! Їхала Хима з Ірусалима: тарахкотілка теркоче, а коник бігти не хоче.

(Зустрічаються діти)

Перша дитина. – Куди твій батько поїхав?

Друга дитина. – На ярмарок.

Перша дитина. – А коли вернецца?

Друга дитина. – Як поїде на об’їзд, то сьогодні буде, а як поїде навпростець, і завтра не буде.

Перша дитина. – Отож і мій, як поїде кругом, так сьогодні буде, а як навпрошки, то мабуть завтра.

(Зустрічаються два кума)

Іван: Куме!

Степан: Га?

Іван: А що будете просити за поросят?

Степан: Та... Даремно віддав би, так жінка з’їсть...

Іван: А що, не їдять?

Степан: Не-є...

Іван: От би їм та апетит куми! Ге!

Степан: О-о! Тоді ціни б їм не було... Хто б їх на базар повіз?... А ви, куме, вирішили корівку продавати?

Іван: Еге ж.

Степан: Хороша корова, видна, годована...

Іван: Та? Якби ще доїлася, ціни б їй не було!

Пісня « На ярмарок» (Лелія)

Дія 2 (Ярмарок)

(На ярмарку продавці закликають купців):

Продавець капусти. Купуйте капусту, білокачанну, соковиту! Борщ та капуста — так хата не пуста! Купуйте капусту, солоденька, тверденька, велика, соковита.

Продавець картоплі. Картопля, розвариста, смачненька, ніби з маслечком жовтенька! Купуйте картопельку! Така тільки в мене! Не обходьте, добрі люди, такої картопельки більш ніде не буде!

Продавець буряків. А в мене буряки, підходьте, свояки! Буряк червонястий, солоденький, головастий! Купуйте буряки!

Продавець кавунів. Кавуни і дині! Солодкі, як мед, соковиті. Сік рікою тече. Ріжте обережно!

Продавець гарбузів.

Ось дивіться - гарбузи!

Та які великі!

А як вийнять середину

В ньому можна жити!

Гарбузи! Гарбузи! Підходьте, не чекайте, на вози вантажте, бо гарбузи важкі, пузаті, на насіннячко багаті!

Продавець квасолі. Маю усього потроху, квасолі, бобу, гороху! Підходьте, купуйте, грошей не жалкуйте.

Продавець кукурудзи. А в мене смачна кукурудза, їжте од пуза, бо в ній крохмаль та білки, підходьте, не минайте, жінки!

Продавець. Насіння соняшника, насіння гарбуза. Підходьте, не гордуйте, насіннячко діткам купуйте. Бо воно смачненьке, корисне, лікувальне, насіннячко кругленьке

Продавець гончарних виробів. А я глечики пропоную, дорого не ціную. Але в кожній господі глечик стане у пригоді...

Макітру купіть, щоби маку натерти,

Гладущик, щоб пити смачне молоко

Горщечки, щоб квіти гарні посадити

Великий горщок, щоб куті наварити.

Купуйте глечики, макітри, кварта...

Продавець посуду.

Підходьте сюди, дорогі господині,

Та й виберіть посуд всій вашій родині.

Тут ложки, миски і всілякі горнята,

Мішалки, терки і качалка пузата.

Продавець вишивок.

Дивуйтеся, купуйте, але не баріться
Краса-то яка — підійдіть, подивіться
Яка то робота, які то узори
І в цих вишивках — лани неозорі.
Птахів щебетання, весняні світання.
Квітковий розмай і калини зітхання.
Оця вишиванка пасує дівчатам!
А ці сорочки до лиця вам, хлоп'ята!
Для вас готували прекрасні майстрині
Ось ці пояси — і червоні, і сині.

Гурт дівчат (ансамбль «Лелія»)

Дівчина 1. А де це нашого Івана не видно на ярмарку?

Дівчина 2. Та ось він іде, поспішає.

(Іван іде, а до нього чіпляються дівчата).

Дівчина 3. Ой! Здоров був, Іване!

Дівчина 4. Куди їдеш?

Іван. На ярмарок.

Дівчина 5. А що везеш?

Іван. Купу дівчат.

Дівчина 2. А чому продаєш?

Іван. За сто доларів продам.

Дівчина 4. Що так дорого?

Іван. Бо хороші вони в мене.

(Дівчата відходять, перешіптуються).

Іван (до хлопців). Беріть, за 10 гривень віддам.

Хлопці. Що так дешево?

Іван. Бо ледачі!

Дівчата. А, ледачі! Ану іди сюди *(дівчата хапають його і починають бити)!*

Іван. Ай, дівчата, зупиніться... Гарні ви, не ледачі і гарно співаєте. Краще співайте.

Пісня «.....»

Покупець 1. – Жінко, а скільки ж ця квасоля.

Продавець квасолі. – Восім, милості просим!

Покупець 1. – Зарядила як за рідну маму.

Продавець квасолі. – На ярмарку й на торгу, що хочу те й роблю.

Молодиця 1. – Цибуля українська, соковита, вітамінна, дуже-дуже корисна. Споживати можна в сирому, вареному і смаженому

вигляді. Без цибулі найкраща страва втрачає свій смак. Купуйте цибулю! Продаю дешево.

Молодиця 2. – Часник! Часник! Як добрий кулак, і зубці дорідні. Купуйте у мене часник.. Часник! Купуйте часник!

Продавчиня віників. Гей, кому мітла?

Жінка. А чи мітла у тебе добра? Чи не розсиплеться вона?

Продавчиня віників. – Служити вік вона спосібна...А вам нащо мітла потрібна – щоб замітати чи літати?

Жінка. Мені, щоб тобі пику закрити. Дивися, щоб ти не зсохлася, як віник.

Продавчиня віників. Та чи чули, люди! Вона ж відьма. Спочатку до неї ходив солдат, але ні з сього ні з того розігнався на переїзді і вдарився головою у залізний стовп і тут же вмер. Потім уже до неї ходив таки сам чорт. Ні хвоста, ні ріг, ні копит у нього не бачила - звичайний собі пан. Приходив з компанією, не жалів грошей. Ну люди казали, що була музика, був випивон, був закусон, аж поки не заспівали перші півні. На ранок усе щезло, а вона опинилась сама на болоті в Собківському. І тоді вже вона смикнула, хто до неї ходить. Попоходила по знахах, аж поки не напитала одного відьмака, котрий одмовив од неї «того, що в корчах сидить».

Я на власні вуха чула, як сварила одна мати свого сина, який після цих двох коханців залицявся до неї. «То, – казала, – ходив до теї відьми солдат – розбився; то ходив сатана – завів на болото; а ти ще ходиш до неї і після чорта!». Отаке було люди. Такшо ховайте од неї товар, бо пропаде..., а матері тримайте синів, бо ізведе...»

Пісня «Вдова вмiє чарувати»

Покупець 2. Скільки коштують яйця?

Продавець яєць. А хiба воно не видно? Написала ж олівцем: «По пiвгривнi за яйце».

Покупець 2. Тю, виходить кури вашiносять яйцi золотi?

Продавець яєць. Е, якби такi носили – я б по долару просила! Так що очi ви роззуйте, гривнi є, то вже купуйте. А не має, покупець, йдiть додому... без яєць.

Покупець 2. А, битi, скiльки коштують.

Продавець яєць. По пiвгривнi за яйце.

Покупець 2. То розбийте менi два десяткi.

Продавець яєць. Так, покупець, йдiть додому... без яєць

Дія 3 (Христофоровна)

Дівчина 6. Почім ця тканина?

Єврей. Оченъ дьошево: поцілунок за метр.

Дівчина 6. Дайте мені три метри ...Мамо, йдїть розрахуйтеся!

Христофоровна. О для вас пані імеєтся жупан.

Єврей. Ви тіко посмотріте, как комір прилягаєт.

Христофоровна. Але рукави короткі!

Єврей. А талія, ух как нав сшит...

Христофоровна. Що талія, коли рукави короткі!

Єврей. Шо ви заладили: рукава, рукава! У жилеті їх совсем нема, но их же носят! Вам красиво. Шапку брать будете. Она подходит к етому наряду.

Пісня “Розійдись хоровод».

Продавець 1. – Охріме, твою жінку взяла лихоманка.

Охрім. – Та нехай? Я кошту не пожалію; бо як вмре, так самий похорон більш буде коштувати, чим покупки.

Христофоровна. – Купи лишень кавуна солоного та булочку, хочу поїсти.

Охрім. – А як після сього захочеться пити?

Христофорова. – Так ти купи осьмушку пива. А далі вже, щоб так гірко було після пива, так купи медяничків, родзинків, чорносливу.

Охрім. – Та на, наїдайся добре, поки не спотієш.

Христофоровна. – Ой, пробі! Очіпка хочу! Очіпка вишневого!...Такого хочу, як на дячисі!

Усі торгуючі. – Та купуй, Охріме, купуй мерщій! Бач, чого лихоманка забажала. Поставляй їй усе, а то щоб до вечора не вмерла.

(Побіг Охрім, купив, подає жінці)

Христофоровна. *(починає стогнати та охати і ледве каже)* – Коли б ще мені... тепер... та п'ять кіп... то б я і устала!..

Охрім. – Не я ж буду, щоб не зробив по-своєму! Витрачай, жінко, кат бив би твою матір! Витрачай усе!..*(Кидає її гаманець, сам падає на землю і соває ногами).*

Христофоровна. – А якого гаспида ти там стогнеш?

Охрім. – Але! гаспида!.. Коли ж я недуж!.. І у груди зле, і в бік штрика, і у спину шпига, і на поперек не піднімуся...

Христофоровна. – Та що се тобі сталося?

Охрім. – Але, що!.. Не знаєш?.., вередую.

Христофоровна. – Що?.. Що таке?..

Охрім. – Вередую, кажу тобі. Хіба не знаєш вередування? Се ваша жіноча натура на мене напала.

Христофоровна. – Ось я тобі дам! Ще й він вередувати! Устань,

Кажу тобі! Коли тебе напала жіноча натура, то я озьму мужичу натуру та тут тебе так відвередую, що й гадки не матимеш!

Охрім. – Я таки й то гадки не маю, та лежу собі, та усе вередую собі.

Христофоровна. – От щоб тебе з твоїми вигадками! І сміх, і лихо в дурнем! Скажи ж мені на милость, чого-таки ти вередуєш?

Охрім. – Так. Вередую та й вередую. Ласощів хочу! Ой, хочу ласощів!, і поти усе вередуватиму, аж поки не купиш ласощів.

Христофоровна. – А рожна не хоч? А трясці та болячки?

Охрім. – Не хочу сього нічого. Мені дай ласощів, то я й перестану вередувати. А не даси, то я і вмру, справді вмру. Ой, вередую! Ой, лишечко, ласощів хочу!..

Христофоровна. – Та яких тобі ласощів? Зділай милость, не кричи: усі люди чують, ще більш сміятимуться, скажуть, що ти зовсім здурів.

Охрім. – Та й кричатиму, і одурію, і вмру тобі, поки ласощів не купиш.

Христофоровна. – Та яких же? Кажи мерщій! Запхну тобі пельку, щоб не кричав.

Охрім. – І родзинків купи, і рогозу купи, і горохвяничків. і кав'яру. і пасльону. і усього ласого...

Христофоровна. – Бач, чого напередував! Себто я покинула усе та пішла по ярмарку усього йому купувати! А дзуски не хочеш?

Охрім. – Я і дзуски, і трясці твоєї не хочу: мені купи тих ласощів, що я, вередуючи, хочу.

Христофоровна. – Захотілося гирі проти ночі кісничка. Отее таї; і побіжу. Вставай і геть, кажу тобі! При чужих людях та сміх мене піднімати!

Охрім. – Знаю я, голубочко, усе! Ти думаєш, я нічого не знаю? Ні, я все знаю. Тим-то і почав вередувати, що я дещо знаю. От бач, і не устану, і не піду. Бач, вередую, поки даси ласощів. А там ще і... і грошей забажаю.

Христофоровна. – Та на вже, цур тобі, й грошей, тільки втікай швидше.

Охрім (бере гроші, підходить до кума) – А що куме, до шинку!

Дія 4. (Гапка та Палазя)

Гапка. Купляйте, не минайте, пиріжки купляйте! Свіженькі, тепленькі, смачненькі! Підходьте, купляйте, мене не минайте!

Палазя. – Медяники! Купуємо медяники... (побачила сусідку з пиріжками). Найсмачніші медяники. Хто їх з'їсть, підросте метрів на шість!... Видко, що Гапка пиріжки пекла, бо ворота в тісті... Бублики, бублики! Круглі, смачні! Духмяні, рум'яні, великі й малі!

Гапка. Та шоб...

Палазя. А-га, а-га, щоб я здохла.

Гапка. Та що ви, Палазю, що ви.. Та, про мене, живіть хоч і двісті літ, я й вам і слова не скажу...

Палазя. Та певно, що тоді не скажете... Заціпить. Хотіла би бачити, хто в 200 літ говорити може... Чула, що тіко ті, попугаї.

Гапка. Так я, по вашому, попугай?

Палазя. А то! Розоделися у всі кольори, наче вам 17, а не 59. Видать, до цього часу тільки гульки в голові! Ще й намисто нап'ялила.

Гапка. Це в мене гульки? Я ж на ярмарок йшла, до людей, а не до свиней. Та якби не ви, то не було б з ким посваритися. Вдома одна тоска заїла, і то така зелена, як оце на вашій голові хустка, наче жаба. Ну, така як ви! А тутечки – одні плітки. І то ваш язик не болить сплітати?

Палазя. Мій язик? То це я жаба? Я пліткарка?

Гапка. А хто мене папугою обізвав? Сама, як та задрипана курка!

Палазя. Я? З чого це ви взяли?

Гапка. А що, може півень? Ха-ха.

Палазя. Ото, прийшла на ярмарок. Та хто ж твої пісні пиріжки купляти буде?

Гапка. Пісні та смачні... А пісні, бо ти ж у мене всіх курей покрала. Де ж мені яєць взяти?.

Палазя. Хто тобі сказав, що вони твої? На них що, написано? Та ти таку капость на мене кладеш та перед усіма чесними людьми! Отака твоя балачка! Я ще тільки твоїх задрипаних курей у тебе не крала!

Гапка. А, мої кури задрипані... А в тебе вдома несуться!

Палазя. Справді?

Гапка. А то ти не знала! В собачій будці. Хотіла я піти яєчка забрати, та твій Рябко не пустив!

Палазя. Правильно зробив. Чого б то йому кого треба, й кого не треба в свою буду пускати. Він у мене чистоплотний, аби туди такі, як ти, лазили!

Гапка. То це твоя псюра чистіша за мене?

Палазя. І не сумнівайся! Він у мене ще й на дієті. І головне, голосно гавкає. Так, як ти!

Гапка. Хе, чого б то йому дзвінко не гавкати? Щодня по десятку яєчок по горлу пропустити.

Палазя. Чи ти їх щитала? Коли хочеш знати, в мого Рябка на твої яйця давно алергія.

Гапка. Бачу, зате в тебе алергії нема, раз так кричиш, наче те порося недорізане. Бублики..., бублики.

Палазя. Яке таке порося?

Гапка. А ти забула, як торік мого підсвинка повісила?

Палазя. Коли?

Гапка. Ой, людоньки добрі, ви й уявити собі не можете, що ця клята Палажка мені накоїла! Раз мій рябий підсвинок по собственній неопитності уліз у її бур'яни на городі, та заблудився, а мене тоді не було вдома. Приходжу я з ярмарку, дивлюся, а мій підсвинок безталанний висить на тину прикручений за задні ноги. І що їй ця Божа твар могла поганого зробити в Палажчиному городі, га? Я до нього, - а сусідка вже вибігла з хати на поріг – тут як тут. Та як роззявить рота, як покаже залізні зуби. Ич, бур'янів їй шкода стало.

Палазя. Ах ти клята Гапко! Та твій негідний підсвинок заліз у мій город, капусту витовк, моркву носом виорав, картоплю вим'яв, кабачки потрошив, в буряках вивалявся, а в огірках, а в огірках цілу купу наклав!

Гапка. Ну, якщо зробив купу, то нема чого на невинну твар зобижаться, бо та купа, коли хочете знати, качественне удобрення. Першокласне. Так що ви мені винні відро огірків.

Палазя. Люди добрі, з мене Палажка останню сорочку здере! Та твій хряк всю цибулю поїв!

Гапка. Людоньки, не дайте збрехати, де це бачено, щоб свині та цибулю їли?!

Палазя. Бачено. У мене в городі!

Гапка. То ж чого носа не утовкмачено! Та ти сама, як та цибулина!..

Палазя. А-а-а... Зате в тебе ніс, як бараболя!...

Гапка. А в тебе на писку бородавка!...

Палазя. А ти косоока!

Гапка. Можна було всьо казати – всьо би ся стерпіла... Але це би, люди добрі, і мертву заїло! Ах ти ж мавпо волохата!!!...

Палазя. А ти – жовта муха!!!

Гапка. А в тебе сміття – по коліна!!!

Палазя. - А в тебе – по вуха!!!

Гапка. А у тебе на столах – посуда немита!!!

Палазя. А у тебе попід столи – щури, як пацята!!!

Гапка. А від твого чоловіка – лиш ребра і кості, бо ти його так годуєш, як тилия колгоспне!!!

Палазя. Ой! Закрила б ту січкарю, й дурного не плела! Та твій дід то був злодюга на всі чотири села!!!

Гапка. О, згадала дурна баба, як була ще дівка. Дивися но за товаром, бо лишиться дирка...

Танець «Якось в Умані» (танцює сврей і Палазя)

Дія 5 (Два кума)

Кум 2. Куме – це ви?

Кум 1. Точно куме, оце я! Тютюном торгую.. А ти шо?

Кум 2. Та ще з обіду із вином стою я..

Кум 1. Як торгівля?

Кум 2. Та ніяк.. Ніхто не підходить.. Навіть он, п'яничка дяк стороною обходить.

Кум 1. Мабуть в вас гірке вино? (намагається набрати вина, але 2 кум не дає йому).

Кум 2. Чи ж я куме знаю? Тільки вистигне воно жінка заховає..

Не дала, собаче плем'я,

Навіть скуштувати!

Лиш залишила мене

Отут торгувати..

І поміряла ж усе

До малої чарки!

Дайте куме тютюну

На одну цигарку!

(Тягне руку до тютюну, але перший кум відстороняє її)

Кум 1. Що ви, куме! Боронь бог!

Не маю я права..

Бо учиниться мені

Велика розправа!

Жінка, стерво ач яке,

Все їй грошей мало

До стеблиночки тютюн

Весь порахувала..

Не дай господи мені

Хоч понюшку взяти..

Ох, несолодко тоді

Буду почуватись..

(Сердяться один на одного)

Кум 1. Слухай, куме, я згадав!

Є в мене заначка.

Я від жінки заховав

Аж цілу троячку!

Тож налий мені вина

На усі ці гроші!

(2 кум взяв гроші, налив вина, покрутив гроші в руці, простягає куму)

Кум 2. А ти дай мені тютюн!

Ач який хороший!

Мені жінка що казала?

Пити зась свого вина!

Про тютюн же не згадала,

Як куплю – то ж не біда?

(1 кум взяв гроші, відсипав тютюну. Так один в одного купляли поки не все продали)

Кум 1. Мав від жінки я наказ

Тютюн продавати.

Але сам його ні-ні,

Не можу чіпати.

Але, куме, як подумать

І чесно сказати

Маю ж з виторгу і я

Щось собі узяти?

Цю троячку, я по праву

Чесно заробив..

Тож скажу їй чисту правду :

Трішечки пропив..

(простягає гроші куму, той наливає вина)

Кум 2. Отож куме, й я про те ж..

Дайте тютюну!

Жінка злюща, але все-ж

Я її люблю..

(простягає гроші куму, той насипає йому тютюну)

Кум 1. Оце , куме, слава богу! Товар продали..

Кум 2. А там , бачте вже додому. Просяться воли...

Кум 1. Та хай трошки ще потерплять..Підемо в шинок,

Те , що спродались приллемо,

Пустимось в танок!

Танець «Ойра»

Дія 6 (Циганки)

(Виходить молодиця з дрібною картоплею).

Пісня “Ой чия то молодиця».

(Підходить циганка до молодиці з маленькою картоплею.

Бере, роздивляється і кладе у кармани)

Циганка 1. – Які м’які горішки, це мабуть заграничні? Якись чудні на смак. Щось неначе чи гнілі горіхи, чи шолудиві, чи що. І лущиння чогось м’яке, неначе картопля... Ой, та тут картопля! Їй-богу, картопляр Що це за диво! Чи, може, в турків такі горіхи ростуть?

Молодиця. – А вже ж, в Турції не такі горіхи, як наші.

Циганка 1. – Та це таки справді картопля! Люди нас дурять.

(Сходяться покупці)

Перший покупець. – Чи таки наша картопля, чи, може, турецька?

Покупець 2. – А лишень дайте сюди, – я подивлюсь

Покупець 3. – Чи ти ба,— яка маленька.

Циганка 1. – Та це ти, стара, мабуть, дуриш нас, накидала в горіхи нам картоплі!

Молодиця. – От і ще. Не думала й не гадала! Це, мабуть, ти сама дуриш нас, ще й у кишені наховала. Ану тримайте її .

Циганка 1. – Ось ти, красуне чорноброва, долю тобі передбачу, щастя нагадаю. Тільки не сердься. Будеш гарно

працювати, значить з того будеш мати. Якщо будеш ти ледача – то не буде в тебе вдачі!

Молодиця. – Іди геть звідси ще грошей не вторгувала, ще як слід не поярмаркувала.

Циганка 1. Гей, подруги, всі сюди, давайте потанцюємо, усім гостям на ярмарку, усмішку подаруємо.

Циганка 2.

Ми циганки молоденькі, затанцюєм вам гарненько. Нагадаєм щастя й долі, щоб було всього доволі.

Циганка 3.

Ми зтанцюєм вам танок

Та лише дайте нам хусток.

Ну, а ти музико, грай!

Веселіше! Не відставай!

Танець “Циганочка»

Дія 7 (Гарбузи)

(Торгує чоловік гарбузами).

Єврей. – А що то?

Продавець гарбузів. – А що ж? Яйця...кобилячі.

Єврей. – Як то? З того яйця малий коник буде?

Продавець гарбузів. – А ти ж думав, що лошата звідки беруть люди? Знесе яйце худобина, селянин збирає. Та як квочка на ті яйця сідолом сідає!

Єврей. Ану-ну, Іванцю-серце, а що тобі дати, щоб ти мені з того яйця зробив лошеняти?

Продавець гарбузів. – Та за теє, що висиджу буду їсти й пити. А за яйця уже, треба заплатити.

Єврей. – А по чому ж в тебе яйця?

Продавець гарбузів. – Не знаєш, по чому? По карбованцеві кожне, ще й по золотому.

(Дурень купує гарбузи, дає Іванові їсти, пити, садовить його на гарбузи, а сам лягає біля нього спати).

Продавець гарбузів. Просидів вже пів години...далі що робити? Утікти би то, та як зловить, буде, шельма, бити. *(Іде циганка).* О, циганочко, красуне, візьми городину. Діти будуть тиждень їсти таку гарбузину.*(Циганка бере і іде зі сцени).*

Продавець кричить: – Украли, украли!

Єврей. *(прокидається)* Ах ти, брехун. А ось я тобі зараз

(кидається його бити).

(Молодиці, які все це чули):

Молодиця 1. Ой, знову йому перепадає.

Молодиця 2. – Ага, і знову за яйця... Знаєте, що з ним на тижні сталося?

Молодиця 1. – Що?

Пісня “Ой копала буряки».

Дія 8 (Діти)

(На сцену вибігають діти)

Проводиться гра «Де стоїш?»

Віка. - Де стоїш?

Наташа. - На ринку.

Віка.- Що продаєш?

Наташа. - Вишиту хустинку.

Віка.- Що за неї хочеш?

Наташа. - П'ять кіп галушок і зі сливам пиріжок.

Оббігають по колу у різних напрямках, хто першим займе місце. Той учасник, якому не вистачило місця, веде діалог з іншим учасником:

Діма. - Де стоїш?

Соня. На ринку.

Діма. Що продаєш?

Соня Неметену хатинку.

Діма.Що за неї хочеш?

Соня .Сім кіп пампушок, із яблуками пиріжок. *(Знову оббігають по колу).*

Ваня. Де стоїш?

Діма2. На ринку.

Ваня. Що продаєш?

Діма2. Неслухняну Маринку.

Ваня. Що за неї хочеш?

Діма2. Солодких грушок і теплий кожушок *(Знову оббігають).*

Андрій виходить на з великою цукеркою.

Ваня. – Ух ти! Де взяв?

Діма 2. – Бабуся купила.

Ваня. – Довго клянчив?..

Діма 2.– Пхе! Я заробив його... Учора вдома найважчу роботу виконував.

Ваня. – Мабуть, дрова рубав? — поцікавився Василько.

Діма 2.– Ні.

Ваня.– Воду носив?..

Діма 2.– Теж ні!

Ваня. – Город полов?

Діма 2. – Та ні... Ні!

Ваня. – Ну то що ж тоді?..

Діма 2.– Я цілий день бабусю слухався!

Ваня.Тобі цукерку, а мені ...

Татусь і мама кажуть у обід:

– Напевне, скоро купим братика тобі.

Скажи, малий, чи будеш хлопцю радий ти?

Удвох із братом, Іванку, краще вам рости.

– А скільки важить він? – нахмутив я чоло.

– Ну, десь вагою, певно, синку, з три кіло.

– Я кажу, дуже дорого. Ви що?

Давай візьмемо краще, мамо, інше щось.

Можливо, купим краще ми велосипед

Або ж хоча би цілих три кіло конфет.

Соня. А мені казали мами, рідна і хрещена

– Головне, щоб в хлопця, доню, щось було в кишені!

(Діма щось шукає в кишенях)

Соня. Тільки там нема нічого, тільки вітер свище.

Діма. Щось знайшов нарешті... Оце вже сховище.

Соня. Значить, можемо дружити. Буду твоя зірка.. Що ж там є в кишені в тебе?

Діма. Є велика дірка!... *(Соня навіть не ображається).*

Ой не ті тепер дівчата

Ніде правди діти.

Розучилися вони

Навіть червоніти.

А торік були дівчата

Дуже соромливі.

Скажеш слово – червоніли,

Як той мак на ниві.

Як яблучка рум'яніли

Від нашого слова.

Соня. – Я, собі не уявляю,

Що ви їм мололи!

Наташа. Це рік тому ми були малими та дурними. А тепер ми багато чого знаємо. Ось сьогодні
Де взялися ми? – онуки
Спитала в бабусі.
А бабуся пояснила
В старовиннім дусі:
– Тебе знайшли у капусті,
Тебе – в бараболі.
Тебе знайшли під вербою,
Тебе – на тополі.
Тебе знайшов на соломі
Біля клуні татко...
– От сімейка, так сімейка!
Хоч тікай із дому!
Хоч би одне появилось
На світ по-людському...

Віка. А я сьогодні вирішила зробити бабусі вихідний.

Сьогодні – неділя, бабуся ще спить.

Не буду я рано бабусю будить.

Насмажу картоплі сама на сніданок,

Сама підмету я і сіни, і Ганок,

Пиріг із повидлом спечу я сама,

А то ж вихідних у бабусі нема!

Картопля парує, букет на столі...

А де ж це бабуся? Немає її...

Бабусенько! Де це ви? Я вас чекаю!

Бабуся. Ох, Ох! Я лушпиння з картоплі на кухні збираю!

Змиваю повидло зі стелі, зі стін,

Змітаю розсипаний цукор і кмин.

Ще раз із воріт повідшкрібую тісто, і сяду з тобою, онученько, їсти!

(Діти сміються)

Дія 9 (сватання)

(Підходить чоловік до жінки, що продає зарно)

Остапенко. Ось послухай, Лідо!

Ради грошей дівка вийшла

За старого діда!

Ти б отак не повелася,

Правда, моя нене?
Ради грошей ти би заміж
Не пішла б за мене?

Жінка. Правда, милий! ..Бо за тебе я б не вийшла ні за які гроші!

Остапенко. Ну, жінко! Та не шуткуй так... А я знайшов жениха дочці!

Жінка. От за раз до того, щоб женихів шукати. Дурень ти, дурень! Де ж ти-таки бачив, де ж таки ти чув, щоб добрий чоловік бігав тепер за женихами? Ти б краще подумав, як пшеницю з рук збути!

Остапенко. Е, подивилась би ти, що там за парубок! Одна свитка більше коштує, ніж твоя спідниця і червоні чоботи! А як сивуху поважно дує! Чорт мене візьми разом з тобою, якщо я бачив на віку, щоб парубок витягував півкварти і не поморщився...

Жінка. Ото ти тільки квартами жениха і міряєш. Торгуй давай...

Іван. – О! Остапенки. Зділай милость, Петровичу, побудь підбрехачем. Хочу свого Гната до їхньої Оксани засватати.

Петрович. – Та чи зумію лишень, зроду не був у сім ділі.

Іван. Та воно не трудно. Я буду починати брехати, а ти підбріхуй: звісно, як старости брешуть про парубка, за кого сватають, а без брехні вже не можна! Я збрешу на палець, а ти підбріхуй на цілий локоть, то й закінчаєм діло, зап'ємо могоричі: а молоді опісля нехай живуть, як знають!

Петрович. – Добре, Йване.

(Підходять Остапенки)

Остапенко. – По чім пшениця?

Іван. – Гарну ж доньку маєте, Степане. А чи не піде вона за мого Петра? То корова буде ваша. Та у нього чимало є чого.

Петрович. – Де-то чимало? *(шепоче Остапенкам Петрович на вухо)* У нього усього є багацько.

Іван. – Є й волики.

Петрович. – Та які волики? Таки настоящі воли.

Іван. – Є й овечата.

Петрович. – Та які овечата? Таки настоящі вівці.

Іван. – Є й хатина.

Петрович. – Та яка хатина? Настояща хата, новісінька, просторна.

Іван. – І у господарстві не дуже кому дає волі.

Петрович. – Та таки і нікому. Сам усім орудує і, що хочеть, те й робить.

(Оксанені старі аж плямкають, що таке добро достанеться їх дочці, та і почали питати).

Остапенко. – А хто іменно парубок?

Іван. – От коли знаєте, Гнат.

Петрович. – Іванович, Понура.

Жінка. – Е! Себто той кривий на ногу?

Іван. – Та він так трошки храма, на одну ногу.

Петрович. – Де-то храма? І не на одну, а він і обома не здужа ходити.

Остапенко. – Та трохи чи не косий?

Іван. – Та так, косенький на одно око.

Петрович. – Де-то вже на одно? І не косенький овсі, він і обома нічого не бачить.

Остапенко. – Та він щось горілку часто вжива?

Іван. – Так, вип'є потрошку, коли та коли.

Петрович. – Де вже, коли та коли? Таки повсякдень, і таки не потрошку, а п'є, поки звалиться.

Остапенко. – Та, кажуть, щось там нашкодив, так чи не будекому біди?

Іван. – Яка там біда? Може, провчать трошки.

Петрович. – Як то можна трошки? Його так гарно кат кнучом по поб'є, та й на Сибір зошлють.

Остапенки. – Що і за такого жениха сватаєш нашу доньку? Ось ми тобі....

Пісня “Дунаю, Дунаю»

(Дія 10 Язиката Хвеська)

Пилип. Хвесько, чула?

Хвеська. Чого тобі?

Пилип. Ти собі намисто хочеш? Коралі?

Хвеська. Хочу!

Пилип. А нову хустку?

Хвеська. Та за що ти купиш? Де гроші візьмеш?

Пилип. Ти тільки нікому не говори... Я горнятко плугом виорав. Повне грошей. Тепер заживемо! Тин полагоджу, нові чоботи куплю...

(чоловік пішов)

Хвеська (сама): ти бачиш, яке ди-и-во. (нервує). Сказати кумі? Хіба ж то Одарка селом рознесе? Я її давно знаю... Ні, мовчатиму, раз муж велів. Нікому, значить - нікому.... Одарко! Доброго дня!

Одарка. І вам, кумасю, доброго!

Хвеська Ой, у мене така є новина, що на язиці не втримаю!

Одарка. То кажіть уже!

Хвеська Мій Пилип горня виорав!

Одарка. Теж мені дивина! Кому здалося те-є череп'я?

Хвеська Те череп'я, щоб ви знали, повне грошей!

Одарка. Справді?

Хвеська А чи стала би я рідній кумі вибріхувати? Коралі купить! Ви ж тільки нікому не скажіть!

Одарка. Та я... Я могила! Варко! Ва-арко!

Варка. Чого вам, сусідонько?

Одарка. Хрест святий, на нашому кутку завелися багачі!

Варка. Та це хто?

Одарка. Пилип з Хвеською!

Варка. Пилип? У нього живіт до спини прилип! Більше Хвеську слухайте!

Одарка. Баняк! Повний баняк грошей! Срібла! Пилип волами виорав. Хвесьці купить коралі та спідницю! Ви тільки мовчіть, то під великим секретом...

Варка. Та нащо мені чужі гроші? Почула – забула!... Ото вже й правда, а мій Степан оре-оре, та одна земля! (до чоловіка) Степане, Степане!

Степан. Чого тобі?

Варка. Треба знать, де орать!

Степан. А ти чого до мене взялася? Чи я за плугом ходить не вмію? Яка муха тебе вкусила?

Варка. Не там ореш! Он, Пилип, той знає, де скибу вивернути!

Степан. А що?

Варка. Та плугом скарб виорав! Повний лантух грошей. Та все золоті червінці! Тепер заживуть! Кажуть люди, і хату нову поставлять. Пани!

Степан. Так уже й мішок?

Варка. В руках не донесе, на возі везиме! Люди не збрешуть!

Степан (до Хвеськи). Здорова була, сестро!

Хвеська. І тобі, брате, не хворіти!

Степан. Хотів у вас грошей позичити. Коня купити... Люди кажуть, що ви люди дуже багаті...

Хвеська. Ми? Та звідкіля у нас те-є багатство?

Степан. Та весь ярмарок гримить! Що Пилип грошей привіз! Повний віз!

Хвеська. Віз?! І все гроші? А мені не сказав! От вража личина! *(Виходить Пилип)*. Ну, так де віз?

Пилип. Який такий віз? Ми ж пішки прийшли..

Хвеська. А-а, тепер ти не знаєш? Дурником прикидаєшся! Заховати хотів! І от кого! От кого?! От своєї законної жінки! А Господь що говорив? Щоби все, де муж та жона, порівну...

Пилип. Та ти про що?

Хвеська. А про золото! Люди збрехати не дадуть, говорять, на возі приїхав, повному червінців! От так господар! Признавайся, песиголовцю, де подів воза з грошима? У шинок? За борги віддав? А мені соловейком щечече - хусточку задрипану купить! Коралі! Та на тім возі золота на дворець стало б!

Пилип. Думаю собі, Хвесько, що нам таки треба воза! Замість коралів. Аби твого довгого язика по ярмарку й возити!

Дія 11. (Фінал)

Покупець 3. На добромуму ярмарку ми побували. Одні продавали, інші купували.

Покупець 2. Сміялись, сміялись, та ще й жартували, та про предків наших славних з шаною згадали.

Покупець 1. Наш ярмарок закінчується. Ми бажаємо всім, щоб у ваших родинах завжди був достаток, щоб було що продавати і за що купувати.

Виходять всі учасники. Звучить заключна пісня “Ми покоління молоде».

Кравченко І. М.

**СЦЕНАРІЙ СВЯТКОВОГО ДІЙСТВА
«ХРИСАНФ ЯЩУРЖИНСЬКИЙ – ФОЛЬКЛОРИСТ,
ЕТНОГРАФ, ПАТРІОТ»**

22 березня 2012 р.

*актова зала нового корпусу
УДПУ.*

Вед.1: Ми без предків не можемо жити,
Без веснянок, Купала вогнів, –
У трипільських спіралях укритий
Невмирущий дух прабатьків.

Вед.2: Хоч узвар, що сповняє баклагу,
Не виказує їхніх думок,
Ми п'ємо й, відчуваючи спрагу,
Все шукаємо їхніх стежок...

Вед.1: Де ходили, що знали й уміли,
Як співали забутих пісень...
Непростому дослідництва ділу
Ми наразі вчимося щодень!..

Вед.2: Справді, вчимося... Адже є в кого! От і цю нашу зустріч ми присвятили вшануванню пам'яті нашого земляка – фольклориста і етнографа Хрисанфа Петровича Ящуржинського.

Вед.1: Хрисанф Ящуржинський – маловідоме ім'я у вітчизняному народознавстві, оскільки за радянської влади вчений вважався українським буржуазним націоналістом.

Вед.2: За ймовірне місце народження дослідника до останнього часу вважали містечко Умань, але студентами факультету української філології під час чергової фольклорно-етнографічної експедиції було зібрано матеріали, за якими місцем появи на світ відомого нині вченого є село Молодецьке Уманського повіту Київської губернії (тепер – Маньківського району Черкаської області).

Вед.1: Саме тут 19 березня 1852 року в родині місцевого священика і народився Хрисанф Петрович Ящуржинський. І нині виповнюється 160 років від цієї славетної події!

Вед.2: А додати святкового настрою присутнім запрошуємо народний аматорський колектив – тріо «Гонта»! Керівник – Заслужений працівник культури України Валентин Купчик!

(Виступ тріо «Гонта» - пісні «Із-за гори, із-за кручі...», «Туман ярм...»).

Вед.1: Майбутній вчений спочатку навчався в рідному селі у церковно-приходській школі, потім – в Уманській гімназії, згодом – здобував освіту в Київському та Варшавському університетах.

Вед.2: З 80-их років XIX століття ім'я Хрисанфа Петровича Ящуржинського згадується у списках членів просвітницького товариства «Громада». Викладацьку діяльність фольклорист успішно поєднував з науковою – писав статті, монографії, періодично друкувався в українських виданнях. Фольклористичні та етнографічні праці вченого свідчать про його глибоку обізнаність з життям народу.

Вед.1: Цей факт ілюструють вже самі назви розвідок Хрисанфа Петровича – «Колядки», «Повір'я і обряди родин і хрестин», «Про перетворення в малоруських казках», «Поезія різдвяних свят», «Весняні хороводи, ігри і пісні» та інші.

Вед.2: Що ж стосується останньої праці, то, за твердженням ученого, весняний цикл, як і вся календарно-обрядова творчість в цілому, є системою ритуальної поведінки, де всі магичні дії нерозривно зв'язані з вірою у магію слова.

Вед.1: Основою багатьох весняних обрядів є уявлення про те, що весну приносять на крилах птахи, які повертаються з вирію. А зустрічають весну, звісно ж, іграми та хороводами...

Вед.2: Пропонуємо вашій увазі поетичні рядки Ліни Костенко про «Весну, ... і світле воскресіння» у виразному прочитанні учасниці майстер-класу «Театр Слова» Андрусенко Марії та фольклорну міні-виставу «А вже весна скресла...», підготовлену студентами факультету української філології. Керівник постановки – Йовенко Лариса Іванівна.

(вірш – уривок із роману Ліни Костенко «Маруся Чурай» – «Весна, і смерть, і світле воскресіння»:

Весна прийшла так якось несподівано!

Зима стояла міцно до пори.

Вітри війнули з півдня. І тоді вона

немов у Ворсклу з'їхала з гори.

Ще сніг ковтала повідь широченна,

і рала ждав іще тужавий лан.

А під горою вишня наречена

вже до віночка міряє туман.

Подовшав день.

Полегшали ці тіні,

вечірні тіні спогадів і хмар.

І дика груша в білому цвітінні

на ціле поле світить, як ліхтар.

Уже в дітей порожевіли личка.

Уже дощем надихалась рілля.

І скрізь трава, травиченька, травичка!

І сонце сипле квіти, як з бриля.

Вже онде щось і сіють у долині.

Вже долітає пісня з далини.

Вже горлиця аврукає в бруслині,

стоять в заплавах золоті лини.

Тут коло нас така зелена балочка,

там озеро, не видно йому дна.

Вже прилетіла голуба рибалочка,

ніс в неї довгий, довший, ніж вона.

Вже й дикі гуси в небі пролітали,
вже й лебеді кричали крізь туман.
Вже ходять в болотах біля Полтави
ходуличник, крохаль і турухтан...

...О Боже духів і живої плоті!
Я вперше усміхаюся, прости.
Якась галузка в тому живоплоті
і та он пнеться, хоче розцвісти...

...Як гарно в хаті, як просторо в сінях!
Як оживають ниви і сади!
А щоб хоч щось лишилось на насіння,
на Пасху їли хліб із лободи.

І знов лелека молиться до зірки.
Клинець городу хоче врожаю.
Є жменя жита, маку є півмірки,
і чорнобривці, й трохи рижію...

... А дні стоять, – не хочеться тужити!
І кожна пташка хатку собі в'є.
– Скажи, зозуле, скільки мені жити? –
Кує зозуля... Цілий день кує...

Елемент обряду зустрічі весни «А вже весна скресла...»).

Вед.1: Ім'я видатного фольклориста Хрисанфа Петровича Ящуржинського носить студентський науково-дослідницький центр, створений при лабораторії «Етнологія Черкаського краю», що діє в університеті з 1998 року.

Вед.2: Очолювані співробітниками лабораторії пошукові фольклорно-етнографічні експедиції, в основному складі яких – студенти I-II-ого курсів, уже дослідили Уманський, Монастирищенський, Христинівський, Тальнівський райони та окремі села Маньківського району Черкаської області.

Вед.1: Так, продовжуючи справу свого видатного земляка, ми намагаємося зберегти народне духовне надбання, оригінальну культуру свого етносу, розкрити сутність кожного обрядодійства на рівні образів і символів...

Вед.2: Наразі пропонуємо вам записаний і відтворений студентами елемент весільного обряду Уманщини, що має назву «Випікання короваю». Керівник сценічної адаптації – Терешко Інна Григорівна.

(виступ 31-ої групи – «Випікання короваю»).

Вед.1: На своїй малій Батьківщині – в селі Молодецьке – Ящуржинський був вельми шанованою людиною. Він повернувся туди після виходу на пенсію і повністю присвятив себе збиранню фольклору.

Вед.2: Вчений залишився в пам'яті односельців людиною високоосвіченою, мудрою, водночас – дуже доброю і привітною. Він постійно розмовляв українською мовою, допомагав нужденним матеріально.

Вед.1: Кажуть, не пропускав дослідник жодного народного свята... І не дивно! Адже більшість фольклорного матеріалу, що стосувався календарних обрядодійств, він записав саме там, в Молодецькому Уманського повіту.

Вед.2: Чималу увагу приділив він дослідженню Купальського свята. В розвідці «Заметка о Купальском празднике в Уманском уезде», що була надрукована 1890-ого року в часописі «Киевская старина», Хрисанф Петрович зазначив: «Величне слов'янське свято Купала з вечірніми вогнищами, з обрядовим стрибанням через вогонь, зі скочуванням палаючого колеса в річку, з хороводами і піснями все більше забувається...».

Вед.1: Важко не погодитися, а проте ми працюємо над тим, аби автентичний Іванокупальський обряд не канув в Лету... Пропонуємо вам на якусь мить поринути в таємничу і химеродну

«Ніч на Івана Купала», змальовану Миколою Бажаном і відтворену Юдченко Наталією.

Вед.2: А звідти – непомітно, минаючи відстань і час, потрапити на веселе Купальське дійство, елемент якого продемонструють усім присутнім студенти-українознавці. Керівник постановки – Дудник Наталка Василівна.

(вірш М.Бажана «Ніч на Івана Купала»:

Прослухавши симфонію Л. Грабовського

...Настала ніч жаска і химородна.
Купальська ніч. Знамення і дива.
Кружляючи зіницями, голодна,
На трухлім дубі ухає сова.
Гризня і виск собачого весілля.
Жадливий крєкїт любострасних жаб.
Ряхтять світилки між куги й бугилля, -
Підступна путь загрозливих приваб.
Сокира вабить вигостреним лезом.
Схопи! Змахни! Повалиться Івась.
Безодня й зойк. Гопак і регїт. Безум.
Здригнулись багна. Трясця почались.
Як синій мрець, на фосфоричне пнище
Стрибне, і скрикне, й зникне Басаврюк.
Він десь у хащах ще ричить і рище,
Але до скарбу не простягне рук.
А ти тягнись, зашпортуйся в ожині,
Шипшину шарпай, шаленій, шуми!
Торкнись її, обкованої скрині,
Хапай, витягуй з дряговиння й тьми.
Хай глухо грьопне, - відгуки зловісні,
Як змії, розповзуться увсебіч,
І тільки зірка, тільки відблиск пісні
Продзюркотить крізь лихомовну ніч.
Фантомним сяйвом папороті листя
Займеться, й квітка страшно спалахне.
Це пристрасті чи присуду провістя?
Вдивись у нього й не питай мене.

Не відповім. Хилюсь. Мовчу. Вслухаюсь
У лемент флейт і тріпотіння струн
І з себе чар зігнати намагаюсь,
Та чар владує мною, мов чаклун.
Хай розсвіте. Хай світанкове *lento*
Почую я й зрадію, бо збагну
Прадавньої замшілої легенди
Таку наївну й мудру таїну!

Елемент свята Івана Купала).

Вед.1: В одному зі своїх листів (а листувався Хрисанф Петрович з такими відомими нині дослідниками всього українського, як М.Сумцов та І.Линниченко) фольклорист – десь після 1911 р. - писав: «Я тепер живу в селі, в одставці, збираю етнографічний матеріал і дещо обробляю потихеньку [...]. Цим літом думаю написати сяку-таку історію свого рідного [...] Уманя. В такій книжечці велика надоба: приїжджають сюди туристи, а то і просто інтелігентні люди, питаються про події в Умані, а такої книжечки нема».

Вед. 2: Дбаючи також про збереження історичних пам'яток, Ящуржинський став одним із засновників та співробітників Уманського краєзнавчого музею. Наприкінці свого життя вчений заповість цьому закладові власну книгозбірню. У 1913-ому році було офіційно відкрите Уманське відділення Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва, головою якого став Хрисанф Ящуржинський.

Вед.1: І завжди – пісня! Пісне, ти – душа!
Душа многотраждального народу...
Тебе п'ємо, немов живлющу воду,
Відгонимо тобою тугу й страх...

Вед.2: Українська народна пісня – обрядова чи просто лірична – завжди була супутником фольклористичних пошукувань вченого!.. Студенти, які беруть участь у роботі науково-дослідницького центру імені Хрисанфа Ящуржинського також люблять співати!

Вед.1: Тому часто-густо вони є учасниками студентського аматорського колективу «Софія», який невдовзі після свого створення заслужено отримав звання народного.

Вед.2: Зустрічайте народний аматорський колектив «Софія»! Керівник – Заслужений працівник культури України Василь Семенчук!

(«Софія»: пісні «Дівко Галочко, чом гулять не йдеш?», «Вилітала галка»).

Вед.1: Наприкінці зазначимо, що запланована і усе ж створена Хрисанфом Ящуржинським «книжечка» під назвою «Умань. Краткій историческій очеркъ» є актуальною для дослідників-краєзнавців і сьогодні...

Вед.2: Пішов із життя Хрисанф Петрович, найімовірніше, в 1923-му році. На жаль, ще поки не знайшлася метрична книга, в якій би ця дата була офіційно зафіксована. Але ми можемо з певністю стверджувати, що похований він у Молодецькому, поруч зі своїми батьками. Свого часу односельці ставили питання про пам'ятний знак на могилі видатного фольклориста. Але могили з часом розтоптали...

Вед.1: Ми ж, у свою чергу, продовжуємо справу нашого видатного земляка в галузі дослідження регіональної фольклорно-етнографічної спадщини нашого народу. А відтак...

Вед.1:

Ще будуть весни – і які! –
Сади засвітяться рожево,
Нові мелодії п'янки
Покличуть в далину травневу.

Вед.2:

І ми поїдемо туди,
Де жебонить старечий голос,
Де чути свіжий шум води,
Де до землі схилився колос...

Вед.1:

Увімкнуто магнітофон,
І – все на плівку, все на плівку!
Щоб цей бентежний монотон
Для роду зберегти навіки...

Вед.2: На такій поетичній ноті дозвольте завершити урочистості з нагоди 160-ої річниці від дня народження фольклориста, етнографа і патріота – Хрисанфа Петровича Ящуржинського.

Вед.1: Щиро дякуємо усім вам за співпрацю! Нехай Господь дарує Вам силу, міць і благодать Святого Духа на многая літа!

(Тріо «Гонта», колектив «Софія» – «Многая літа»).

Література:

1. Ящуржинський Хр. Весенніє хороводы, игры и песни // *Киевская старина*. Кн. XXV. 1889. С. 621–626.
2. Ящуржинський Хр. Заметка о Купальском празднике в Уманском уезде // *Киевская старина*. Кн. XXXI. 1890. С. 327–331.
3. Ящуржинський Хр. Поверья и обрядности родин и крестин // *Киевская старина*. Кн. XLII. 1893. С. 74–83.
4. Ящуржинський Хр. Поезія Різдвяних свят // *Сяйво*. №10–12. 1913. С. 237–239.

Сивачук Н. П., Кравченко І. М.

РАДІОВАРІАНТ СЦЕНАРІЮ ДО ІВАНА КУПАЛА

Дівчина співає «Ой на Івана, на Купала...»

День Івана Купала збігається з літнім сонцеворотом. У давніх слов'ян Дажбог – бог Сонця – був найшановнішим серед міфологічних святих. Наші предки вважали, що саме він подарував життя на землі. Відтак Сонце було прообразом свого покровителя, а свято Купала символізувало найвищий культ Сонця.

Пізніше християнство «долучило» до нього свято Різдва Святого пророка Предтечі і Хрестителя Господнього Івана... Отак і з'явилося свято Івана Купала у сучасній інтерпретації...

Отож,

Любі уманчани, просимо на свято, будемо Купало радо зустрічати!

В добрий час, у час багатий просимо усіх на свято!

**Покотилось сонце із зими у літо,
В славне Гумань-місто, на початок липня,
У саму Софіївку, та на Площу зборів,
Де вирує радісно стоголосе море...**

**Покотилось сонечко та й у саме свято,
Прикрашать купайлицю і пісень співати...
Покотилось колесом та й у воду впало...
Ой та на Івана, ой та на Купала!!!**

Пісня «Дівко, Галочко, чом гулять не йдеш?»

(Далі – університетські номери: хор, ансамбль і т.д.)

З різних куточків площі з віночками на головах у вишиваних сорочках виходять дівчата:

Співають :

А наші хлопці – недбайливці
Не вирубали купайлиці,
А якби вони рано встали,
То б купайлицю вирубали.

Ой вийди, Грицю, на вулицю,
Виріжи дівкам купайлицю,
Бо наші хлопці-недбайлиці,
Не вирізали купайлиці.

Х-1

А що, дівчата, просили купайлицю?

Д-1

Нарешті дочекалися.

Х-2

Ой, поставлю вербу,
Сам сяду зверху,
На вербу сяду гукати,
Дівчат на купала скликати.
А сходьтеся, дівчата, на вулицю,
Та заквітчайте купайлицю

Дівчата приймають купайлицю, починають її прикрашати

Дівчата співають:

Наше купайло з верби, з верби,
А ти, Іване, прийди, прийди.
А як не прийдеш доріжкою,
То привеземо теліжкою.

Наше Купайло з верби, з верби,
А ти, Іване, прийди, прийди
Наше Купайло поламати
Ще й собі дівку вибирати.

Коло Купайла обметено
Та ще й барвінком обплетено,
Ще й васильочком обтикано,
Ще й катраночком обсипано.

Хлопці: Ой, ти, купайло, з вишні, з вишні,
А наші дівки пишні, пишні,
А якби вони не пишались,
Вони б в купала з нами грали.

*Дівчата починають вести хоровод навколо купайлиці
«Коло Мариноньки ходили дівоньки»*

Починається пісенна «передирка» між хлопцями та дівчатами:

Хлопці: Ой, ти, купайло, з вишні, з вишні,
А наші дівки пишні, пишні.
А якби вони не пишались,
Вони б в купала з нами грались

Дівчата:

Ой наші хлопці-недбайливці,
Не вирубали купай лиці,
Не вирубали до схід сонця,
Нехай на ньому повісяться.

Хлопці:

Ой лісом, лісом, долиною,
Косили дівки сокирою,
А коцюбою громадили,
До себе хлопців принадили.
Давали хлопцям принабочку,
З чорного шовку китайочку,
З чорного шовку китайочку,
Щоби ходили щораночку.

Дівчата:

Покочу теслицю, теслицю,
А ви, пару бочки, в світлицю, в світлицю.
Хоча вони паршиві, паршиві.

Хлопці:

Покочу я долото, долото,
А всі дівчата – в болото, в болото.
Хоча вони в болоті, в болоті,
Проте вони золоті, золоті.

Ой, ти, Іване, попів, попів,
Чого ти в погріб летів, летів?
- А я у погріб летів, летів,

Бо я сметани хотів, хотів.
Не так сметани-колотухи,
Як тої Галі - щебетухи.

І-ше коло:

Ой, вербо, вербице,
Час тобі, вербице розвितись,
Час тобі, Іване, женитись!

2-ге коло:

- Ой не час, не пора,

Бо ще моя Храсинка молода,
Нехай вітер вербицю похитає,
Нехай Храсинка погуляє!

Ой на Івана, на Купала,
Панькова сучка в борщ упала.
Робіть, дівчата, з верби ключку,
Будем тягнути з борщу сучку.
Дівчата ключку поламали,
А хлопці зубами витягали.

Дощ іде, дівчата, на сіно,
Щось наших хлопців напосіло,
Понадувалися, як сичі,
Полягали з батьками на печі.
«Посунься, батеньку, посунься,
Якого ти біса надувся?
Посунься, батеньку, у куток,
Хай я погляну на дівок.
Посунься, батеньку, під каглу,
Хай я погляну на милу».

Хлопці непомітно обступують дівчат з гільцем. Намагаються забрати гільце. Дівчата не дають. Починається боротьба. Врейти гільце роздирають на частки, спільно ламають. Кожен бере собі галузочку, яку потім кине на огірки..

(Далі – університетські номери: «Гонта», танець «Козачок» і т.д.)

Основним стержнем, довкола якого відбувалося Іванокупальське дійство, був купальський вогонь як символ небесного сонця. Він мав горіти цілу ніч. Підтримувала багаття здебільшого молодь, аби згодом навколо нього розпочати ігрища. Вважалося за честь кожному «очиститись вогнем» - тричі перестрибнути через нього. Якщо парубок стрибнув найвище, то це віщувало його родині гарний урожай, як

найспритніше – здоров'я прибуде, а вскочить у полум'я чи зачепить ногою дрова – накличе негаразди та невдачі на родину. Коли ж вдало перестрибнуть багаття юнак з дівчиною, то неодмінно поберуться і у злагоді проживуть вік...

Хлопці складають дрова під вогнище.

Дівчата:

Ой, молодая молодеце,
Ой, вийди з нами на вулицю,
Ой, вийди з нами на вулицю,
Ой, розпали ж нам купайлицю.

Зі смолоскипом до купи підходить жінка фертильного віку і розпалює купайлицю.

Навколо вогнища починають співати пісні і вести хоровод:

Ой, на Івана, на Купала
Вийшла Параска, як та пава,
На неї хлопці зглядаються,
Та зачіпати стидаються.

А на Івана, на Купала
Наша Марійка в воду впала.
Ой там Марійка купалася,
Ой там з Іваном вінчалася.
Так співають декілька пісень подібного змісту

Тим часом вогнище розгорається .

Ой у лісочку, на дубочку
Висить колиска на шнурочку.
А в тій колисці Петро лежить,
На правій ручці Таню держить.
Вітер колиску колихає,
Той Петро Таню обнімає.
Ой обнімає ще й голубить,
Бо він ту Таню вірно любить.

Ой на Івана, на Купала,
Там ластівонька купалася,
На бережечку сушилася,
Дівка Маруся журилася,
Що рушничків не прибрала,
А вже Івася сподобала,
Ой сподобала, сподобала,
Та милування не зазнала.
Сидить Маруся та думає,
Що її Василь покидає.

Ой ластівонька купалася,
А при березі сушилася.
А при березі сушилася,
Дівка Маруся журилася.
Бідна моя голівонька,
Що я рушничків не придбала.

Що я рушників не придбала,
А вже Івана сподобала.

Дівчата починають співати пісню «Око Ладове», яка є ніби сигналом до того, щоб молодь починала перескакувати через вогонь.

*Ой у городі кочішниця,
Зібрав чорт хлопців та й тішиться.
Ой забрав, забрав, не вертає
Ними копиці зволікає.*

*Ой лісом, лісом, доріжкою,
Веде чорт хлопців та й тішиться.
Ходім, дівчата, дивитися,
Як будуть хлопці казитися.
Як буде ними мурдувати,
Повище лісу підкидати.*

Тим часом ті, що не стрибають через вогонь починають співати :

*Ой, на городі кочішниця,
Зібрав чорт хлопців та й тішиться.
А йдять, дівчата дивитися,
Як будуть хлопці казитися.
Як буде ними мурдувати
Та вище хати підкидати.*

Ой на Івана, на Купала

Де ти, Голександро, ночувала?

- Ой ночувала під явором
- Із ти Іваном – дияволом.

По сім дівчата пускали на воду заготовлені вдень два віночки – один для себе, а інший судженому. Якщо вінки пливли у парі, то вважалося, що цього року вони поберуться, а коли урозтіч – не судилося бути разом. Хлопці в таких діях участі не брали, а лише уважно стежили за вінкопусканням...

Дівчина I

Дівчата! Пора віночки на воду пускати. Запалюйте свічки!

Дівчина II

Віночки на воду пускайте!

Дівчина III

Плинь, віночку, впливай, мою долю вгадай!

В це час дівчата співають пісні

«Вербовая дощечка» або «Заплету віночок»

Вінки

Сяяла зіронька, сяяла
З ким же ти, Ганнусю, стояла?
З тобою, Василю, з тобою,
Як ясний місяць з горою.
Як ясний місяць з горою,
Так я, Василю, з тобою.
А я, Василю, з тобою
Під зеленою вербою.

Не спи, доню, цю ніченьку,
Дивися на зірочку.
Як буде зірка ясна,
Буде твоя доля прекрасна.
Як буде зірка темна,
Буде твоя доля не певна.
Як буде суджений п'яниченька.

Шкода буде білого личенька.
Дивись, доню, на робочі руки,
То не буде тобі горя – мукки,
Бо він і помиє і попере,
А твою красу збереже.

Ой сіяла зірка, летіла,
А за кого ти, Оленко, хотіла?
А за того, дівчата, за того,
За того Іванка молодого,
Що вишита сорочка в нього.
Що вишита сорочка й комір,
Бо він мені добре знайомий.
Вишиті манжети й обшивки,
Ходить Іван до Олени навпрошки.

Глибоке символічне значення мало пускання палаючого колеса... Хлопці брали колесо од воза, виносили його на найвищий пагорб, підпалювали і пускали котитися у воду... Таке ритуальне дійство копіювало усе той же рух сонячного світила небосхилом. Врешті Сонце-колесо, очищене водою як праматір'ю життя, поверталось на небо, аби гріти устократ сильніше і дарувати життя всьому земному...

Колесо

Покочу я теслицю, теслицю,

Всі парубочки в світлицю, в світлицю.
Проте вони варшивця, паршиві.
Поїли наші кислиці.

Покочу я долото, долото,
Всі дівчата в болото, в болото.
Хоча вони в болоті, в болоті,
Проте вони в золоті, в золоті.

Покочу я гребінку, гребінку,
А всі дівчата до вінку, до вінку.
А покочу я щоточку, щоточку,
А всі дівчата в купочку, в купочку.
Покочу я гребінця, гребінця,
А всі дівчата до вінця, до вінця.

Покочу відро в долину,
А коромисло закину,
А сама піду до хати
Старої неньки питати,
Чи дозволить гуляти.
Ой вийди, чужа доню, не барися!
Зачини ворітечка, вернися!
Ой спасибі, чужа мати, з гуляння:
На сінному поріжечку постояла.
Молодої челядинки не видала.

Фінальна пісня. Дівчата в човні пливуть до Павільйону Флори.

Поступово згасали вогні, зникали з виду віночки, а відтак наступала глибока купальська ніч. Лише найсміливіші хлопці, розбившись на гурти, не полишали левади – обмірковували, куди піти, щоб побачити, як цвіте папороть і зірвати чарквітку. Вважалося, кому пощастить це зробити, обов'язково знайде захований у землі скарб або відкриються йому таємниці провідництва...

В Іванокупальську ніч більшість людей намагалася не спати. За народною уявою, в цей час з'являються на світ злі і добрі духи – домовики, мавки, русалки, упирі, водяники, лісовики,

мерці. А відьми збираються на Лисій горі, аби влаштувати гультбище – шабаш... Протягом ночі намагалися не згадувати злих істот, аби не накликати їх...

Той, хто не спав усю ніч, міг начебто зустрітися з добрим Ладом – опікуном господарства і роду. І той неодмінно подарує йому щастя і злагоду в родині...

Хай зустрінуться вам сьогодні лише добрі духи! Хай очиститься душа ваша купальським вогнем і водою, аби з оновленими силами і добрими намірами зустріти завтра Сонце!!!

Зі святом вас, дорогі уманчани!

Сивачук Н. П., Кравченко І. М., Терешко І. Г.
**СЦЕНАРІЙ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ВЕЧОРА,
ПРИСВЯЧЕНОГО Т.Г.ШЕВЧЕНКУ**

«Шевченкове слово у серці моєму
Воно життєдайна джерельна вода»

В.ІІІ. (На фоні слайдів)

Коли міняли честь неначе крам,
А правду – совість кидали за ґрати, -
В серцях людей Ви спорудили храм,
Якому там повік-віків стояти.

Коли брехня сідала на престол,
Мовчало все від заходу до сходу, -
Ви осінили праведним хрестом
Безсмертне слово рідного народу.

Вогонь запалений Тарасом,
У нашім серці не погас –
Він став над простором і часом
Він будить нас, він кличе нас!

В.ІІІ. Ніби все про нього знаємо. Стільки читано-перечитано, а приходиш до думки, що Тарас Шевченко як явище – невичерпний, неосяжний, феноменальний, істинний, бо за кожним його словом стоїть Україна, а ми – на шляху до неї.

(Хореографічна композиція)

В.ІІІ. Привітальною хореографічною композицією вас вітав народний самодіяльний ансамбль танцю «Яворина». Художній керівник Сергій Куценко.

В.І. Вражаючим є відчуття, що Тарас Шевченко був завжди... Вірші його запам'ятовувались легко, були такими рідними, неначе часточка тебе...

В.ІІ. Нам пощастило народитись саме в тій серцевині, де народився Тарас Григорович Шевченко... Черкащина – то свята земля. Мова Тарасових віршів рідна, як материне молоко. Його поезія – це щось таке зрозуміле, що здається, написав ці рядки хтось із близьких...

В.ІІІ. «І виріс я на чужині». Читає студентка Марія Красва.

В.І.

Я так її, я так її люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

В. ІІ. Козак з улюбленої поетом пісні «Стоїть явір над водою» надіється, що вісті з України йому принесуть пташки:

Будуть пташки прилітати
Калиноньку їсти –
Будуть мені приносити
З України вісті.

В.ІІІ. Вісті з України Шевченку приносить зоря. (Без оголошення звучить пісня «Зоре моя вечірняя».)

В.ІІІ. Пісню «Соловейко малесенький» виконує народний аматорський колектив «Гонта».

В. І. Багато українців, читаючи Тараса Шевченка, відчують силу його магнетичної влади над поколіннями. Його поезія вимірюється двома вершинами – загальнолюдське звучання і, разом з тим, глибоко національне призначення.

В.ІІ.

Кобзарю мій!
Поете мій високий!
А як же ти поезії писав?
– Я не писав, я плакав і сміявся,
Благословляв, співав і проклинав.
Сказати правду, мало турбувався,
Як я при тому збоку виглядав.

В.ІІІ. «Ми в купочці колись росли». Читає студентка 13 групи.
Здержко Марина.

В.ІІ. У прозових і поетичних творах Шевченко постає як великий поціновувач української народної музики. Недаремно свою збірку поетичних творів назвав «Кобзарем». Адже кобзар – це, власне, не стільки поет, скільки співець. Та й свої поетичні твори митець часто трактував як пісні-думи.

В.ІІІ. Українську народну пісню на вірші Тараса Шевченка «По діброві вітер виє» виконує народний аматорський колектив «Софія», керівник Василь Семенчук.

В.ІІІ. Мамину пісню, дідові розповіді про гайдамацтво, красу рідної природи Тарас Шевченко проніс через усе своє стражденне життя. Поезія найвищої любові до «святої України» виросла з фольклорного джерела і стала найголовнішим рушієм творчого життя поета.

В.ІІІ. Хореографічна композиція «Три поради» виконує народний ансамбль сучасного танцю «Візаві». Керівник Людмила Андрощук.

В.І. У творах Кобзаря ми знаходимо «голос пробудженої людської гідності, силу непокори, що не раз переходить у скрик прокляття, у грізний вибух прометеївського титанізму».

В.ІІІ. «Холодний яр». Читає студентка 25 групи Михайлюк Вікторія.

В.І. Тарас Григорович Шевченко одним із перших описав українські народні танці. У його поезіях, прозі та драматичних творах значна кількість яскравих танцювальних сцен, окремих розповідей і зауважень щодо танцювального мистецтва України.

В.ІІ. Народний танець супроводжував українців упродовж усього життя. Танці надихали, давали силу, енергію, відтворювали національний темперамент, піднімали дух.

В.ІІІ. «Гопак з бубнами». Виконує народний ансамбль танцю «Яворина». Керівник Сергій Куценко.

В. І. Народна пісня була для поета чимось більшим, значущим, підтримувала його у нелегкі часи, у важку негоду, в горі і радості, допомагала зберігати людську гідність.

В.ІІ. Завдяки глибокій обізнаності з історією України, розумінню рідної пісні як вияву духовних цінностей, ментальності народу, Шевченко є справді великим українознавцем, людиною правди, близьким і зрозумілим своєму народу.

В.ІІІ. Українську «Веснянку» виконує народний аматорський колектив «Софія», керівник Василь Семенчук.

В.ІІ.

Поет живе. Ми слухаєм його:
Ми чуєм заповіт його священний –
Учитися, кохати край стражденний,
І не цуратись рідного, свого:
І всі ми, скільки є, в душі своїй
Клялись тих дум не зраджувати зроду.
І справді ми заповіт святий, -

Поет живе в серцях свого народу!..

В. Ш. Пісні «Думи мої», «Рече та стогне Дніпр широкий» виконує народний хор «Кобзар». Керівник Анатолій Купчик.

В.І. Шевченко живе у душі кожного з нас... Його великий талант, як зблиск, засвічує на нашому життєвому шляху якусь зірочку і ми завжди знайдемо в його творчості щось для себе цінне і неповторне.

В.ІІ. Він осягнув сучасну йому Україну всім серцем, бачив її майбутнє і закликав: «Учіться, брати мої!»

(Пісня «Учіться, брати мої»)

В.І. Він не мужик, хоч з мужиків.

Вдивляйтеся в авторпортрети!

Широкий розмах чорних брів,

Чоло художника й поета.

Інтелігентних скільки рис!

Ще молодість, у бакенбардах.

Його увічнити взялись

Минулі і майбутні барди,

А він себе залишив нам

Таким, як був, до чого прагнув.

Це не образа мужикам.

Це ще одна про нього правда.

В.ІІ. Шановні глядачі! Літературно-музичну композицію пам'яті Тараса Григоровича Шевченка підготували для вас кафедра української літератури і українознавства факультету української філології та творчі колективи нашого університету. Дякуємо за увагу! Щастя вам!